SAĞIM SOLUM TARİH'TE : FAS'TAN FES'E OSMANLI'DA "PÜSKÜLLÜ BELA"NIN HİKÂYESİ

ISSN 1309-7342

ATLAS Tarih

SAYI: 45 ŞUBAT - MART 2017
FİYATI: 12 TL (KKTC Fiyatı 15 TL)

Osmanlı'ya tanklarla saldırdılar

Gazze'de İngilizlere "dur" demiştik!

NAZIM HİKMET'İN ANNESİ
CELİLE HANIM'IN
GÖLGELERLE DANSI

EDİRNE DEVLETİN DİĞER MERKEZİYDİ
OSMANLI'NIN
KAYIP SARAYI

İLBER ORTAYLI ANLATTI
KADILAR
VE ADALET

iletişim

Türkiye'nin düşünsel malzemesini anlamak

Cereyanlar, Türkiye'de siyasî ideolojilerin özelliklerini; birbirlerini etkileme ve birbirlerinden etkilenme süreçlerini; cereyanlar içindeki figürlerin ideolojik seyahatlerini; muarız belledikleri dair kurguladıkları dili; ideolojileri popülerleştirme tekniklerini ve siyasî ideolojilerin gündelik hayatta nasıl karşımıza çıktıklarını ustalıkla işlenmiş bir biçimde gözler önüne seriyor.

İçindekiler

ATLAS Tarih
SAYI: 45 / ŞUBAT - MART 2017

Kapak Konusu

54

Gazze'de İngilizlere "dur" demiştik

Tuncay Yılmazer

Konular

46 **Kadılık ve Adalet Prof. İlber Ortaylı anlattı**
Röportaj: Ayşegül Parlayan

64 **Milli Mücedele basını**
Gazanfer İbar

72 **Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi**
F. Melike Sümertaş

86 **Nazım'ın annesi Celile Hanım**
Pelin Batu

34

Edirne'de Osmanlı'nın kayıp sarayı

Prof. Dr. Mustafa Özer ile röportaj
Ayşegül Parlayan

78

Efendi Baba Avrupa'da

Erol Üyepazarcı

100

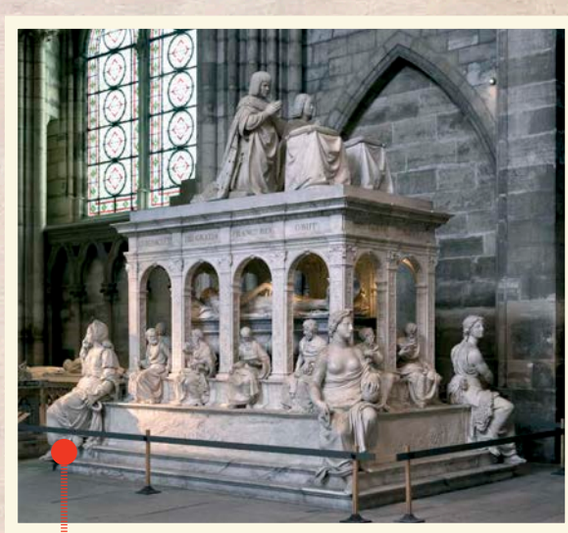
Josephine Baker İstanbul'da

Gökhan Akçura

İçindekiler

92 **Apukurya günleri**
Cengiz Kahraman

108 **Saint-Denis Katedrali**
Kader Elveren

Bölümler

8 **Okurdan**

10 **Güncel**

22 **Süreli Yayınlar**

28 **Hafıza**

30 **Tarihi An**

32 **Tablonun Sırları /** *Kader Elveren*

116 **Sağım Solum Tarih /** *Mehmet Ö. Alkan*

124 **Sinema /** *Mehmet Sindel*

128 **Arşivlerden /** *Erol Makzume*

130 **Gösteri Dünyası /** *Sermet Erkin*

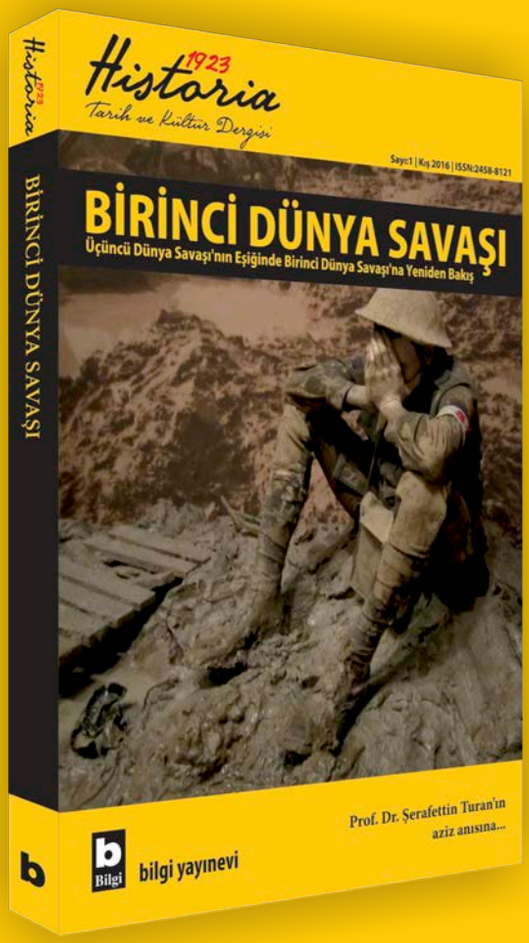
134 **Kayıp Evrak Bürosu /** *Feza Kürkçüoğlu*

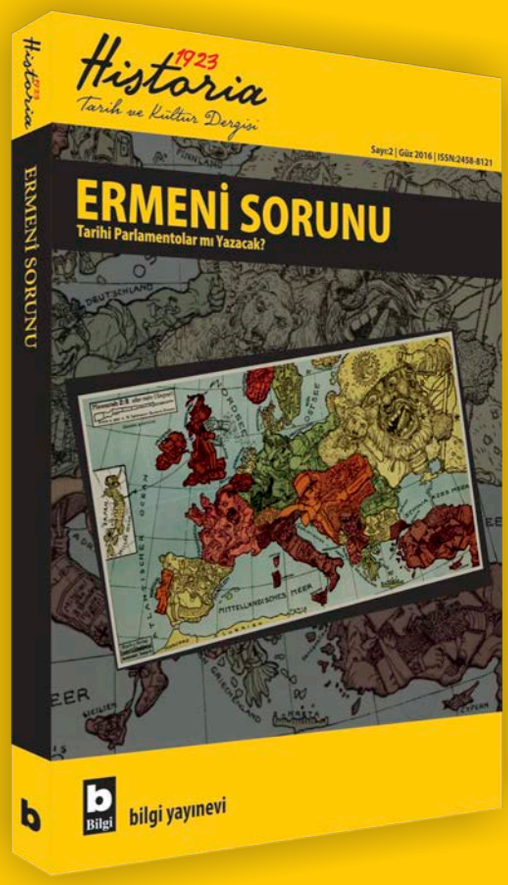
138 **Kitap /** *Yeşim Pütgül*

146 **Karikatür /** *Can Barslan*

Kapak görseli:
Gazze'de Osmanlı askerleri, 1917.
ABD Kongre Kütüphanesi

Historia 1923

Tarih ve Kültür Dergisi

Tarih Topluluğu'nca hazırlanan 6 aylık tarih ve kültür dergi-kitabının 2. sayısı Bilgi Yayınevi'nden çıktı.

Historia 1923, altı aylık yarı akademik-yarı popüler bir dergi-kitap. Belirli dosya konuları çerçevesinde hazırlanmış olan makalelerin yanı sıra, serbest makaleleri, röportajları ve köşe yazılarını da kapsıyor.

İlk kitabımız, ***Prof Dr. Şerafettin Turan***'ın anısına "**Birinci Dünya Savaşı**" özel dosyası ile...
Katkıda bulunanlar: Aydın Köksal, **Semih Koray**, Sina Akşin, **Seçil Karal Akgün**, Ergun Türkcan, **Ömer Engin Lütem**, Zeki Arıkan, **İnan Kalaycıoğulları**, A. Mete Tunçoku, **Şerafettin Turan**, Remzi Demir, **Korkut Boratav**, Salih Özbaran, **İsmail Tokalak**, Çiğdem Özbay, **Tuba Uymaz**, Vural Başaran, **Ayhan Ural**, Mehmet Bedri Gültekin, **Eugene Garfield**, Doğan Atılgan

İkinci kitabımız, "**Ermeni Sorunu**" özel dosyası ile...
Katkıda bulunanlar: Alev Kılıç, **Ayşe Kökçü**, Bekir Koç, **Cüneyt Akalın**, Doğanay Eryılmaz, **Doğu Perinçek**, Ergun Türkcan, **Gökhan Doğan**, Lütfiye Koç, **Mehmet Cengiz**, Osman Bahadır, **Ömer Engin Lütem**, Pulat Tacar, **Remzi Demir**, Seçil Karal Akgün, **Sina Akşin**, Tunç Akkoç, **Türkkaya Ataöv**, Uluç Gürkan, **Zeki Tez**

BİLGİ YAYINEVİ
Bilgi Yayınevi A.Ş.: Meşrutiyet Cad. No: 46/A Yenişehir Ankara Tel: (312) 431 81 22
Bilgi Dağıtım: Gülbahar Mh. Gülbağ Cd. No:33 A-B Blok Mecidiyeköy İstanbul Tel: (212) 217 63 40 / 522 52 01

www.bilgiyayinevi.com.tr
ve seçkin kitap satış noktalarında...

Editör

KANSU ŞARMAN
ksarman@doganburda.com

Osmanlı'nın kayıp sarayı

Osmanlı tarihinin en önemli saltanat merkezlerinden biri Edirne Sarayı. Yapımına, 1450'de Sultan II. Murad döneminde Tunca Nehri kıyısında başlanmış. Saray inşaatı Sultan II. Mehmed döneminde tamamlanmış. Saray Kanuni Sultan Süleyman, I. Ahmed, IV. Mehmed, II. Ahmed, III. Ahmed ve III. Mustafa dönemlerinde uzun süreler kullanılmış, ayrıca sürekli onarım görerek içine yeni yapılar eklenmiş. 1752'de deprem, 1776'da da yangından tahrip olan saray, Sultan II. Mahmud döneminde tamir edilmiş, 1828-29'daki Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Edirne'yi işgal eden Ruslar, sarayı bir ordugâh olarak kullanmış. Sonraki 40 yıl boyunca yeniden onarım görmüş ancak 93 Harbi olarak bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rusların yaklaşması üzerine saraydaki cephanelik patlatılmış pek çok yapı yok olmuş, bazıları ağır hasar görmüş. Ve neredeyse yüzyıldan fazla bir süre kaderine terk edilmiş.

Bugünlerde Adalet Kasrı, Matbah-ı Amire, Kum Kasrı Hamamı restore edilen sarayla ilgili hem arkeoloji, hem restorasyon hem de saray arazisi mülkiyetinin tek elde toplanması çalışmaları yapılıyor. Ayşegül Parlayan, Edirne Sarayı Kazı Başkanı, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Mustafa Özer ile sarayın tarihi ve bugünkü çalışmalar hakkında konuştu.

Bu sayıda kapak konumuz yine Birinci Dünya Savaşı'nın 100. yılında, Filistin Cephesi'nde Gazze Muharebeleri. Dr. Tuncay Yılmazer, Osmanlı kuvvetlerinin İngilizleri iki kez durdurduğu Gazze Muharebeleri'ni yazdı. Bu muharebelerde İngilizler, dünya savaş tarihine sonraki yıllarda damgasını vuracak tankların ilk örneklerini de Osmanlı'ya karşı kullanmışlardı.

Prof. İlber Ortaylı ile Osmanlı'nın bağımsız yargıçları kadılar ve adalet sistemi hakkında bir röportaj gerçekleştirdik.

Yeni sayıda Melike Sümertaş Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi'ni, Gazanfer İbar Milli Mücadele yıllarında Balıkesir'de yayımlanan üç bilinmeyen gazeteyi, Erol Üyepazarcı Ahmet Midhat Efendi'nin Avrupa seyahatini, Pelin Batu Nazım'ın annesi Celile Hanım'ın hayatını, Gökhan Akçura Amerikalı dans ve ses sanatçısı Josephine Baker'ın İstanbul günlerini, Cengiz Kahraman Tatavla karnavallarını, Kader Elveren Paris'te kralların nekropolü Saint-Denis Katedrali'ni, Mehmet Sindel efsane sinema yönetmeni Ingmar Bergman'ı, Erol Makzume Selim Melhame Paşa'yı, Sermet Erkin halk müziği sanatçısı Zehra Bilir'in hikâyesini kaleme aldı.

Sağım Solum Tarih'te Doç. Dr. Mehmet Ö. Alkan, fesin Osmanlı coğrafyasındaki hikâyesini yazdı. Yeşim Pütgül kitap sayfalarını, Feza Kürkçüoğlu Kayıp Evrak Bürosu'nu, Can Barslan Şakanüvis'i hazırladı.

ATLAS Tarih

DB DOĞAN BURDA DERGİ

Yayıncı
Doğan Burda
Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş.

İcra Kurulu Başkanı
Mehmet Y. Yılmaz

Yayın Direktörü
Murat Köksal

Yayın Yönetmeni (Sorumlu)
Kansu Şarman

Görsel Yönetmen
Tolga Çoruh

Editör
Ayşegül Parlayan

Sayfa Tasarım
Bahadır Erşık

Yayın Kurulu

Prof. Dr. İlber Ortaylı,
Prof. Dr. Nurhan Atasoy, Melih Şabanoğlu, Prof. Dr. Haluk Oral, Orhan Koloğlu, Mehmet Ö. Alkan,
Erol Makzume, Cengiz Kahraman, Gazanfer İbar,
Erol Üyepazarcı

Marka Müdürü: Nihal Ayan

Ankara Temsilcisi: Erdal İpekeşen
0 312 207 00 71 - 95
www.atlastarih.com / bilgi@atlastarih.com

Yönetim

Genel Yayın Koordinatörü: Yeşim Denizel

Satış Direktörü: Orhan Taşkın

Finans Direktörü: Didem Kurucu

Üretim Direktörü: Servet Kavasoğlu

Projeler Direktörü (Tüzel Kişi Temsilcisi)
Ferit Özkaşıkcı

Kurumsal İletişim Direktörü: Seren Urun

Reklam
Grup Başkanı: Koray Bilici

Grup Başkan Yardımcısı: Neslihan Can

Satış Koordinatörü: Suzan Özen - Ebru Elçi

Satış Müdürleri: Hatice Tarhan - Altuğ Selçuk - Ayşın Sarıkaya

Teknik Müdür: Nusret Kırımlıoğlu
Tel: 0 212 336 53 60 - 3 hat **Faks:** 0 212 336 53 90

Rezervasyon
Tel: 0 212 336 53 00 - 57 - 59 **Faks:** 0 212 336 53 92 - 93

Ankara Reklam Tel: 0 312 207 00 72 - 73

Hedef Sayfalar:
Reklam Satış Temsilcisi: Dilek Ünlü

Tel: 0 212 336 53 70 **Faks:** 0 212 336 53 91

Uluslararası Reklam Satış Temsilcilerimiz

ALMANYA: Julia Mund
T +49 89 92 50 31 97, Julia.Mund@burda.com

Michael Neuwirth
T. +49 89 9250 3629, michael.neuwirth@burda.com

İSVİÇRE: Goran Vukota
T. +41 44 81 02 146, goran.vukota@burda.com

FRANSA / LUKSEMBURG: Marion Badolle-Feick
T. +33 1 72 71 25 24, marion.badolle-feick@burda.com

İTALYA: Mariolina Siclari
T. +39 02 91 32 34 66, mariolina.siclari@burda.com

İNGİLTERE / İRLANDA: Jeannine Soeldner
T. +44 20 3440 5832, jeannine.soeldner@burda.com

ABD / KANADA / MEKSİKA: Salvatore Zammuto
T. +1 212 884 48 24, salvatore.zammuto@burda.com

Yönetim Yeri
Trump Towers, Kule-2, Kat-21,
34387, Şişli- Mecidiyeköy, İstanbul
Tel: 0 212 410 31 45 **Faks:** 0 212 410 33 88

Baskı: Bilnet Matbaacılık ve Ambalaj San. A.Ş.
Adres: Dudullu Org. San. Bölgesi 1.Cad.
No:16 Ümraniye-İST
Tel: Tel: 0216 444 44 03 **Faks:** Faks: 0216 365 99 07-08
www.bilnet.net.tr

Dağıtım: Yaysat A.Ş.
0 212 622 22 22

Yayın Türü: Yerel, Süreli

© Atlas Tarih dergisi, Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş. tarafından T.C. yasalarına uygun olarak yayımlanmaktadır. Atlas dergisinin isim ve yayın hakkı Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş'ye aittir. Dergide yayımlanan yazı, fotoğraf, harita, illüstrasyon ve konuların her hakkı saklıdır. İzinsiz, kaynak gösterilerek dahi alıntı yapılamaz.

DB Okur Hizmetleri Hattı: 0 212 478 0 300
okurhizmetleri@doganburda.com

DB Abone Hizmetleri Hattı: 0 212 478 0 300
Faks: 0 212 410 35 12-13

abone@doganburda.com - www.doganburda.com
pazar hariç her gün saat 9.00 - 22.00 arasında
hizmet verilmektedir.

TARİHE TANIKLIK EDİN!

Hisart Canlı Tarih ve Diorama Müzesi AKS'de!

Hisart Canlı Tarih Müzesi dioramalarla ve mankenlerle zenginleştirilerek tarihimizin eşsiz mirasını gün yüzüne çıkarıyor. Küratör Nejat Çuhadaroğlu tarafından hazırlanan sergi tarihe tanıklık etmeniz için AKS'de!

1 Ocak - 31 Mayıs 2017

Akasya, Acıbadem Üsküdar
Kültür ve Sanat Katı, 3.Kat

Biletler **Biletix**'te.
biletix
ticketmaster® Türkiye

akasyakultursanat.com | info@akasyakultursanat.com

/AkasyaKulturSanat
/akasyakultursanat
/akasyakultursan
YouTube Akasya Kültür Sanat

AKASYA
KÜLTÜR
SANAT

CÜCE SİMON'UN MACERALARI

Son sayınızda en çok ilgimi çeken konu seyyar piyango satıcısı Cüce Simon oldu. Meşhur piyango satıcıları denince akla hep belli başlı isimler gelir. Cengiz Kahraman'ın bu güzel yazısı sayesinde, tarihten ilginç bir yaşam öyküsü öğrenmiş oldum. Sinema kariyerinden örneklerle, fotoğraf ve zamanında kendisinden bahseden makalelerle çok samimi şekilde aktarılmış sıra dışı bir hayat. Emeğinize sağlık!

YASEMİN GÜLÜM

Atlas Tarih dergisinin sıkı bir takipçisi olduğumu belirtmek isterim her sayıyı merakla bekliyor keyifle okuyorum. Tarihi bu kadar duru bir dille anlatan başka bir kaynak bulmak malesef zor. Derginizde emeği geçen herkese sonsuz teşekkürler. Son sayınızdaki Cüce Simon yazınızı okurken eski İstanbul ve onun içinde yaşayan insanlar ve mekânlar hayalimde canlandı. Bir tarihe tanık olmak gibi. Cüce Simon'un hayatını okurken insan yeri geliyor tebessüm ediyor, yeri geliyor hüzünleniyor. Bu duyguları yaşatan araştıran, yazan, çizen herkesin emeğine sağlık. Sevgiler...

KORKUT ÇORUH

İyi günler,

Derginizi 11. sayısından bu yana alıyorum. Daha önceki sayılardan bazılarını da internet üzerinden satın aldım. Birinci Dünya Savaşı'nın 100. yıldönümü nedeniyle çıkardığınız özel sayıyı da Çanakkale Savaşları özel sayısını da aldım. *Atlas Tarih* dergisinin en sevdiğim tarafı Birinci Dünya Savaşı'nın duymadığım okumadığım yönleriyle ilgili yazılar ve fotoğraflar bulması. Bu konuda o kadar sınırlı bilgiyle bugünlere gelmişiz ki, atalarımızın savaştığı her cephede ne büyük kahramanlıklar, ne kadar önemli hatıralar var, bunları bilememişiz. Bu sayıda da Filistin Cephesi'nin 100. yılı yazısı böyleydi. Yazar Tuncay Yılmazer'e ve size teşekkürler.

ORHAN PEKCAN
İSTANBUL

Merhaba,

Derginin "World of Warships" oyunu hediye vermesi harika oldu. Bu tür hediyeler sürecek mi? Eskiden tarihi fotoğraflarla dolu kitapçıklar veriyordunuz. Artık yok. Bu devam ederse daha da iyi. Ama tarihi gemilerin bilgisayar oyunu çok iyi. Ben internet üzerinden başka oyunlar oynuyordum. Burada oyun oynarken eski savaş gemileri hakkında pek çok şey öğrenmek de mümkün. Sizden ricam bilgisayar oyunları gibi hediyeleri artırmanız.

ARAL CAN VOLKAN
İSTANBUL

Derginizi beğenerek yıllardır takip ediyorum. Bu sayınız da çok güzel. Ancak sosyal medyada tarih konulu konferans videoları da yayınlasanız bence harika olur.

TAYFUN TURHAN

twitter'dan

@atlastarihdergi

Mustafa Eren Yıldız
Tarihi sevmeyen biri daha *Atlas Tarih*'i alıp okumamıştır her yazı araştırma, anekdot ve belge geçmişe bir yolculuk adeta.

Ahmet Yurttakal
Sonunda AVM'de *Atlas Tarih* dergisini buldum. Tuncay Bey'in nefis yazısını merakla okumaya başladım. Müthiş değerlendirmeler var.

Abdürrahim Alparslan
Sevgili *Atlas Tarih* dergim henüz elime ulaşmadı. Sizsiz geçen günler ne kadar zor bir bilseniz böyle yapmazdınız.

Ümit Gür
Dr. Tuncay Yılmazer'in Atlas Tarih'te bu ay yayınlanan yazısı bugünlerde okuduğum kitaba denk düştü (*Kılıç Ali'nin Hatıraları*)

Fatih Bas
Atlas Tarih'in son sayısından nefis bir fotoğraf. Önde: Kazım İnanç, Fethi Okyar, Kara Vasıf. Arkada: Galatalı Şevket ve Fahrettin Altay.

Atlas ve Atlas Tarih'e birlikte abone olun

Atlas Tarih'i iki ayda bir, ayın son haftasında bayilerde bulabilirsiniz. Atlas'a 120 TL karşılığı abone olan herkese 1 yıllık (6 sayı) Atlas Tarih hediye. Dergimizin önceki sayılarını aşağıda iletişim bilgileri yer alan Okur Hizmetleri Servisi'ne ulaşarak temin edebilirsiniz.

Abone hattı: (0212) 478 03 00
Okur Hizmetleri e-mail: okurhizmetleri@doganburda.com

Siz de yazın...

Bu sayfa sizin. *Atlas Tarih*'te yer alan konularla ilgili yorumlarınızı ve dergiden beklentilerinizi **bilgi@atlastarih.com** adresine yazabilir ya da Atlas Tarih Dergisi, Trump Towers Kule-2, Kat-21 34387 Şişli, Mecidiyeköy adresine mektup gönderebilirsiniz.

AVRASYA'NIN SEKİZ ASRI
ÇENGİZOĞULLARI

Çengiz Han kendisinden önce Hunlar, Gök-Türkler başta olmak üzere muhtelif Türk hanedanlar tarafından kullanılan yöntemleri benimseyerek devletini kurmuş ve sadece mensubu olduğu Moğolların değil Türklerin tarihinde de önemli bir rol oynamıştır. Çengiz Han ve kurduğu yapının Asya tarihinde çok uzun süre etkisini sürdürdüğünü söyleyebiliriz. Prof. Dr. Hayrünnisa Alan ve Doç. Dr. İlyas Kemaloğlu'nun yayına hazırladığı bu çalışma da, Çengiz Öncesi Türk Yurdu'ndaki Türk ve Moğol kabilelerinin tarihi ile başlamakta, Çengiz Han'ın imparatorluğu ve ona bağlı ulusların tarihini anlatmakta, daha sonra ise söz konusu ulusların topraklarında kurulan hanlıkların tarihini kapsamaktadır. Konunun uzmanı Türk ve yabancı akademisyenler tarafından kaleme alınan kitaptaki 17 makale Çengizoğullarının tarihini ortaya koymaktadır.

Siparişlerinizi web sitemizden verebilirsiniz. www.otuken.com.tr

facebook.com/otukennesriyat

twitter.com/otukennesriyat

ÖTÜKEN

Tarihi kaynaklardan ilginç hikâyeler, yaşam öyküleri ve olaylar

Osmanlı'yla ilgili sıra dışı sorular

Can Yayınları'ndan geçen aylarda çıkan Bildiğin Gibi Değil – Osmanlı isimli kitap, Osmanlı dönemindeki ilginç gerçeklere odaklanıyor. Soru-cevap yöntemiyle yazdığı kitabında Mustafa Alp Dağıstanlı, akademik kaynaklarda karşılaştığı dikkat çekici hikâyelerin etrafına serpiştirdiği bilgilerin kolay okunmasını sağlamış.

RÖPORTAJ: AYŞEGÜL PARLAYAN

Can Yayınları'nın *Bildiğin Gibi Değil* serisinin ilki olan Mustafa Alp Dağıstanlı'nın kaleme aldığı *Osmanlı* raflardaki yerini aldı. Dağıstanlı, gazeteciliğe özgü merakla deştiği tarihi kaynaklardan ilgi çeken gerçek öyküleri, sıra dışı olayları çıkarmış. Kitap, birbirinden ilginç sorulardan oluşan başlıklarla bölümlere ayrılmış. Ve didaktik bir üslup kullanmadan o sorunun akıcı şekilde cevabı verilmiş. Biz de sorularımızı Dağıstanlı'ya yönelterek kitabın hazırlanma süreci hakkında ipuçları aldık…

Kitabın hazırlık süreci nasıl oldu?

Böyle bir kitap yazmaya karar vermemdeki temel nedenlerden biri, bir sürü yanlış bilginin ortada dolaşıyor olması. Herkes kendi siyasi pozisyonuna göre bir şeyler uyduruyor. O tarafta ya da bu tarafta… Çarpıtma sadece bir taraftan değil. Böyle kitapların bazıları peynir ekmek gibi de satılıyor. Bu popüler şeylerle hiç uğraşmayayım diye düşündüm. Akademik kaynaklara bakayım, onların gönderdiği yerlere gideyim. Mesela Hammer tarihi, Naima tarihi gibi kitapları edindim tabii ama onları baştan sona okumak yerine, akademik çalışmaların gönderdiği yerleri okudum. O akademik çalışmalarda da şüphesiz hatalar olabilir ama birinin hatasını öteki tamamlayabilir. Birden fazla akademik çalışma okuyunca bir tür sağlama yapmış oluyorsunuz. Böyle bir yolla gittim. Bir çalışma ister istemez beni başka bir çalışmaya yönlendirdi. Dolayısıyla bilmediğim tarihçileri de öğrenmiş oldum. Haberdar olmadığım kitaplardan da bunları okuyarak haberdar oldum. Bir akademik çalışmada gördüğüm bilginin mesela Peçevi'de geçtiği yazıyor. Akademik çalışmanın öyle bir özelliği var, kaynak veriyor sana. Oradaki küçücük bir cümlenin, hikâyenin kaynağı Peçevi diyor. Ya da birkaç kaynak daha veriyor. Kaynak göstermeyen hiçbir çalışma hem güvenilir değil, hem de işime yaramıyor. Çünkü ben hikâyeyi didiklemek istiyorum. Bu hikâyelerin ayrıntılarını o kaynaklarda aradım. Bazen o ayrıntıları yeterince göstermemişse, "hmm Peçevi anlatmış ama Naimi acaba daha fazlasını anlatmış olabilir mi?" diye onun kitabını ya da Hammer'in kitabını da karıştırdım. Bir de Diyanet Vakfı'nın ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın ayrı ayrı bastığı *İslam Ansiklopedisi*'ne ve hatta İngilizce versiyonlarına da her durumda baktım, belki orada başka bir bilgi bulunur diye. Mesela, kitabımda Mihri Hatun diye bir şairle ilgili bir bölüm var. Onun öyküsünü Suraiya Faroqhi'nin bir kitabında gördüm. Şiirini de gördüm fakat daha fazla bilgiye ihtiyacım vardı. Sonra Türk edebiyatı ansiklopedilerine baktım fakat o da yeterli gelmedi. Sonra yazımda kaynağını verdiğim Âşık Çelebi'nin *Meşa'iru'ş Şu'ara*'sında ve Latifi'nin tezkiresinde buldum. Dediğim gibi bir kapı öteki kapıyı açtı ya da başka kapıya davet etti. Ben o davetlerin hepsini kabul ettim ve o kapıya da gittim.

Sorular nasıl aklınıza geldi peki? Baştan soruları belirleyip cevaplarını mı aradınız?

Soruyu değil ama bazı sorunları belirledim baştan. Mesela, Osmanlı denen yapı nasıl işliyor? Nasıl işlediğini bir ders kitabı gibi baştan sona anlatmak istemiyorum ama hiç olmazsa nasıl işlediğine dair bir fikir vermek istiyorum. Hiç bilmeyen bir insanın da bazı bilgilerle donanmış olmasını istiyorum. Bir de onu benden daha iyi anlatan kitaplar var. İşte, Osmanlı saray teşkilatını İsmail Hakkı Uzunçarşılı anlatmış. Ben onu öyle tüm ayrıntısıyla anlatmak yerine bazı temel sorunlar belirledim, kıyafet

meselesi gibi... Ya da ne yiyordu, nasıl yaşıyordu bu insanlar? Hep saray etrafında dolanıyor ya bilgiler, "şurayı topraklarımıza kattık, burayı fethettik" gibi. Sarayın dışındaki böyle temel sorunlar hep kafamdaydı ama bunları sorun olarak koyarsak, dediğim gibi didaktik olurdu. Kimsenin okumayacağı veya heyecan duymayacağı bir kitap olurdu. O zaman o sorunları şekerleme haline nasıl getirebilirim diye düşünmeye başladım. Ben okuyup gördükçe bu hikâye şu sorunla eşleştirileblir dedim mesela. Mesela seyyidler yani peygamber soyundan gelen insanlar konusu. Böyle bir mesele olduğunu biliyordum fakat kitapta yer vermekle ilgili bir fikrim yoktu. Bir kitapta, Anadolu'da bir kasabada 2 bin tane seyyid olduğunu okudum. Aynı kasabanın içinde! Zaten çok acayip bir şey. Seyyidin kim olduğunu herkes bilmese bile ki başlıkta da söyledim "peygamber soyundan gelenler" diye... Bir kasabada iki bin Galatasaraylı bulmak bile zorken, bir de peygamber soyundan gelen iki bin kişi bir kasabaya yığılmış! Bu meseleyi hiç bilmeyen biri için bile iyi bir hikâye olabilir diye düşündüm. Bu iki bin kişinin 1880'i sahteymiş. O hikâyede şunu görmüş olduk: Neden peygamber soyundan görünmek istiyor bu insanlar? Tamam peygamber soyundan görünmek hoşlarına gidiyor ama daha önemli bir nedeni var bunun: Vergi vermiyorlar. Vergi önemli, para veriyorsun. Bunu anlatırken Osmanlı'daki en temel toplumsal ayrımı orada anlatma imkânı verdi bana. Toplum ikiye ayrılıyor: vergi verenler ve vermeyenler. Vergi vermeyenler de kendi içinde ayrılıyor onu da işte konu içinde anlattım. 2 bin sahte peygamber torunu hikâyesinin yani o şekerlemenin içine Osmanlı toplumunun bir özelliğini katmış oldum.

Bildiğin Gibi Değil - Osmanlı **kitabının (sol sayfada) yazarı Mustafa Alp Dağıstanlı (üstte).**

FOTOĞRAF: BÜNYAD DİNÇ

Levni'nin minyatüründe Sünnet Alayı'nda yeşil sarıklarıyla seyyidler geçiyor.

Kaynakları karıştırdıkça kafanızdaki sorular daha da artmıştır öyleyse...

Tabii kafamda olan temel sorunlara böyle kodlar aradım ben. Kitapta ciddi görünen başlıklar da var tabii ama bunlar zaten kendi kendine ilgi çekiyor: "Hacca giden padişah var mıydı" ya da "Osmanlı şeriatla mı yönetiliyordu" gibi... Ama bunların içine de irili ufaklı hikâyeler koymaya çalıştım. Bir de şunu gözettim, şöyle düşünüyoruz ya biz: "Osmanlı var. Biz Osmanlı'nın devamıyız. Dolayısıyla biz Osmanlı'nın aynısıyız." Böyle bir özdeşleşme var. Burada büyük yanılgılar var tabii. Buna dikkat çeken başta Cemal Kafadar olmak üzere pek çok tarihçi var. Basit bir şey ama çok da düşülen bir tuzak. "Bugünkü sorunlarımız o zaman nasıldı"yı da göstermek istiyorum. Bazıları benziyor, bazısı hiç benzemiyor. Mesela savaş savaş diyoruz ama koskoca ordu, 80 bin kişi nasıl beslenir, ihtiyaçlarını nasıl giderir? Savaş nasıl oldu, nerede konaklarlar, nasıl yol alırlar? Muazzam bir organizasyon. Bunları öğrendikçe de kitabımda yer verdim.

Kitapta yer verdiğiniz konular içinde en ilginç bulduğunuz hangisiydi?

Allah'a inanmayan molla çok ilginç bence. Tüm dinlere aynı mesafede kalmak olabilir ama Allah'a inanmamakla ilgili bir şey bence çok şaşırtıcı. Bir de Mihri Hatun benim için oldukça ilginçti. Kadın şairleri biliyoruz ama Mihri Hatun gibi erkeklerin payını vermiş bir kadın şair sıra dışı. Onlarla aşık atmış. Şiirler yazıp hırpalamış onları. O bakımdan benim kahramanlarımdan biri!

Hattat ve ressam Feyhaman Duran

Bir sanatçının dünyası

Türk sanat tarihinde portreciliğin öncüsü olan Feyhaman Duran'ın 1000'i aşkın eseri ve kişisel eşyaları, Sakıp Sabancı Müzesi'nde 12 Ocak - 30 Temmuz tarihleri arasında sanatseverlerle buluşuyor.

Kuruluşunun 15. yılında Sakıp Sabancı Müzesi (SSM), Sabancı Holding'in katkıları ve İstanbul Üniversitesi işbirliğiyle 1914 Kuşağı'nın önde gelen temsilcilerinden Feyhaman Duran'ın (1886-1970) hayatı ve eserlerinin yer aldığı "Feyhaman Duran. İki Dünya Arasında" isimli sergisini 12 Ocak'ta sanat severlerle buluşturdu. Duran'ın dünyasını gözler önüne seren, sanatçıya ait en geniş seçkinin sunulduğu sergide; sanatçının Osmanlı İmparatorluğu'ndan cumhuriyete geçiş döneminde hem geleneği hem de batı sanatını içselleştirerek ortaya koyduğu 1000'i aşkın eseri ve ressam eşi Güzin Duran'la beraber hayatının büyük bir bölümünü geçirdiği Beyazıt'taki evinden bazı bölümler; onun gündelik hayatını ve çalışma ortamını anlatan özel düzenlemeler eşliğinde sergileniyor. Resim malzemeleri, mobilya ve hat koleksiyonundan örneklerin bir araya getirildiği bu düzenlemeler, ressama ve dönemine ayrıntılı bir bakışı mümkün kılıyor. Feyhaman Duran'ın "özel koleksiyonu" olarak da adlandırılabilecek tablolarından yapılan seçkide sanatçının en çok tanındığı portre alanındaki çalışmalarının yanı sıra peyzaj, natürmort ve poşadları da yer alıyor.

Duran'ın hayatı ve eserleri üzerinden bir döneme ışık tutma amacı doğrultusunda belgesel gösterimleri, konferanslar ve çocuklara yönelik atölyeler gibi yan programlarla desteklenen sergide belge niteliğinde fotoğraflar da yer alıyor. Ayrıca Paris'teki eğitimi sırasında çalıştığı nü eserleri, farklı bölge ve mekânları

Duran'ın fırçasından Atatürk'ün ve Safiye Ayla'nın portreleri ve bir natürmort.

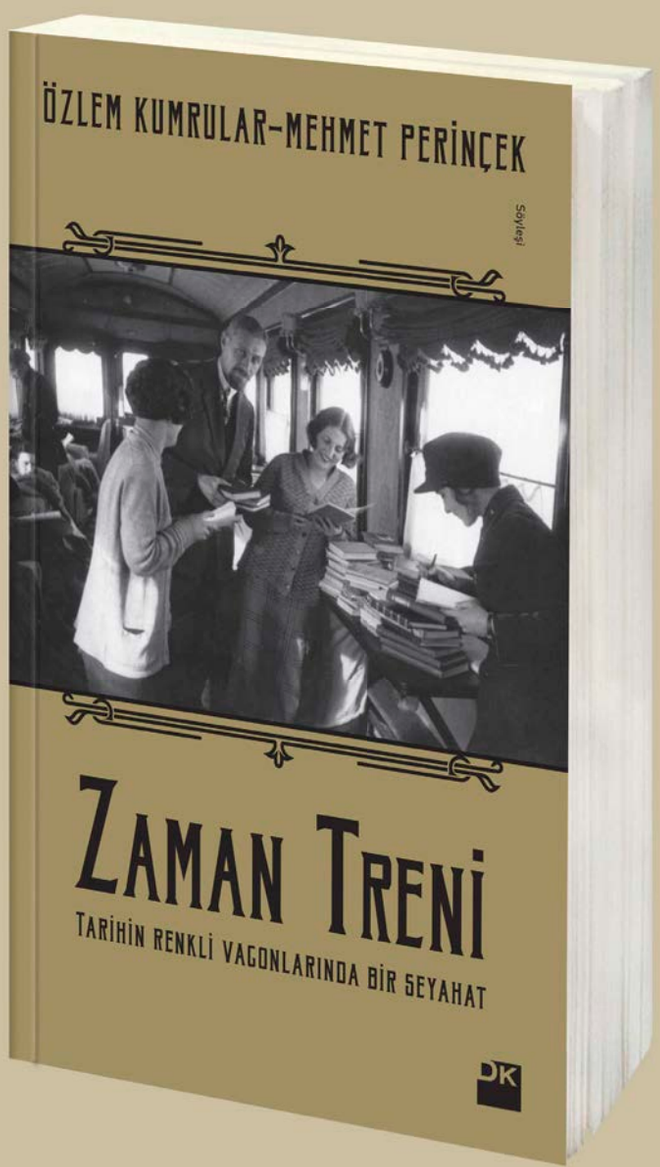
tasvir ettiği peyzajları ve hat levhalarının obje olarak yer aldığı natürmortları da sanatçının farklı türlerdeki çalışmalarından örnekler olarak sergideki yerini alıyor.

SSM Müze Müdürü Dr. Nazan Ölçer, 30 Temmuz'a kadar açık kalacak serginin hazırlık sürecini şöyle anlatıyor: "Sanatçının sağlığında verdiği kararla intifa hakkı eşinde kalmak koşuluyla, evini içindeki tüm eşya ve diğer varlıklarla beraber korunması amacıyla İstanbul Üniversitesi'ne bağışlaması ve bir süre sonra eşinin de vefatı, üniversiteyi sadece ev, eşyalar ve resimlerin değil, uzun bir ömrün geride bıraktığı akla gelecek tüm izleri de barındıran bir dünyanın sahibi yaptı. Bugün sergilemekte olduğumuz koleksiyon bu nedenlerle farklı bir değer taşıyarak, bizleri sanatçının, çok özel dünyasına götürüyor. Sergimizin hazırlık sürecinde 1886'da aydın bir Osmanlı ailesi içinde doğan Duran'ın yaşam öyküsünü adım adım, İstanbul'un geleneksel atmosferinden dönemin alafranga dünyasına, Beyoğlu'na kadar izledik. İstanbul'un en eski ve özgün semtlerinden Beyazıt'ta bulunan ve onlara sanatçının eşi Güzin Duran'ın dedesi ünlü hattat Yahya Hilmi Efendi'den kalan mütevazı ahşap evde Feyhaman ve Güzin Duran'ın uzun yıllar yaşadıkları, küçük bahçesine inşa ettikleri atölyede beraberce çalıştıkları yuvalarını müzemiz salonuna taşıyarak, ziyaretçilerimizin onların özel dünyasını tanımasını arzuladık."

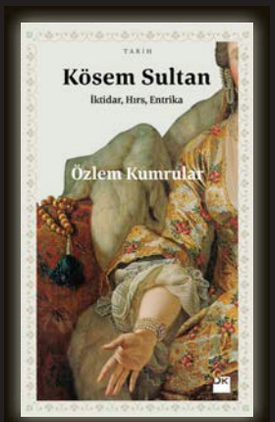
Tarihin Renkli Vagonlarında Bir Seyahat

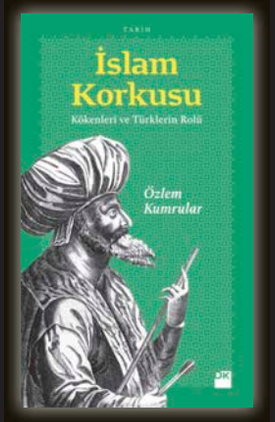
Özlem Kumrular ile Mehmet Perinçek'in önemli tarihçiler ve uzmanlarla yaptığı söyleşiler...

Osmanlı'dan Japonya'ya, samuraylardan canavarlara, Fatih Sultan Mehmed'den Atatürk'e geniş bir coğrafyada, renkli tarihi kişiliklerle müthiş bir seyahat...

DK DOĞAN KİTAP

Arkas Koleksiyonu'ndaki Flaman eserler

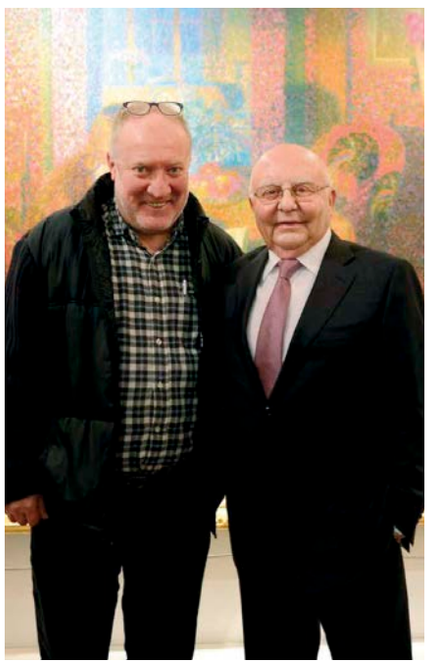
İzmir'de "Işığın Ustaları" sergisi

1900'lerin başında Belçika'da kurulan Yaşam ve Işık Grubu'ndaki ressamların eserlerinden oluşan bir seçki, İzmir'de Arkas Sanat Merkezi'nde 31 Mart'a kadar sanatseverleri bekliyor.

Arkas Holding Yönetim Kurulu Başkanı Lucien Arkas, sergiyi hazırlayan ekiple birlikte: soldan sağa, Nadya İnciyan,Özlem Tunca, Mireille de Lassus, Müjde Unustası ve Betül Aksoy (solda).

Arkas Sanat Merkezi'nde açılan 2017 yılının ilk sergisi "Işığın Ustaları", sanatseverlere Arkas Koleksiyonu'nda yer alan 80'e yakın seçme yapıt ile 18 Ocak-31 Mart tarihleri arasında Belçika resim sanatından zengin bir seçki tanıma fırsatı sunuyor. Sergi açılışında konuşan Arkas Holding Yönetim Kurulu Başkanı Lucien Arkas, "Arkas Koleksiyonu'nun ağırlıklı olarak 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl ilk yarısına odaklandık. Koleksiyonda Belçikalı sanatçıların hatırı sayılır ölçüde eseri var. Fransa'daki sanat akımlarını takip ederek kendi ülkelerine getirmişler ama taklit etmek yerine kendi yorumlarını ortaya koymuşlar. Bu sergide göreceklerimiz Paris'in gölgesi altında dikkatlerden kaçmış bir sanat ekolü. Halbuki Flaman resmi belki Fransa'dan da eskidir ve hep ışık olmuştur onlarda. Bu sergi ile bunları ortaya çıkartmak istedik" diye konuştu.

Atlas dergisi Yayın Direktörü Murat Köksal, Lucien Arkas.

FOTOĞRAF: SEBATİ KARAKURT

Serginin küratörlüğünü üstlenen Mireille de Lassus tablolar hakkında bilgilendirmede bulunarak, "Sergi kapsamında 9 tanesi Théo van Rysselberghe eseri olmak üzere Léon de Smet'in 2 adet eseri ile Emile Claus'un 3 yapıtı, Anna Boch, Modest Huys, Anna de Weert, Juliette Wytsman tablolarının noktacılık (puantilizm) tekniğine özellikle yakın duyarlılıktaki eserleri görülüyor. Petrus Van Schendel'in gece kompozisyonları romantik duyguların örnekleri olarak, Karel Ooms'un oryantalist anlatımdaki başyapıt kompozisyonunun yanı sıra Firmin Baes'in 11 adet eserinde ise pastel tekniğinin dayanılmaz zarafeti bu sergide vurgulanması gereken özelliklerdir. Sanatçıların doğum tarihlerinin de genel olarak XIX. yüzyılın ilk çeyreği ile XIX. yüzyılın son çeyreği arasında değiştiği dikkati çekiyor" dedi.

Yaşam ve Işık

Paris XIX. yüzyılda resim sanatının merkeziydi. Büyük ustalarla çalışmak isteyenler ile yeni gelişmelere ilgi duyanlar Avrupa'nın çeşitli yerlerinden Paris'e geliyorlardı. Akademik resme katkıda bulunan sanatçılar ile geleneğe

karşı gelen, özgür ifade olanakları arayan sanatçıların arasında belirgin bir ayrım söz konusuydu. Yenilikçi sanatçıların çabaları farklı üslupsal gelişmelere yol açtı.

XIX. yüzyılda Paris'in sanat ortamı Belçikalı sanatçılar için de ilgi merkeziydi. Diğer taraftan Belçika'nın başkenti Brüksel'de de canlı ve enerjik bir sanat ortamı vardı. Resmi salon sanatına karşı yıllık fuarlar düzenlenir, ressamlar, yazarlar, şairler, kitap illüstratörleri ve besteciler yoğun sanatsal faaliyetlerini sürdürürlerdi. 1904'te George Morren ve Emile Claus öncülüğünde bir grup sanatçı "Yaşam ve Işık Grubu"nu (Vie et Lumiére) kurdular. Işığın etkilerini yansıtmak, onlar için araştırılması gereken temel konuydu. Kuzey resim geleneğinde önemli rolü olan ışığın, Flaman sanatçıları tarafından resmin merkezine alındığı görülür.

Victor Vasarely eserleri Türkiye'de

Arkas Sanat Merkezi'ndeki Işığın Ustaları sergisini, Arkas Holding önderliği ile Türkiye'ye getirilen 2 Şubat- 31 Mart tarihleri arasında İstanbul'da Tophane-i Amire'de yer alacak ve 10 Nisan'da İzmir'e taşınacak olan Victor Vasarely Türkiye Retrospektifi sergisi takip edecek. Çağdaş sanatın en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilen Victor Vasarely (1906-1997), özellikle
Op Art olarak bilinen modern sanat akımının kurucusu olarak, hem Avrupa'da hem de Amerika'da çok ünlü bir isim.

İzmir Alsancak'da yer alan Arkas Sanat Merkezi, Pazartesi hariç, Salı-Pazar günleri 10:00-18:00, Perşembe günü ise 10:00-20:00 saatleri arasında açık.

Théo van Rysselberghe eserinde "Dinlenen Model" (solda). Petrus van Schendel'in "Kalabalık Akşam Pazarında Sebze Tezgâhı" isimli çalışması (üstte).

Hanım sultanların kitre bebekleri

Üsküdar Belediyesi ve İstanbul Beylerbeyi Sabancı Olgunlaşma Enstitüsü ortak çalışmasıyla, Osmanlı sarayının zarif sultanlarının kitre bebekleri yapıldı. Üsküdar Belediyesi'nin ev sahipliği yaptığı proje çerçevesinde, asırlar boyu adları Üsküdar ile bütünleşmiş saray sultanlarının o döneme özgü kıyafetleriyle bir kitre bebek koleksiyonu tasarlandı. Projeye esin kaynağı olan hanım sultanlar; Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan (1522-1578), Sultan III. Murad'ın validesi Afife Nurbanu Sultan (1525-1583), Sultan IV. Murad ile Sultan İbrahim'in validesi Mahpeyker Kösem Sultan (1590-1651), Sultan II. Mustafa ile Sultan III. Ahmed'in validesi Rabia Gülnuş Emetullah Sultan (1642-1715) ve Sultan II. Mahmud'un kızı Adile Sultan (1826-1899) gibi Üsküdar'ın tarihsel dokusunda imzası olan isimlerden oluşuyor. İlerleyen dönemde farklı tarihsel kimliklerin eklenmesiyle bu koleksiyonun bir sergiye dönüştürülmesi planlanıyor.

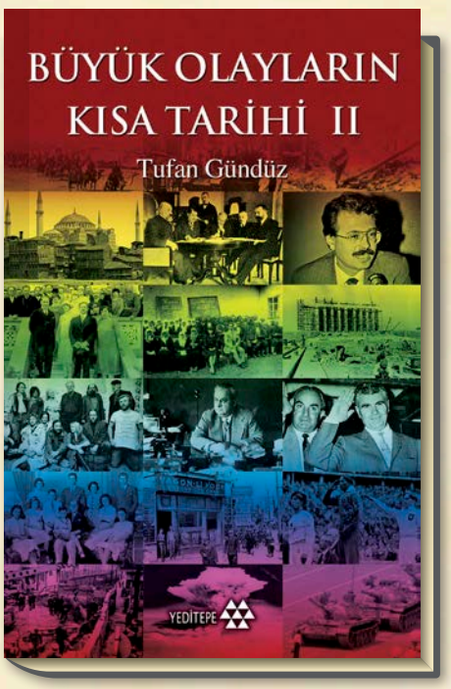
İstanbul Beylerbeyi Sabancı Olgunlaşma Enstitüsü'nün geleneksel giysiler ve bebekler üzerine birikim ve deneyimleriyle ön plana çıkan kadrosu Marmara Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Selman Can'ın danışmanlığında uzun bir araştırma süreci geçirmiş; projede kullanılacak kumaş, desen, renk ve tasarım konusunda kapsamlı bir çalışma yürütülmüş. Tarihsel verilere dayanarak hazırlanan elbiselerin her biri bebek giysisi boyutuna dönüştürülmüş, yapımlarında tamamen orijinal malzemeler kullanılarak saray sultanları bebekleri oluşturulmuş.

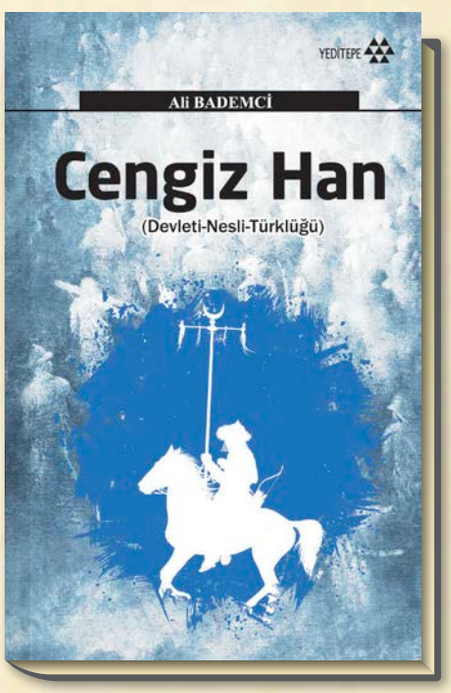
Savaşlarda korku salan fil zırhı

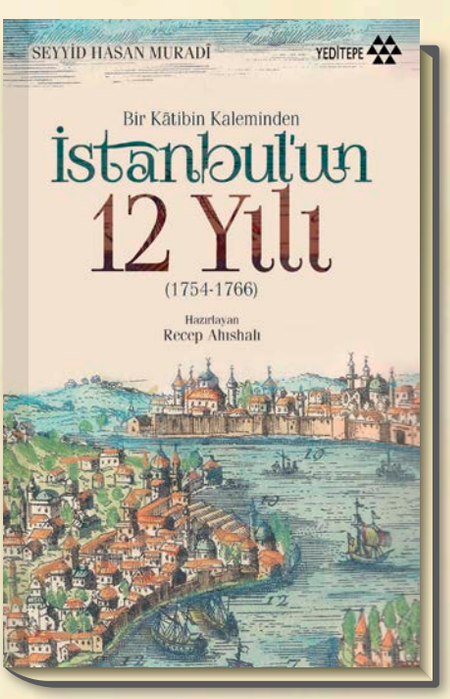
Dünya tarihinde iz bırakmış savaşlarda, Hint kültürü ile başlayan ve savaş hayvanı olarak kullanılan filler, özellikle Timur döneminde nam salarak savaşlarda düşmanın korkulu rüyası olmuşlardı. Timur'un filleri olarak dillere ve hafızalara kazınan, bu devasa hayvanlar için hazırlanılan özel zırhlar, Osmanlı döneminde kullanılmıştı. Savaşçıların bindiği hayvanlara giydirilen bu özel zırhlar, bir anlamda hayvanı korumak ve düşmanlara karşı güç gösterisi yapmak için kullanılırdı. Türkiye'de ve dünyada ilk kez; özel taşlar ve motiflerle süslenmiş, Osmanlı dönemine ait çok özel bir fil kafa zırhı, Hisart Canlı Tarih ve Diorama Müzesi'nde sergilenmeye başlandı. Yüzlerce kilo ağırlığında, beş metre yüksekliğinde ve üç metre eninde olan fil kafa zırhı, özel bir kolleksiyonerden alınarak müzeye getirildi. Üzerinde paha biçilemez bir yakut ve dualarla süslü sorgucu ile zırhın Ankara Savaşı sonrası döneme ait olduğu sanılıyor.

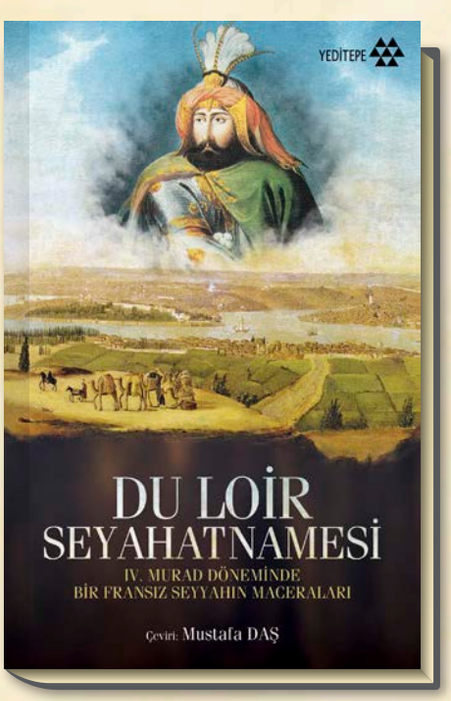

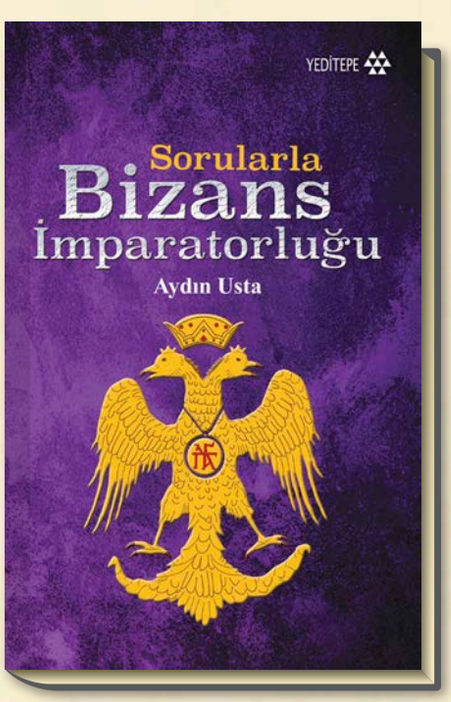

İMPARATORLUK
OLMANIN
DAYANILMAZ
AĞIRLIĞI
PÁL FODOR
YEDİTEPE

BÜYÜK OLAYLARIN
KISA TARİHİ II
Tufan Gündüz
YEDİTEPE

YEDİTEPE
Ali BADEMCİ
Cengiz Han
(Devleti-Nesli-Türklüğü)

SEYYİD HASAN MURADİ
YEDİTEPE
Bir Kâtibin Kaleminden
İstanbul'un
12 Yılı
(1754-1766)
Hazırlayan
Recep Ahıshalı

YEDİTEPE
DU LOİR
SEYAHATNAMESİ
IV. MURAD DÖNEMİNDE
BİR FRANSIZ SEYYAHIN MACERALARI
Çeviri: Mustafa DAŞ

YEDİTEPE
Sorularla
Bizans
İmparatorluğu
Aydın Usta

Konya'dan Kars'a, Edirne'den Burdur'a

Hamam kültürüne yakından bakış

Türkiye'nin dört bir yanındaki tarihi hamamların tanıtılması amacıyla, banyo ürünleri sektörünün öncü kuruluşlarından Bocchi'nin başlattığı projede ilk durak, Konya'daki Sahip Ata Hamamı oldu.

Konya'daki Sahip Ata Hamamı'nın içinden görüntüler.

Özel bir düzenle ısıtılan sıcak ve soğuk suyu bulunan, yıkanma amacıyla kullanılan yapı olan hamamın tarihi antik Roma dönemine kadar uzanıyor. Tarih boyunca Türkler için de önemli bir yere sahip olan hamamların beraberinde bir kültür gelişmiş, kullanılan eşyadan, hamamda çalışan kişilerin adlarına ve buralarda yapılan sohbetlere kadar çeşitli kavramlar türemiş. Fakat bu hamam kültürü, koşulların değişmesiyle birlikte neredeyse yok olmak üzere… Günümüzde daha çok turizme hizmet veren birkaç hamam dışında, pek çok mimari harikası hamam ya yıkılmaya terk edilmiş ya da amacı dışında kullanılıyor. Anadolu'nun öncülerinden biri olduğu hamam kültürünü yeniden canlandırmak isteyen banyo ürünleri sektörünün seçkin kuruluşlarından Bocchi, "Her Dem Banyo" adlı bir proje yürütüyor. Proje kapsamında, Türkiye'nin dört bir yanındaki tarihi hamamların tanıtılması amaçlanıyor. Konya'da 1258 yılında inşa edilen Sahip Ata Hamamı'yla başlayan projede, ilerleyen dönemlerde Kars Mazlum Ağa, Edirne Sokullu, Tarsus Şahmeran, Burdur Sagalassos ve Efes Skolastika gibi hamamların tanıtımıyla devam edecek. Proje kapsamında ziyaret edilen hamamlarda fotoğraf ve video çekimleri yapılarak, en sonunda geleceğe miras kalacak bir kitap ve belgesel hazırlanmış olacak.

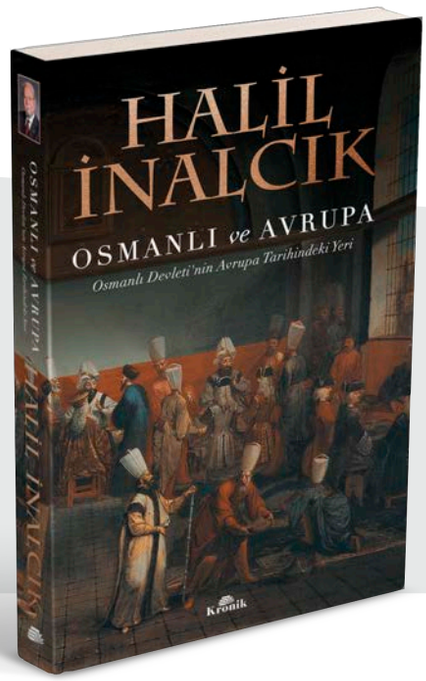

Konya'da ziyaret edilen hamamın bulunduğu ve şehrin en eski yapılarından biri olan külliye, Selçuklu veziri Sahip Ata Fahreddin Ali tarafından yaptırılmış. Külliye cami, türbe, hankâh, çifte hamam, çeşme ve dükkânlardan oluşuyor. Konya Meram ilçesindeki Larende Caddesi üzerinde yer alan bu külliyenin inşasına ilk olarak 1258 yılında caminin yapımı ile başlanmış ve 1283 yılında türbenin yenilenmesi ile tamamlanmış. Külliye yerleşim planı; cami, caminin kuzey doğu köşesinde yapıdan bağımsız halde bulunan çeşme, caminin güneyinde mihrap duvarına bitişik inşa edilmiş türbe, türbenin güney bitişiğinde hankâh, hankâhın doğu cephesinde dükkânlar ve aradan geçen yolun karşısında da çifte hamam bulunuyor. "Sahip Ata Hamamı" ya da "Sultan Hamamı" olarak da anılan bu çifte hamam Selçuklu hamam mimarisinin en önemli örneklerinden biri. Zaman içerisinde çeşitli onarımlar geçirmiş ve bugün hâlâ hizmet veriyor. Çifte hamamın en eski örneklerinden biri olan hamam bugün de tüm özelliklerini koruyarak misafirlerini ağırlamaya ve geleneksel hamam kültürünü yaşatmaya devam ediyor. Tek külhan üzerine kurulu biri hanımlara, diğeri erkeklere ait çifte hamam planıyla yapılmış hamam soğukluk, ılıklık ve sıcaklık bölümlerinden oluşuyor. Soğukluk mekânının ortasında bir havuz bulunuyor. Soğukluktan sıcaklığa giriliyor ve sıcaklığın ortasında sekizgen göbek taşı bulunuyor.

“15. ve 16. yüzyıllar Avrupa’sı,
zamanın büyük politik-ekonomik gücü
Osmanlı’yı hesaba katmadan anlaşılamaz.”

Halil İnalcık

Kronik

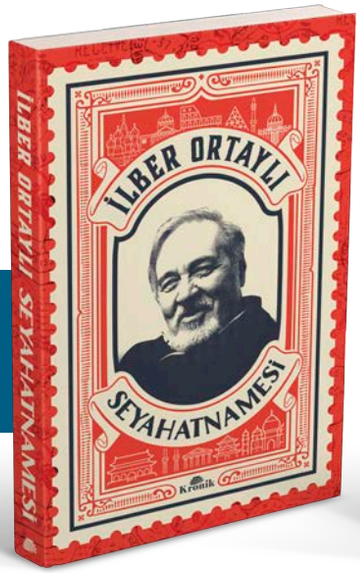
Osmanlı ve Avrupa

HALİL İNALCIK

OSMANLI DEVLETİ’NİN AVRUPA TARİHİNDEKİ YERİ

Osmanlı Devleti'nin modern Avrupa'yı şekillendirmedeki etkileriyle birlikte Batı tarihindeki yeri ve Avrupa'yla arasındaki siyasi-ekonomik ilişkiler, sosyo-kültürel bir karşılaşma olarak Halil İnalcık'ın kaleminden, *Osmanlı ve Avrupa*'da...

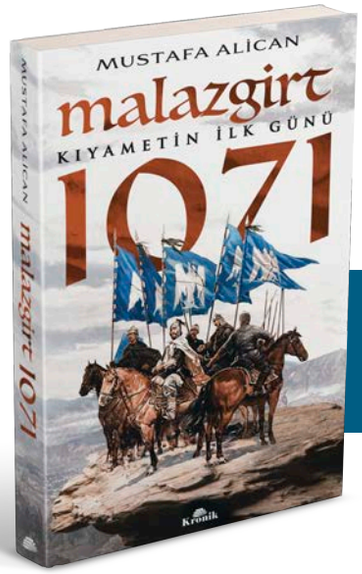

İlber Ortaylı Seyahatnamesi

İLBER ORTAYLI

İLBER ORTAYLI’NIN REHBERLİĞİNDE MUHTEŞEM BİR YOLCULUK

İlber Ortaylı yalnız tarihçiliğimizin büyük bir ismi değil aynı zamanda küçük bir bavul ve rehber kitaplarıyla 50 yıldır gezen bir “seyyah”. Çıktığı sayısız yolculuktan en önemli notları aktaran İlber Ortaylı ile hayatınız boyunca unutamayacağınız yolculuğunuz başlıyor...

Malazgirt 1071
Kıyametin İlk Günü

MUSTAFA ALİCAN

TÜRKLERİN EFSANE ZAFERİ: MALAZGİRT

Çağdaş Bizans ve İslâm kaynaklarına dayalı olarak kaleme alınan *Malazgirt 1071: Kıyametin İlk Günü*; Selçuklu çağının ve Türk tarihinin dönüm noktası olan Malazgirt Zaferi'ni tüm detaylarıyla anlatan muhteşem bir araştırma.

Kentin deniz ve limanla ilişkisi

İstanbul Limanı'na açılan sergi

İstanbul Modern'de 28 Ocak - 4 Mayıs tarihleri arasında ziyaretçilerini bekleyen "LİMAN" sergisi, deniz kenarında ve liman çevresinde gelişen kültürel ve toplumsal hayatı, sanat eserleri üzerinden anlatıyor.

Galata Limanı, Fausto Zonaro.

İstanbul Modern'in 28 Ocak'ta açılan yeni sergisi, liman konusunu farklı boyutlarıyla işliyor. Coğrafi bir konum olmanın ötesinde, toplumsal ve ekonomik bir etkileşim alanı olarak liman bölgelerini görsel sanatlardaki yansımalarıyla araştıran sergi, "liman" kavramının sembolik ve metaforik açılımlarına da yer veriyor. İstanbul kentinin deniz ve limanlarla ilişkisini vurgulayan "LİMAN", 19. yüzyıldan günümüze Türkiye'de deniz kenarında ve liman çevrelerinde gelişen kültürel ve toplumsal hayatı mercek altına alıyor.

Sergi adını, tarih boyunca Akdeniz havzasındaki dillerde farklı varyasyonlarla "kapı", "eşik", "sığınak" gibi anlamlarda kullanılan "liman" kelimesinden alıyor. Liman, deniz ve su kenarında tekne ve gemilerin barındıkları, yük alıp boşalttıkları, yolcu indirip bindirdikleri doğal ya da yapay sığınağı tarif ediyor.

Sergi aynı zamanda adını toplumsal gerçekçi anlayışla bir araya gelen bir grup akademili sanatçının 1941 yılında açtığı bir sergiden de ödünç alıyor. Halkın arasına karışarak sanat üretmeyi seçen ve sonradan "Liman ressamları" ya da "Yeniler" olarak anılan grubun, çevresi, çalışanları ve toplumsal meseleleriyle "liman" konusuna eğildikleri sergi sanat tarihine "Liman sergisi" olarak geçer. İstanbul Modern'deki "LİMAN" sergisi ise Türkiye'den farklı dönem ve disiplinlerden 34 sanatçı ve kolektifin iki yüze yakın çalışmasına yer veriyor. Türkiye'de denizcilik kültürü, toplumsal tarih ve görsel sanatlar alanında derin bir araştırmayla hazırlanan sergi kapsamında bir zaman çizelgesi de sunuluyor. Theodosius (Yenikapı) Limanı'na dair arkeolojik çalışmalardan günümüze İstanbul kentinin tarihini limanlar üzerinden özetleyen zaman çizelgesi, kentin deniz ve limanla olan ilişkisine dair belli başlı dönüşüm ve kırılmalara metin, fotoğraf, belge ve haritalarla işaret ediyor.

***Denizaltı ve Kuş*, Ömer Uluç.**

ATLAS dergisi ile

DEVRİ ALEM

Dünyanın uzak köşelerini

Atlas yazarları ve fotoğrafçıları

ile birlikte keşfedin!

Castro'nun ardından

KÜBA

Mehmet Y. Yılmaz ve
Sebati Karakurt'un katılımıyla

26 Şubat - 6 Mart 2017

Buzullar ve volkanlar ülkesi

İZLANDA

Yıldırım Güngör ve
Kansu Şarman'ın katılımıyla

2 - 7 Mart 2017

Osmanlı'nın anavatanı Rumeli

TUNA NEHRİ

Doç. Dr. Mehmet Ö. Alkan'ın
katılımıyla gemi yolculuğu

29 Mart - 5 Nisan 2017

Büyük göçler diyarı

KENYA (fotosafari)

Mustafa Seven ve Sebati
Karakurt'un katılımıyla

29 Ağustos - 4 Eylül 2017

Gizemli komşu

İRAN

Ahmet Ümit'in katılımıyla

14 - 22 Ekim 2017

Asya'nın mücevheri

MYANMAR

Hakan Günday ve
Yıldırım Güngör'ün katılımıyla

03 - 11 Aralık 2017

Organizasyon ve rehberlik hizmetlerini GAZELLA TURİZM sağlamaktadır.

Telefon 0212 **233 15 98**

WhatsApp 0549 **433 44 45**

Müteferrika dergisi 50. sayısında

Tam 24 yıldır kitabiyat alanında yayın yapan çok özel bir dergi Müteferrika. Her cumartesi Kadıköy'de Sahaf Lütfü Seymen'in dükkânında buluşan hem kitabiyat uzmanı, hem de kitap meraklısı isimlerin gayretiyle 50'nci sayısına ulaştı.

Ağustos 2000. Artık yayımlanmayan *Popüler Tarih* dergisinin Sahaf başlıklı sayfasında Lütfü Seymen ile *Müteferrika* kitabiyat dergisi hakkında konuşmuştuk. Lütfü Seymen o söyleşide şunları söylemiş: "Kitapçı dükkânları özellikle de sahaflar bir çeşit fesat yuvalarıdır. Buralarda genel nizam bozukluğu, iyi gitmeyen devlet işleri şurasından burasından çekiştirildiği gibi, kitaplar hakkında da çeşitli sözler sarf edilir. Ele geçirilmesi gereken, ya da tam ele geçirilmek üzereyken yitip giden bir kitabın öyküsü, üzerinde çalışılan herhangi bir konu, aranılan bir makale, film senaryosu oluşturmak için gerekli bir kitap, arkasına kargacık burgacık eski harflerle not düşünülmüş bir fotoğraf üzerinde saatlerce konuşulur."

O vakitler Necmettin Hilav'ı daha yeni kaybetmişiz. *Müteferrika* dergisinin ise yedinci yılında 17'nci sayısı yayımlanıyordu. Aradan 17 yıl geçti. *Müteferrika* 50'nci sayısını yayımladı. Dile kolay, *Müteferrika* Türkiye'de yılda iki sayı çıkan bir kitabiyat dergisi olarak tam 24 yıldır yayın hayatında.

Bu çok özel başarı hakkında Lütfü Seymen ile yeniden konuştuk. Cumartesi toplantılarını, *Müteferrika* dergisinin 24 yılını ve bundan sonrasını anlattı.

17 yıl önceki söyleşimizde demişsiniz ki "*Müteferrika*, yazarlarıyla, danışma kuruluyla, katkıda bulunanlarıyla, dizgi ve matbaacısıyla, okuruyla büyük bir ailenin dergisi." Nasıl başladı bu büyük ailenin macerası?

Benden önce yapılmış tabii ki birtakım örnekler vardı. Mesela *Kitapçılık* ve *Kitap* dergisi var eskiden Hakkı Tarık Us'un çıkarttığı, sonra *Kitap Belleteni* vardı. Ankara'da başka bir kitap dergisi var: *Kebikeç*. Ama ben sahaflık tarihi, kitapçılık tarihi üzerine yoğunlaşan biraz da akademik bir yapıda bir dergi düşündüm. Çok destek gördüm açıkçası. Nuri Akbayar'dan, M. Sabri Koz'dan, Erol Üyepazarcı'dan. O dönem Akmar Pasajı'ndaki dükkândayken gelen giden de çoktu. Ben de cesaret ettim. Yazıları toplamaya başladım. 1993'te ilk sayıyı çıkarttık. Çok ilgi gördü. Böyle bir şeye ihtiyaç olduğu ortaya çıktı. Bir boşluğu doldurduğumuzu hissettik. Netice olarak da o boşluğu 1993'ten bu yana bir şekilde doldurmanın yolunu bulduk.

Masrafları nasıl çözdünüz?

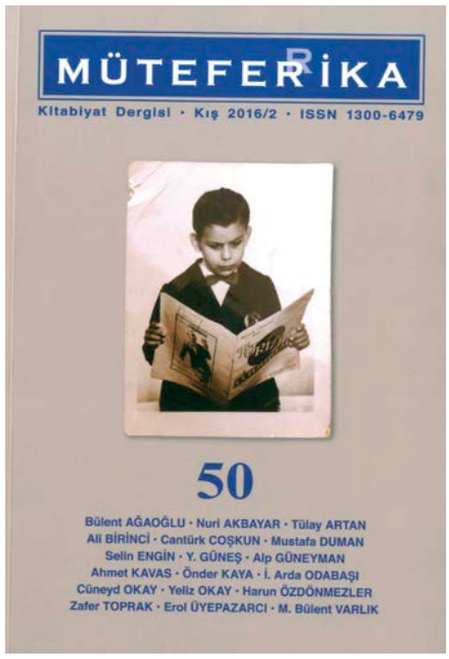
Büyük bir süre ben karşıladım. Kültür Bakanlığı ilk çıktığımız zamanlarda 100 tane alıyordu. Sonra 150 nüsha almaya başladı. En son üç yıldan beri de 300 tane alıyorlar. Kültür Bakanlığı'nın dergiyi alması derginin maliyetini aşağı yukarı karşılıyor zaten. Kalan parayı da sahaflıktan kalan parayla bir şekilde karşılıyorum.

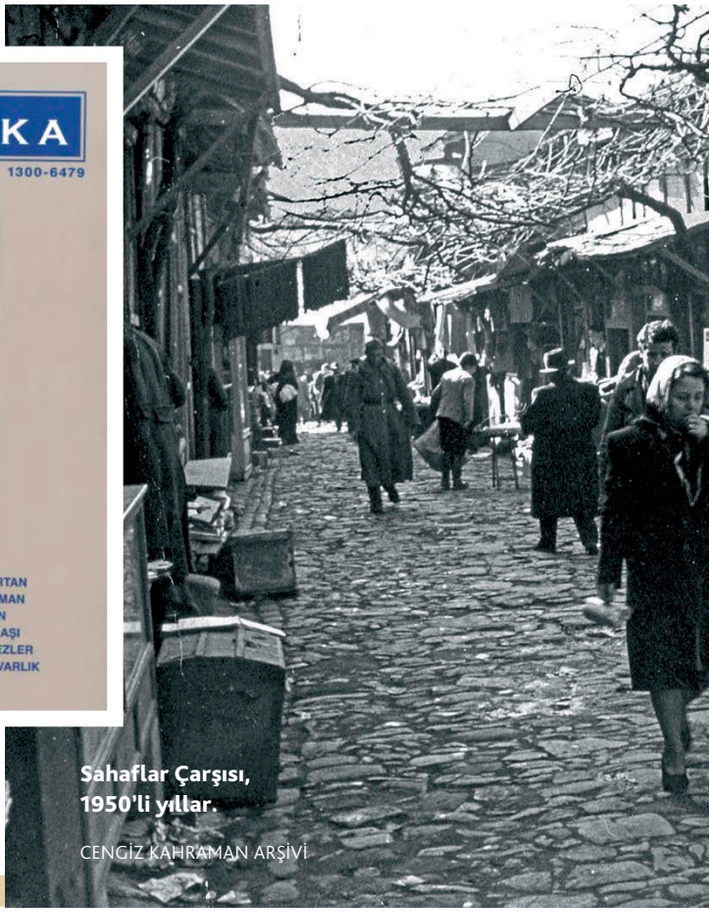
Ortalama kaç sayfa *Müteferrika* dergisi?

Biz ilk çıktığımızda 10 formaydık, 160 sayfaydık. Sonradan 250 sayfadan aşağı hiç düşmedik. En son çıkardığımız sayı da 400 sayfalık bir sayıydı. Hemen hepsi bir kitap formunda oldu. Önce senede üç sayıydı, dokuzuncu sayıdan sonra da senede iki sayı yapmaya başladık. Bir yaz sayısı, bir kış sayısı, ya da bir güz sayısı, bir bahar sayısı.

Derginin yazı işleri nasıl yürüyor?

Tabii Sabri Ağabey (Koz) olmasa bu iş olmaz. Yükün büyük bir kısmı onda. Yazıların

Sahaflar Çarşısı, 1950'li yıllar.

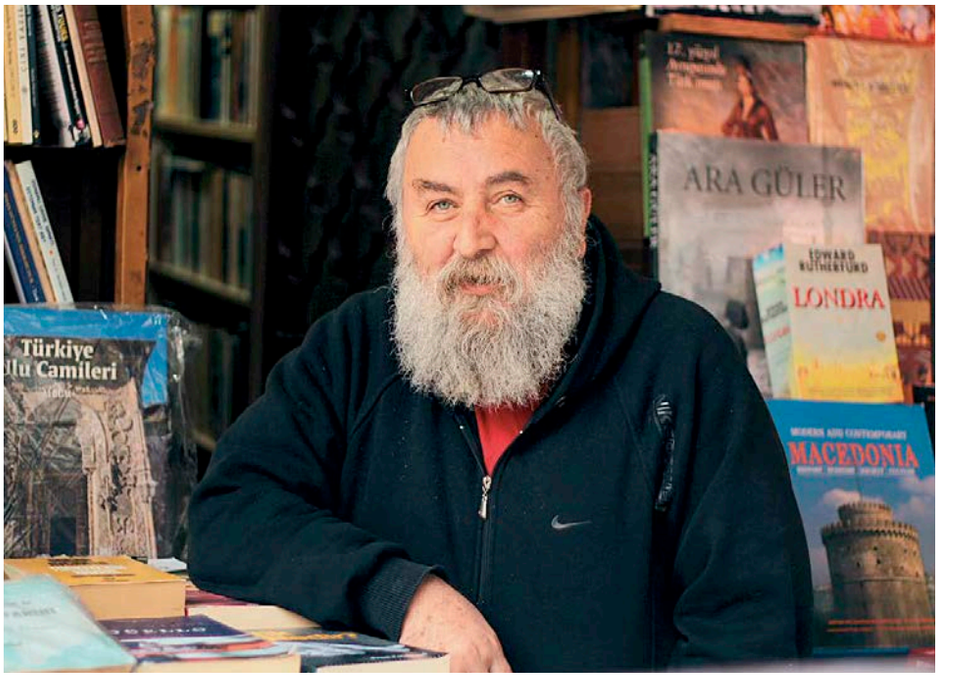
CENGİZ KAHRAMAN ARŞİVİ

birçoğunu o okuyor, tashihlerini de o yapıp yolluyor. İlk başlarda Necmettin Hilav da bu toplantıların içindeydi. Ferda Anaoğul, Cüneyt Kut yanımızdaydı. Necmettin Ağabey'in dergiyle yazı verme anlamında çok sıcak bir ilişkisi yoktu, zaten yazmayan bir adamdı. Necdet Sakaoğlu, Orhan Koloğlu, Fahri Aral yanımızdaydı. Sonra günlük hayatının koşturmacası içinde bazı dostlarımız daha aralıklı gelir oldu. Derginin çekirdek kadrosu Nuri Akbayar, M. Sabri Koz, Erol Üyepazarcı, Mustafa Duman, Raşit Çavaş hep yanımdaydı. Mehmet Ö. Alkan, Murat Koraltürk var. Aslında cumartesi toplantılarımızın müdavimleriyle *Müteferrika* dergisinin yayın kadrosu birbirinin içine geçmiş durumda. Ayrıca daha genç kadrodan sürekli veya aralıklarla Ali Emre Özyıldırım, Hatice Aynur, Hamdi Can Tuncer, Cengiz Kahraman ve senin gibi arkadaşlarımız var. Cengiz'in fotoğraf konusunda da çok yardımı olmuştur.

Ne tür yazılar yayımlıyorsunuz?

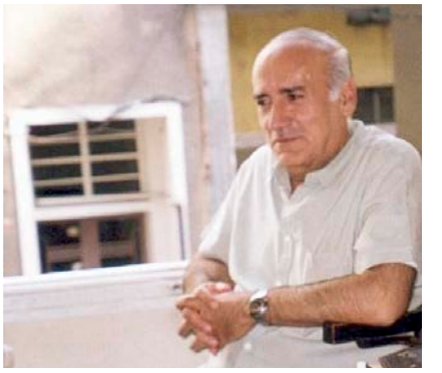
Sahaflık tarihiyle ilgili yazılar, kitapçılık tarihi ile ilgili yazılar, kitapçılarla ilgili anektodlar ama daha çok bibliyografya

***Müteferrika*'nın 50. sayısı (karşı sayfada). Sahaf Lütfü Seymen (üstte). Kitabiyat üzerine derin bilgileriyle tanınan Necmeddin Hilav'ı (altta) 2000 yılında ve Ferda Anaoğul'u (altta solda) 2010 yılında yitirmiştik.**
FOTOĞRAFLAR: MUSTAFA DUMAN ARŞİVİ

üzerine yazılar yayımlıyoruz. Misal bir önceki sayımızda Ali Birinci, "Abdülkadir Kemali Bey'in Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretleri'ne Bir Mektubu" başlıklı bir yazı yazdı. Yurdal Demirel, "Açılıştan Kapanışa Mamuretü'l-Aziz Vilayet Matbaası", Ali Emre Özyıldırım, "Sahaf Bosnalı Hafız Mustafa'nın Derkenar-Risale Şeklindeki Atasözü ve Kelam-i Kibar Derlemesi"ni, Mustafa Duman, "Türkiye'de Yayımlanan Folklor Derleme Kılavuzları Açıklamalı Seçme Kaynakçası"nı, Murat Koraltürk, "Berlin Osmanlı Ticaret ve Sanayi Risalesi"ni kaleme aldılar. Son sayımızda Zafer Toprak Hoca'nın "Aydınlık Dergisi (1921-1925) Marksizm ve Feminizm", Erol Üyepazarcı'nın "Unutulmuş İlginç Bir Uygulama: Tefrika Romanlar", Nuri Akbayar'ın "Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu'na Zeylü'z-Zeyl (VI)", Cüneyd Okay'ın "Bir İlçe Halkevi Gazetesi: Akçaabat" yazıları var. 50 sayıda bunlar gibi yüzlerce çok değerli ve bulunmaz makale.

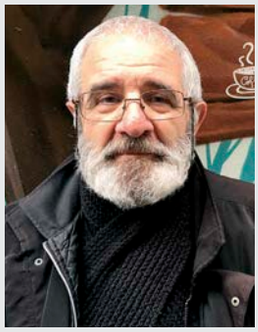
50'nci sayıya 23 senede geldi. Daha ne kadar yol alır *Müteferrika*?

Sağlık sorunları olmazsa bir şekilde yol alır gibi geliyor bana. Netice itibariyle bu benim ve arkadaşların desteğiyle ilgili bir şey. Kültür Bakanlığı'nın alımıyla satımıyla ilgili bir şey. Dergi kendini kurtardığı süre içerisinde ben bu dergiden vazgeçmem kolay kolay zaten. Bir şekilde sahaflığı bıraksam bile derginin üzerinden işimi sürdürürüm. Bu benim yaşlanmamla ya da ölmemle ilgili gibi geliyor.

"Daima kendisi olmaya istekli bir yayın oldu"

M. Sabri Koz (Editör)

Müteferrika, sahibi ve yayıncısı bulunan bir özel girişim gibi algılanabilir. Öyle ya, bir sahaf var ve dükkânının adıyla bir dergi çıkarıyor, bir özel girişim yani. *Müteferrika*'nın sahibi İ. Lütfü Seymen bu dergiden önce de yayıncılıkla ilgiliydi, bir edebiyat dergisinin kendini belli etmeyen gönüllülerindendi: *Yazılı Günler*, 1991-1993 arasında bazıları birleştirilmiş olarak 19 sayı çıktı. Bu derginin 16. sayısında yer alan "Osman Cemal Özel Bölümü" iyi okunduğunda Müteferrika'nın ayak sesleri duyulabilecektir.Biz 90'ların başından itibaren Lütfü'nün dükkânına gider gelirdik, kısa sürede hatırı sayılır bir okur yazar topluluğu Akmar Pasajı'ndaki küçük dükkânda bir araya gelmeye başladı. Herkes için en uygun gün Cumartesi olduğu ortaya çıktı ve bu ilk günden itibaren böyle gelişti. Biz 1992'yle 2016 arasında her cumartesi orada olduk, sayımızın artması eksilmesi, ev sahibinin yerinde olup olmaması, birimizin, birkaçımızın şehir ve ülke dışında olması ya da hayatta olmaması hiç etkilemedi bu bir araya gelmeyi. Gelenler, gelemeyenleri de temsil ederek "Cumartesi Yârânı"nı var etti, yaşattı. Elbette ev sahibinin şartlar ne olursa olsun sınırsız konukseverliği de çok önemliydi. Bir gün bir yayıncılık tarihi yazılacaksa bu grupla ilgili tanımlamada *Müteferrika*, Müteferrika Sahaf ve İ. Lütfü Seymen her zaman merkezde bulunacaktır. Sınırlı bütçe ve gönüllülük esası ile can bulan dergimiz, her zaman ilk çıktığı günlerde oluşturduğumuz kimliğe sadık kaldı. Bir ilk olmasa da kendine benzeyen örnekleri de tetikleyemedi, tekti, tek kaldı. Bir akademik dergi olmadı ama akademisyenlerden de beslendi, onlara hizmet eden ufuk açıcı işler de yaptı. Yaşarsa bu işlevini sürdürür bence...

Kitaplara, süreli yayınlara, yazarlara, çevirmenlere, yayıncılara, yayınevlerine özgür, farklı, iz bırakacak nitelikte bakışlarla, enteresan metinlerle, zaman içinde küçük kalem kavgalarıyla da var oldu. *Müteferrika*, yer verdiği yazılarda sayfa sınırlaması tanımaz, ama yapmak istediklerine ve uygulamalarına da getirdiği bir doğal sınır vardır. Konular, bizim hep iç içe, yan yana ve karşı karşıya olduğumuz konulardır. Zaman içinde yazı sipariş verdiğimiz de oldu, gelen yazıları geri çevirdiğimiz de. Hatta bazen istemediğimiz yazılara bile yer verdik... Zannederim, katı bir kurumlaşmaya karşı fakat "kendisi" olmaya her zaman

istekli bir yayın oldu...

Müteferrika gibi dergiler çok az, sınırları daha geniş çizilmiş sosyal bilimler dergisi olan *Kebikeç* refikimiz ve geçmişte görülmüş münferit örnekler sayılmazsa hiç yok da denilebilir.

Bizde "kitabiyat", farklı algılandığı için *Müteferrika* dergisi hem bir "ilk"tir hem de kitap ve kitapçılık tarihi, süreli yayın, nadir ya da ilginç kitap ve dergi inceleme ve tanıtmaları bakımından da yeni bir soluktur. Bu yüzden okuru sınırlı, getirisi sınırlı, desteği sınırlı bir "girişim" olarak kendi yağıyla kavrulmaya çalışmaktadır.

"Ufuk açıcı bir mekân"

Cengiz Kahraman (Fotoğraf araştırmacısı)

Benim Sahaf Müteferrika'daki geleneksel cumartesi toplantılarına katılmam yaklaşık 20 yıl önce olmalı. 1994 yılında çalışmaya başladığım Tarih Vakfı, Kültür Bakanlığı işbirliğiyle *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*'ni yayınlıyordu. Kapısında Tarih Atölyesi yazan odada her pazartesi öğleden sonra, sevgili Nuri Akbayar ile yeni toplamaya başladığım fotoğraflara bakar, onun müthiş bilgi dağarcığından ve görsel hafızasından kimliksiz fotoğrafların ne anlama geldiğini, mekânları ve kişileri tespit etmesini hayranlıkla izlerdim. Kadıköy'deki Müteferrika'ya da Nuri Akbayar'ın davetiyle bir cumartesi öğleden sonrası gittim. Sakallı Lütfü Ağabey'le de bu vesileyle tanışmış oldum. Yıldız'daki *İstanbul Ansiklopedisi*'nin öğretici mekânından Müteferrika'nın eğlenceli ve bir o kadar ufuk açıcı mekânına giden yol benim için adeta liseden üniversiteye geçmek gibi olmuştu. Yaklaşık 20 senedir fırsat buldukça cumartesi öğleden sonraları uğradığım Müteferrika'da çok sevdiğim insanlarla tanıştım,

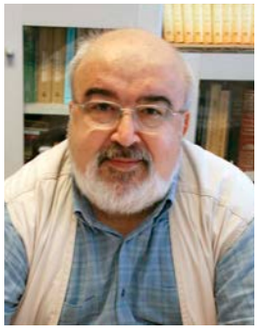

onların sohbetlerinden feyz almaya çalıştım. Burada imece usulüyle çıkarılan *Müteferrika* kitabiyat dergisinin, kolektif üretimin neredeyse yok olmaya başladığı bir dönemde, aynı heyecan ve şevkle devam ediyor olmasına tanıklık etmek de, benim gelecek hakkında daha umutlu olmamı sağlıyor.

“Şimdi hedefimiz kitap ansiklopedisi”

Nuri Akbayar (Editör)

Türkiye’de bir kitabiyat dergisini 50 sayı çıkarmak inanılmaz bir şey. Rekora doğru gidiyoruz. 50 sayı çıkmış bir kitabiyat dergisi hatırlamıyorum. Gazetelerin verdiği bedava eklerin dışında. Her cumartesi şurada toplanan bir grup kitapseverin amatörce heyecanıyla çıkıyor. Bu Türkiye’de hâlâ dergiciliğin amatör heyecanların ürünü olduğunu gösteriyor. Hem güzel, hem de üzüntü verici bir durum. Kültür Bakanlığı’nın da bu tür dergileri oldu, hiçbiri kalmadı. Ama bu ne kadar devam edecek, işte bu cemaatin devamıyla galiba mukayyet olacak. Bu bakımdan üzücü. Ama yine de bir yol açılmıştır diye teselli bulabiliriz. Belki gençler buna sahip çıkarlar, onlar sürdürürler diye bulabiliriz. Kitabın eski zamanda daha başka düşmanı vardı. Yeni zamanda da sosyal medya denilen, internet denilen olgu kitaba bir darbe vurdu. Buna rağmen hâlâ bir grup insan böyle bir şey yapmaya, idealist olmaya çabalıyor. Bu idealizmin ürünü dergi, inşallah 100’üncü sayısını da görürüz diye temenni ediyorum. *Müteferrika*’da hep kitap çerçevesinde yazılar oldu, ama kitap çok boyutlu bir olay. Kitabın teknik özelliği var, tarihi özelliği var, içerik özellikleri var, koleksiyoner özellikleri var, türlerine ilişkin özellikleri var. Kitabı yazanlar var. Her türlü yönüne açık olan bir dergi. Hemen hemen her türlü yönü de irdelenmiştir bu 50 sayıda. Tabii irdelenmemiş, bizim aklımıza gelmeyen, çok daha yeni ortaya çıkmış konular açık bekliyor. Şimdi başarabilirsek bu derginin bir başka ürünü, bir üst aşaması olarak bir kitap ansiklopedisi olacak. Türkiye’de kitapların tarihi seyri içerisinde, kitabın bu saydığım her türlü özelliklerini ve yayıncılığı da içeren bir ansiklopedik çalışma hazırlığı içerisindeyiz. Başarırsak o da ayrı bir önemli bir katkı olacak Türk yayıncılığına. Kolay değil çünkü Türkiye’de matbaacılık tarihi de karanlıktır, yayıncılık tarihi de karanlıktır. Kitabın en önemli sorunlarından biri de dağıtım meselesi. Şimdi internet bu bakımdan kolaylık sağlıyora ama hangisi ne ölçüde dağıtıma giriyor kitapların, onu da fazla bilemiyoruz. Dolayısıyla bu dergi her türlü sorunu tartışmaya açık, her türlü kitapla ilgili bilgiye de açık.

FOTOĞRAF: MUSTAFA DUMAN ARŞİVİ

1999, ön sıra soldan sağa, Hamdi Can Tuncer, Mustafa Duman, M. Sabri Koz, Mehmet Ö. Alkan. Arka sıra Cengiz Kahraman, Lütfü Seymen, Nurettin Elhüseyni, Nuri Akbayar, Fahri Aral, Erol Üyepazarcı.

“Bilimsel yazılarda kaynak olarak kullanılıyor”

Erol Üyepazarcı (Yazar)

Bizim dergimiz bir kitabiyat dergisi. Özgün ve işlenmemiş konuları işlemek için düşündüğümüz bir dergiydi. Ben başta bu kadar uzun süre devam edebileceğini pek tahmin etmemiştim. Ama 50’nci sayıya gelmesi bizim bütün cumartesi yaranını çok mutlu etti. Hepimizin aşağı yukarı bu dergide katkıları oluyor. Bu dergiyi sürdürmeye çalışıyoruz. Tabii en büyük rol Nuri Bey’in tabiriyle “sahib-i mecmua” olan Lütfü kardeşimizde. Bu dergiyi bundan sonra da inşallah ömrümüz ve sağlığımız yerinde olduğu sürece sürdürmeye devam edeceğiz. Ben şuna mutlu oluyorum. Bazı bilimsel yazılarda *Müteferrika*’dan alıntılar görünce çok seviniyorum. İyi bir iş yapmışız duygusu bende uyanıyor. Mütevazı bir dergimiz var bunu söylemek lazım. Ama karınca kaderince kitabiyat konusunda katkılar yapmak istiyoruz.

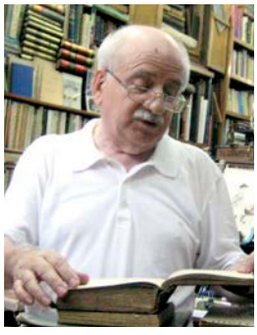
Ben biyografiler yazıyorum. Pek ismi duyulmayan ve yaşamı pek bilinmeyen yazarlar hakkında biyografiler kaleme alıyorum. Onun dışında bazı çeviriler yaptım. 18’inci yüzyılın başında III. Selim’in zamanında İstanbul’da yaşamış bir Fransızın kitabını komple tercüme edip koyduk. İlginç bir çalışmaydı. Bunun gibi katkılarım oluyor. Bazı dergilerin dizinlerini yapıyoruz ki, bu Türkiye’de pek göze alınan bir husus değildir.

"Yaklaşık 12 bin sayfa yayımlamışız"

Mustafa Duman (Yazar)

Müteferrika Sahaf'taki cumartesi toplantılarında kitap, kitapseverler, yayın ve yayıncılık konuları konuşulur. Siyasi konulara pek girilmez. Cumartesi toplantılarına katılanlardan çoğu kendi alanlarında önemli yayınlara imza atmış kişilerdir. Erol Üyepazarcı polisiye romanlar ve popüler yayınlar, Nuri Akbayar basın ve yayın tarihi, M. Sabri Koz folklor ve halk edebiyatı,

Necdet Sakaoğlu Osmanlı tarihi, Mehmet Ö. Alkan Osmanlı son dönem ve cumhuriyet dönemi tarihi, Murat Koraltürk denizcilik tarihi konularında uzmandır. Bu satırların yazarı da halk kültürü, özellikle Nasreddin Hoca konularında yayınlar yapmıştır. *Müteferrika* dergilerinin hacmi toplam 11 bin 960 sayfa tutuyor. Dergiler yan yana veya üst üste konduğunda 74 santimetre uzunluğa varır. Müteferrika'nın 50 sayısında, kitabiyat konularında, özellikle basın tarihi, çeşitli dergi ve gazetelerin bibliyografyaları, kitaplar ve yazarlar hakkında bilgiler olmak üzere toplam 646 makale

FOTOĞRAF: MUSTAFA DUMAN

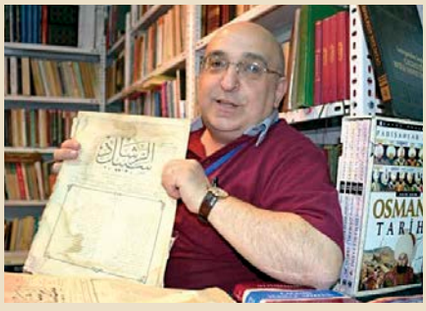
2017, ön sıra soldan sağa; Murat Koraltürk, Tamer Erdoğan, Lütfü Seymen, Mustafa Duman, Erol Üyepazarcı. Arka sıra soldan sağa; Hamdi Can Tuncer, Kansu Şarman, M. Sabri Koz, Mehmet Ö. Alkan, Nuri Akbayar.

bulunuyor. 1993-2009 yılları arasında çıkan ilk 35 sayınınki Neslihan Erkan tarafından, 36-50'nci sayılarının dizini de Selin Engin ve Alp Güneyman tarafından yapıldı. Bu dizinlere göre, Orhan Koloğlu'nun, ilk basımı Fransızca olan *Osmanlı Basınının Doğuşu ve Blak Bey Ailesi* adlı kitabı, Erol Üyepazarcı'nın çevirisiyle Müteferrika Yayınları'nın ilk kitabı olarak 1998 yılında okura sunulmuştu. Müteferrika Yayınları'nın ikinci kitabı, dünyanın en tanınmış sahaflarından Hans Peter Kraus'un *Bir Nadir Kitap Destanı* adıyla Nurettin Elhüseyni tarafından İngilizceden Türkçeye çevrilen ve 2004 yılında yayımlanan otobiyografisidir. Müteferrika Yayınları, cumartesi toplantılarının renkli kişisi Necmettin Hilav'ın (1934-2000) *Fetva Mecmuası*'nı da 2012'de yayımladı. *Müteferrika* kitabiyat dergisi, artık yurt içi ve dışındaki iyi kütüphanelerde yerini almış, birçok konuda şimdiden kaynak yayın durumuna erişmiştir. Başta Lütfü Seymen olmak üzere, *Müteferrika*'yı ayakta tutmak için uğraş verenlere teşekkür ediyorum.

"Muhteviyatıyla bir ekol"

E. Nedret İşli (Sahaf)

Türk matbaacılık ve kitapçılık tarihinin bilinmeyen, unutulmuş bir yönü de mesleki dergileridir. Kitapçılık ve yayıncılığı ilgilendiren konularda yazıların yayımlandığı, meslek erbabı hakkında bilgiler veren, dergilerin sayısı beşi onu geçmez. İlk sayısı 1993 güzünde yayımlanan Müteferrika dergisi, işte bu açığı başarılı bir şekilde doldurarak 50. sayısını tamamladı. Değerli meslektaşım İ. Lütfü Seymen tarafından çıkarılan bu kıymetli kitabiyat dergisi Nuri Akbayar, Raşit Çavaş, Erol Üyepazarcı gibi üstadların danışmanlığında, M. Sabri Koz ağabeyimizin her sayıda olağanüstü editoryal katkılarıyla okuyucuya sunuldu. Osmanlı basın tarihinde 1873 yılında üç sayı çıkmış Müteferrika dergisi dışında bu isimle çıkmış başka bir dergiye şimdilik rast gelmediğimiz bu muhteşem kitabiyat dergisi son 24 yılda yüzlerce makale, resim, belge, dizin, tanıtım, tartışma yazısı içeren muhtevasıyla bir ekol haline geldi. Sahaf Müteferrika'nın başta cumartesi toplantıları olmak üzere buram buram kitap kokan ortamında kotarılan bu dergi basın tarihi, yayıncılık haberleri, süreli yayın tanıtımı, sahaflık tarihi, kitap düşkünlerinin biyografileri, ünlü kitap koleksiyonerleri, sahaflık

piyasası bilgileri, siyaset yayıncılığına dair yazılar içeren ve yayın hayatını inatla sürdüren önemli bir kaynak durumunda. Danışma ve yayın kurullarında hasbelkader yer almış biri olarak Müteferrika dergisine, onu çıkaran Sahaf İ. Lütfü Seymen'e ve destek olan herkese şükranlarımı sunuyorum.

“Yazarları için övünç, okurları için kültür kaynağı”

Necdet Sakaoğlu (Tarihçi)

Müteferrika sözcüğü bize önce matbaa kurucusu Macar kökenli, herhalde Enderunlu İbrahim Müteferrika'yı hatırlatır. Osmanlı saray ve bürokrasisinde, teşrifat, edep-erkân, hatta yabancı dil bilir, saray görgüsüne sahip gençlere verilen alt düzeyde, ama “padişah ihsanı” ayrıcalığı olan bir rütbe-unvandı müteferrikalık. İlkokul sıralarından beri unutmadığımız, ilk matbaamızı kuran, yazmadan basmaya geçişte ilk kitaplarımızı basan İbrahim Müteferrika'ya saygı duymak doğaldır.

Zamanımızın kitabiyat dergisi *Müteferrika*'ya gelince, yabancı ülkelerde de aboneleri olan, okuyucuları için kıymettar bir süreli yayındır. Dergiyi 50. sayıya ulaştıran sahaf Lütfü Seymen'e gelince, eskinin hem huysuz veya sert, hem kitap meraklısı ve mütebahhir sahaf nadiratından çağdaşımız olmuş bir yektadır. Seymen'i tanıyanlar da *Müteferrika*'yı okuyanlar da bu ikilinin değerini bilir.

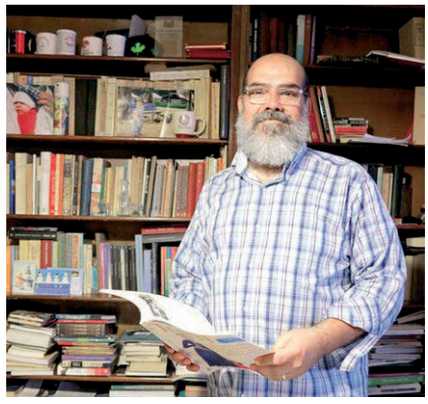
Müteferrika, yazarları için övünç, okuyucuları için kültür kaynağıdır. İlk sayı “Dört Aylık Kitabiyat Dergisi Güz 1993 Sayı 1” tanıtımlı çıkmış. Kapakta Müteferrika Efendi'yi betimleyen bir resim de var. Edindiklerimin sonuncusu olan 33'üncü sayının başlığı, “Kitabiyat Dergisi Yaz 2008-1”.

1'inci sayıdan 33'üncüye yazılara bakarken, ince elenip sık dokunmuş nice makalelerin bir daha yazılamayacağını düşündüm; yazarlarıyla dostluğumuzu veya tanışıklığımızı yâd ettim. Aralarından, “mukadderat” gereği kadro dışı kalanları da hüzünlenerek andım. İlk sayıdaki M.Türker Acaroğlu, Alpay Kabacalı, Kevork Pamukcıyan onlardan.

Lütfü Seymen'in, içerik zenginliğini, imlayı, baskı kalitesini gözeterek çıkardığı *Müteferrika*, süreli yayınların devamlılığı ve klasik değeri kazanması için umut veriyor. Bu umut ve dilekle Seymen'e, *Müteferrika*'nın içeriğini hazırlayan yayın kurulundaki arkadaşlara ve yazarlarına teşekkürler...

“İlk sayıdaki ilkeler hiç sarsılmadı”

Mehmet Ö. Alkan (Akademisyen)

Müteferrika dergisi Türkiye basın tarihinde özel bir yere sahiptir. Başlığının hemen altında “Kitabiyat Dergisi” gibi mütevazı bir ifade yazmakla birlikte yalnızca bibliyografya konusunda değil, biyografi ve tarih alanında yazılara yer veren gerçek ve evrensel anlamda akademik standardı ve alt sınırı olan bir dergi. Derginin bir başka ve nevi şahsına münhasır özelliği, dergi 1993 yılında çıkmakla birlikte dergiyi çıkaran veya katkıda bulunan isimlerin 1990'ların hemen başından itibaren düzenli olarak her cumartesi günü Kadıköy'de Sahaf Müteferrika'da toplanmaları. Düzenli olarak toplandıkları halde resmi bir isimleri de yok. Müteferrika Grubu, Cumartesi Yârânı, Tarih Tekkesi gibi isimlerle anılıyorlar, tam bir gönüllü birliktelik. Bildiğim kadarıyla eski sohbet geleneğinin yaşatıldığı böylesi başka bir grup olmadığı gibi, böylesi bir grubun çıkardığı ve halen yayınlanmakta olan ikinci bir dergi de yok. Hiçbir maddi karşılık beklemeden, hayatları boyunca elde ettikleri birikimi ve bilgiyi sohbet ve yayın yoluyla olsun aktarmaya çalışıyorlar. Tamamen samimi, bilgiye ve kıdeme saygıdan başka hiyerarşisi olmayan bu grubun çıkardığı *Müteferrika* dergisi, 1. sayıda koymuş olduğu yayın ilke ve kurallarını 50. sayıya kadar aynı şekilde muhafaza etti. Naçizane benim de 1990'lı yılların başından beri dahil olduğum bu grup neredeyse akademik hayatım kadar eski. Dolayısıyla bu grubun akademik unvana sahip birkaç üyesinden biriyim. Ancak dürüstçe ifade edeyim, akademiden öğrendiklerim kadar bu meclisten öğrendim. Üstelik bu mecliste, bir kısmını kitaplardan elde etmenin çok zor ve bir kısmının da imkânsız olduğu bilgilere sahip oldum. Burada önce dinlemeyi ikinci olarak bir bilginin kaynak verilerek paylaşılması gerektiğini, üçüncü olarak öğrendiklerimi nasıl paylaşabileceğimi öğrendim. Zira onların imbikten geçirerek elde ettikleri paha biçilmez bilgilerini bizlere emanet etmekte olduklarını, bizim de kendimizden sonraki kuşaklara bunu aktarmakla yükümlü olduğumuzu düşünüyorum. Her cumartesi, başta tarih olmak üzere, biyografi, bibliyografya, yazma ve basma kitaplar, müzik, resim, fotoğraf, hat gibi konularda bir şölen havasında yapılan sohbetleri bir köşeye ilişerek dinlemek tam bir ayrıcalık.

Bizim kültürümüzde malumatın önemli ve değerli bazı kısımları yazılmamıştır ve sözlü olarak nakledilir. Osmanlı'dan günümüze müdevver sohbet kültürünü yaşatan bu meclisin ve derginin daim olmasını dilerim.

Tuğrakeş ve Hattat İsmail Hakkı Altunbezer:

"Ben gözlerimi açınca hat gördüm"

Geleneksel Türk süsleme sanatlarının tarihteki en önemli usta ve hocalarından İsmail Hakkı Bey, aile mesleği olan hattatlığa öylesine âşıktır ki 1937'de verdiği bir röportajında "hayatta başka zevkim yoktur" der.

Kitap sanatları da diyebileceğimiz geleneksel Türk süsleme sanatlarının önemli ustalarından, meşhur hattat ve tuğrakeş İsmail Hakkı (1873-1946) hattat bir aileden gelir ve müzehhepliği dolayısıyla Altunbezer soyadı verilir. Bundan 80 sene önce 1937 yılında yayınlanan 221 numaralı *Yedi Gün* dergisinde Kandemir imzasıyla yayınlanan röportajında İsmail Hakkı, bu merakın nasıl geldiğini şöyle anlatır: "Babam... Babamın babası... Beş batına kadar dedelerim hattattır benim. Ben gözlerimi açınca hat gördüm. Muhakkak ki yumuncaya kadar da göreceğim odur."

Aynı röportajda "güç müdür tuğra çekmek" sorusuna verdiği cevap, tuğrakeşliğe ne kadar emek verdiğini gösterir: "Eski yazının son şeklidir. Hazır ol vaziyetinde bir asker ne ise, yazıda da tuğra odur. Onda en küçük bir hata derhal göze çarpar. Ben beş sene tuğrakeş-i sanilik (ikinci tuğracılık) ettim. Beş sene de divan-ı hümayun tuğrakeş-i evveli (birinci tuğracı) idim. Günde 80 tuğra çektiğim zamanlar az değildir. (...) Bilhassa Boğazlar'dan geçen ecnebi gemilere verilen ve 'izn-i sefine' (tekne izni) denilen fermanlara çektiğimiz tuğralar bizi çok yorardı. Düşününüz ki yalnız nişan beratları matbu idi. Diğer bütün ferman ve emri âlilere tuğraları biz çekerdik."

Tuğrakeş Hakkı Bey'in bugün çeşitli koleksiyon ve müzelerdeki eserlerinden başka divan-ı hümayun'dan çıkan ferman, berat ve menşurlarda da yazıları bulunuyor. Üsküdar Selimiye, Edirnekapı, Zeynep Sultan, Abdi Çelebi, Şemsi Paşa camilerinin kubbe yazıları ile Laleli, Afyon, Eskişehir, Bebek, Bakırköy, Kamer Hatun ve Beyoğlu Ağa camilerinde son derece sanatkârane celileri var. Ayrıca Osmanlı devrinde son Kâbe örtüsünün kuşak yazısı, ilk riyaset-i cumhur (cumhurbaşkanlığı) mührü, Mahmud Şevket Paşa'nın türbe yazıları onun önemli eserleri arasında yer alıyor.

Son olarak, mesleğine duyduğu aşkı anlattığı satırlarla, bu ölümsüz sanatkârı analım: "Hayatta başka zevkim yoktur. En iyi arkadaşım yazıdır. Bakın altmış yaşındayım. Hâlâ... Mesela akşam eve gidince yemeği yer, odama çekilir, yazarım. Sabahleyin de dörtte kalkar, yine yazarım, yazarım... Ve yazarken bütün âlemi unuturum. Bazen saatlerce beklerler, ben bir türlü kalemi elimden bırakamam. Hatta yazın arkadaşlarla gezmeye gittiğimiz zamanlar yegâne eğlencemiz yine yazıdır. Oturur bir kâğıda ayrı ayrı yazar, altını imzalar, böylece vakit geçiririz. Hani fotoğraf çıkarırlar ya... İşte onun gibi biz de yazı yazarız."

1928'de Harf İnkılabı'ndan sonra Şark Tezyini Sanatlar Mektebi'nde, 1936'dan itibaren de Güzel Sanatlar Akademisi'nde tezhib dersleri veren İsmail Hakkı Bey, aynı dönemde ebru ve hat dersleri veren Necmeddin Okyay ile akademinin unutulmaz hocaları olurlar.

İsmail Hakkı Altunbezer, öğrencileriyle birlikte (üstte). *Yedi Gün* dergisinde yayınlanan röportajından bir sayfada İsmail Hakkı'nın portresiyle birlikte bir eseri de görülüyor (altta).

Hastalık nedeniyle akademiden ayrılan ve 1946'da vefat eden İsmail Hakkı'nın Karacaahmet'teki mezarının kitabesini celi-talik yazıyla, vasiyeti üzerine arkadaşı Necmeddin Okyay yazar ◉

Hemen Abone Olun • 0 212 478 0 300

atlasdergisi.com ATLASDergisi AtlasDergisi atlas_dergisi

DB DOĞAN BURDA DERGİ

İşgal kuvvetleri İstanbul'da

İngiliz askerleri 16 Mart 1920 tarihinde güneş henüz doğmadan İstanbul'u işgale başladılar. X. Kafkas Tümeni'nin Şehzadebaşı'ndaki karargâhına gelen İngiliz müfrezesi uykuda bulunan askerlerden altısını şehit etti, pek çoğunu da yaraladı. Harbiye Nezareti, postane ve diğer büyük resmi devlet daireleri işgal edildi. Fındıklı'daki Meclis-i Mebusan binası basılarak mebusların bir kısmı tutuklandı. Fotoğrafta X Lighter adı verilen taşıyıcı deniz araçlarıyla sevk edilen İngiliz birlikleri ve arka planda Fındıklı-Tophane bölgesi ile önünde demirlemiş bir İngiliz zırhlısı görünüyor.

ATİLLA ORAL ARŞİVİ

Gustave Doré'nin "Panayır Cambazları"

Sirklerde yaşamın acı yüzü

Gustave Doré 19. yüzyıl ressamları arasında, hem romantizm hem de realizm üsluplarını aynı anda tablolarında ustalıkla kullanabilen ender sanatçılardandır. Bilinen 133 tuvalinin içinde en ünlüsü olan "*Panayır Cambazları*" dışında, meraklı ve gözlemci karakteri sayesinde sayısız desen, gravür, litografi ve heykel yapmıştır. Kıvrak zekâsı ve ironi kabiliyetiyle uzun seneler boyunca gazetelerde yayınlanan karikatürleriyle zamanının politikacılarını ve toplumun en alt tabakalarındaki halkın sefaletini gözler önüne sermiştir.

1832 yılında Fransa'nın Strasbourg kentinde doğan sanatçı,

LES SALTİMBANQUES (PANAYIR CAMBAZLARI) – GUSTAVE DORE – 1874 – YAĞLI BOYA - 224X184 - ROGER-QUILLIOT MÜZESİ- CLERMONT-FERRAND -FRANSA

mühendis olan babasının yardımıyla iyi bir eğitim almış ve henüz 13 yaşında iken yaptığı litografileri yayınlanmaya başlamıştır. Desen yeteneğinin anlaşılmasından sonra 1845'te Paris'e gider ve ünlü editör Charles Philipon ile tanışır. Onun editörlüğünü yaptığı gazeteye resim ve karikatürler çizmeye başlar. Daha sonra edebi ve mitolojik hikâyeleri resimleme arzusuyla 1847'de yaptığı "*Herkül'ün Görevleri*" adlı desen kitapları, Fransa'nın ilk çizgi romanı olarak tarihe geçmiştir. 1853'e kadar yazdığı veya resimlediği 320 cilt kitap yalnız Fransa değil, İngiltere, Almanya ve Rusya'da da basılmıştır. 1854'te Kırım'da bulunurken şahit olduğu ve Fransa, İngiltere, Sardunya ve Osmanlı'nın Rusya'ya karşı yürüttüğü savaşı tasvir ettiği "*Dramatik ve Komik Aziz Rusya*" adlı albümü onun son çizgi romanı kabul edilir. Doré'nin karikatürist kimliğiyle bakışı ve realist ifadelerle anlattığı savaş sahneleri, karakterler, katliamlar, cinayetler ve hatta işkenceler, aldığı tepkiler nedeniyle onun grafikerlik mesleğinin bitmesine sebep olmuştur.

Paris'e döndüğünde kendini resme adadı ve yakaladığı dramatik hikâyeleri yağlı boya tablolarda renk ve kompozisyonla kuvvetlendirmeye çalıştı. 1883'te, 51 yaşında vefat eden sanatçı, arkasında 10 bin parçadan oluşan sayısız karikatür, desen, gravür, litografi, 133 tuval ve 45 heykel bıraktı.

Londra ve Paris'te uzun süre çalışan Doré resimlerinde, zamanının sosyal sorunlarını ve dibe vurmuş insanların sefaletini kurcalamıştı. "*Panayır Cambazları*"nda 19. yüzyılın en popüler eğlencelerinden olan panayırlara ve insanları eğlendirmek için gezen sirklerin kulislerine girmiştir. Amacı bu dünyanın gizli yüzünü anlatmaya çalışmak ve sirklerde çalışanların yaşamlarının parlak ve süslü görünüşlerine rağmen aslında bazen ne kadar acıtıcı olduğunu görmemizi sağlamaktır.

Ölmekte olan bir çocuğun dramı

1 Uydurma bir bankın üstüne oturmuş, parlak kırmızı giysisine rağmen yıkılmış gibi görünen adam, halen ellerinde jimnastik pabuçlarını tutuyor. Gösteri bitmiş, sanatçı hareketsiz bir kuklaya dönüşmüş ve dünyanın bütün kederi onun omuzlarına çökmüş gibidir. Dramın yoğunluğunu anlatmak için ressam, elbisesinin parıltısıyla gri çatlak duvarları yan yana getirerek, gölge ve ışığın yardımıyla kontrastları kullanmaktadır.

2 Tablonun merkezinde olan çocuk, bütün dikkatleri üzerine çekiyor. Kulisi ön planda aydınlatan Doré arka tarafı karanlığa doğru uzatarak derinlik yaratmış. Rengi solmuş ip cambazı çocuk annesinin kucağında uzanmış. Dikkatli baktığımızda, başının kanadığını ve ağzının acıdan dolayı büzüldüğünü görüyoruz. Sahnede numarasını yaparken düştüğünü ve yaralandığını anlıyoruz. Bu trajediyle sanatçı, o günün çocuklarının para için aileleri tarafından tehlikeli işlerde çalıştırıldıklarını anlatmayı hedefliyor. Tablo, Paris'te 1877 Salonu'nda ilk sergilendiğinde "*La Victime*" (*Kurban*) olarak adlandırılmıştı. Tablonun adı daha sonra 1918 yılında "*Les Saltimbanques*" (*Panayır Cambazları*) olarak değiştirildi. Eserin ana konusu, o günkü fakir ailelerinin çocuklarının hayat koşullarının zorluğunu göstermektir.

3 Sol alt köşede yerde, yarım daire şeklinde yayılmış kartlar küçük akrobatın kaderini haber veriyor. Genelde Çingenelerin icra ettiği bu meslekte, fal bakmak da garip sayılmazdı. Tarot kartları yere açılmış. En üstte, son çıkan kart maça ası görülür; ölümün sembolüdür.

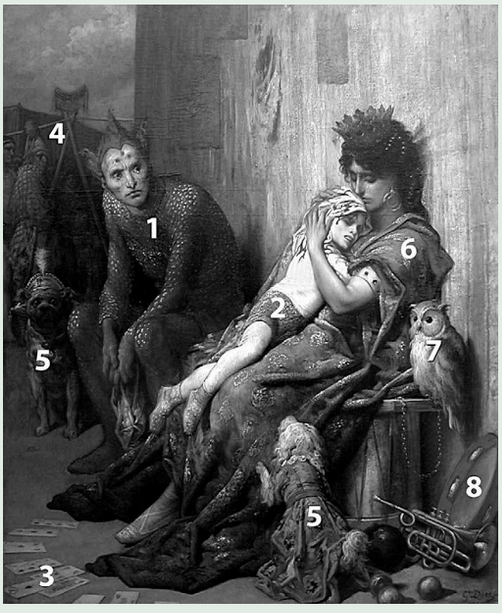
4 Arka plandaki alacakaranlıkta, bir palyaço merakla olan biteni izliyor. Zaman sanki asılı kalmış gibi. Eğlenceler, gülmeler, alkışlar yerini sessizliğe bırakmış. Herkesin gözü önünde yaşanan dram, gösteriyi ikinci plana atmış. Uzaktan fark edilen ve cambazın üzerinde yürüdüğü ipi tutan direkler ise şimdi darağacını hatırlatmaktadır.

5 Sahneyi iki köpek çevrelemiş. Babanın yanında duran ve hareketsiz gözlerini çocuğa dikmiş olan buldog, Yunan mitolojisinde, yeraltı dünyasının kapısını bekleyen köpek Kerberos'u temsil ediyor. Tam karşısında ise, uzun tüylü beyaz bir fino, başını çocuğa doğru kaldırmış, ona sarılmak için çırpınıyor. Köpeğin hareketleri, tablodaki endişe ve çaresizliği hissetmemizi sağlıyor.

6 Çocuğun sığındığı kadın, acısıyla sanki dünyanın bütün annelerini temsil ediyor. Bu yüzden Gustave Doré, onun kişiliğinde bir sürü sembol kullanmıştır. Bir İspanya seyahatinde çizdiği, Çingene kadının portresini bu eserinde kullanırken büyük yuvarlak küpeleri yerinde bırakmıştır. Başında tacı ve kolundaki Mısır bileziği ile Ana Tanrıça İsis gibidir. Mavi ve altın rengi karışık mantosuyla ise Meryem Ana'yı hatırlatmaktadır. Gözlerinden sessizce akan yaşlar, oğlu İsa'yı mezarına kucaklayıp koymadan önce döktüğü yaşlar gibidir. İkonografilerle dram, evrensel bir trajediyle eşdeğerde tutulmaktadır.

7 Baykuş, sonun yaklaştığını gösteren bir uyarıdır. Annenin yanında oturduğu banka bağlanmış bir şekilde durduğu için, çocuğun ölümünün yakın olduğunu söyler bize. Antikçağlardan gelen inanışa göre, bu gece kuşu şeytani işlere sebep olmaktır.

8 Ressam, kırmızı renkle bir çapraz kompozisyon kurguluyor. Sağ alt köşedeki tamburun çemberinden başlayıp, sol üst köşede ipin üstünde duran kırmızı topa kadar varan kompozisyon, çocuğun ip üstünden yere düşüşüne kadar olup biteni kavramamızı kolaylaştırıyor. Diğer bir hat ise, çocuğun üstünden geçip alt köşede yayılmış olan kartlardaki maça asına kadar iniyor ve olayın son noktasını belirliyor.

Edirne Sarayı'nda arkeoloji, koruma ve restorasyon

Osmanlı'nın kayıp sarayı

Topkapı Sarayı'ndan sonra Osmanlı hanedanının en önemli ikâmetgâhı olan Edirne Sarayı, tarih içinde hem su taşkını ve deprem gibi doğal felaketler, hem de savaşlar nedeniyle ciddi şekilde hasar gördü. Bugün arkeolojik kazı, koruma ve restorasyon çalışmaları Prof. Dr. Mustafa Özer idaresinde sürdürülen saray, mülkiyet sorunları giderilirse ören yeri ve müze şeklinde ziyarete açılacak.

RÖPORTAJ: AYŞEGÜL PARLAYAN

Sarayiçi denilen bölgede yer alan Edirne Sarayı'nın günümüze kalan ve restore edilen yapılarından solda Kum Kasrı Hamamı ve ileride Adalet Kasrı görülüyor.

FOTOĞRAF: TURGUT TARHAN

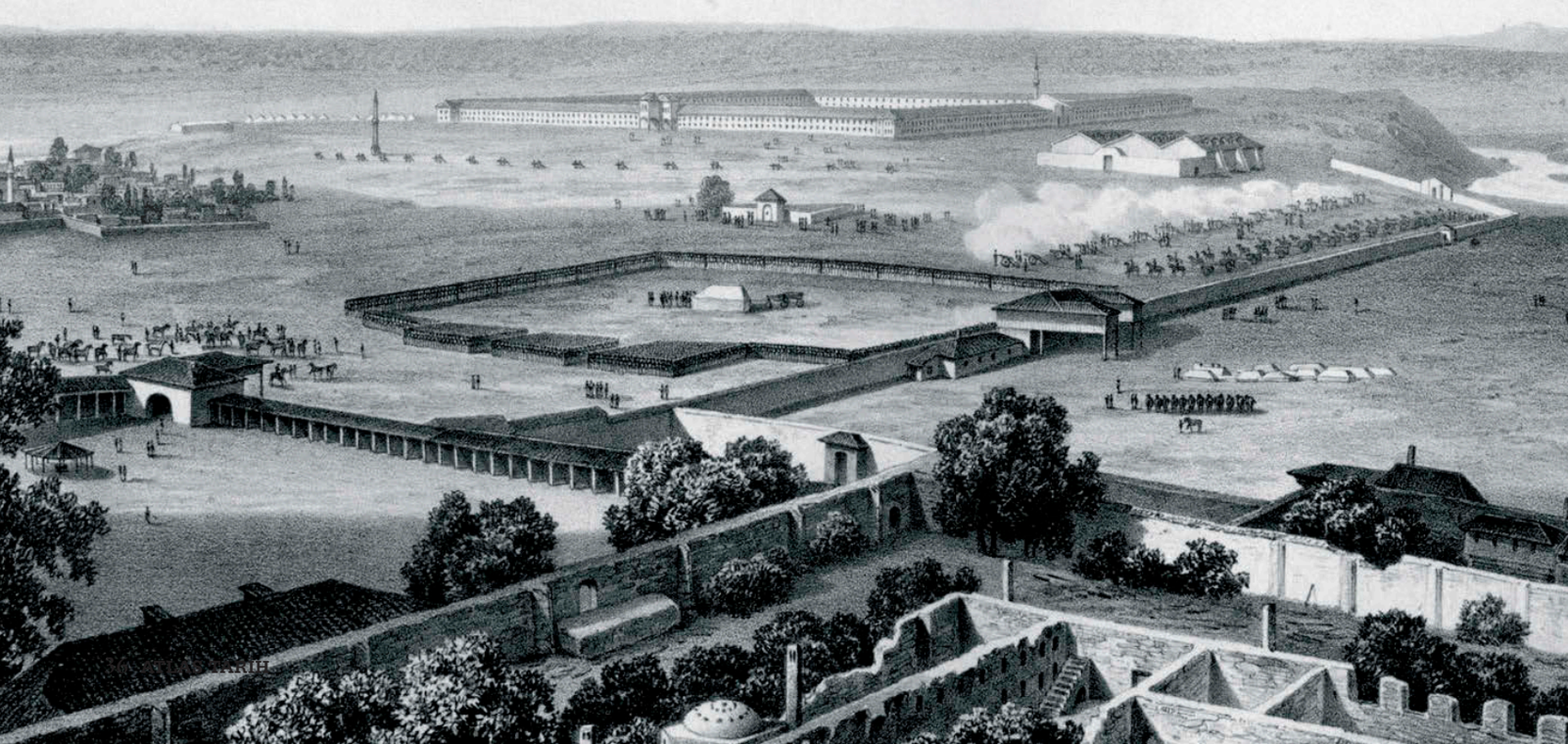
Ülkemizin en önemli kültürel miraslarından, Osmanlı arkeolojisi ve saray hayatı bakımından büyük önem taşıyan Edirne Sarayı'nda 2009 yılından bu yana, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Mustafa Özer önderliğinde arkeolojik kazı, konservasyon ve restorasyon çalışmaları sürdürülüyor. Başkentin İstanbul olmasından sonra zaman içinde eski önemini kaybeden Edirne Sarayı, inşa edildiği andan bugüne kadar, su baskını, deprem ve savaş gibi çeşitli olumsuzluklar yaşamış. En son 1877-1878'deki Rus Harbi sırasında cephanelik olarak kullanılan saray, cephanenin Rusların eline geçmemesi için patlatılmasıyla harap olmuş. Yaklaşık 100 civarında yapıdan oluşan saraydan, bugün Babüssade (Ak Ağalar Kapısı), Adalet Kasrı, Matbah-ı Amire (mutfak), su maksemi, Av Köşkü, Namazgâhlı Çeşme ve Kum Kasrı Hamamı'nın da dahil olduğu sadece 11 yapı ulaşabilmiş. Saray arazisini keşfe birlikte gittiğimiz Prof. Özer, "Edirne Sarayı'nın tarih içinde maruz kaldığı olumsuzluklar sadece burada görülen bir şey değil. Benzer durumu günümüzde Ortadoğu coğrafyasında bulunan ülkelerdeki kültürel miras da yaşıyor" diyor. Sarayın bulunduğu arazideki çok parçalı mülkiyet durumu, alanın bütün olarak korunmasında zorluklar yaşanmasına neden oluyor. Örneğin, saray arazisinin bir kısmında sebze yetiştirmek için halkın seralar kurduğunu gördük. Sarayı kent merkezine bağlayan tarihi Fatih, Kanuni ve Şehabettin Paşa köprülerinin mülkiyeti Karayolları Genel Müdürlüğü'nde. Edirne Belediyesi'nin mülkiyetinde bulunan ve sarayın hasbahçesinin olduğu araziye, 1980'li yıllarda Kırkpınar Güreşleri için küçük çaplı bir stadyum da inşa edilmiş. Yakın gelecekte de bu stadyumun yenilenmesi gündemde. Stadyumun görüntüsü tarihi dokuyu bozarken, güreşlerin düzenlendiği günlerde bu alana gelenler için kurulan, yiyecek ve hediyelik eşya stantları ile alanın otopark olarak kullanılması da yine tarihi dokuyu bozan öğeler arasında. Prof. Dr. Mustafa Özer'le sarayın tarihini, şimdiki durumunu ve yapılan çalışmaları konuştuk.

Edirne Sarayı bizim için neden önemli?

Öncelikle Edirne kent olarak çok önemli. Anadolu'yu Avrupa'ya bağlayan ana yol üzerinde. Ordunun ve tüccarların kullandığı Asya'dan Avrupa'ya giden üç tane yol var. Bunlardan bir tanesi orta kol dediğimiz yol, İstanbul'dan batıya giden hat üzerinde yer alıyor. Günümüzdeki E-5 yolu da bu rota üzerinde. Bu yolun kuzey ve güneyinde daha sınırlı kullanılan küçük ölçekli başka iki yol daha var. Biri "Via Egnatia Yolu" dediğimiz güneyden giden, bir de kuzeyden Istrancalar'dan giden başka bir yol var. Ama ana yol

Fransız seyyahlar C. Sayger ve A. Desarnod'nun Osmanlı İmparatorluğu'na yaptıkları seyahati konu aldıkları 1829-30 tarihli albümdeki gravürde, Edirne Sarayı'nın genel görünümü (altta).

"İstanbul'un fetih planları Edirne Sarayı'nda yapılıyor. Mühendisler, top dökümcüleri Macaristan'dan Edirne'ye getiriliyor."

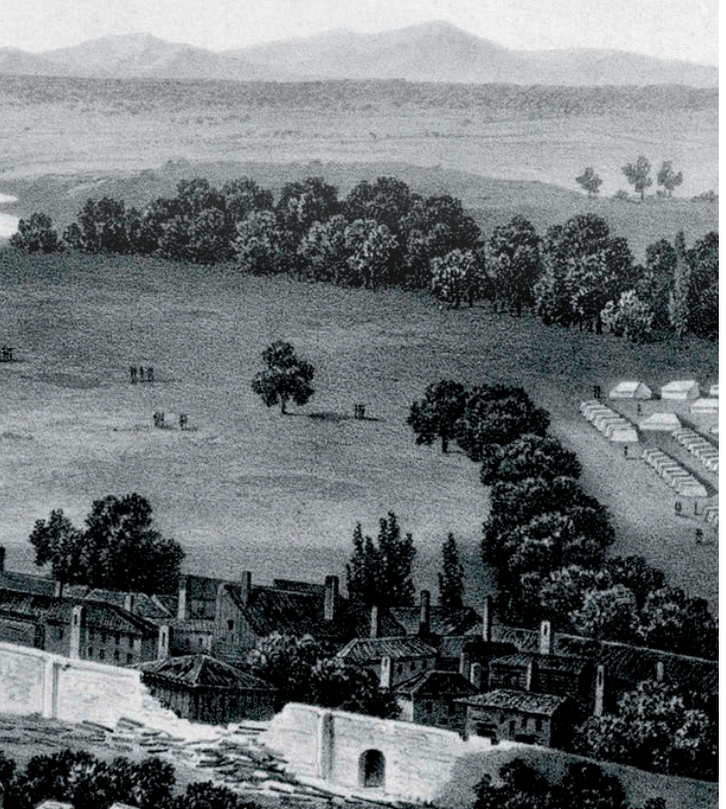

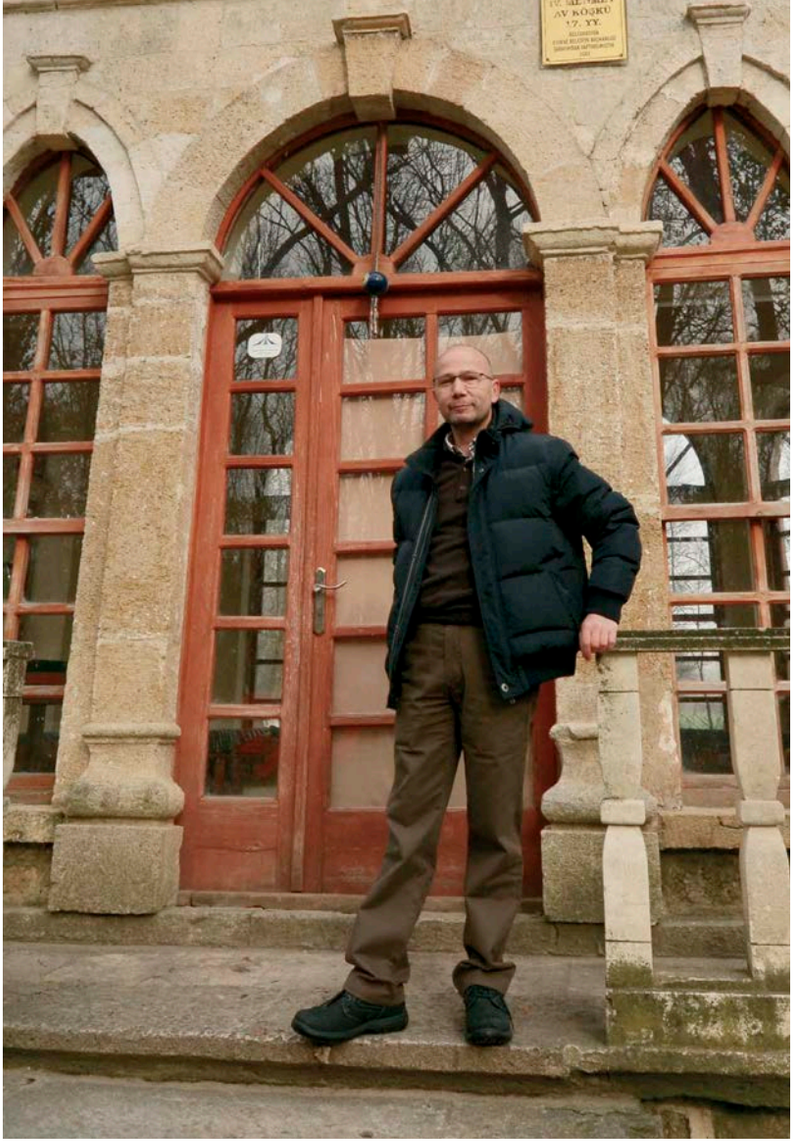
Edirne–Filibe (Plovdiv)-Sofya üzerinden Belgrad-Viyana'ya kadar giden bir yol. Edirne aynı zamanda bir ordu şehri. Sadece Osmanlı döneminde değil, onun öncesinde özellikle Roma döneminde fiziki karakterini kazanıyor kent. Kalıntıları günümüze ulaşan bir sur var ve bugün Kaleiçi olarak adlandırdığımız ve geçmişte genellikle gayrimüslimlerin yaşadığı bir de mahallesi var kentin. Onun öncesinde Trakların da burada Uskudama olarak adlandırdığımız yerleşim yeri olduğunu biliyoruz.

Kent, Asya ile Balkan coğrafyası hattında stratejik bir noktada. Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan itibaren esas hedefi batıya doğru ilerlemek. 17. yüzyılın sonlarında Balkan coğrafyasını geçerek bir kez daha Viyana'ya kadar gittiğini biliyoruz. Edirne, İstanbul fethedilmeden Osmanlı İmparatorluğu'na başkentlik yapmış bir kent. Edirne'nin alınmasıyla beraber aslında İstanbul'la yani Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans) ile Avrupa'nın bağı koparılmış oluyor. Osmanlı'nın Rumeli olarak da adlandırılan Balkan coğrafyasına geçişinde ilk adımın Gelibolu'daki Çimpe Kalesi'ne çıkarak atıldığını biliyoruz. Yavaş yavaş Dimetoka alınıyor, Filibe alınıyor, sonra daha batıya doğru gittiğimizde Bulgaristan'daki bazı kentlerin alınarak Bizans İmparatorluğu'nun Avrupa ile kara yolu bağlantılarının koparılmaya çalışıldığını görüyoruz.

Osmanlılar 1361'de Edirne'yi aldıktan sonra başkent yapınca neler değişiyor?

Bir şehir, başkent olduğu zaman bürokrasi ve devlet yönetimi orada olacağından ordunun hem Balkanlar'a ilerlemesi, hem de İstanbul'un alınmasına yönelik altyapı hazırlamak daha kolay oluyor. İstanbul'un fetih planları da Edirne Sarayı'nda yapılıyor. Mühendisler, bilim adamları, top dökümcüleri, Macaristan'dan Edirne'ye getirilerek, istihdam ediliyor. Hızlı bir şekilde kentin imarı sağlanıyor. Yeni mahalleler kurularak, yeni nüfusun getirilmesi ve ordunun merkezinin de burası olması sağlanıyor. Balkanlar'da Osmanlıların bilinçli bir imar ve iskân politikası var. Anadolu'dan güvendiği veya ileride sorun olabileceğini düşündüğü aile ve toplulukları o bölgede iskân ederek, onlara toprak vererek gelir elde etmesini sağlıyor. Cami, hamam, kütüphane, kervansaray, çeşme gibi sosyal nitelikli yapılarla bölgenin gelişmesini sağlıyor. Edirne başkent olduktan ve saray inşa edildikten sonra ticaret, üretim, bilim, kültür ve sanat merkezi olarak önem kazanıyor, bir cazibe merkezi oluyor. Dünyanın çeşitli ülkelerindeki bilim adamları ve sanatçılar başkent Edirne'ye geliyor.

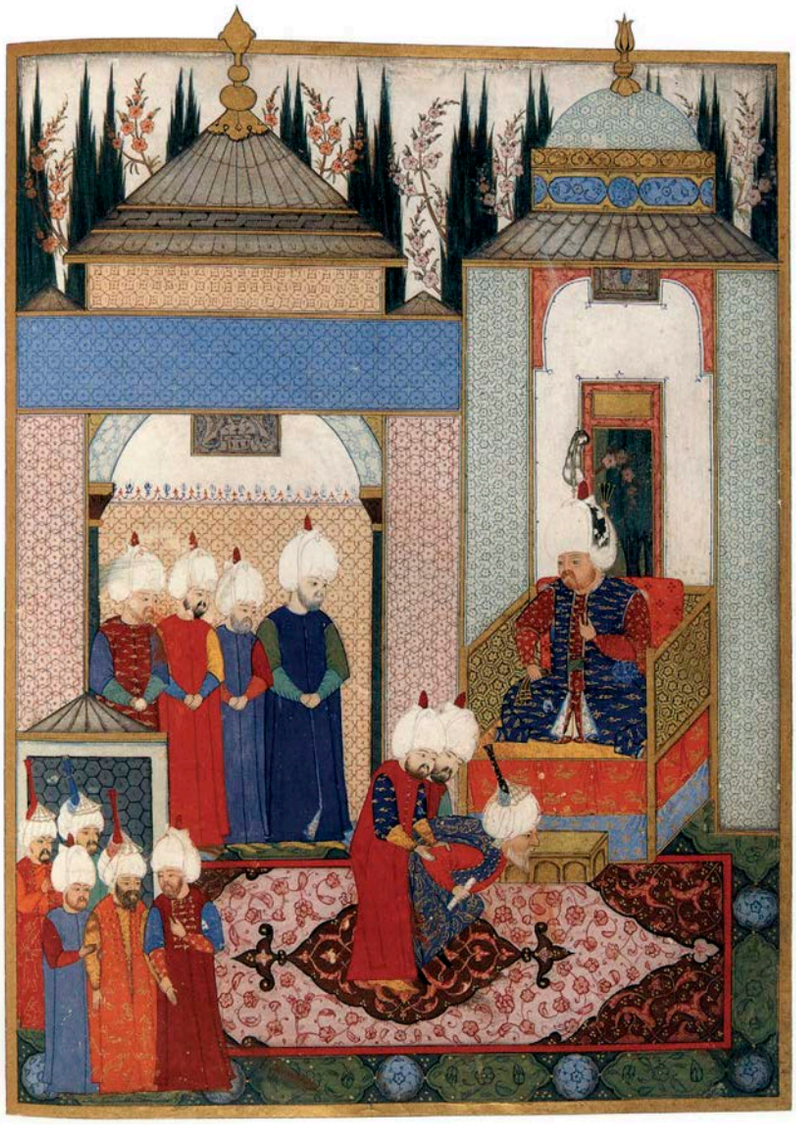

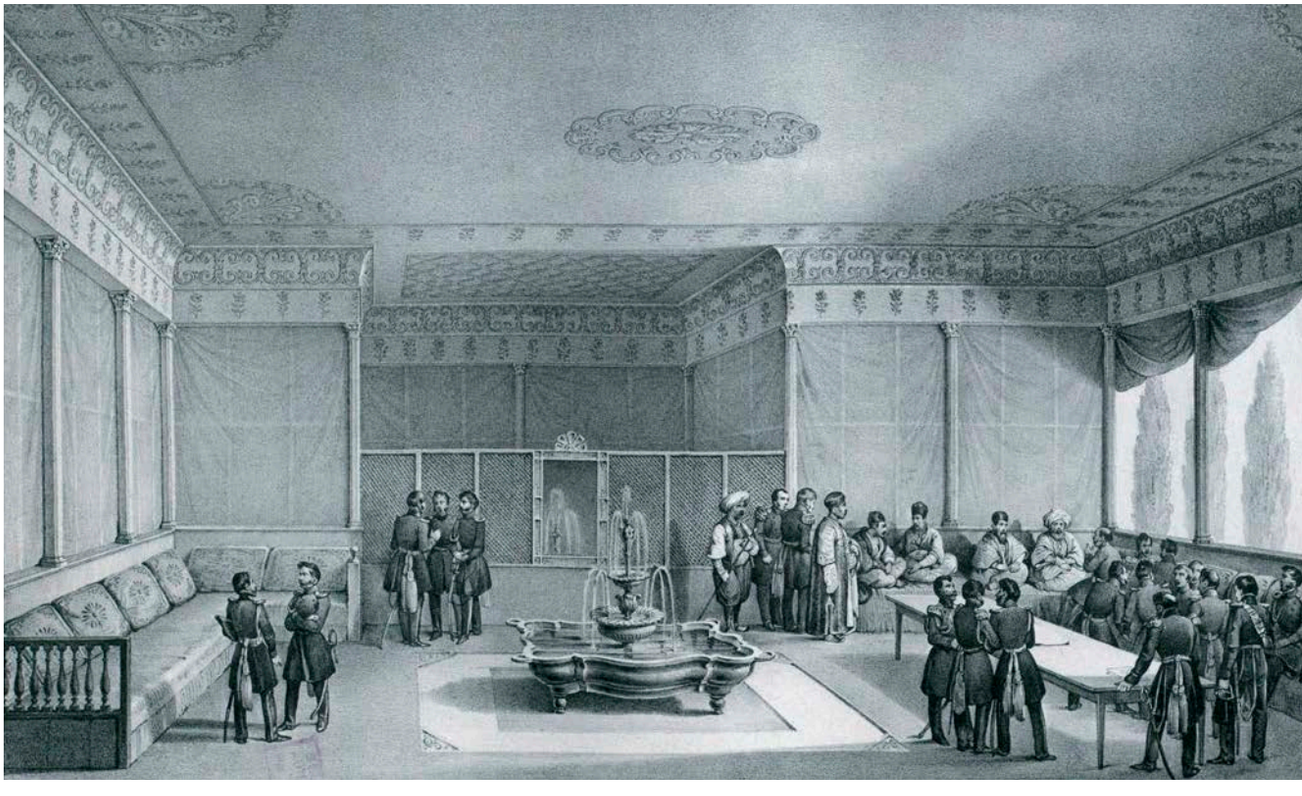
İstanbul Medeniyet Üniversitesi Öğretim Üyesi ve Edirne Sarayı Kazı Başkanı Prof. Dr. Mustafa Özer, IV. Mehmed Av Köşkü önünde (üstte).

Edirne alındığında, bugün günümüze kalıntıları ulaşan saraydan önce Saray-ı Atik (Eski Saray) denilen başka bir saray inşa ediyorlar. Bu ilk saraydan günümüze ulaşan bir şey var mı?

İlk sarayın, Selimiye Camii'nin civarında inşa edildiğini kaynaklar bize söylüyor. Edirne Mü- >>

zesi yakın geçmişte, Saray-ı Atik'in inşa edildiği alanda kazı yaptı, fakat herhangi bir kalıntıya rastlanmadı. Bu ilk sarayın ihtiyaca cevap vermemesi üzerine, Tunca Nehri'nin kuzey ve güney yakasında, şu anda arkeolojik kazı ve restorasyon çalışmalarının sürdürüldüğü, müze ve ören yeri projelerinin hazırlandığı Saray-ı Cedide-i Amire (Yeni Saray) olarak adlandırdığımız ikinci saray inşa ediliyor. Daha büyük bir alanda, yapılar topluluğu şeklinde. Adeta büyük bir mahalle görünümünde inşa edilen bu saray, birden bire ortaya çıkmıyor, etap etap inşaatı devam ediyor. II. Murad, saltanatının son yıllarında (1450) temelini atıyor, ama II. Mehmed şekillendiriyor Yeni Saray'ı. Hemen hemen her padişah döneminde de ilave ve onarımlarla gelişiyor. Saray kentte ve bölgede; idari, askeri, ticari, sosyal, kültürel, sanatsal anlamda bir merkez, potansiyel haline geliyor. Sarayın güvenlik, gıda gibi ihtiyaçları başta Balkanlar olmak üzere çevre bölgelerden karşılanıyor. İnşaat sektörü gelişiyor ve ona göre de kentte bir pazar oluşuyor. Kentin ve sarayın nüfusu giderek artıyor. Çünkü Edirne'ye ve saraya, doğu ve batı dünyasından sanatçılar, zanaatkârlar, bilim adamları gelerek çalışmalar gerçekleştiriyorlar. Örneğin, erken Osmanlı döneminin önemli nakkaşlarından ve *İskendername* adlı yazmayı resimleyen Ahmedi, Edirne Sarayı'nda görev yapmıştır. Ayrıca, Lale Devri'nin önemli temsilcilerinden ve III. Ahmed'in çocuklarının sünnet törenini resimleyen Levni lakaplı Abdülcelil Çelebi, Edirne

II. Selim'in tahta çıkışından hemen sonra Safevi elçisi Şahkulu'nun 1567'de sultana Edirne Sarayı'nda Şah Tahmasp'ın hediyelerini sunmasının betimlendiği bu minyatür, Lokman'ın *Şehname-i Selim Han* adlı eserinde yer alıyor (üstte). C. Sayger ve A. Desarnod'nun albümünden, Edirne Sarayı'ndaki Bostancıbaşı Kasrı'nın içi (sağda).

"Edirne Sarayı için Topkapı Sarayı'nın bir öncülü, prototipi diyebiliriz. Yerleşim düzeni bakımından ikisi arasında büyük benzerlikler var."

doğumludur. Böylece başkent olan tüm kentler gibi Edirne de, farklı kültürel ve bilimsel kaynaklardan sürekli beslenen bir entelektüel merkez haline geliyor.

İki tane saray inşa edilen Edirne, çok önemsenen bir kent olmalı...

İki tane saray inşa edilmesi her kentte olan bir durum değil. Edirne alındıktan hemen sonra başkent olmuyor. Murad Hüdavendigâr, kısa bir süre Dimetoka'da yaşıyor. Şu anda Yunanistan sınırlarında kalan o kentte, küçük bir saray inşa ediliyor. Ardından Edirne'de saray inşa edildikten sonra sultan, ailesiyle birlikte Edirne'ye geliyor. Edirne'yi biz 92 sene resmi başkent olarak görüyoruz ama filli başkentlik aslında daha fazla sürüyor. İstanbul 1453'te fethedilip başkent oluyor ama, İstanbul'daki ilk saray da Edirne'nin kaderini paylaşıyor. Şu anda İstanbul Üniversitesi'nin bulunduğu alanda Beyazıt'ta ilk saray inşa ediliyor, Saray-ı Atik diye adlandırdığımız. Şimdiki Topkapı Sarayı da Saray-ı Cedid-i Amire aslında. Öyle bir benzerliği de var Edirne ile İstanbul'un.

Rus fotoğrafçı Dmitri İvanoviç Ermakov'un 1870'lerde çektiği fotoğraflarda, Kum Kasrı ve hamamı (en üstte) ile Babüssade Kapısı ve arkasından Cihannüma Kasrı'nın kulesi görünüyor (üstte).

Edirne Sarayı ile Topkapı Sarayı arasında benzerlikler nedir?

Yerleşim düzeni bakımından büyük benzerlikleri var. Edirne Sarayı için Topkapı Sarayı'nın bir öncülü, prototipi diyebiliriz. Türklerin tarihinde örneğin Gaznelilerde, Karahanlılarda, Selçuklularda saraylara bakıldığında, plan şemasının benzer olduğunu görürsünüz. Büyük bir meydan ya da avlu etrafında sıralanmış değişik işlevli yapılardan oluşuyor ve bunların da kendi arasında bir hiyerarşisi var. Birinci avlunun etrafında hangi yapılar olacağı belli, ikinci, üçüncü ve dördüncü avlunun da öyle... Edirne Sarayı'nda dördüncü avlu yok ama Topkapı Sarayı'nda var. Kademeli bir şekilde avlulardan elenerek insanlar diğer bölümlere geçiyor; herkes her yeri kullanamıyor.

Sarayın inşa edileceği bölge nasıl seçilmiş?

Sarayın nehir kenarında olması hem ulaşım hem güvenlik açısından büyük bir avantaj. Saraylar genellikle yazlık ve kışlık olmak üzere iki şekilde, ya yüksek bir tepe üzerine ya da nehir, göl, deniz kenarına inşa ediliyorlar. Aslında kentler de öyle. Yüksek tepe üzerinde olması da güvenlik açısından avantaj. Örneğin; Gaznelilere ait Leşker-i Bazar Sarayı Hilmend Nehri kenarında, Anadolu Selçuklularına ait Kubad-Abad Sarayı Beyşehir Gölü kenarında, Konya Sarayı yüksek bir tepe üzerinde inşa edilmişlerdir. Anadolu'daki eski kentlere baktığınızda da genelde bir tepe üstüne veya su kenarında kurulduğunu görürsünüz. Yüksek tepelerde kurulan kentlerde su sıkıntısı olabiliyor, bunu da sarnıçlarla çözüyorlar. Edirne'deki ilk sarayın kurulduğu alana baktığımızda, bugünkü Selimiye Camii civarı, yüksek bir tepedir orası. İkinci saray ise Tunca Nehri kenarında. Hatta küçük bir ada (hasbahçe ve av sahası) oluşturulmuş orada. Sarayın hasbahçesinin olduğu, günümüzde Kırkpınar Güreşleri'nin yapıldığı stadyumun da bulunduğu bir alan, yanı başında da sultanların sürek avlarını gerçekleştirdikleri bir av sahası var. >>

"Saray, 1877-78 Rus Harbi'nde cephanenin patlatılmasıyla en büyük tahribatı görüyor."

Rus fotoğrafçı Ermakov'un Edirne'yi tepeden çektiği karede, saray arazisi ve sarayın yanında padişahların ava çıktıkları Tavuk Ormanı arka sol köşede görülüyor. Cihannüma Kasrı'nın ve Adalet Kasrı'nın kuleleri ilk bakışta göze çarpanlar (üstte).

Sarayın içindeki yapıların toplam sayısı kaç?

Yaklaşık 100 civarında yapıdan oluştuğunu bildiğimiz Edirne Sarayı'ndan günümüze ne yazık ki, 11 yapı ulaşabilmiş durumda. Bunların bir kısmı restorasyonlarla varlığını sürdürürken, bir kısmı da harap durumda restore edilmeyi bekliyor. Kuşkusuz sarayın bu duruma gelmesindeki en önemli faktörlerin başında; kentin ve sarayın yaşamış olduğu savaşlar, depremler, yangınlar, taşkınlar ile kültürel mirasın bakım ve onarımından sorumlu kurum, kuruluş ve kişilerin ilgisizliği, duyarsızlığı belirtilebilir. Bu olumsuz durum, son yıllarda TBMM ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın ilgi ve destekleriyle kısmen de olsa giderilmeye başlandı.

Saray, ne zaman terk edilmeye başlanıyor?

İstanbul 1453'te alındıktan sonra zaten Edirne şehri ve sarayı resmi fonksiyonlarını kaybetmeye başlıyor. Ama, IV. Mehmed'in saltanat yıllarındaki uzun süreli kullanımı dışında (1648- 1687), aralıklarla da olsa saray, 1700'lü yılların sonlarına kadar Topkapı Sarayı'nın yanı sıra ikinci bir yönetim merkezi gibi kullanılıyor. Hatta sultanlar zaman zaman aileleriyle gidip orada yaşıyorlar. Sarayda, imkânlar ölçüsünde, onarım ve bakımlar yapılıyor, personel istihdam ediliyor. Sultan ve ailesi Edirne'ye gideceği zaman hazırlıklar yapılıyor. Örneğin Avcı lakaplı IV. Mehmed, 39 yıllık saltanatının çoğunu Edirne'de geçiriyor. Resmi başkent İstanbul olmasına rağmen Edirne'de yaşıyor ve devleti Edirne'den yönetiyor. IV. Mehmed, 1675'te oğlu Şehzade Ahmet'in sünnet törenini ve büyük kızı Hatice Sultan'ın düğününü Edirne Sarayı'nda yaptırıyor. Aynı yıl kız kardeşi Ümmü Gülsüm Sultan'ı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'yla evlendiriyor. Aylarca süren etkinlikler yapılıyor.

1800'lü yıllara gelindiğindeyse Edirne Sarayı arazisi üzerine iki kışla inşa ediliyor. Bunlardan birisi Süvari Kışlası (1816), diğeri ise II. Mahmud

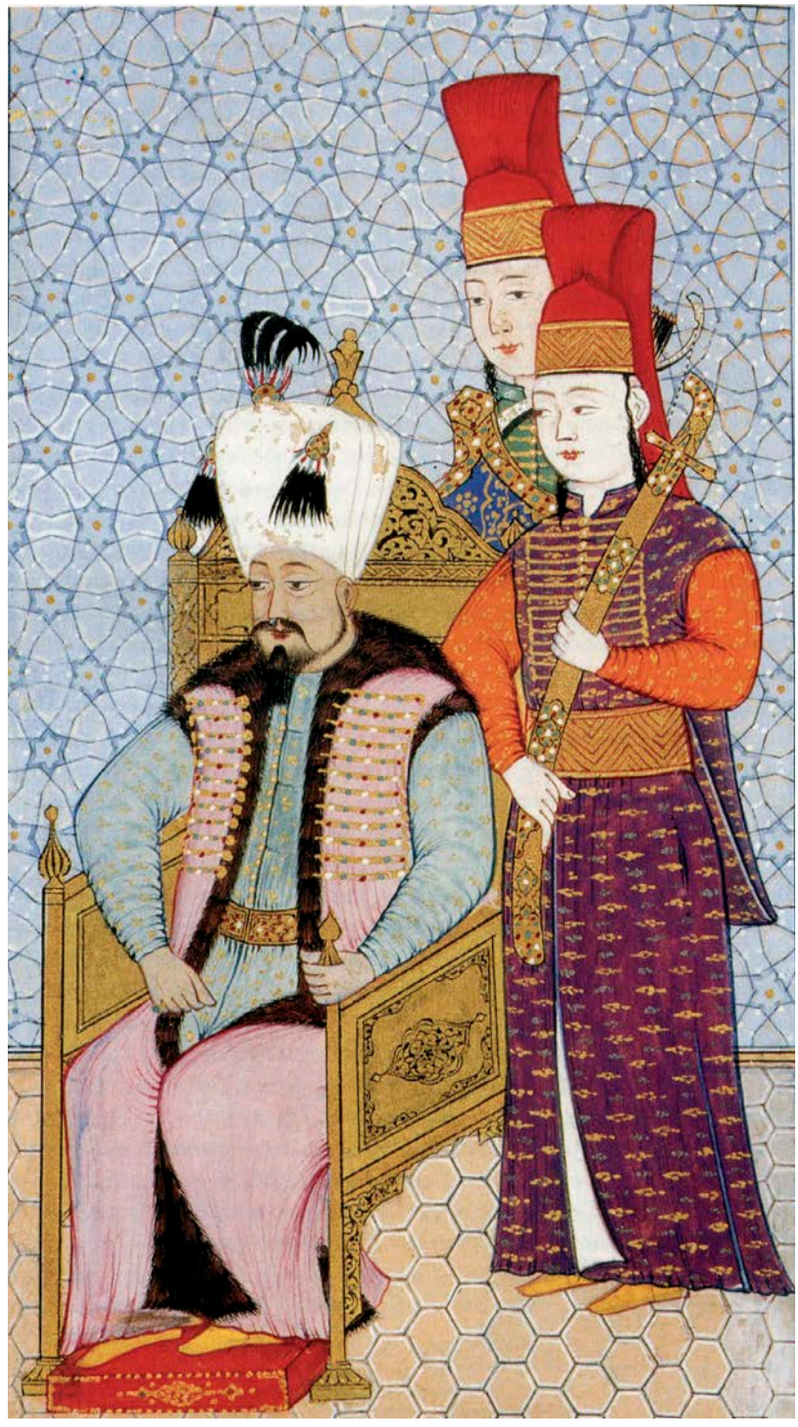
döneminde yaptırılan Mahmudiye Kışlası (1827). Bu da bize gösteriyor ki, 1700'lü yılların sonundan itibaren artık Edirne Sarayı, idari amaçlarla değil de askeri amaçlarla kullanılmaya başlanıyor.

Askeri amaçlarla kullanılmaya başlandıktan sonra şehir, saldırı ve işgallere de uğramaya başlıyor...

Avrupa'daki devletlerin hedefi, Osmanlı İmparatorluğu'nu hem Balkanlar'dan ve hem de Afrika ve Ortadoğu'dan koparark İstanbul'u almak. Bunun için ilk hedefleri, stratejik bir konumda bulunan Edirne oluyor. Ruslar iki kez işgal ediyor. Bulgarlar işgal ediyor. Birinci Balkan Savaşı özellikle Edirne'yi çok olumsuz etkiliyor. Ama Edirne ve özellikle saray için en can alıcı nokta, tarihe 93 Harbi olarak geçen 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı ve bunun sonucunda kentin işgal edilmesidir. Osmanlı ordusu Edirne Sarayı'nın bazı yapılarını cephanelik olarak kullanıyor ve bu cephanelerin Rusların eline geçmesini engellemek amacıyla saray yapılarında bulunan cephaneler, 1878 yılında dönemin Edirne'deki askeri ve idari yetkililerince alınan karar doğrultusunda ateşe veriliyor. Saray, en büyük tahribatı bu sırada görüyor ve pek çok yapı, cephanelerin patlamasıyla birlikte harabe haline dönüşüyor. Kuşkusuz sarayın talihsizliği bununla da bitmiyor, saray yapılarından arta kalan taşlar, kentteki bazı kamu yapıları ile konutların yapımında kullanılıyor. 1960'lı yıllarda ise, Edirne'nin maruz kaldığı taşkınları önlemek amacıyla, sarayın bazı yapılarına zarar veren seddeler yapılıyor. Edirne Sarayı aslında, 1870'lere kadar büyük ölçüde ayakta. Edirne, Osmanlı İmparatorluğu'nun sürekli toprak kaybetmesi ve savunma hattının Balkanlar'dan doğuya doğru çekilmesi ile birlikte, Roma ve erken Osmanlı dönemlerindeki asli fonksiyouna, ordu-kent durumuna geri dönüyor. Sınır kenti özelliğini cumhuriyet döneminde kazanmasına karşın Edirne, Osmanlı İmparatorluğu için her zaman kritik eşik olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. ve 20. yüzyıllarda yaşamış olduğu olumsuzluklar nedeniyle, savunma hattının merkezi durumuna gelen Edirne'nin alınması demek, başkent İstanbul'un her anlamda gardının düşmesi demek. O nedenle Edirne'de savunma amaçlı kışla ve tabya gibi pek çok yapı inşa ediliyor.

Cephaneyi patlatma kararını alırken bir tartışma yaşanıyor değil mi?

Dönemin Edirne valisi Cemil Paşa ile Edirne'deki askeri birliğin komutanı Ahmet Eyüp Paşa'nın bu konuda bir tartışması oluyor. "Ne yapalım, Edirne'yi tahliye mi edelim yoksa mücadele mi edelim?" diye. Edirne'nin savunmasında büyük bir rolü olan Şükrü Paşa'nın bu konuda sonraki yıllarda yayınlanan hatıralarında saraydaki ciddi miktardaki cephanenin Rusların eline geçtiği takdirde onların güçlenmesine sebep olacağı gerekçesiyle "ne biz kullanalım ne de düşman kullansın" diyerek patlatıldığı yazıyor. O sırada tabii yapılar düşünülemiyor. Aslında Edirne Sarayı 1600'lerin başında başlayan talihsizliklerinden birini yaşamış oluyor. Farklı şekillerde yaşıyor bu talihsizlikleri, bazen taşkınlarla, bazen depremlerle, bazen Rus ya da Bulgarların işgali gibi... Son dönemde de bir bölümü tarım arazisi olarak kullanılıyor sarayın hâlâ. Bu da bir nevi talihsizlik... Bu sadece Edirne Sarayı'nda görülen bir durum değil, hem ülkemizin genelinde, hem şu anda Ortadoğu'da olumsuzlukları kültürel miras yaşıyor. >>

Edirne Sarayı'na köşk, kasır, çeşme gibi yeni eklemeler yaptırarak görkemli bir dönem yaşatan Sultan IV. Mehmed (üstte).

Restore edilen Babüssade'nin (Ak Ağalar Kapısı) bugünkü durumu (üstte).

FOTOĞRAFLAR: TURGUT TARHAN

Sizce o zaman da kurtarılabilir miydi saray?

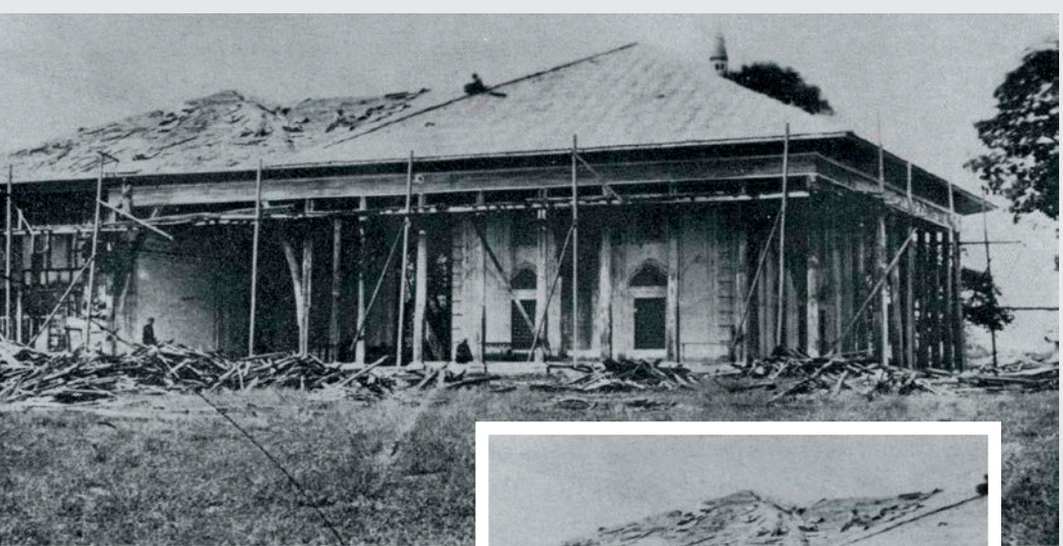
Bugünden bakıp yorum yapmak sağlıklı olmaz ama tabii ki isterdim ki cephane boşaltılsın, Osmanlı İmparatorluğu'nun günümüze ulaşmış Topkapı'dan sonraki en önemli sarayı ayakta kalsın. Bu saray sadece Türkleri ilgilendirmiyor. Osmanlı İmparatorluğu'nun ve aynı zamanda bu imparatorluktan kopan devletlerin de yönetildiği, onlara ait arşiv belgelerinin olduğu bir merkez durumunda. Hem kültür, sanat, mimari, arkeoloji ve tarih mirası; hem de siyasi, idari ve bürokratik anlamda da bir miras.

Genelde tarihi yapılara bakarken hep mimari özellikleri ön plana çıkar da, o yapıların diğer işlevlerine pek dikkat etmeyiz...

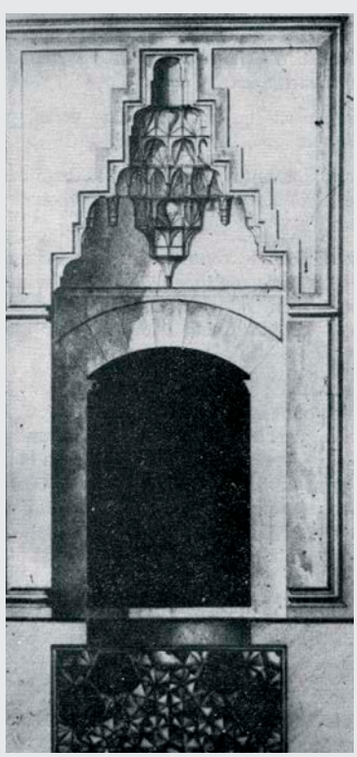
Evet, genelde tek bir açıdan bakıyoruz. Halbuki bu sarayın içinde bir hayat vardı. İçerisinde alınan başta askeri ve siyasi olmak üzere kararlar vardı. En basitinden İstanbul'un fethi. Bu yönüyle bakıldığında bile Avrupa'nın tarihini değiştiren, önemli kararların alındığı bir yer. Sadece taş ve tuğladan yapılmış bina değil bunlar... Ruhu olan bir yer burası. Orada yaşayan insanlar, orada yetişen sanatçılar var. Enderun'da minyatür yapmaya hazırlanan nakkaşlar, mutfağında görev alan aşçılar var. Aşçıların yıkandığı hamam, ibadet ettiği mescit ile konakladığı koğuşlar var. Yabancı elçilerin gelip ağırlandığı arz odası var. Meydanlarda tahta çıkma törenleri yapılmış, düğün törenleri, şenlikler, av törenleri yapılmış. Bu etkinliklere yabancı devlet temsilcileri de katılmış. Folklorik, etnolojik, sosyolojik açıdan aynı zamanda bilim tarihi açısından da bakılabilir, çok yönlü bir kompleksten bahsediyoruz. Önemli davalara bakıldığını bildiğimiz Adalet Kasrı, sadece Türk hukuk tarihi değil, dünya hukuk sistemi içerisinde incelenebilir.

Biraz da ülkemizdeki kültürel mirası koruma politikasıyla ilgili. Tarihi yapıları, kültür varlıklarını

Edirne Sarayı'nın 140 yıl önceki onarımdan fotoğrafları

Edirne Sarayı'ndaki Arz Odası, 1874 yılındaki onarımı sırasında (üstte) ve bu çalışmalardan ayrıntılar (sağda). (Rifat Osman arşivi.)

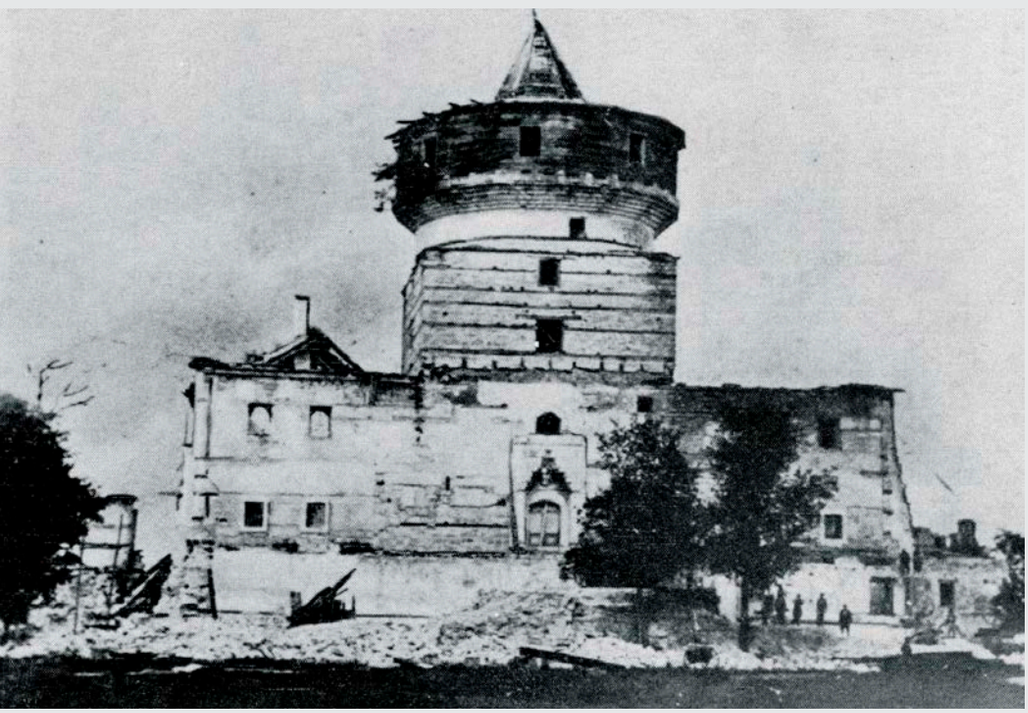

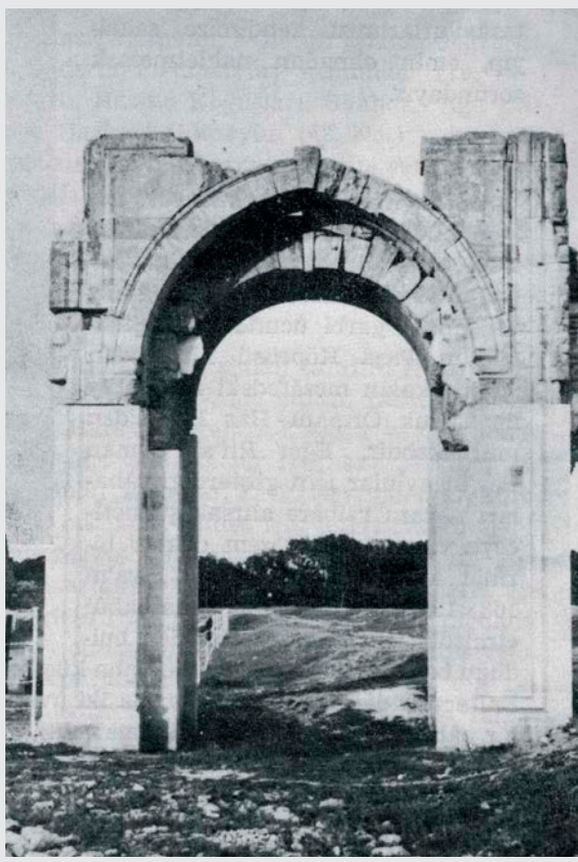
Matbah-ı Amire'nin (mutfak) bugünkü hali (üstte).

korumak, tek yapı ölçeğinde korumak değildir. O şuna benzer: bir insanı korurken, kafasını kolunu bacağını iç organlarını koparıyorsunuz, sadece gövdesini koruyorsunuz. Halbuki insan tüm organlarıyla birlikte vardır. Yapıları da organlarıyla yani onu bağlayan sokakları ve mahalle dokusunu, etrafını tamamlayan değişik işlevli yapılarla korumak gerekir. Külliye (kompleks) olarak düşünürseniz; hamamı, mescidi, kütüphanesi, ciltcisi, esnafı, sahafı, bakırcısı, kuyumcusu... Bir doku olarak korumanız lazım.

Aynı durum saray için de geçerli değil mi?

Biz, sarayın sınırlarını, yayılma alanını belirledik. Tamamının arkeolojik sit alanı ilan edilerek korunması için girişimlerde bulunuldu, ancak olumlu sonuç alınamadı. Sarayın onaylı sınırlarının ötesinde bir koruma sınırı da önerdik. Böylece sarayın etrafındaki doku da korunmuş olsun, yapılaşma olmasın istedik. İlgili kurumlara kabul ettiremedik. Saray arazisinin üzerinde çok parçalı bir mülkiyet var: Bir bölümü belediye, >>

Cihannüma Kasrı'nın bugün mevcut olmayan ana kapısı (solda). Cihannüma Kasrı'nın 1874'te tamirata başlandığı sıradaki hali. Rus Harbi sırasında 1878'de kasrın yakınına yerleştirilen cephanelerin patlatılmasıyla bu halinden eser kalmadı (üstte). Babüssaade (Ak Ağalar Kapısı) 1960'lı yıllarda (sağda).

“Kazı ve arşivlemenin yanında mülkiyet sorunları var”

Edirne Sarayı'nda sekiz yıldır yaptığınız arkeolojik kazılardan bahseder misiniz?

Arkeolojik kazı deyince sadece şu anlaşılmasın: toprağı kazıp çıkan taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarını belgelemek, rölövelerini hazırlamak, konservasyon ve restorasyonlarını yapmak... Kazı faaliyetleri içerisinde başka şeyler de var: Birincisi Edirne Sarayı'nın en temel sorunlarından biri çok parçalı mülkiyetinin olması. Tüm mülkiyetin Turizm ve Kültür Bakanlığı çerçevesinde toplanması için girişimlerde bulunduk. Bir diğer sorunu saray alanında neler var, neler yok bilinmiyordu. Günümüze ulaşan tüm yapıların haritasını hazırladık. Arkeolojik çalışmada belgeleme çok önemli. Hem rölevelerini aldık, hem fotoğrafladık, hem de videolarını çektik. İleriki yıllardaki çalışmalara veri olsun diye. Bunun dışında saray alanının bilinçli ziyarete açılması için, çevre düzenleme ve ören yeri projesi hazırlanması gerekiyordu. Bununla ilgili raporumuzu

hazırlayarak bakanlığa başvurduk. Sarayın en önemli yapılarından, yemeklerin pişirilip, hem saray çalışanlarına hem de Edirne halkına dağıtıldığı mutfak kısmının onaylı projesi doğrultusunda TBMM'nin desteğiyle restorasyonu gerçekleştirildi. Yine aynı destek kapsamında sarayın 22 hamamından günümüze ulaşan biri olan Kum Kasrı Hamamı'nın restorasyonunu gerçekleştirdik. Kazı sonrası ortaya çıkan mimari verilerin geçici koruma önlemlerini aldık, ilerideki restorasyonlara altyapı oluşturması için. Edirne Sarayı'nın bilinirliğini artırmak amacıyla çok sayıda bilimsel konferans, etkinlik, yayın çalışması yaptık. Kazıda çıkan buluntularla ilgili doktora çalışmaları yaptırdık ve kapsamlı bir kitap projesi hazırlıyoruz. Restorasyonu biten, mutfak, Adalet Kasrı ve hamamın bir müze şeklinde ziyarete açılması için de bakanlığa başvurmuştuk ve bunlar da tamamlanmak üzere. Bir yandan arşiv çalışmaları yapıyoruz. Osmanlı arşivlerinde sarayla ilgili pek çok doküman var. Onarımlarla ilgili belgeler var, keşifler çıkarılmış onarım maliyetleriyle ilgili, pek çoğu hayata geçirilememiş bütçe el vermediği için. Yurtdışındaki müze ve arşivlerden sarayla ilgili belgeleri topluyoruz. Bir fotoğraf, gravür ya da bir seyahatname olabilir. En son Gürcistan Ulusal Müzesi'nde

Adalet Kasrı'nın arkasında Selimiye Camii'nin kubbesi ve minareleri görünüyor (en üstte). Edirne Sarayı'nın havadan çekilen fotoğrafında Adalet Kulesi'nin sol üst köşesinde, sarayın hasbahçesine denk gelen arazide Kırkpınar Güreşleri için inşa edilen stadyum görülüyor. Saray arazisi içinden, tarihi köprüye bağlanan bir de otoyol geçiyor.

Rusların Edirne'yi işgali öncesinde sarayın yıkılmadan önceki halini belgeleyen fotoğraflar bulduk. Rus ordu fotoğrafçısı Dmitri Ermakov'un başka yerlerle ilgili de fotoğraflarına ulaştık. Bunları restorasyon çalışmaları öncesinde değerlendirmeyi düşünüyoruz. Bizim Edirne Sarayı'nda yaptığımız çalışma, Osmanlı arkeolojisinin en önemli temsilcisi. Edirne Sarayı hem mimari anlamda, hem saray olduğu için, hem de çıkarılan objeler açısından Osmanlı arkeolojisini en iyi temsil eden yer. O nedenle bu sarayın el üstünde tutulması gerekiyor.

Sizden önce sarayda nasıl çalışmalar yapılmış?

Doğan Kuban ve Tahsin Öz'ün kısa süreli çalışmaları var. Sonra Edirne Müzesi kendi imkânlarıyla kazılar yapmış ama bunlar hep kesintiye uğramış. Biz 2008'de Kültür ve Turizm Bakanlığı'na başvurumuzu yaptık, 2009'da çalışmalara başladık. Öncesinde bir birikimimiz vardı. Sarayla ilgili neler var neler yok az çok biliyorduk zaten. Farklı üniversitelerden ve çeşitli disiplinlerden uzmanlarla bir ekip oluşturduk. Mimar, restoratör, harita mühendisi, nümizmat, sanat tarihçisinden oluşan kalabalık bir ekibimiz var ve her yıl değişiyor. Çok büyük bir organizasyon bu. Arkeolojik kazıların tamamı öyle aslında. İşin arka planı ve bürokrasisi de çok fazla. Hemen sonuç alınabilecek çalışmalar da değil. Mesela Efes kazıları 100 küsur yıldır devam ediyor. Kaldı ki burası 3 milyon metrekarelik bir alan ve 100'e yakın yapıdan oluşuyor. Öncelikli olarak toprak üstündeki yapıları korumayı hedefledik. Ona küçük dokunuşlarla ömrünü uzatalım ki gelecek kuşaklara aktarılsın. Bunlar bize miras ama bizden sonraki kuşaklara da aktarılması gereken hem ülkemiz hem de dünyanın kültür varlığı.

Cihannüma Kasrı (solda) ve IV. Mehmed Av Köşkü'nün bugünkü hali (en altta).

FOTOĞRAFLAR: TURGUT TARHAN

bir bölümü hazine, bir bölümü Kültür ve Turizm Bakanlığı, bir bölümü de şahıs mülkiyetinde. Saraya ait tüm parsellerin mülkiyetinin tamamının Kültür ve Turizm Bakanlığı çatısı altında toplanması amacıyla ve buradaki çalışmaların tek merkezden yürütülmesi için başvuru yaptık. Saray tahrip olduktan sonra arazisinin bir kısmı tarım amaçlı kullanılmaya başlanmış, halen de bu uygulama devam ediyor. Kültür Turizm Bakanlığı tarafından Edirne Sarayı'nın şahıs mülkiyetinde bulunan parselleri peyder pey kamulaştırıldı ve bu çalışmalar hâlâ da devam ediyor. Sarayın hasbahçesinin olduğu ve içinde Kırkpınar Güreşleri'nin yapıldığı arazi, belediye mülkiyetinde. Bu konuda pek olumlu yaklaşmadılar.

Kültür ve Turizm Bakanlığı'na başka hangi önerilerde bulundunuz?

Sarayın bilinçli bir şekilde ziyarete açılması gerekiyor. Şu anda kontrolsüz bir giriş var. Bir ören yeri statüsü verilmesi için başvurduk. Ören yeri deyince aklımıza hep Roma ya da Helenistik döneme ait Ege ve Akdeniz bölgesindeki antik kentler geliyor. İlk defa Osmanlı dönemine ait bir yerleşim yeri, bir saray kompleksi ören yeri statüsü kazanacak. Aynı zamanda, II. Mehmed'in inşa ettirdiği ve sarayın ana yapısı durumundaki Cihannüma Kasrı'nın restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlatılıyor. Umudumuz 2017 yılı içinde onun da restorasyonunun yapılarak sarayın daha algılanabilir bir hale gelmesi. Cihannüma Kasrı, Edirne Sarayı'nın ana binası aslında. Kasrın en üst katı, "cihannüma" (dünyanın seyredildiği yer) anlamında kullanılıyor. Bir de Topkapı Sarayı'nda olduğu gibi Edirne Sarayı'nı çevreleyen sur-i sultani dediğimiz sur var. Bunun da temelleri ortaya çıkarıldı, projelendirilerek rekonstrüksiyonun yapılmasıyla beraber, ziyaretçi açısından sarayın algısının daha kuvvetli olacağını düşünüyoruz. Çünkü şu aşamada sarayın algılanma imkânı yok. Gelen insanlar "saray nerede?" diyorlar ◉

1699 tarihli bir seyahatnamede yer alan Jean Du Mont'un gravüründe Fransa'nın İzmir Konsolosu, İzmir kadısının huzurunda görülüyor (altta).

LUCIEN ARKAS KOLEKSİYONU

Prof. İlber Ortaylı'dan kadılık sistemi

"Osmanlı'nın bağımsız yargıçları kadılardı"

Osmanlı Devleti'nde en başta idari, adli ve beledi hizmetleri yerine getiren kadılık müessesesi, Tanzimat döneminde sadece yargı işleriyle uğraşır hale getirildi. 1924'te ise tamamen kaldırılan kadılığın yerini, hâkimler aldı.

RÖPORTAJ: AYŞEGÜL PARLAYAN

İslam ve Osmanlı hukuk tarihinin merkezinde yer alan kadılık müessesesiyle ilgili kaynak kitap niteliğinde pek az eser var. Bunların en önemlilerinden biri, Prof. İlber Ortaylı'nın *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı* ismiyle geçen aylarda Kronik Kitap tarafından yeniden basılan çalışması. Ortaylı'nın, 1970'lerde hocası Halil İnalcık'ın da teşvikiyle yayınladığı makalelerden derlenen kitap, hâlâ hukuk tarihçilerinin en önemli referans kaynaklarından. Hükümdarın mutlak yetkiye sahip vekili olan ve Osmanlı'da en önemli mülki amir ve yargıç olarak görev yapan kadılarla ilgili tüm detayları Prof. İlber Ortaylı'ya sorduk. >>

Kadı kelimesinin kökeni nereden geliyor?

Kadı, Arapçada kaf, elif ve ondan sonra da dad harfleriyle yazılan ve yargılama manasına gelen "kada" kelimesinden türemiştir. Yani yargıç demektir. O yüzden enteresan bir şekilde bunun kadı diye, kısa değil de "kaadı" diye biraz uzatarak telaffuz edilmesi gerekir. Bazı ahvalde iki "a" ile yazmakta da fayda vardır. Çünkü cümle içinde sık sık kullanıldığında kadın kelimesi ile karışabiliyor.

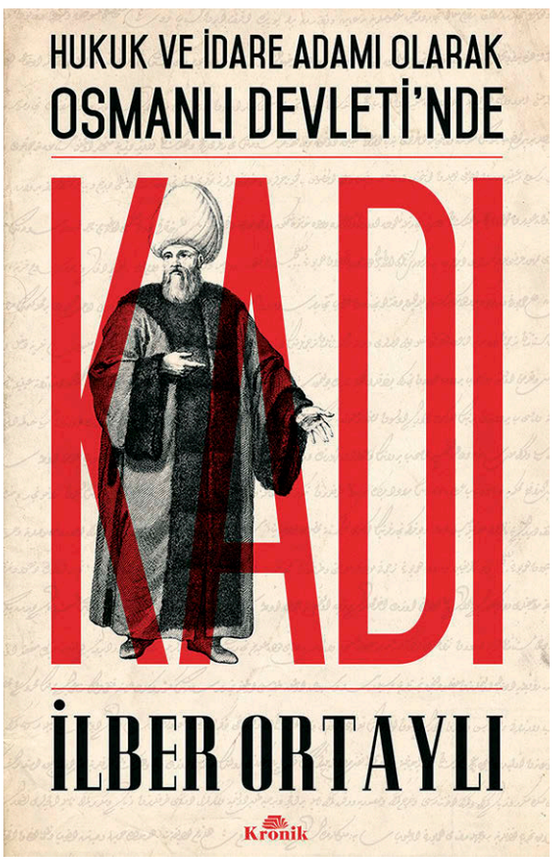
Kadıların bağlı olduğu Anadolu veya Rumeli kazaskeri (kadıaskeri) tayin, azil ve nakil işlemlerini gerçekleştirirdi (üstte). Prof. İlber Ortaylı (sağ sayfada), 1970'lerde kaleme aldığı üç makalesini *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı* isimli kitapta topladı (sağda).

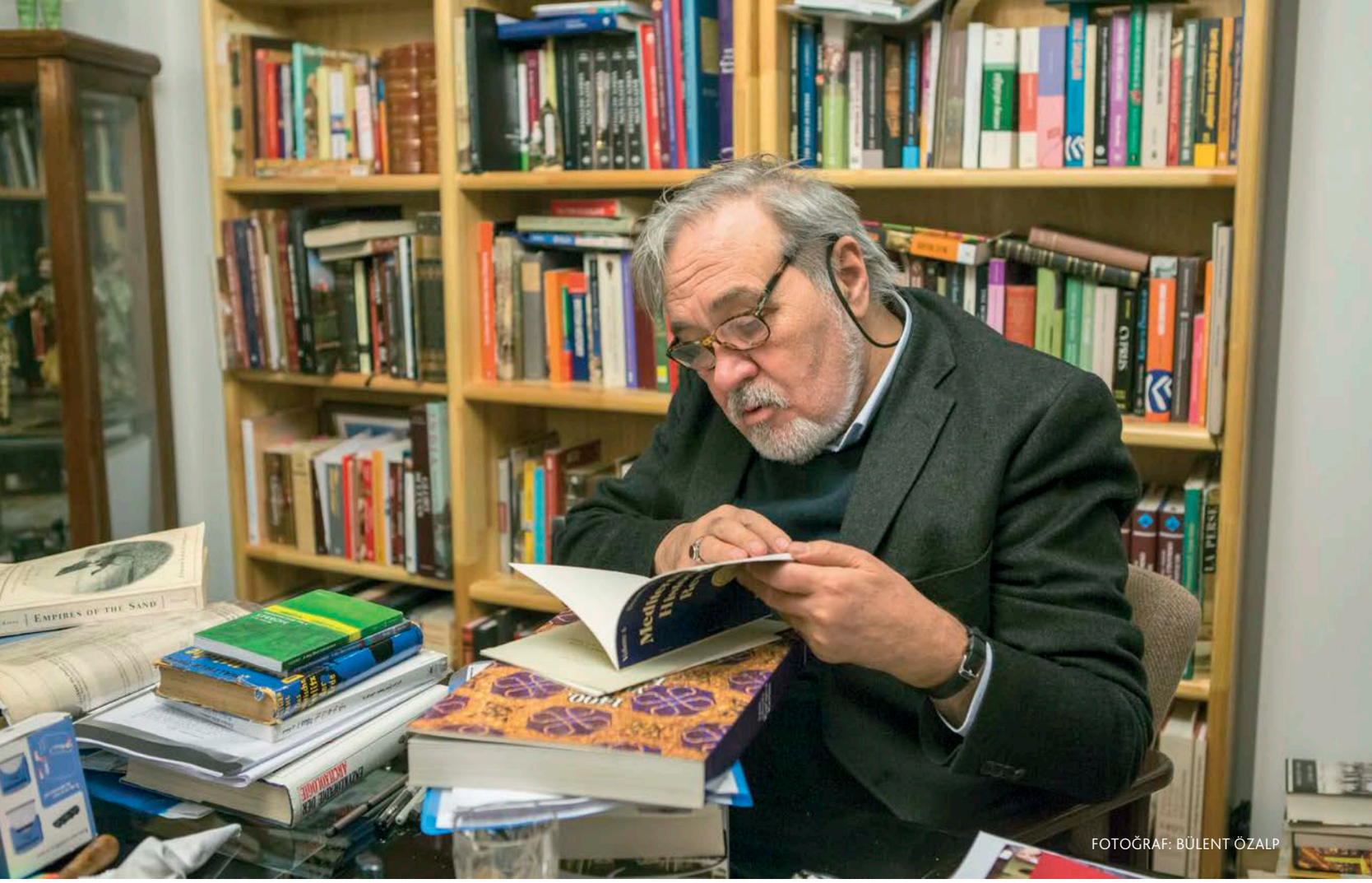
Kadı olmak için hangi özellikler gerekiyor?

Şeriatı bileceksin yeter miktarda. Dürüst olacaksın. Erkek olacak diyorlar ama istisnası var. Örneğin Abbasi döneminde Halife Muktedir zamanında, şikâyetlerin dinlendiği bir itiraz komisyonu olan Divanul-Mezalim başkanlığı bir kadın tarafından yürütülüyormuş. Hukukun en büyük üstadı olması gerekmiyor. Tıpkı Roma praetorları (Antik Roma'da yargıç) gibi, onların yanında bir hukuk müşaviri bulunurdu. Kadıların da yanında müftü var. Müftünün verdiği fetvalar ve cevaplara, küçük kâğıtlar halinde sicillerin içinde rastlanır. Bizde bunlar iyi saklanmıyorlar, metne bağlı olarak. Araştırmacılar için bu bir noksan.

Kadının İslam ve Osmanlı hukukundaki yerleri arasında nasıl farklar var?

Gittikçe bürokratik yeri gelişmiş. Osmanlı İmparatorluğu'nda kadı tayin edilmek, birtakım niteliklere sahip olmak kadar, belirli bir tahsil düzeni ve hiyerarşik geçiş işlemine de dayanmaktaydı. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nde adliye, klasik İslam devletlerine göre daha gelişmiş esaslara dayanan bir sistem, başlı başına bir meslek olarak görülmüş. Osmanlı'da ilmiye sınıfı üç kategoride görevlendirilirdi. Bu kategoriye giren her grup belli bir fonksiyon yüklenmiştir. Müderrisler öğretimle,

FOTOĞRAF: BÜLENT ÖZALP

"Kadılığın en üst derecesi İstanbul kadısıdır. Hem şehrin belediye reisidir, hem vakıf müfettişidir, hem de yargıçtır."

müftüler ifta yani fetva göreviyle, kadılar ise kaza (yargı) göreviyle yükümlüydüler. Osmanlı kadıları bu hiyerarşi içinde mutlaka gerekli medrese tahsilini ve hukuk bilgisini kazanmış olmak zorundaydılar. Ancak bu ön şarta sahip olan medrese mezunu hiyerarşiye girebilirdi. Tabii bu kategoriler arasında yatay geçiş de yapılabiliyordu.

Kadıların tayini nasıl oluyor?

Kadılar, padişah beratı ile tayin edilirlerdi. İlmiye mensuplarının tayin, azil ve nakil işlemlerini Anadolu ve Rumeli kazaskerlikleri dairesi yapar. Kadının mesleğe intisabında bu dairelerden birine dahil olması gerekiyor. Bu dairelerde ruzname denen deftere kaydedilir, mesleki terfi ve özlük işleri bu büroda yürütülürdü. Bir kadının tayini bu deftere kaydedilmemişse elindeki berat hükümsüz oluyor. Medreseyi bitiren kadı, heyet önünde imtihana giriyor, geçerse 25 akçe yevmiye ile işe başlıyor küçük kazalarda. Veya küçük medreselerde ya da yine küçük kazalarda müftülükten başlıyor. Nihayet büyük merkezlerde mevleviyet payeli kadılığa geliniyor. Bunların da dereceleri var. En üst derecesi kadılığın İstanbul kadısıdır. Hem şehrin belediye reisidir, hem vakıf müfettişidir, hem de yargıçtır.

Görev yerlerine tayini nasıl oluyor?

Padişahın tuğrasını taşıyan bir berat ve aynı zamanda bağlı olduğu kadıaskerlerden de (kazaskerden) bir mühürlü mektup alarak vazifesine gider. Verilen tayin beratı gümbür gümbür okunur, ahali kendisini dinler. Kadı merkezin naibidir, teftişçisidir.

Kadının hem idari hem de yargılama görevlerinin olması sizce sağlıklı mı? Hepsine birden yetişebiliyor mu?

Tayin edildiği yer genişse naipleri var. Bu naipler genellikle de medrese tahsilli, fıkıh bilen yerel fakihlerdir. İstanbul'daki mühim merkezlerdeki kadı naipleri önemli ve bilgili kişiler olur. Taşrada daha düşük bilgili kimselerin kullanıldığı olur. Yolsuzluklar da bu zümreden çıkar. Mesela İstanbul kadısının Unkapanı, Yenikapı, Balat ve Bakırköy'de de naipleri vardır. Galata'nınki de mevleviyet >>

"Kadı esnaf loncalarının da denetiminden sorumludur, fiyatları kontrol eder."

Osmanlı yargı düzeninin üst düzey görevlileri, soldan sağa kazasker başmuhzırı ağa, Mekke kadısı, Rumeli kazaskeri, nakibüleşraf, İstanbul kadısı (altta).Levni'nin Surnamesi'nde Sünnet Alayı'nı gösteren minyatürlerden birinde yedi divan-ı hümayun çavuşu arkasında, imparatorluğun önemli eyaletlerinin kadıları görülüyor (sağ sayfada, altta, solda). Atla çarşı pazar denetimine çıkan kadı (sağ sayfada, üstte) ve İstanbul'daki Kapalı Çarşı'yı gösteren gravür (sağ sayfada, altta, sağda).

payelidir, molla (fermanlarda kendisine hitaben Mevlana denir) sancak kadısıdır. Galata mollasının da naipleri var, mesela Boğaz'da Yeniköy gibi. Veya Üsküdar mollasınınki Kadıköy'dür. Orada kadı naibi otururmuş onun için Kadıköy derler.

Asayiş için kadıya polis müdürleri bağlıdır, asesbaşı, subaşı, böcekbaşı (gizli polis) gibi. Onları teftiş eder, usulsuzlük yaparlarsa azledebilir. Belediye teftişi için muhtesip bağlı kendisine, Bizans'ta pazar yeri düzenini sağlayan agoranomos gibi. Eski Roma'da ve Bizans'ta şehri yöneten kişiye eparhkos denir. Bunların bir de defteri vardır. Kadı esnaf loncalarının da denetiminden sorumludur, fiyatları kontrol eder. Tabii onun için de kendine yardım edenler var, ona hesap verirler. Bu, önemli bir memuriyetler külliyesidir.

Peki bu görevleri icra ederken usulsüzlük, rüşvet gibi kayda geçen durumlar var mı?

Var tabii. Birtakım olaylarda kadının hükmü dondurulur ve o zaman mehayif (gezici) müfettişleri yani merkezden başka kadılar gelir. Teftiş ederler, bakarlar kararlar doğru alınmış mı diye. Olmuş böyle vakalar. Mesela divan-ı hümayun cuma günleri temyiz görevini yerine getirmek üzere toplanır. O zaman şikâyet arz edilir. Bir de kadıların gadre (haksızlığa) uğramışları var. Görevlerini yapmaya çalışıyorlar, yapamadıkları yerde valilere ve halka karşı korunuyorlar.

Kadıların ücretlendirmeleri nasıl oluyor?

Ücretlendirme olarak kadılar, davalardan harcını alıyorlar. Adaletnamelerde bazı yolsuzluklar var bununla ilgili. "Zorla tereke taksim etmek" diye mesela. "Sizin ölünüz varmış niye kendiniz böldünüz, hadi gelin bakalım" diyerek davadan harç almaya çalışıyorlar. Böyle şeyler oluyor, ama genelde olmaması lazım. Osmanlı adli sisteminde alınacak harçlar her sancak kanunnamesinde ayrıntılı olarak belirlenmiştir. Tabii bu miktarların zaman içinde fark ettiğini göz önüne almak lazım. Ayrıca günlük uygulamada bu miktarın üstünde kanunsuz olarak harç alınması da sonraları yaygınlaşan bir yolsuzluk türüydü. Bunun önlenmesi için sık sık fermanlar çıkmıştır. Bu yolsuzluk derecesine varan usulsüz harç taleplerinin ahaliyi mahkemeye başvurmaktan

ürkütecek duruma getirdiği ve kendi aralarında çözüm bulmaya çalıştığı da olmuştur.

Görev sürelerinin kısa olması neden?

Kadılar görev yerinde en fazla iki sene kalır gider, ahaliyle yüz göz olmasın diye. Terfi edildiklerinde iki yıl kalır, azledilir, döner, bekler ve daha yüksek yere terfi edilir. Hele ki mevleviyet beklediğinde gider, iki-üç sene oturur. O süre zarfında da şiir yazar, tarih yazar. Kitap okur. Ciddidir. Her zaman için danışman olarak hizmet veren, "size bir şey soracağız" şeklinde kapısı çalınan kadılar mevcuttur vilayette. Onun için bir nevi dokunulmazlık ve bir itibar var kendisine. Beylerbeyine, eyalet paşasına veya sancakbeyine bağlı değil. Doğrudan doğruya merkeze bağlı. Bu çok açık. Ve kadıya her halükârda müdahale edilemiyor. Kadı da her zaman diğer memurların statüsünde değil, farklı.

Dokunulmaz olmalarına rağmen, padişah tarafından cezalandırılan idam ettirilen kadılar da var...

Evet, mesela IV. Murad Bağdat Seferi sırasında, kış şartlarında kar tutan yolları açtırmadığı için İzmit kadısını mülki amir olarak beledi görevini yapmadığı için astırmış. Şeyhülislamı da sürgüne >>

Kadı defterlerinden mahkemeler

Osmanlı döneminde İstanbul (sur içi İstanbul) ve bilad-i selase (Üsküdar, Galata, Eyüp) şeklinde dört bölgeye ayrılan başşehirdeki mahkemelere ait toplam defter sayısı 10 bin civarında. Bu defterlerin ilk dönem örneklerini araştırmacılara sunmak amacıyla, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi İstanbul Kadı Sicilleri Projesi'ni gerçekleştirdi. Dört bölgeden 16. ve 17. yüzyıllara ait (1500 ve 1600'lü yıllar) defterler tespit edilerek, yaklaşık her on yıldan birer defter seçilmiş. Seçilen kırk defter yeni harflere aktarılmış, asli nüshaları da karşılaştırma imkânı vermek üzere her cilde eklenmiş ve ilgilenenlerin dijital olarak erişimine açılmış. Böylece bu bölgelerin bir yüzyılına ışık tutulması hedeflenmiş. Bu defterlerden kısa örnekler verelim...

Padişah geçecek yolları düzeltin!

Padişahın geçişi dolayısıyla İstanbul-Çatalca yolu ile köprülerin bakımının yapılmasıyla ilgili buyruldu kaydı: "Şerî'at-şi'âr Eyüb nâibü'ş-şer'î inşâ'allâhü te'âlâ sa'âdetlü şevketlü pâdişâhımız hazretlerinin devlet-i ikbâl ile Çatalca'ya göç-i hümâyûnları muhakkak olmağın yollarda ta'mîre muhtâc olan köprülerden ve yolların tevsî' ve tathîri için kifâyet mikdârı âdemler ihrâc edip ta'yîn olunan çavuşlar ile bi nefsihî Çatalca'ya varılıncaya köprüleri gereği gibi ta'mîr ve termîm ve yolları tevsî' ve tathîr edip ihmâl ve müsâmahadan ihtirâz üzre olasız tekâsül zuhûr ederse bir vechile özür ve bahâneniz mesmû' değildir mes'ûl ve mu'âteb olursuz ziyâde ihtirâz üzre olasız [deyû] buyruldu."

Avda padişaha refakat edecekler aranıyor

"Ava çıkacak padişaha refakat etmek üzere Büyükçekmece'den 500 kişinin (av sürücü) tedariki emri haslar kadısı fazîletlü efendi hâlâ Köstemir nâm mahalde şikâr-ı hümâyûn fermân olmağın Büyükçekmece kazâsında olan kurâdan sayd u şikâra kâdir beş yü[z] nefer re'âyâ ihrâc [ve] üzerlerine nâib ta'yîn edip ta'yîn olunan bostânîler ile mâh-ı Zilka'de'nin onuncu günü mahall-i mezbûrda cümlesini mevcûd ve müheyyâ edip ihmâlden ve bu bahâne ile akçe alınmakdan ihtirâz üzre olmalarınız ziyâde tenbîh ve te'kîd edesiz."

Melling'in Tophane Çeşmesi etrafında esnaflar ve günlük hayattan bir kesit sunan gravüründe, sağ köşede asayişi sağlamakla görevli yeniçeriler görülüyor (üstte). *Şehname-i Hümayun*'da yer alan minyatürde kâtip Talikizâde çalışma sırasında (altta).

yollamış ve sürgün sırasında karaya yanaşmış gemi, boğdurtmuş. IV. Murad'ın böyle vakaları var ama genelde ilmiye sınıfına pek dokunulmaz.

Kadı birinin suçlu olduğuna karar verdiğinde, bundan sonraki işlemler nasıl ilerliyor?

Kadı suçlu olduğuna karar verdiyse suçludur. Bugünkü gibi bir temyiz makamı yok. Ancak divan-ı humayuna giderse bakılıyor davaya bir daha. Asayiş amirleri bağlı oldukları kadıya uymak zorundalar.

İdam cezasında ne oluyor peki?

Bizde çok fazla idam cezası yok. Mesela recm kararı yok kadınların zinasında. İslam tarihindeki vukuata bakarsanız, bizim kadılar en iyi hukukçular. Daha merhametli bir sistem, hemen idam cezası verilmiyor. Divan-ı humayuna gidilebiliyor yeri geldiğinde ve hükümler bozulabiliyor.

Gayrimüslimlerin davalarına kim bakıyor?

Kendi patrikhanelerinde ya da hahamhanelerinde görülüyor. Ama mecbur değiller uymaya. Uymadıkları oluyor. Bizim tarafa müracaat ediyorlar. Bir de müstemin denilen Osmanlı ülkesinde oturmalarına ahidname ile izin verilen ecnebi statüsü var, onların da kapitülasyon mahkemeleri var.

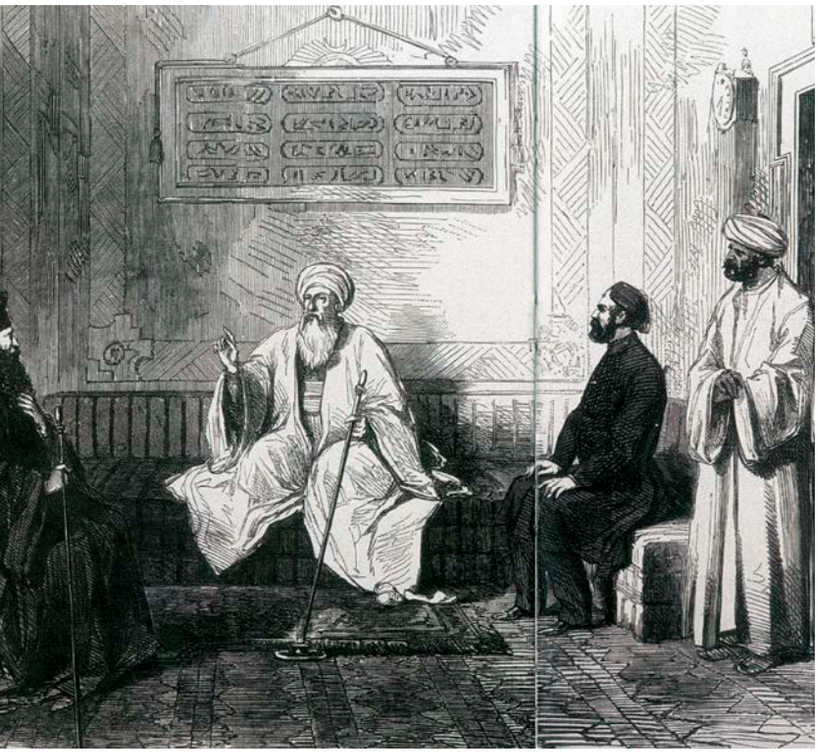
1826'da Yeniçeri Ocağı kaldırıldığında kadılık müessesesi neden sarsılıyor?

Yeniçerilerle iç içeler çünkü. Yeniçeriler kolluk

Kadı Mustafa Efendi, 24 yıl günlük tuttu

Sultan I. Ahmed devrinden sonra kazasker ve molla yetiştiren Sadreddinzâdeler ailesindan bir kadı olan Sadreddinzade Telhisi Mustafa Efendi'nin 1711-1735 arasında tuttuğu günlük, bir Osmanlı kadısının hem özel hem meslek hayatı, çevresindeki pek çok kesimden insanın yaşamöykülerine dair mühim ipuçları içeriyor. Örneğin kadınların feracelerine dair kılık kıyafet uygulaması üzerinde tartışmaların yapıldığı 1720'lerde, Mustafa Efendi'nin günlüğünde de kayda rastlanıyor: "Bu günlerde avretlerin başlarına ve ferraceleri yakalarına ve kakım kürkü na-sezanın giyimlerine yine azim yasak oldu. İsabet amma bu yılki karar-dade." Konuya ilişkin 1138 tarihli bir ferman İstanbul kadılığı sicilerinde kayıtlıdır. Sadreddinzade'nin 5 Haziran 1726 tarihli bu kaydı, fermanın uygulama sahasına konduğuna dair bilgi verir. Altı-yedi değirmi (yemeni-başörtüsü) uzunluğunda ferace giymiş kadınların feracelerinin kesildiği bilgisini verir ki, fermanda üç değirmiden uzun ferace giyilmemesi emredilmiştir. Hatta yasağı ihlal eden bazı kadınların yemenileri parçalanıp alınlarının damgalandığı dahi kayda geçilmiş. Eser, ayrıca ilmiye teşkilatının fiili işleyişine dair somut veriler, şehirlerarası seyahat koşulları ile iklim, yangın ve deprem kayıtlarını da içeriyor.
(Kaynak: Kadı ve Günlüğü, Selim Karahasanoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013)

Molla Efendi Kadı Seyfullah tarafından 1566'da yaptırılan Sofya'daki Banyabaşı Camii, 1900'ler (üstte). Osmanlı kadısı cemaat temsilcileriyle görüşüyor (solda).

"Yargıcın bağımsızlığı Tanzimat döneminde oluyor, kadıdan beledi görevleri de alınarak sadece yargı işleriyle uğraşması yoluna gidiliyor."

görevi görüyorlardı. Az önce de bahsettiğim asayiş konusunda kadılara yardımcı olan asesbaşı, subaşı gibi zabitler büyük ölçüde yeniçerilerden oluşuyordu. Kadı yaptırımcı kuvvet olarak bu sınıfa dayanıyordu. Kadı da şehirleri teftiş ediyor, belediye reisliği ve yargıçlık yapıyor.

Tanzimat dönemi ve modernleşmeyle kadılık müessesesinde ne gibi değişimler oluyor?

Yargıcın bağımsızlığı bizde tam anlamıyla Tanzimat döneminde oluyor, kadıdan beledi görevleri de alınarak sadece yargı işleriyle uğraşması yoluna gidiliyor. Kendi evine, mahkeme dairesine çekiliyor, sadece mahkeme işlerine bakıyor. Kadıların hayatta payı var ama artık eskisi gibi olmuyor. Tanzimattan sonra iki çeşit mahkeme kuruluyor. Bir de kadı medresesi kuruluyor bugünkü hukuk fakülteleri gibi. Adli düzenin modernleşmesine uydurmaya çalışıyorlar. Cumhuriyetin ilanından sonra ise 1924'te şeri mahkemeler ve kadılık kurumu, Türk idari ve adli teşkilatından tamamen kaldırıldı. Kadıların işi bitti, hâkim oldular.

Genel olarak Türk halkı hukuka ve hukuk kurallarına riayet etme ve bunları uygulama konusunda nasıldı?

Eskiden yargıca ve devlete direniş pek görülmüyordu. Toros Türkmenleri çok direnirdi vergilere, ceza alırlar, Kıbrıs'a sürülürlerdi. Kıbrıs'ta öyle çok Toroslu vardır, yine onlar da Karamanlı. Her zaman mahkeme ile devlet arasında, ya da mahkeme ile halk arasında bir çatışma vardır tarih boyunca. Ama sonuçta devletin dediği olur. Kanun suçluyu tarif ediyor, suçlar ortaya çıkıyor.

Tarihte bilinen ünlü kadılardan örnek verebilir misiniz?

Osmanlı tarihinin ünlü devlet adamlarından Ahmet Cevdet Paşa (1822-1895), genç yaşta en yüksek eğitim kurumu olan Süleymaniye medreselerinde kibar-ı müderrisin, yani o devrin ordinaryüs profesörü olarak göreve başlamıştı. Başarıları üzerine kendisine kazaskerlik görevi de verilmişti. Kazaskerlik payesiyle iş görürken de ilmiye sınıfını terk etmiş ve vezir olarak mülkiye sınıfına geçmişti. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nda çok mühim müderris ve kadı aileleri vardır. Ebu İshakzadeler, Karaçelebizadeler, Köprülüzadeler, Kıblelizadeler gibi ulema hanedanları, Osmanlı kültürünü geliştiren bir zümreydi.

Son olarak, Halil İnalcık sizi kadılık konusunda çalışmaya teşvik ederken neler söylemişti?

Çok yıl geçmiş aradan. 1974 yılıydı. 40 küsur yıllık zaman önce. Tam hatırlamıyorum belki de ben istemiştim... ◉

Çanakkale'nin Filistin'deki yansıması

Gazze'de İngilizlere "dur" demiştik

Gelibolu ve Kut'tan sonra Osmanlı ordusu, kendisinden sayı ve silah açısından çok üstün, yüzyıla damgasını vuracak yeni savaş aracı tanklarla takviyeli Britanya ordusunu Gazze'deki muharebelerde iki kez durdurdu. Ancak bu başarı uzun ömürlü olmayacaktı.

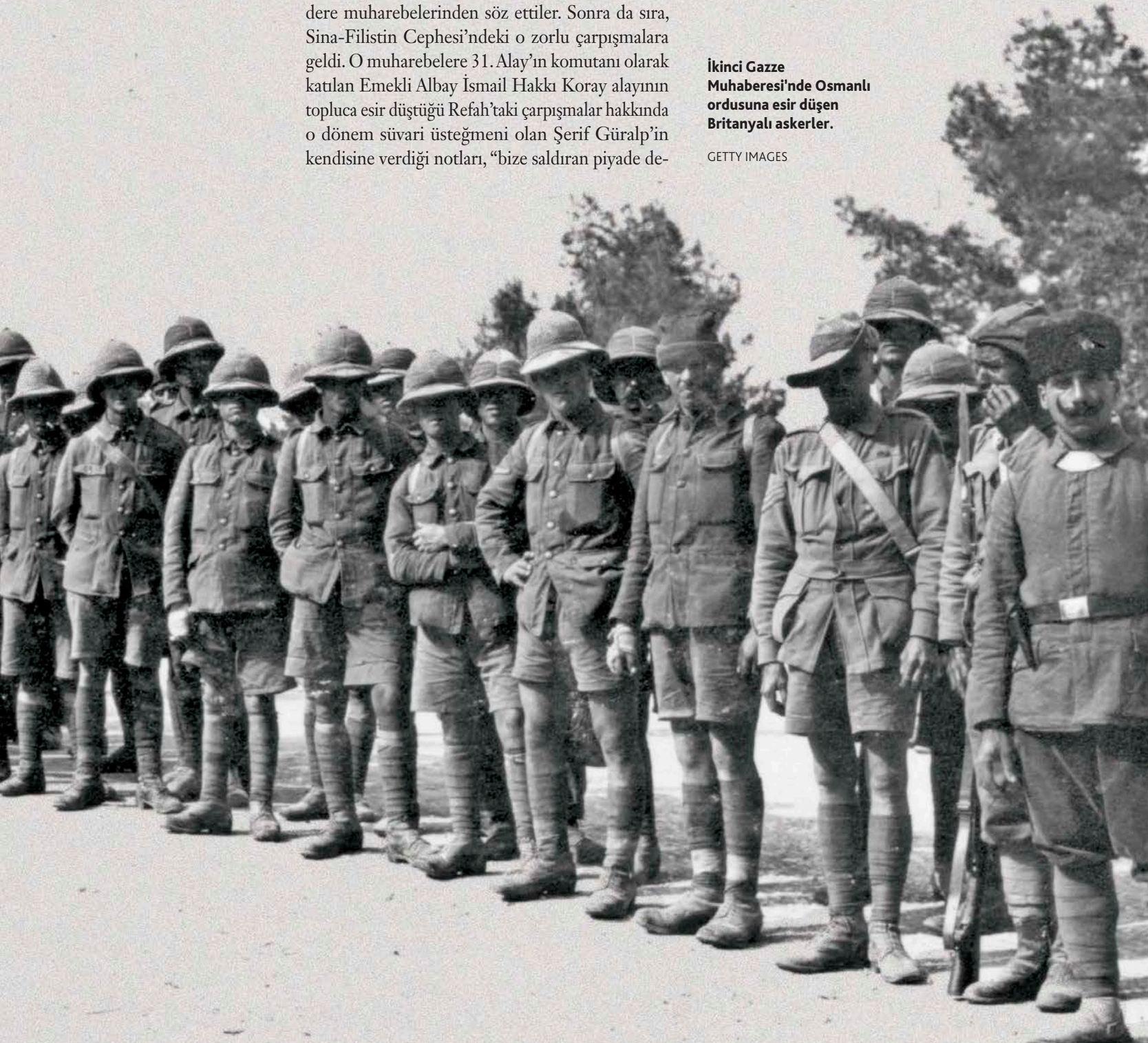
TUNCAY YILMAZER

Adı hep savaşla, ablukayla anıldı

Gazze tarih boyunca birçok savaşa sahne olmuş, son dönemde bile dört yanından abluka altında olan, Filistin direnişinin sembol şehri. O dönemde 40 bin nüfuslu son derece önemli bir merkezdi. İncil'de de adı geçen Gazze, antik Mısır'dan Haçlı Seferleri'ne, hatta Napolyon'un seferine kadar pek çok askeri harekâta tanıklık etmişti. Çanakkale nasıl Anadolu'nun ve İstanbul'un "kapısı" olarak kabul ediliyorsa Napolyon da seferi sırasında Gazze'yi "Asya'nın kapısı" olarak nitelemişti. Şehrin güney ve güneydoğusunda, Türkiye'de Frenk inciri olarak bilinen ve kaktüsgiller familyasından, neredeyse adam boyundaki sık ve dikenli Hint inciriyle (*Opuntia Şcus-indica*) kaplı alan doğal bir savunma hattı oluşturuyordu. Çanakkale Savaşı Seddülbahir sektöründeki Alçıtepe gibi, Ali Muntar Tepesi de Gazze'deki Osmanlı savunmasının kilit noktasıydı.

4 Mart 1952'de 70 yaşlarında bir gazi elinde dosyalarla Caddebostan'da kapı numarası 292 olan köşkün zilini heyecanla çaldı. Acaba eski komutanı ne durumdaydı? İçeri buyur edildiğinde merak içindeydi. Ne mutlu ki çok sevdiği komutanı Emekli Albay İsmail Hakkı Koray yaşıyordu; 84 yaşındaydı ve sağlığı sadece evin içinde gezebilmesine imkân veriyordu. Birbirlerine yaşlanmayla ilgili latifeler yaptılar. "Aziz komutanım" diye söze girdi daha genç olanı Şerif Güralp, "Zamanla isimlerimiz unutulacak. Bunun için ben sizin muharebelerinizi yazdım. Kitap şeklinde bastıracağım. Yazdıklarım hatırımda kalan şeyler. Yanlış olanları söyleyiniz ki ben de düzelteyim." Bu iki eski gazi, önce Çanakkale'deki Kumkale, Zığındere muharebelerinden söz ettiler. Sonra da sıra, Sina-Filistin Cephesi'ndeki o zorlu çarpışmalara geldi. O muharebelere 31. Alay'ın komutanı olarak katılan Emekli Albay İsmail Hakkı Koray alayının topluca esir düştüğü Refah'taki çarpışmalar hakkında o dönem süvari üsteğmeni olan Şerif Güralp'in kendisine verdiği notları, "bize saldıran piyade değil hecinsüvardı (deve süvarisi)" diye düzeltti. O muharebede El Ariş'ten hareket eden İngilizler iki süvari tümeni ve bir hecinsüvar tümeniyle 9 Ocak 1917'de Mısır'a açılan bir sınır kasabası konumuna sahip Refah'taki Osmanlı mevzilerini tıpkı daha önceki harekâtlarında olduğu gibi sarmış, yardım gelmeyen 31. Alay teslim olmak zorunda kalmıştı. "Eğer A numaralı alay öğleden evvel harekâta geçseydi" demişti Emekli Albay İsmail Hakkı Bey, "Refah düşmez , Filistin'de ilk zaferi de biz kazanmış olurduk." Bu meseleyi Şerif Güralp çok net bir şekilde hatırlıyordu. Çünkü Anzaklar ve İngilizler Refah'ta kendilerini sardığında, tıpkı iki sene önce Çanakkale'deki Kumkale muharebelerinde olduğu gibi yakındaki alaya doğru dörtnala atını sürüp >>

İkinci Gazze Muhaberesi'nde Osmanlı ordusuna esir düşen Britanyalı askerler.

GETTY IMAGES

Britanyalı deve birlikleri (Camel Corps) Filistin Cephesi'nde Osmanlı ordusuna karşı harekât sırasında (üstte). Brintanyalı General Dobell (altta).

yardımı o istemişti. Ancak bu kez yardım gitmemiş, 31. Alay kendinden üstün Anzak ve İngiliz birlikleriyle baş başa bırakılarak teslim olmak zorunda kalmıştı. Böylece Filistin'in kapısı savaşın üçüncü yılı başlarken İngiliz ordusuna açılmıştı.

1917'ye girerken İngilizlerin stratejisi

David Lloyd George'un Aralık 1916'da başbakan olması I. Dünya Savaşı'nda Birleşik Krallık'ın uyguladığı stratejilerde değişikliğe neden oldu. Daha önce Birleşik Krallık'ın savaş kabinesinde askerlerin görüşü ağırlıktaydı. Buna göre İtilaf Devletleri bütün güç ve enerjilerini İsviçre'den Manş Denizi'ne kadar uzanan Batı Cephesi'nde yoğunlaştırmalıydı. Çünkü savaş Batı Cephesi'nde kazanılacaktı, diğer cephelerde değil. Lloyd George ise askerlerden farklı olarak Almanya'yı doğudaki zayıf müttefikleri üzerinden vurmak stratejisini savunuyordu. Belirtmeye gerek yok ki bu zayıf müttefik Osmanlı'ydı. Başbakan Lloyd George'un bu görüşü doğrultusunda 1916 sonlarında İngiliz orduları iki önemli şehri ele geçirmek için harekâta başladı. Bu iki şehir halen Osmanlı'nın elinde bulunan Bağdat ve Kudüs'tü. Böylece uzayan savaşın bozduğu moraller iki kadim şehrin ele geçirilmesiyle yeniden kazanılacaktı. Başka bir deyişle, İngilizlerin Somme'da 420 bin, Fransızların Verdun'de 540 bin, Rusların Doğu Avrupa'da 1 milyon 400 bine varan askeri kayıplarının yarattığı kasvetli ruh hali, Bağdat ve Kudüs'ün ele geçirilmesiyle dağıtılmış olacaktı.

Unutulmaması gereken bir diğer nokta da savaşın 1914'teki coşkusunun yerini 1917'de bıkkınlığın, hatta zaman zaman askeri isyanlara yol açacak derecede kaosun almasıdır. Özellikle gıda sıkıntısı ve grevler başta olmak üzere tüm ülkeler savaşın getirdiği zorlu koşulları iyiden iyiye hissetmeye başlamışlardı. Dolayısıyla kolay zaferlere ihtiyaç vardı ve bu zaferler de en kolay Osmanlı topraklarında kazanılabilirdi. Başbakan Lloyd George böyle düşünüyordu. Fransa'nın Calais şehrinde 26 Şubat 1917'de İtilaf devletleri heyetleri arasında yapılan toplantıda, İtilaf ülkelerinin bağımsız harekât yapabileceği yolunda karar alınması da elini rahatlatmıştı.

Halep planı

Bu noktada İngiliz tarihçi Neil Faulkner'in ortaya koyduğu İngiliz askeri istihbarat raporu önem kazanıyor. Bu rapora göre Britanya'nın savaşta üç hedefi vardı: Kara Avrupa'sında stabilizasyonun sağlanması, denizlerde Birleşik Krallık donanmasının üstünlüğünün devam etmesi ve son olarak da Mısır, Hindistan ve Basra Körfezi'nde İngiltere'ye yönelik hiçbir tehdidin bulunmaması. Aynı rapora göre 1917 yılında Almanya'yı yenmek pek mümkün görünmüyordu. Bu da Almanya'yla barış masasına oturma olasılığını yükseltiyordu. Ancak eğer Almanya'yla bir barış imzalanacaksa bunu yapmadan önce mutlaka İngiliz ordularının Halep'i ele geçirmesi gerekiyordu. Böylece Mısır, Hindistan ve Basra Körfezi güven altına alınmış olacaktı.

Peki niçin Halep'i ele geçirmek bu kadar önemliydi. Şundan: Barış yapıldıktan sonra Almanya Halep'e yönelirse bu durumda Berlin hem Anadolu'yu, hem de Ortadoğu'yu kontrol edilebilirdi. Bunu önlemek için Birleşik Krallık orduları Halep'in

General Murray, Kanal savunmasının Mısır-Filistin sınırında kurulmasını istemiş, Sina'daki Osmanlı gücünü etkisiz hale getirip Filistin sınırına dayanmıştı.

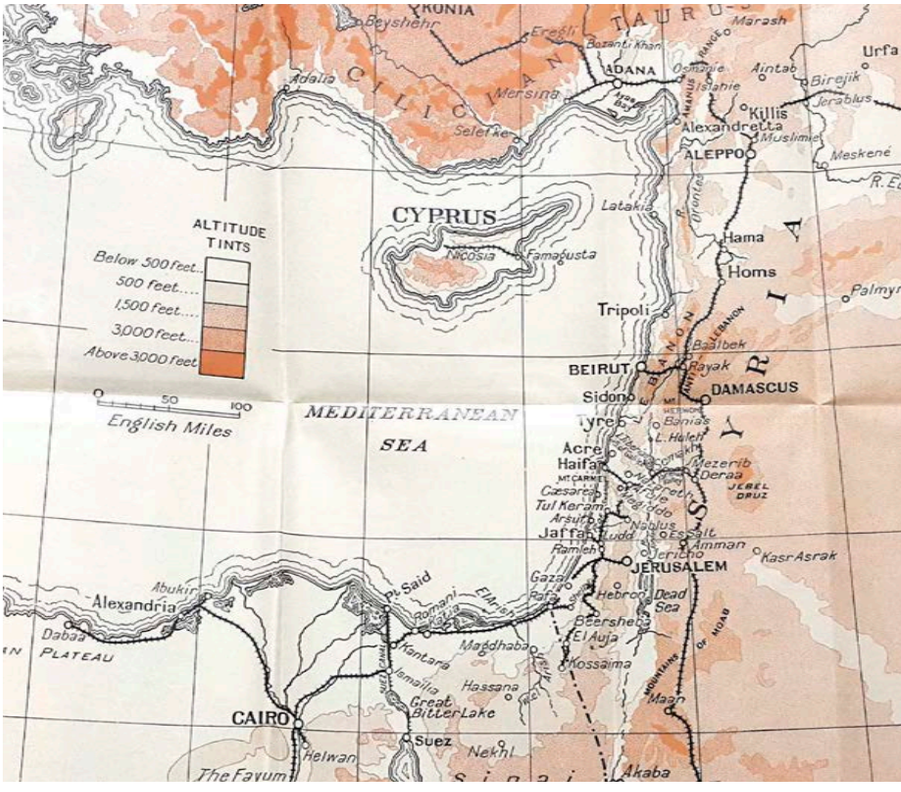
kuzeyindeki Müslümiye istasyonuna kadar olan bölgeyi en kısa sürede mutlaka kontrol altına almalıydı. Söz konusu istasyon Toroslar'dan gelip Musul ve Bağdat'a devam eden hatla, Suriye'ye giden hattın ayrıldığı noktaydı.

X. Haçlı Seferi olarak görenler vardı

Savaşın üçüncü yılına girdiği 1917 bu koşullarda başladı. Birleşik Krallık'ın Mısır'da konuşlanan Seferi Kuvvetleri'nin komutanı Sir Archibald Murray, Süveyş Kanalı savunmasının Mısır-Filistin sınırında kurdurttu. Bu amaçla da Sina Çölü'ndeki Osmanlı garnizonlarını etkisiz hale getirildi, İngiliz ordusunun lojistik açıdan kolayca ilerleyebilmesi için demiryolu ve su hatları döşendi. İngilizler Filistin kapılarına dayanmıştı artık. General Murray'in askerleri, hem dini, hem de tarihi açıdan son derece önemli topraklara geldiklerinin farkındaydılar. Askerlerin anılarında hem Kutsal Kitap'a, hem de özellikle Arslan Yürekli Richard'ın düzenlediği III. Haçlı Seferi'ne atıflar görülür. Kimi askerlere göre bu harekât X. Haçlı Seferi'ydi. Ancak General Murray'in önemli bir sorunu vardı, emri altındaki subay ve askerlerle iletişimi oldukça kötüydü. Özellikle de Avustralya ve Yeni Zelanda kökenli süvari birliklerinin komutanlarıyla.

Gazze'yle Birüssebi arasındaki yaklaşık 40 kilometre boyunca uzanan hattı Osmanlı I. Kuvve-i Seferiye'ye bağlı kıtalar tutuyordu. Komutan ise Alman Albay Kress von Kressenstein'dı (Von Kress). Konuyla ilgilenenler, Von Kress'i, Yavuz ve Midilli adını alan SMS Goeben ve Breslau'yu, Çanakkale Boğazı önünden içeri alma sürecinde Enver Paşa'yı ikna etme sürecinden hatırlayacaklardır. Von Kress daha savaş başlamadan önce Filistin'e atanmış, sürekli keşif gezileri yapmış, bölgeyi çok iyi bilen bir subaydı. Başta IV. Ordu Komutanı Cemal Paşa olmak üzere Osmanlı subayları ile zaman zaman gerilimli anlar yaşadığı olmuştur. Elbette Von Kress de Osmanlı'da görev yapan birçok Alman subayı gibi öncelikle kendi ülkesinin menfaatini düşünüyordu. Süveyş Kanalı harekâtının alt yapısının hazırlanması büyük ölçüde ona aittir. Ancak 1917'ye gelindiğinde Osmanlı ordusu Süveyş Kanalı'ndaki trafiği engellemek ve İngilizlerin can damarlarından birini kesmek şöyle dursun, Filistin'e kadar geriye çekilmişlerdi. Buna karşın İngilizler de artık Süveyş Kanalı'nın batısında değil, doğusuna geçmişler, Sina Çölü'ne raylar döşeyerek ve başta su olmak üzere gerekli lojistik destekleri sağlayarak Filistin kapılarına kadar dayanmışlardı. İngiliz ve Anzak süvarileri, Osmanlıların iki ileri karakolu olan Magdaba'yı 23 Aralık 1916, Refah garnizonunu ise 9 Ocak 1917'de neredeyse birbirinin kopyası harekâtla ortadan kaldırmış, yüzlerce esir almışlardı. Von Kress İngilizlerin Mart ayından itibaren artık Filistin topraklarına saldıracaklarını biliyordu. Emri altında, daha önce Çanakkale'de çarpışmış olan III. ve XVI. tümenler vardı.

İngilizler Mart 1917 başında Han Yunus'a saldırdılar. Önce geri püskürtülseler de ertesi gün taarruzlarını yineleyerek mevziyi ele geçirdiler. Bu harekât, kaçınılmaz saldırının habercisiydi. >>

Gazze Muharebeleri dönemi Osmanlı savunma hattı. İngiliz askeri haritası (üstte). Osmanlı askerleri tüfek ve makineli tüfekleriyle Sina Çölü'ndeki siperlerinde Britanyalıları bekliyor (sağda).

1916'nın sonuna kadar Sina Yarımadası'nda demiryolu hattının son durağı olan Osmanlı askeri garnizonu Hafir ül Avca (sağda).

Von Kress, 22 Mart'ta IV. Ordu Başkumandanlığı'na sunduğu raporda İngilizlerin yakında Gazze istikametinden taarruz harekâtına girişeceklerinin beklendiğini ve bu taarruz için şimdiden Refah'ta en az iki tümenin toplandığını belirtiyordu. Gazze'deki müfreze de bir alay ve Avusturya-Macaristan Dağ Obüs Taburu ile takviye edilmişti. Von Kress'in planı İngilizlere sağ kanatlarından saldırmaktı. Görünüşe bakılırsa Gazze, Alman bir binbaşının komutasında Türk ve Arap piyadeleri ve Avusturya-Macaristan topçularından oluşan yaklaşık 4 bin kişilik bir kuvvetle savunulacaktı.

İngiliz planı temelde Magdaba ve Refah'a taarruz planlarının hemen aynıydı. Gazze'nin deniz tarafı kumluk alan olduğu için oradan saldırmak mümkün değildi. Anzak süvarileri şehri doğusundan saracak, bir tümen de Ali Muntar Tepesi'ne çıkan sırtları hedefleyerek burada konuşlanmış topları ele geçirecekti. İngilizler açısından en kritik nokta tren hattıyla El Ariş'e kadar gelebilen lojistik desteğin sadece 24 saatlik su ve erzak ihtiyacını garanti edebilmesiydi. Piyadeler dayanabilirdi ama süvarilerin atlarının susuzluğa belli bir süreden sonra dayanabilmesi mümkün değildi. Bu nedenle de hava kararmadan önce Gazze ele geçirilmeli, şehirdeki su kaynaklarına en kısa sürede ulaşılmalıydı.

Yaklaşık iki yıl önce Çanakkale Savaşları'nda karşı karşıya gelen Türk, İngiliz, Avustralyalı ve Yeni Zelandalı askerler Gazze Muharebeleri'nde de göğüs göğüse çarpıştı.

Mısır Seferi Kuvvetler Komutanı General Murray harekâtı dayalı döşeli lüx bir trende, cepheden bir hayli geride El Ariş'ten yönetecekti. Gazze Vadisi'nin hemen gerisinde taarruzu üstelenen Doğu Gücü'nün komutanı General Charles Macpherson Dobell ile harekâta katılacak Anzak süvarilerine ve tümene komuta eden General Philip Chetwode ise Gazze Muharebesi'ndeki gelişmelerden zamanında haberdar olamamışlardı. Seferin tarihçesini yazan II. Dünya Savaşı'nın ünlü İngiliz generallerinden Wavell, Mısır Seferi Kuvveti Komutanı Murray'i cepheye çok uzak olmakla, karargâhları birbirine yakın olan Dobell ve Chetwode'u ise ileriyle haberleşmeyi sağlayamadıkları gerekçesiyle eleştirir.

Cemal Paşa-Von Kress tartışması

Gazze saldırılarından önce IV. Ordu Komutanı Cemal Paşa ile Von Kress arasında Türk resmi tarihinde bile ayrıntısıyla anlatılan tartışma dikkat çekicidir. Von Kress, Gazze vadisinin gerisinde Şelale mevkiinde konuşlanmış birliklerin daha geriye Gazze-Birüssebi hattına çekilmesi gerektiğini savunuyor ve aynı zamanda 125. Alay'ın da Gazze savunmasına katılmasını istiyordu. Cemal Paşa bu alayın verilmesine karşı çıkmış, hatta Gazze'deki birliklerin kuzey doğuya çekilmesi gerektiğini belirtmişti. Kress buna itiraz etmiş, Gazze'den çekilmenin ordu üzerinde son derece olumsuz etki yapacağının altını çizmişti. Von Kress Cemame'de konuşlu Çanakkale gazisi III. Tümen ile Teleşşeria da konuşlu Çanakkale gazisi XVI. Tümen ile İngilizlerin sağ kanadına saldırarak imha etmeyi planlıyordu. Von Kress, Cemal Paşa'nın aksi yöndeki görüşleri üzerine "tarafımdan yapılan icraatların bozulmasında ısrar buyurdukları takdirde

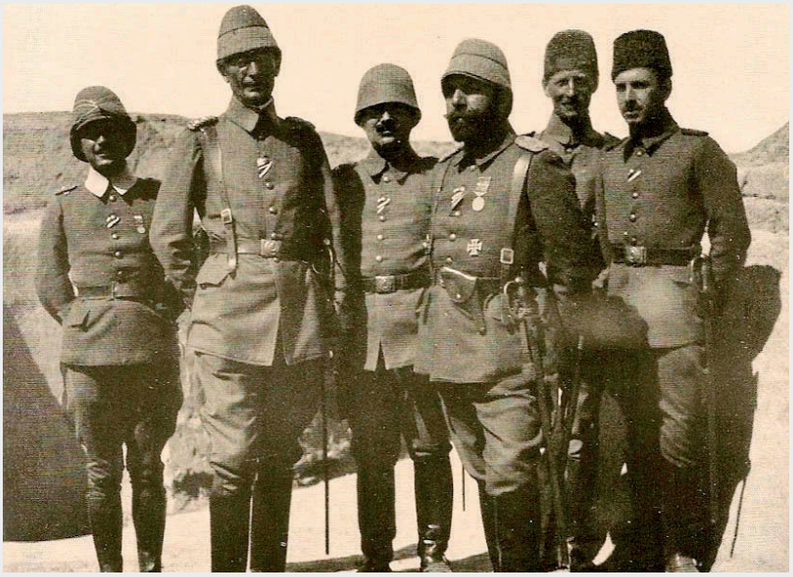
beni bu mevkiiden almanızı saygıyla arzederim" diye rest çekecekti. Cemal Paşa, Von Kress'in bu itirazı karşısında Çanakkale gazisi 125. Alay'ı Gazze'ye göndermeye ve Gazze'yi boşaltmamaya razı olmuştu.

İngiliz birlikleri ve Anzak süvarileri Gazze'nin 5 mil güneyinde 40 metre derinlikte, yer yer 100 metre genişlikte olan Gazze Vadisi'ni 26 Mart 1917 sabaha karşı geçtiler. Yoğun sis ilerlemeyi güçleştiriyordu. Saat 9.00'a doğru havanın açılmasıyla süvarilerin hareketi başladı. Aynı zamanda Ali Muntar Tepesi yoğun topçu ateşine tutuldu. Tarihe I. Gazze Muharebesi olarak geçen boğuşma başlamıştı artık. Süvarilerin daha önce Magdaba ve Refah garnizonlarına gerçekleştirdikleri öldürücü sarma neredeyse saat 11.00'de tamamlanmış, hatta bir kısmı şehrin kuzeyinden denize kadar ilerlemişlerdi. Şehir öğleye doğru üç bir yanından sarılmıştı.

Albay Von Kress zayıf Gazze'yi savunan birliklerin başındaki Alman Binbaşı Tiller'e çok güveniyordu. Cemal Paşa ise saldırı başladığında Remle'de bulunan 53.Tümen'den Yarbay Şerif'in komutayı devralması için emir vermişti. Paşaya göre üç alaydan oluşan bir askeri birliğe bir binbaşının komuta etmesi sakıncalıydı. Ancak 53.Tümen'in komuta heyeti akıl almaz bir tedbirsizlik eseri kendi birliklerinin bir hayli önünde Gazze'ye doğru giderken Avustralyalı süvarilerce Beyt-i Hanun Köyü civarında esir alınacaktı. Kress anılarında baştan beri istemediği bir komutanın esir olmasından dolayı duyduğu memnuniyetini gizlemez: "Gazze müdafaasını o sevk ve idare etmiş olsaydı İngilizler için daha hayırlı olurdu!"

Bu sırada İngilizler Ali Muntar Tepesi'ni hedefleyen saldırılarına başlamışlardı. Von Kress'in planına göre Gazze'nin doğusundaki iki Osmanlı tümeninin harekete geçmesi ve Gazze'ye saldıran İngilizleri denize doğru sürmesi gerekiyordu. Ancak bu iki tümen saat 16.00'dan önce harekete geçememişlerdi. Bu nedenle Von Kress'in Teleşşeria'daki, Cemal Paşa'nın ise Kudüs'teki karargâhında ne kadar stresli anlar yaşadıkları tahmin edilebilir.

Gazze'dekiler ise insanüstü bir mücadele veriyorlardı. Kuzeyden şehre giren, doğudan da dikenli Frenk incirlerinin arasından girmeye çalışan çoğu Çanakkale Savaşı'nda Arıburnu'nda da çarpışmış Avustralyalı ve Yeni Zelandalı süvariler ile göğüs göğüse bir mücadele başlamıştı. Gazze'nin ana caddesi olan Yafa (günümüzdeki adıyla Ömer Muhtar Caddesi) etrafında şiddetli çarpışmalar oluyordu. Günümüz İngiliz tarihçileri bu mücadeleyi İsrail'in Hamas'la Gazze'deki çarpışmalarına benzetirler. Ali Muntar Tepesi İngilizlerin eline geçmiş, topçulara komuta eden Avusturyalı Yüzbaşı Von Truzschewski öldürülmüştü. Çanakkale Gazisi 125. Alay'ın Gazze'de gösterdiği kahramanlığın ayrıca altı çizilmelidir. Binbaşı Tiller, Von Kress'e akşama >>

Filistin Cephesi'nde IV. Ordu Komutanı Cemal Paşa (sağdan üçüncü) ve Alman Albay Von Kress (soldan ikinci) ve diğer karargâh subaylarıyla birlikte (üstte).

>>

Birinci Dünya Savaşı'nda Gazze'de hayatını kaybeden Osmanlı, Alman ve Avusturya-Macaristan ordusuna mensup askerlerin anısını yaşatan bir anıt ya da mezarlık bulunmuyor. Ancak bu askerlerin bir kısmı İngiliz Uluslar Topluluğu mezarlığı içerisinde ayrı bir bölümde yatıyor. İngilizler aylarca kendilerine geçit vermeyen eski düşmanlarına sembolik de olsa yer vermişler bu mezarlıkta (üstte).

doğru 16.45'te çektiği telsiz mesajında artık Gazze'yi terketme emri vereceğini belirtiyordu. Birlikler zamanında ilerlemeye geçmemiş, İngilizleri denize doğru sürme planı suya düşmüştü. Bir avuç askerle direnen şehir düşmek üzereydi. Ancak ne olduysa o srada gerçekleşti ve harekâtı yöneten İngiliz generalleri Dobell ve Chetwode Gazze'yi kuşatan tüm birliklere geri çekilme emri verdiler. Saat 18:19'du. Vakit geç olmuş ve İngiliz planı işlememişti. Atların susuzluğu ciddi problemdi. Üstüne doğudan saldırıya geçen kuvvetli Osmanlı ihtiyatlarının ilk unsurları da görülmeye başlanmıştı. Geri çekilmekten başka yol yoktu. Sahadaki bazı komutanlardan itiraz gelse de emir kesindi.

Savaşı daha geriden takip eden General Murray, iki sene önce Arıburnu'nda 25 Nisan akşamı gemilere geri çekilmeyi öneren generallerine "toprağı kazın, kazın, kazın" diyerek orada tutunmalarını emreden İngiliz komutan General Hamilton ayarında birisi değildi. Bazı subaylardan itiraz geldiyse de geri çekilme başlamıştı. Osmanlı yardım kuvvetleri de o dönemki adı Huç şimdiki adı Siderot olan kasaba tarafından Gazze'ye doğru geliyor, şehri zor koşullarda savunan silah arkadaşlarına destek oluyorlardı. Böylece Ali Muntar Tepesi ve üzerindeki Avusturya bataryası topları da yeniden ele geçirildi.

İngilizler adına kaçan fırsatlar

Geri çekilen İngilizler Ali Muntar'a çıkan sırtlarda tutunmaya çalışıyorlardı. Gece yarısından hemen önce Dobell'in karargâhına, akşamüstü deşifre edilen Osmanlılara ait telsiz haberleşmesi ulaştı. Mesajda Gazze'deki garnizonun komutanı Alman Binbaşı Tiller artık şehri terkedeceklerini, telsiz istasyonunu havaya uçuracağını yazıyordu. İngilizler için büyük bir fırsat kaçtığı tahmin edilebilir. Osmanlı tarafı inisiyatifi yeniden ele almış, Gazze savunması güçlendirilmişti. Cemal Paşa, Kress'e kutlama telgrafı çekmiş, özellikle de Gazze garnizonu komutanı Alman Binbaşı Tiller'i tebrik etmişti.General Murray I. Gazze Muharebesi'ni Londra'ya verdiği raporda başarılı bir askeri harekât olarak niteledi. Ancak gerçek çok geçmeden anlaşıldı.

Gazze özellikle Çanakkale gazisi askerlerinin olağanüstü direnişi sayesinde kurtulmuştu. O dönem IV. Ordu Komutanı Cemal Paşa'nın karargâhında görev yapan Falih Rıfkı (Atay) muharebeyle ilgili şunları yazmıştı: "Aralıksız bir demir yağmuru altında insanı deli eden büyük ve mukaddes Gazze gününden Kudüs'e dönen yaralıları ziyaret ederken bir arkadaşım neferlerinden birine demiş ki, 'nasıl yine gelirler mi dersin?' 'Gelemezler efendi! Bizim alayı gördüler!'"

İkinci denemede tankları bile vardı

İngiliz ordusunun erzak açısından üstün olduğu Gazze'de bir kez daha ortaya çıkmıştı. Yine Falih Rıfkı anlatır: "Tren İngilizlerle beraber kanaldan cepheye kadar yürümüştü. Demiryolunu yakından takip eden su yolları İngiliz siperleri içerisinde açılmış musluklardan Nil Suyu veriyordu. Siper yemeği olarak yenilen konserveler Londra'daki bir evin sofrasından farksızdı. Bir gün düşman siperlerinden birine giden bir Türk neferi gayet tuzlu bir şey yemişti. 'Bunlar da kötülemiş. Çanakkale'deki yemekleri daha da güzeldi' dedi."

İngiliz savaş kabinesi Irak Cephesi'nde General Frederick Stanley Maude'nin Bağdat'ı fethedip Mezopotamya'yı ele geçirmesini hedef olarak belirlemişti. Filistin Cephesi'ndeki hedef ise Kudüs'ün

Gazze muharebelerinde Türk ve Britanya ordusunun kayıpları

I. Gazze Muharebesi (26-27 Mart 1917)

I. Kuvve-i Seferiye (Toplam 16366 tüfek, Gazze Garnizonu 3500 tüfek - 79. 125. ve 81. alaylar.)

10 subay, 284 er şehit.
12 subay, 1064 er yaralı.
26 subay, 994 er kayıp (muhtemelen esir.)

İngiliz Doğu Ordusu - Çöl Kuvveti (20000 kişi, Yaklaşık 11000 süvari)

78 subay , 445 er ve erbaş ölü.
176 subay, 2756 er ve erbaş yaralı.
13 subay , 499 er ve erbaş kayıp.

II.Gazze Muharebesi (19-20 Nisan 1917)

I. Kuvve-i Seferiye (Yaklaşık 18000 tüfek.)
9 subay , 393 küçük zabit ve er şehit.
34 subay ve 1330 küçük zabit ve er yaralı.
5 subay ve 242 küçük zabit ve er kayıp.

İngiliz Doğu Ordusu (Türk ve İngiliz kaynakları farklı yaklaşık 30000-65000 kişi.)

43 subay , 466 er ve erbaş ölü.
257 subay , 4102 er ve erbaş yaralı.
42 subay ve 1534 er kayıp (Bu kayıpların büyük kısmının da öldüğü tahmin edilmektedir. Çünkü Türk tarafı 6 subay ve 266 er esir almıştır.)

ele geçirilmesiydi. Ancak bu cephede işler istenildiği gibi gitmedi İngilizler açısından. Artık sürpriz etki kaybolmuş, Osmanlı tarafı Gazze-Birüssebi hattını daha da güçlendirmek ve süvariler için geçilmez hale getirmek için var gücüyle çalışmaya başlamıştı. Bu amaçla Teleşşeria'ya kadar tabyalar oluşturuldu. Moraller yükselmişti. İngilizler artık tıpkı Batı Cephesi'ndeki gibi tahkimatlı hatlara saldırmak zorundaydılar. Dolayısıyla hazırlıklarını buna göre gerçekleştiler. O dönem yeni yeni kullanılmaya başlanan 8 adet Mark I tipinde tank, 4000 kapsülllük gaz takviyesi yapıldı. Topçu gücü artırıldı. Hepsi Çanakkale Savaşı'na katılmış aralarında "esrarengiz bir bulutun içine girip kaybolduğu iddia edilen" meşhur Norfolk Taburu da olan 52, 53 ve 54. tümenler ile piyade saldırısı gerçekleşecekti. Ali Muntar Tepesi yine savunmanın temel direğiydi. İkinci Gazze Muharebesi'nin Çanakkale Savaşı Seddülbahir sektöründeki 4 Haziran 1915 tarihli 3. Kirte Savaşı ile olan benzerliği dikkat çekicidir. Orada da zırhlı araçlarla desteklenmiş 42. Tümen cepheyi orta hattan yarma teşebbüsünde bulunmuş ancak biraz ilerleyebilse de geri çekilmek zorunda kalmıştı. Gazze'de de tanklarla desteklenmiş 54. Tümen cepheyi ortadan yarmaya çalışmışsa da başarısız olmuştu. Osmanlı tarafı II. Gazze Muharebesi'nde çok daha üst düzey performans göstermişti. Yeni bir askeri platform olarak cepheye sürülen tankın ilk modeli Mark I'in ilerlemesi, içerisindeki 50 dereceye varan sıcaklık ve sürekli içeriye dolan egzoz dumanı nedeniyle hiç de kolay değildi. Personelin çoğu kusuyor, baygınlık geçirenler oluyordu. Üstüne üstlük Osmanlı topçusuna da çok kolay hedef olmuşlardı. İngiliz piyadesi tıpkı Gelibolu'daki gibi Osmanlı siperleri karşısında eridi. Kimyasal silah kapsülleri sıcakta etkili olmamıştı. O kadar ki Osmanlı tarafı kendisine karşı kimyasal silah kullanıldığının farkında bile değildi!

Birinci Gazze Muharebesi'nde bir bölük kuvvetiyle beş İngiliz alayını püskürten yüzbaşıya Enver Paşa tarafından harp madalyası verilirken (üstte).

HARP MECMUASI'NDAN

Osmanlı askerleri ve süvarileri Birüssebi'de İngiliz ordusunun saldırısını bekliyor (altta).

Sonrasında...

Ancak zaman diğer cephelerde olduğu gibi Filistin Cephesi'nde de Osmanlı aleyhine işledi. Birinci ve ikinci Gazze muharebelerinde direnen Osmanlı birlikleri Üçüncü Gazze Muharebesi'nde başarılı olamadı. 31 Ekim'de saldırıya geçen İngiliz birlikleri Osmanlı savunma hattının en doğu ucundaki Birüssebi'de cepheyi yardılar. Çözülme başlamıştı Osmanlı ordusu için. 7 Kasım 1917'de Gazze, 9 Aralık 1917'de de Kudüs düştü. Osmanlı adına sonun başlangıcıydı bu. Filistin'deki yaklaşık 500 yıl süren Osmanlı hâkimiyeti sona erdi. Sırada Suriye vardı.

Bu yazı için savaşın yaşandığı coğrafya hakkında bilgi veren ve bölgenin fotoğraflarını paylaşan İbrahim Jaradah ve Dr. Ahmet Köse'ye çok teşekkür ederim ◉

“Koca mermi bölüğün siperine doğru yön değiştirdi”

Birinci Dünya Savaşı’na Mısır-Filistin Cephesi’nde IV. Ordu Kumandanı Cemal Paşa’nın özel katip subayı olarak katılan Falih Rıfkı (Atay) Bey, Gazze muharebelerine katılan bir askerin mektuplarında cephe hakkındaki notlarını aktarıyor.

“Bilsen Gazze’de ne kadar rahatım. Savaş zamanı cephede yaşamaktan başka teselli olmadığına artık inanıyorum. Yalnız insanları ölümden muaf bırakan bir çare bulunsa diyorum. Aslında ara sıra bilinmez köşelerden yaprakları sıyırıp gelen kurşunlardan başka lezzetsiz şey yok.

Önümüzde Gazze’nin bütün kısa dağlarına ve düşmanın cephesine hâkim, külaha benzer küçük bir tepe var. Bu tepede Şeyh Ali Mantar’ın (Muntar) çıplak türbesiyle iki ölü ağaç duruyor. Gazzeliler, kıymetli adamlarını da Şeyh Ali Mantar’ın mukaddes toprağı etrafına gömmüşler. Kısaca Mantar Tepe denen bu toprak çıkıntısı Gazze muharebelerinde unutulmaz bir isim bıraktı. Cephemizle karşı cephe arasında en uygun gözetleme yeri burasıydı. Arap mezarlarının altından sekiz tünel deldik. Cesur gözetleme subayları bu tünellerden geçip top ateşlerini idare ediyorlar.

İkinci Gazze taarruzunda İngilizler karadan ve denizden en ağır toplarıyla üç gün Şeyh Ala Mantar’ın tepesini dövdüler. Korkunç bir gürültü ile toprağı karıştıran mermiler altında ufak tepenin irtifaı birkaç metre azalmış, ateş altında bir yanardağa benzeyen tepe toz toprak, sarı ve siyah dumanlar içinde boğulmuştu. Kaç defa türbe, mezar, ağaç ve taş parçaları ve senelerden beri ılık mezarlarının içinde uyuyan ölülerin kemikleri bize kadar geldi. Bir topçu subayı ile bir telefoncu nefer ara sıra kopan bir telefon teliyle hayat sahibi

Enver Paşa İkinci Gazze Muharebesi kahramanı bir kıtayı teftiş ediyor.

HARP MECMUASI’NDAN

insanlara bağlıydı. Bazen yıkılan toprak tünel ağızlarını kapıyor, subayla nefer nefeslerini boğan bu dar kanalın içinde menfezleri yeniden tırnaklarıyla açıyorlardı. Bir gözetleme yeri büsbütün yıkıldığı zaman toprakların altında saatlerce el ve vücutla uğraşıp diğer bir gözetleme yerine geçmek lazımdı. Onlar hiçbir gün bu cehenneme isyan etmediler. Dünyanın en büyük itidaliyle üç gün üç gece İkinci Gazze Harbi’nin batarya ateşlerini idare ettiler. Mantar Tepe İngilizlere o kadar şüphe verdi ki, biz terk ettikten sonra da üstündeki bir taşın hareketine karşı binlerce mermi attılar. Şeyh Ali Mantar’ın tepesi altında sebat eden gözetleme subaylarıyla neferler Gazze günlerinin hakikaten en büyük kahramanlarıdır.”

Gazze, 19 Nisan 333.

“Şimdi öğleden sonra saat 4. İkinci Gazze Muharebesi’nin ikinci ve son gününü bitirmek üzereyiz. Bütün himaye vasıtaları altında düşman son hücuma kalkacaktı. Kara topları, tanklar, ne kadar demir ve ne kadar ateş varsa hepsi hücumu hazırladı (...)

Galatasaray’ın kalecisi Ahmed Hamdi, Gazze’de şehit düştü

Ahmed Robenson’dan sonra Galatasaray kalesini teslim alan Ahmed Hamdi, ihtiyat zabiti olarak katıldığı İkinci Gazze Muharebesi’nde 19 Nisan 1917, Perşembe günü şehit düştü.

Ahmed Hamdi 1896 yılında İzmir’de doğdu. Gürcü kökenliydi. Babası İzmir İstinaf Mahkemesi Reisi Dardağanzade Batumlu Hacı Mehmed Emin Efendi’ydi. Dardağanzade Ahmed Hamdi 1910 ila 1914 yılları arasında Mekteb-i Sultani’de okudu. Mektep numarası 117’ydi. Dudaklarındaki kat kat çatlaklardan dolayı mektep arkadaşları “Apartmanlı Hamdi” lakabı takmışlardı ona. Mektepte okurken keşşaflığa (izcilik) ve futbol oynamaya başladı. Belki de kendisine keşşaflığı öğreten Ahmed Robenson’dan etkilenerek kaleciliğe de merak saldı. Ahmed Hamdi Galatasaray kalesinde resmi olarak ilk maçına 26 Şubat 1915, Cuma günü Anadolu karşısına çıktı. Bu maçtan tam bir ay sonra oynanan İdman Yurdu karşılaşmasında da Ahmed Hamdi yine kaledeydi. Sırada İstanbul Futbol Ligi’nin final karşılaşması vardı. 16 Nisan 1915, Cuma günü Union Club (İttihat Spor) sahasında oynanan ve kaleyi Ahmed Hamdi’nin koruduğu maçta Galatasaray, Anadolu’yu 3-2 yenerek 1914-1915 sezonu İstanbul şampiyonu oldu. Ahmed Hamdi

Siperin hemen arkasında mevziye giren bir bomba bataryası sabahtan beni bahriyeli bir yüzbaşının maiyetinde düşmanın hücumlarını kırdı. Yüzlerce defa bomba topunun ağzından 70 kiloluk ağır saplı bomba göğe çıktı. Yükseldi, yükseldi, bir müddet sonra ağırlaşıp durduktan sonra her saniye çoğalan bir hızla düşmanın yürüyen dalgaları üstüne indi ve bütün Gazze topraklarını sarstı. Bu barut ve demir kürelerinin müthiş patlayışı var. Birden bire geniş bir saha dumana boğulur. Güneşin aydınlığı söner, sonra açılan dumanın altında düşman dalgalarının boşluğu görülür. Muntazam yürüyen tek parça kıtalar sendeleyerek, dağılarak, çözülerek telaş gösterirler (...) 11. bölük siperi bugün çok tehlikeli bir an geçirdi. Arkasında atılan bombalardan birinin dengesi bozulmuştu. Koca mermi bölüğün siperine doğru yön değiştirdi. Havada onun uçuşunu takip eden gözler iri, dehşete kapılmış dairelerle açılmıştı. Ön siperdeki arkadaşlarının mahvolacağını gören batarya, nefesi tıkanıp bekledi. Bir an, küçük bir tesadüf eseri, bomba siperin hemen önündeki yumuşak toprak üzerine düştü ve yalnız toz kalktı. Aslında havası dengesi bozulduğu için yan yatmış, tıpası sağlam kalmış, bu korkunç lağım ateş almamıştı. Olayı gören bir nefer siperinden fırlayıp sapından tuttuğu tehlikeli bombayı omzuna aldı ve İngilizlerin bir saniye kesilmeyen ateşi altında siperler üzerinden atlayarak kestirme bir yoldan bataryanın yanına geldi. Bu sefer bomba gerçek hedeŞini buldu.(...) Nitekim kaç bin Türkün kanı ve kemiği üzerinde birleşen bu mukaddes cephe büsbütün yerinden kımıldayıp Filistin'e geri çekilinceye kadar birçok kıta aynı siperi işgal etti, fakat hepsi siperi 11. Bölük siperi ve küçük tepeyi de bomba tepesi diye yâd ettiler."

(Falih Rıfkı Atay, Ateş ve Güneş: Üçüncü Defter, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2013)

ertesi sezon da (1915-1916) yine Galatasaray kalesini korudu. Ahmed Hamdi son maçına 28 Nisan 1916, Cuma günü Süleymaniye karşısında çıkmıştı.

Dardağanzade Ahmed Hamdi 1917 başında askere alındı ve 4. Ordu'ya bağlı I. Kuvve-i Seferiye'de görev yapmak üzere Filistin Cephesi'ne gönderildi. Fransızca ve Almanca bildiği için ilk başta karargâh subaylığı yaptı. Ancak bir Alman binbaşının çizmesini çıkarması için emir vermesi üzerine kamçısıyla Alman subayı tehdit edince ateş hattına sürüldü. Ahmed Hamdi İngiliz birliklerinin 19 Nisan 1917, Perşembe günü 3. ve 53. Osmanlı tümenlerinin cephesine karşı yaptıkları taarruzda şehit düştü.

Osmanlı topçusu İngiliz tanklarını vurdu

II. Gazze Muharebesi Osmanlı birliklerinin ilk kez "tank" denen savaş makinasıyla karşılaştıkları muharebeydi. Bazı direnek noktalarında paniğe neden olsa da hattı yarma da beklenenin aksine çok fazla etkili olmamıştı.

William Beach Thomas adlı gazeteci ilk kez Somme muharebesinde kullanılan Mark I tipindeki tankı gördüğünde Alice Harikalar Diyarında ki gözlerinden ateş çıkaran "Jabberwock" adlı ejderhaya benzetmişti.

Tanklarda motorla ilgili teknik problemler fazla oluyordu. Mark I tipi tank 28 ton ağırlığındaydı. Saatte ancak 2 mil hız yapabiliyordu. Giderken aniden bozulabiliyor, hendeklerden geçemeyebiliyordu. Görüş mesafesi kısıtlıydı. İçerideki 8 personelin serbestçe hareket edebileceği alan yoktu. Personel tüm sarsıntıları fazlasıyla hissediyordu. İçeriye dolan egzoz , yağ ve toz duman ve 50 derece sıcaklıkla boğuşmak zorundaydılar. Çoğu kusuyor, baygınlık geçiriyordu. Çok daha kötüsü tüm topçu ateşini üzerine çekiyor, yanında korunmaya çalışarak ilerleyen piyadenin de ağır kayıp vermesine yol açıyordu.

Nutty adlı tank İngiliz haritalarında Tank Redoubt diye geçen, Albay Refet Bele komutasındaki Osmanlı 53.Tümen birliklerinin tuttuğu Sihan adlı mevziye girmişti. Avustralya V. HaŞf Süvari birliğinden Idriess o anları hatırlıyor. "Korkunç bir saldırıydı. Son birkaç metre kala, heyula öfkeden deliye dönmüş dumana boğulmuştu. Personelinden geride kim kaldıysa dümen tertibatına sıkışmış ya da yapışmıştı. Büyük şey şangırdadı, dikenli tel hattını yırttı , tabyanın tam ortasına kadar ilerledi, alev aldı. 30 kadar Avustralyalı ve 20 İngiliz piyade tabyaya ulaşmıştı. Çıldırmışlardı adeta.. Türklerin de tepelerinde parlayan , homurdayan tankla, dumanların içerisinden bu çılgınlar fırlarken sinirleri bozulmuştu. 600 kadarı Alman ve Avusturyalı komutanlarıyla tabyayı terketmişti."

Resmel Atavine adlı mevzilere giren tank makineli tüfekleri ile birlikte mevzileri tarıyor, avcı hendeklerindeki Türk piyadesine başkaldırtmıyordu. Ancak 53.Tümen emrindeki ağır obüs bataryası ateşleriyle etkisiz hale getirilmişti. Tank saldırısı Gazze-Telleşşeria arasını tutan Osmanlı 53.Tümen mevzilerini hedeşediği anlaşılıyor. Von Kress düşmanın 7 ağır tankının muharebeye katıldığını (hakikatte bu sayı 6 idi) ve bunların üçünün topçu ateşiyle tahrip edildiğini belirtiyor. İngilizler Osmanlılara karşı ilk kez kullandıkları tank saldırısından pek sonuç alamamış, Filistin'de sonraki aylarda savaşta da Birüssebi'deki bir kaçı hariç bir daha tank kullanmamışlardı.

II. Gazze Muharebeleri sırasında tahrip edilen İngiliz Mark I tanklarından biri.

Milli Mücadele'nin bilinmeyen üç gazetesi

İzmir'e Doğru, Adalet, İstanbul'a Doğru

Bursa'ya giren ilk Türk birliklerinin hatıra fotoğrafı (üstte). Milli Mücadele'yi destekleyen *İstanbul'a Doğru* gazetesi (üstte, soldaki) ve mücadelenin karşısında olan *Adalet* gazetesi (üstte, sağdaki).

FOTOĞRAF: ATİLLA ORAL ARŞİVİ

Mondros Mütarekesi'nin ardından İstanbul'un işgaliyle birlikte matbuat tarihimizin Mütareke ve Milli Mücadele basını olarak adlandırılan dönemi başladı. İşgal bölgelerindeki gazetelerin bir bölümü işgalcilerle anlaşma yoluna giderken daha önemli bir bölümü işgale karşı yayınlar yaptı. Bu yayınlardan Balıkesir'de yayımlanan üç sıra dışı gazete öne çıktı.

GAZANFER İBAR

İstanbul'un işgalinin ardından dönemin basını Milli Mücadele ve işgalciler karşısındaki tavırlarını netleştirdi. İşgal kuvvetlerinin sansürüne rağmen bazı gazeteler Milli Mücadele'yi desteklediler. *İleri*, *Akşam*, *Yeni Gün* ve *Vakit* gazeteleri İngilizlerin baskılarına direnerek Mustafa Kemal'in yanında yer aldı. İstanbul gazetelerinin bir bölümü ise Milli Mücadele aleyhinde yayın yaptılar. *İstanbul*, *Alemdar* ve *Peyam-ı Sabah* gazeteleri Mustafa Kemal'e ve kurtuluş mücadelesine muhalif bir tavır aldılar. Bunlardan *İstanbul* gazetesi İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin kontrolündeydi ve Osmanlı'nın İngiliz himayesiyle kurtulabileceğini savunmaktaydı. *Alemdar* gazetesinde de Kuvayı Milliyecileri eleştiren pek çok yazı yayınladı. T*asvir-i Efkar*, *İkdam*, *Tercüman-ı Hakikat* gazeteleri ise Milli Mücadele'ye sempati beslemekte ve zaman zaman destek vermekteydi. Milli Mücadele döneminde kurulan veya yayı- >>

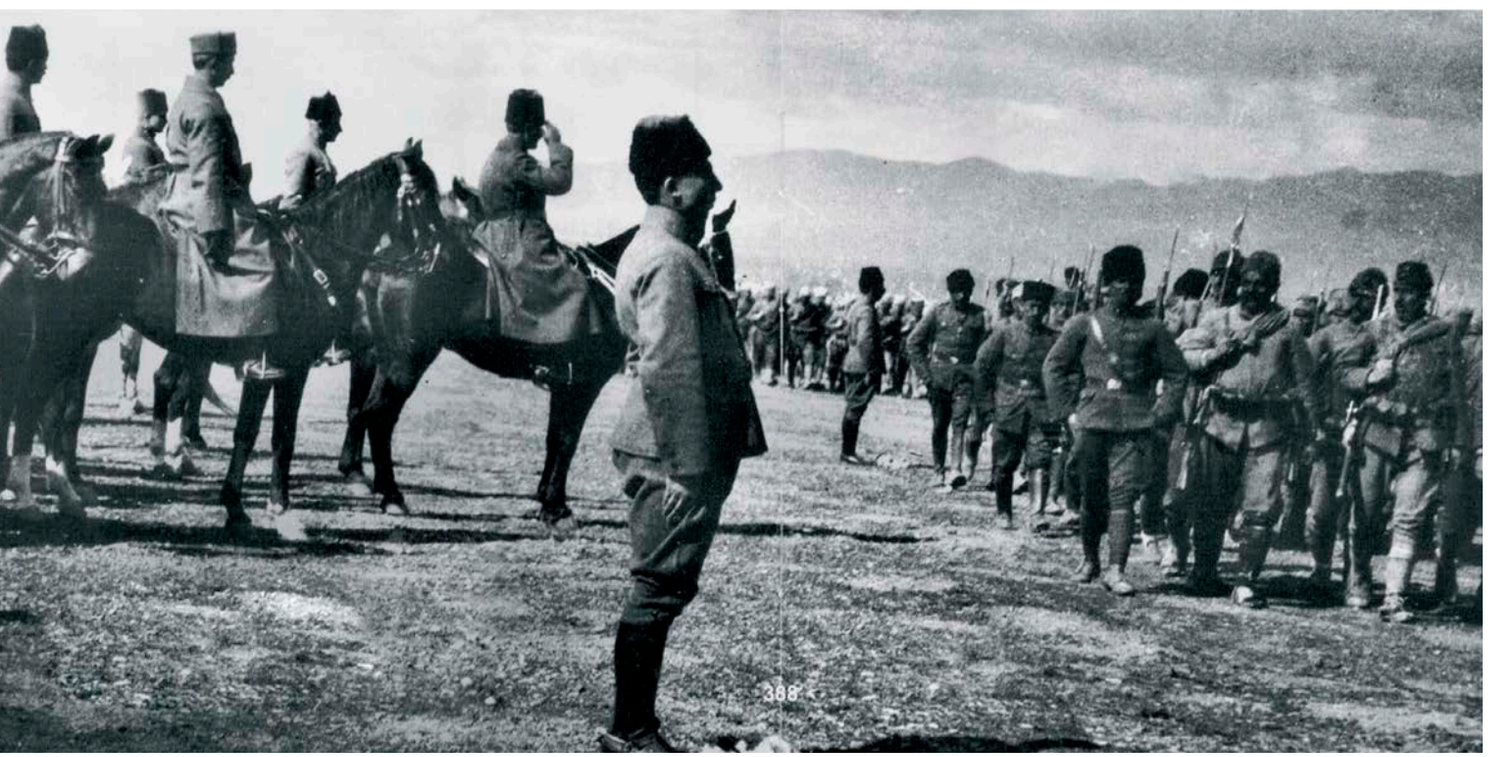

Balıkesir'in 15 Eylül 1922'de Yunanlardan geri alınması sebebiyle basılan hatıra kart (üstte). Mustafa Kemal Paşa, resmi geçitte askerleri selamlarken (altta).

Anadolu'nun pek çok kentinde yüze

nını sürdüren Anadolu gazeteleri ise çok daha zor şartlar altında çıkıyorlardı. Bu gazetelerin ilki Sivas Kongresi sırasında Mustafa Kemal tarafından Kuvayı Milliye'nin sözcülüğünü yapmak üzere 1919'da kurulan *İrade-i Milliye* gazetesiydi. Mustafa Kemal, Ankara'ya yerleştikten sonra, tamamen kendi kontrolünde olan yeni bir gazete olarak 1920'de *Hâkimiyet-i Milliye*'yi çıkardı. Milli Mücadele'yi İstanbul'dan destekleyen *Yeni Gün* gazetesi de işgalcilerin baskıları nedeniyle 1921'den itibaren Ankara'ya taşındı ve yayınını burada zor şartlar altında sürdürdü. Gazetenin matbaası Sakarya Savaşı sırasında kağnılarla Kayseri'ye taşındı ve bir süre burada yayınlandı, savaşın zaferle sonuçlanmasının ardından yeniden Ankara'ya getirildi. 1918'de Afyon'da kurulan, Yunan işgali üzerine Konya'ya taşınan, işgal kuvvetlerinin baskısı nedeniyle 1921'de Ankara'ya nakledilen ve 1923'e kadar yayınını sürdüren *Öğüt* de bu dönemin önemli gazetelerinden biriydi.

Anadolu'nun pek çok kentinde yüze yakın gazete yayınlanmış ve bunların büyük bölümü Milli Mücadele'yi desteklemişti. Adana'da *Yeni Adana*, Kastamonu'da *Açıksöz*, Ankara'da *Sebilürreşat*, İzmir'de *Sada-i Hak* ve *Anadolu*, Nazilli'de *Aydın İli*, Bursa'da *Ertuğrul*, *Hüdavendigâr*, *Kardaş* ve *Arkadaş*, Eskişehir'de *Ahrar* ve *Yeni Dünya*, Kayseri'de *Adana'ya Doğru*, *Erciyes*, *Misak-ı Milli* ve *Kayseri*, Ordu'da *Güneş*, *Ses* ve *Ordu Bucak*, Balıkesir'de *Ses*, *Doğru*

yakın gazete yayınlanmış ve bunların büyük bölümü Milli Mücadele'yi desteklemişti.

Söz ve *İzmir'e Doğru*, Konya'da *Babalık* ve *Öğüt*, Trabzon'da *İstikbal*, Giresun'da *Işık*, *Yeni Giresun* ve *Gedikkaya*, Erzurum'da *Şarkın Sesi*, *Albayrak* ve *Varlık*, Amasya'da *Emel*, *Hakikat* ve *Hadise*, Edirne'de *Ahali*, *Trakya* ve *Yeni Edirne*, Samsun'da *Aksiseda* ve *Ahali*, Antalya'da *Anadolu*, Elazığ'da *Satvet-i Milliye*, Maraş'ta *Amal-i Milliye*, Bolu'da *Dertli* ve T*ürkoğlu*, Artvin'de *Yeşil Yuva* bu gazeteler arasında öne çıkanlardı.

Milli Mücadele'yi destekleyen gazeteler yanında muhalif yayınlar da bulunmaktaydı. Bunların en önemlileri arasında Adana'da *Ferda*, Balıkesir'de *İrşad*, Kastamonu'da *Ferda*, İzmir'de *Köylü*, *Şark*, *Müsavat* ve *Islahat*, Edirne'de *Teemmin*, Bandırma'da *Adalet*, Bursa'da *Bursa* ve *Mücahede* adlı gazeteler vardı.

Milli Mücadele dönemi gazeteleri günün koşullarından kaynaklanan sorunların yanında özellikle kâğıt, mürekkep, baskı makinesi ve yetişmiş eleman sıkıntısı çekmişlerdi. Genellikle iki sayfa olarak haftalık ya da daha sık periyotlarda yayınlanan bu gazetelerin Ankara'da yayınlananları 2 bin 500 civarında tirajlara ulaşırken, taşradaki gazetelerin tirajı 200-400 arasında değişmişti. Milli Mücadele dönemi gazetelerinin çoğu renksiz ve resimsizdi. İstanbul basını hareketli, Anadolu basını renksiz yapıdaydı. Genel olarak gazeteler iki sayfa tek yapraktı. Haftada iki-üç gün çıkanlar ancak dört sayfaydı. Başyazarları belliydi, ancak kesin yazar kadroları yoktu.

Yunan işgalinde Balıkesir basını

İzmir'in işgalinden sonra, Balıkesir Millî Mücadele'nin en önemli ön cephelerinden birisi hâline geldi. Yaklaşık bir yıl üstün bir mücadele örneği gösteren şehir, bir sene sonra Yunan işgaline maruz kaldı. İşgalden önce Mustafa Necati Bey, Vasıf Çınar ve Esat Çınar gibi İzmirli vatansever aydınlar nasıl Balıkesir'e gelip, işgale karşı mücadelelerini burada sürdürmüşlerse, işgal esnasında Ömer Fevzi Bey ve Ali Sami Bey gibi başka yerlerden gelen Yunan taraftarı gazeteciler Yunanistan'a hizmetlerini Balıkesir'de sürdürmüşlerdi. İzmir'in işgalinin hemen ardından 22 Mayıs 1919'da yayına giren *Doğru Söz*, vilayet matbaasında haftada bir basılan ve mandaya karşı, bağımsızlığı savunan bir gazeteydi. Sındırgılızade A. Bakır'ın sahipliğini yaptığı gazete de çok uzun ömürlü olmadı. Yerini *İzmir'e Doğru* alacaktı. *İzmir'e Doğru*, Mustafa Necati Bey'in idaresi altında, Hüseyin Vasıf ve kardeşi Mahmud Esat Bey tarafından, Batı Anadolu'nun işgaline karşı savunuculuk ve Milli Mücadele'nin sesi olarak Balıkesir'de

توحید افکار

وضعیتمز، هیئت عمومیه‌ی اعتباریله امید بخشدر

(اسکیشهر) مزاك جوارنده نه‌لر اولیور؟

(پاپولاس) غایت تهلکه‌لی وضعیتده‌در

بیام ایام

Kurtuluş mücadelesininin yanında olan *Tevhid-i Efkâr* gazetesi (solda) ve bu mücadeleye muhalif bir tavır alan *Peyam-ı Sabah* gazetesi (altta).

İBB ATATÜRK KİTAPLIĞI ARŞİVİ

çıktı. Milli Mücadele ve ülkenin istiklali üzerine yayın yaptı ve ana düşüncesi İzmir'in kurtuluşuydu. En çok işlenen konuların başında da İzmir'in işgali geliyordu. 16 Teşrinisani 1335 (16 Kasım 1919) Pazar günü Balıkesir'de yayınlanmaya başlayan gazetenin idarehanesi gazetenin sağ üst künyesinde "Balıkesir: Kuvayı Milliye karargâhında daireyi mahsusadır" olarak geçmekteydi. Gazetenin başlık klişesinin altında "Hareketi milliyenin hadimi ve mürevvicidir" yazılıydı. Gazetenin fiyatı "nüshası iki kuruş" ve periyodu ise "şimdilik haftada iki defa neşr olunur" olarak belirtilmekteydi. Daha sonraki sayılarda "pazar ve çarşamba günleri neşr olunur", "Şimdilik haftada üç kez neşr olunur" veya "cuma, pazar ve çarşamba günleri neşr olunur" bilgileri yer almaya başlıyordu. Bundan da anlaşılacağı üzere gazete haftada zaman zaman iki, zaman zaman da üç kez çıkmıştı. Gazetenin ilk sayısının sol üst köşesinde abone şartları yazılıydı. Buna göre; seneliği üç yüz kuruş, altı aylığı yüz elli kuruştu. Abone şartlarının hemen altında ise "amal-i >>

Milli Mücadele haberlerini aktaran *İzmir'e Doğru* gazetesinin yayın hayatı, Balıkesir'in 27 Haziran 1920'de işgal edilmesi üzerine sona erdi.

Balıkesir'de Kuvayı Milliye askerleri (altta). Eskişehir'de makineli tüfekleriyle Yunan askerleri, 1921 (altta).

ATTİLLA ORAL ARŞİVİ

milliyeyi (milli amaçları) müdafaa edecek yazılar kabul edilir, bilumum evrak tahrir heyeti namına gönderilmelidir" bilgisi yer alıyordu. Gazete dört sütun üzerine dizilmekteydi. İlk sayısında gazetenin çıkış nedeni ve isminin nereden geldiği üzerine iki sütun başyazı vardı. *İzmir'e Doğru*'nun ilk nüshası çıkarıldığı zaman 1000 kadar basılmış, ellerinde de yüz gazete kadar kalmıştı. Fakat *İzmir'e Doğru*'nun bu ilk nüshası görüldükten, duyulduktan hemen sonra her taraftan talep gelmeye başlamış ve dördüncü sayıda tiraj üç bine ulaşmıştı. Gazete genellikle orta boy tek yaprak ve iki sayfadan ibaretti. Ancak bazı sayıları iki yaprak ve dört sahifeydi. Gazetenin sahibi imtiyaz ve mesul müdürü Hüseyin Vasıf'dı. Gazetenin sermuharriri dava vekili Mustafa Necati, tahrir müdürü ise dava vekili Mahmud Esat'tı. Esat, aynı zamanda Kuvayı Milliye'nin bölge karargâhı istihbarat müdürlüğünü yapmaktaydı. Bu nedenle *İzmir'e Doğru*, haber yönünden oldukça zengindi.

İlk sayfada haberlerin yanında genellikle Vasıf kardeşler veya Mustafa Necati imzalı makaleler yer alıyordu. İkinci sayfada ise genellikle "Cephelerde Son Durum", "Müstehberatı Hususiye", Türkiye Büyük Millet Meclisi duyuru ve haberleri, Milli Ajans, Türkiye, Havas, Reuter Ajansı, Hâkimiyeti Milliye Ajansı (48.sayıdan itibaren) ve Anadolu Ajansı (58.sayıdan itibaren) haber ve telgrafları, dünyadan ve Türkiye'den son haberler, İstanbul ve İzmir gazeteleri ile ilgili havadisler yer alıyordu. Gazetenin basıldığı yer ile sahibi hakkında bir bilgi bulunmamakla birlikte diğer kaynaklardan gazetenin basıldığı yerin vilayet matbaası olduğu anlaşılmaktaydı.

Gazete ilan ve reklamlar az da olsa zaman zaman yer alıyordu. Bunlar genellikle doktor, diş tabibi, avukat, eczane, kırtasiye ve tuhafiyeci, kolonya, manifaturacı, lokanta ve terzi ilanlarıydı. Bazı günlerde ise bir kitap çıkışını haber veren ilanlara rastlanılmaktaydı.

İzmir'in kurtuluşuna büyük önem atfeden gazetede sık sık bu konuda makaleler yayınlandı. Bunlara örnek olarak 16 Mayıs 1336 (1920) tarihli *İzmir'e Doğru* verilebilir. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilme tarihi olan "15 Mayıs" adlı makale ilk sayfada yer alıyordu. Makale Hüseyin Vasıf tarafından kaleme alınmıştı. Yazı, "her Türk mukaddes yeminini huzuru Allah'ta tekrar edecektir: İzmir'i kurtarıncaya kadar kan ve ölüm!" satırlarıyla son buluyordu. Aynı sayının ikinci sahifesinde ise "İzmir Türktür" adlı bir analiz yer alıyordu. Aydın vilayetinin ve İzmir kasabasının Rum ve Müslüman nüfusları, cami, mescit ve kilise sayıları, sahibi Rum veya Müslüman olan fabrika ve imalathane sayıları, Rum ve Müslümanların sahip oldukları arazilerin miktarları detaylı olarak veriliyordu. Yazı ,"Bu rakamlara bir şey ilave etmeye lüzum görmüyoruz… Avrupa… İzmir'imiz için Yunan imtiyaz ve hukukundan bahsetmelerinden artık sıkılmalıdırlar" sözleriyle son buluyordu.

Milli Mücadele'ye ilişkin haberleri aktaran *İzmir'e Doğru* gazetesi Balıkesir'in 27 Haziran 1920'de Yunanlılar tarafından işgal edilmesi üzerine 74. sayısında yayın hayatına son vermişti.

İstanbul'a Doğru, Bandırma'da basıldı

Türkiye ve ihtimaldir ki dünyanın hiçbir kütüphanesinde bulunmayan; bugüne kadar herhangi bir kitap, bilimsel yayın ya da herhangi bir tarih yazısında adı geçmemiş bir gazete olan *İstanbul'a Doğru* Bandırma'da çıkmıştı. Arşivimde iki sayısı bulunan bu fevkalade nadir gazeteyi Milli Mücadele matbuatı tarihine eklemek gerekiyor. Nasıl ki *İzmir'e Doğru* gazetesi İzmir'in kurtuluşu ana fikrinden ismini almışsa *İstanbul'a Doğru* da bu kez İstanbul'un kurtuluşu özlemini başlığına taşıyordu. Aynı *İzmir'e Doğru* gazetesinde olduğu gibi alt başlık olarak "Hareketi

milliyenin hadim ve mürevvecidir” cümlesini kullanıyordu. Mahalli idaresi: Bandırma’da Yalı Caddesi’nde Ümit Matbaası’ydı. Ayrıca künyede “Anadolu Ajansı Merkez İdaresi Balıkesir” ibaresi de bulunuyordu. “Cumartesi, salı, perşembe günleri neşr olunur” alt başlığından haftada üç kez yayınlandığı anlaşılıyordu. *İstanbul’a Doğru* başlığının hemen solunda “Amali milliyenin müdafaası yazıları kabul olunur” yazıyordu. Gazetenin nüshası 100 paraydı. Gazete küçük boy tek yaprak ve iki sayfadan ibaretti. Elimizde gazetenin 2. ve 3.sayıları bulunuyor. Bunlardan 2. sayı 6 Mayıs 1336 (1920) Perşembe tarihini taşıyor. 3. sayı ise 8 Mayıs 1336 (1920) Cumartesi tarihli sayı. Buna göre gazetenin birinci sayısı 4 Mayıs 1920 tarihinde çıkmış olmalı. Gazete en fazla Bandırma’nın Yunan orduları tarafından işgal ediliş tarihi 2 Temmuz’a kadar çıkmış olabilir. *İzmir’e Doğru* 27 Haziran’da kapanmıştı.

İstanbul’a Doğru gazetesinin ikinci sayısının baş makalesi “Kara Günler” İsmail Hakkı tarafından kaleme alınmıştı. “Hiçbir milletin tarihinde bizim bugün yaşadığımız kara günler gibi siyah, karanlık, meşum ve zelil günler yoktur” sözleriyle başlayan yazı “zulmün topu var, güllesi var, kalesi varsa; hakkın da bükülmez kolu, dönmez yüzü var” diye son buluyordu. “Tebligatı Resmiye” başlığı ile Mustafa Kemal Paşa’dan gelen bir telgraf yer alıyordu. Birinci sayfanın diğer haberleri “Rum Çeteleri” ve “İstanbul Havadisi” başlıklarını taşıyordu. Arka sayfada ise Bandırma Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Heyeti İdare azalıklarına intihap olunan zevatın isimleriyle “Teşkilat”, “Maliye” ve “İaşe” üyelerinin adları yer alıyordu. Ayrıca Müdafaayı Hukuk Heyeti İdaresi’nden bir ilan vardı. Bu ilanda Bandırma’dan İzmir’e kadar seyahat edeceklerle ilgili olarak “iki adet fotoğraf çıkaracak ve seyahat evrakı Müdafaayı Hukuk Cemiyeti tarafından verilecektir” duyurusu vardı. Kuvayı Milliye’den, cephelerden ve Büyük Millet Meclisi’nden haberler de içeriyordu. >>

ازمیره دوغرو

حرکت مایه‌ك خادم و صیوجدو

Balıkesir'de yayımlanan 12 Mart 1920 tarihli *İzmir'e Doğru* gazetesi (üstte).

GAZANFER İBAR ARŞİVİ

Balıkesir'de Yunan işgali ile Kuvayı Milliye taraftarı gazeteler kapanmış, onların yerini işgali savunan mütareke basını almıştı.

Mustafa Kemal Paşa, Türk dostu Fransız yazar Claude Farrère (en sağdaki) ile birlikte Adapazarı tren istasyonu'nda (üstte).

Balıkesir'de mütareke basını

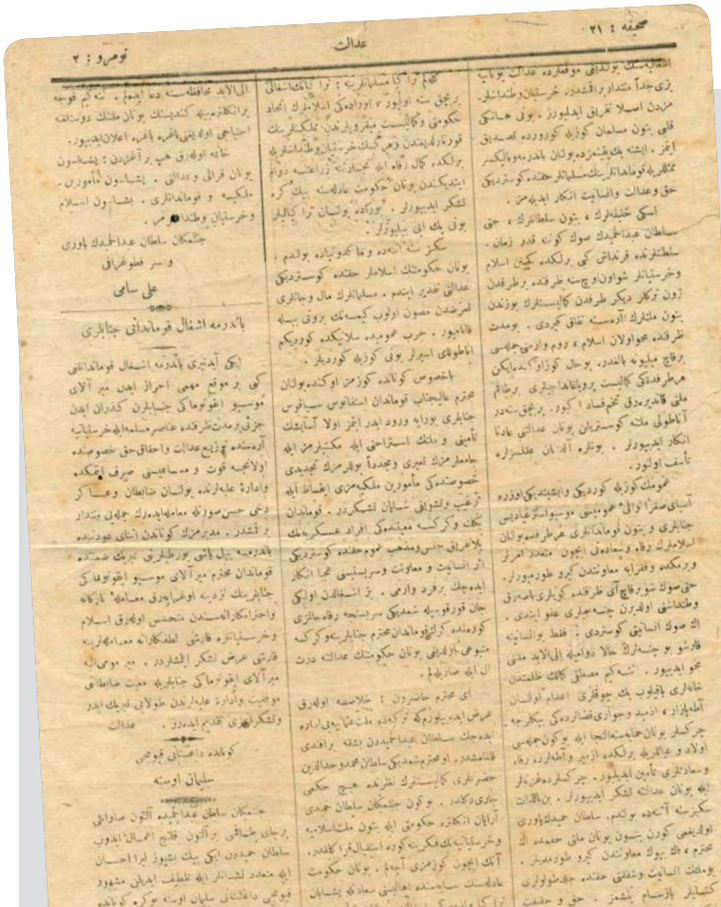
Fakat Yunan işgali ile yukarıda bahsi geçen gazeteler yayın hayatını durdurmuştu. Kuvayı Milliye taraftarı gazeteler kapanmış onların yerlerini Yunan işgalini savunan, meşhur tabirle mütareke basını almıştı. Balıkesir'de Yunan işgali 30 Haziran 1920'de başladı, 6 Eylül 1922'de bitti. İşgal yaklaşık 27 ay devam etti. Balıkesir'de işgal döneminde üç tane gazete yayımlanmıştı. Bunlar *Adalet*, *İrşad* ve *Balıkesir* gazeteleriydi. Söz konusu gazetelerden ilki önceleri Balıkesir'de sonra Bandırma'd,a son ikisi ise Balıkesir merkezde yayımlanmıştı. *İrşad* İngiliz propagandası yapan Kuvayı Milliye karşıtı bir yayın organıydı. Gazetenin imtiyaz sahibi müdürü ve başmuharriri Trabzonlu Ömer Fevzi Bey'di. Kurtuluştan sonra Yunanistan'a kaçtı ve "150'likler" listesinde yer aldı.

Balıkesir'de işgal döneminde çıkan bir diğer yayın da *Balıkesir* gazetesiydi. *Balıkesi*r gazetesi, 12 Ekim 1920'den 27 Şubat 1921'e kadar en az 40 sayı çıktı. Gazetenin 1920 yılı içinde çıkan sayılarında Mustafa Kemal Paşa ve Anadolu'da başlayan kurtuluş mücadelesi ile ilgili az sayıda haber vardı. Bu haberler genellikle istiklal mücadelesini halkın gözünden düşürmeye yönelik haberlerdi.

Yunanları savunan gazete

Elimizde *Adalet* gazetesinin beş nüshası vardır. Bunlar 17 Kanunusani 1338 tarihli 21. sayı, 3 Nisan 1338 tarihli 31. sayı, 10 Nisan 1338 tarihli 32. sayı, 9 Mayıs 1338 tarihli 36. sayı, 24 Ağustos 1338 tarihli 46. sayı. (bu nüshanın numarası tam olarak okunmuyor). 21. sayıda "Şimdilik haftada bir defa neşrolunur" alt başlığı varken diğer sayılarda "*Adalet*: Bila tefrik cins ve mezhep milletlerin uhuvvetine hadim haftalık gazetedir" ifadesi yer alıyordu. Yukarıdaki sayı ve tarihler incelendiğinde zaman zaman vaktinden erken veya geç çıktığı anlaşılıyordu. Gazete arkalı önlü küçük boy tek sayfadan ibaretti. Gazetenin künyesinde "Sahibi imtiyaz ve müdürü cennetmekân Sultan Abdülhamit yaveri ve serfotoğrafisi Ali Sami" bilgisi yer alıyordu. Gazetenin sahibi ve yayınlayıcısı Abdülhamit'in fotoğrafçıbaşısı ünlü Bahriyeli Ali Sami Bey'di. Gazetede böyle uzun bir unvan kullanmasını padişah ve saltanata bağlı Müslüman ahaliye sempatik görünme gayretine bağlamak mümkündür.

21. sayıdaki "İşbu gazetenin hasılatı 'İslam ve Hıristiyan muhacirin ve fukarasına muavenet' darüssınaasına münhasırdır" ibaresi daha sonraki sayılarda kaldırılmıştı. Hayır işinden vaz mı geçildi? Ya da zaten inandırıcılığı olmayan bir cümleydi de kaldırıldı bilmek zor. 21. sayısı Balıkesir'de basılan gazetenin sonraki sayıları Bandırma Barakalar adresinde matbaaya verildi.

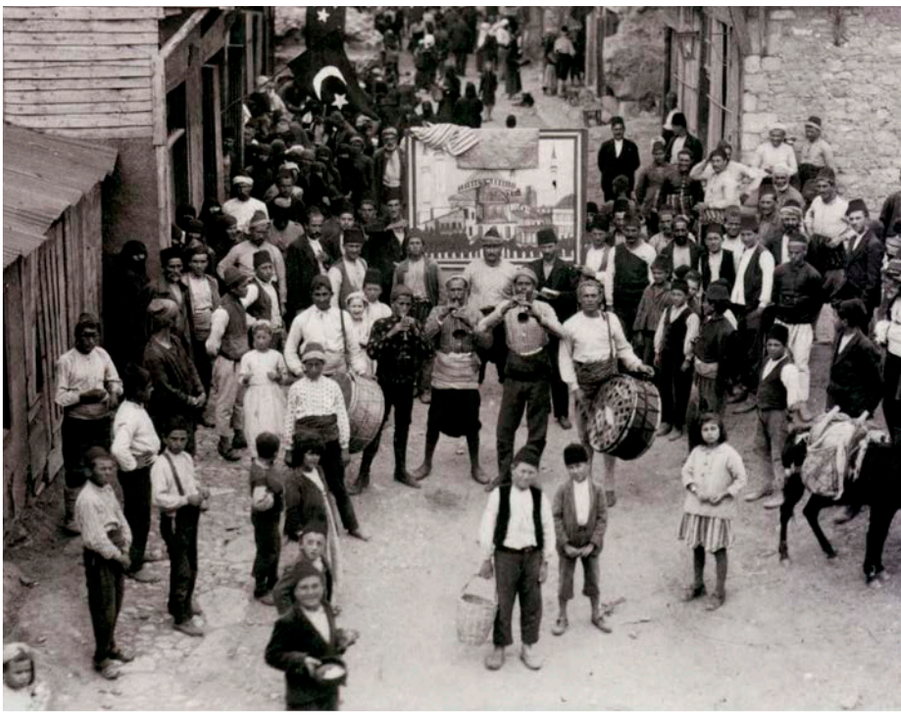

عدالت

21. sayıda gazetenin ismi *Adalet*'in altında *1337* tarihi bulunurken sonraki sayılarda bu kuruluş tarihi kalkmıştı. Onun yerine Yunan alfabesiyle "Efimeris (gazete) Adalet, diefthyntís (direktör) Ali Sami Bey" alt başlığı gelmişti. Gazetenin nüshası 100 paraydı. Abonelik bedeli ise 200 kuruştu. İlanatın beher kelimesinden beş kuruş alınıyordu. Gazetedeki makalelerin çoğu Ali Sami olarak imzalanmıştı. Büyük bir ihtimalle Adalet imzalılar ve diğer pek çok yazı da onundu.

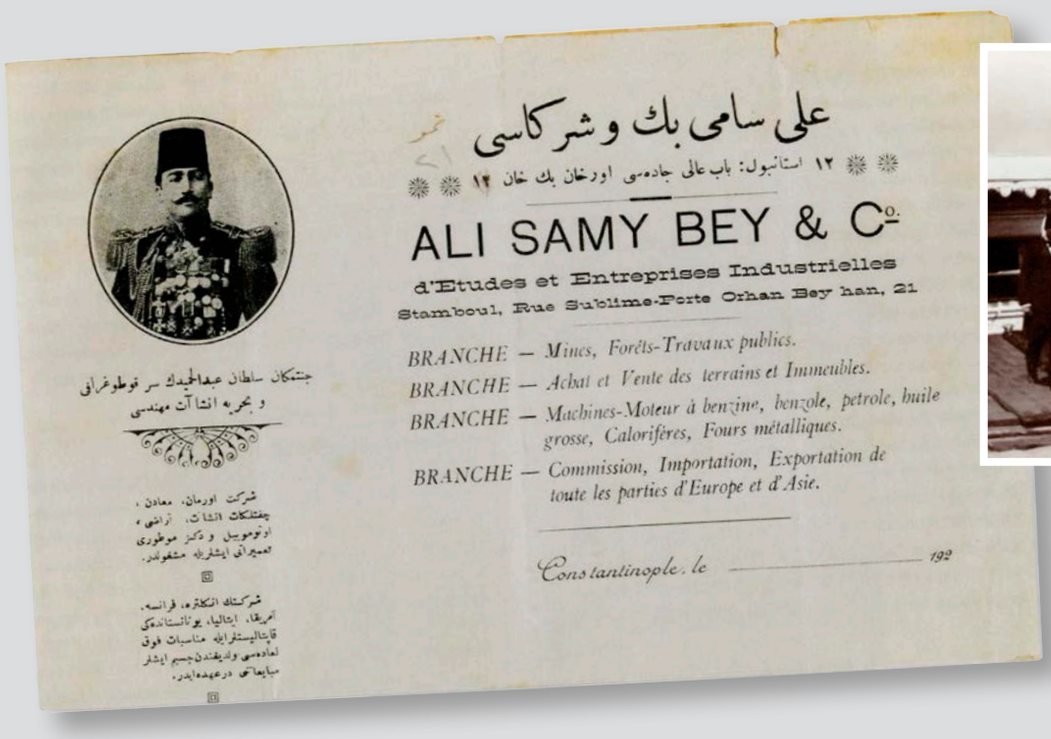
Adalet gazetesinin 21. sayısı ağırlıklı olarak Gönen Aya Yorgi Kilisesi'nde icra olunan yılbaşı yortuları ayin ve töreninden bahis olunmaktaydı. Törene işgal komutanları, Rum ahali ileri gelenleri yanında Gönen Kaymakamı Atıf Bey, Belediye Reisi Mahmut Efendi, kadı, müftü, imamlar, Müslüman memurlar ve eşraf da katılmıştı. Bilcümle ayan ve eşraf adına Belediye Reisi Mahmud Bey tarafından Yunan kumandanı "muhterem Mösyö Siyakos cenaplarına" arızayı teşekkür takdim edilmişti. *Adalet* gazetesi sahibi Ali Sami Bey törende uzunca bir nutuk icra eylemişti. Gazetede bu nutkun tam metni vardı. Nutuk şöyle bitiyordu: "Hatme olarak hep bir ağızdan: Yaşasın Yunan Kralı ve adaleti, Yaşasın memurin mülkise ve kumandanları. Yaşasın İslam ve Hıristiyan vatandaşlarımız."

Nutkunda Ali Sami Bey şöyle diyordu: "Eski halifelerin, bütün sultanların, hatta Sultan Abdülhamit'in son gününe kadar karındaş gibi birlikte geçinen İslam ve Hıristiyanlar şu on üç sene zarfında bir taraftan Jön Türkler diğer taraftan Kemalistlerin yüzünden bütün milletlerin arasına nifak girdi. Bu müddet zarfında mahvolan İslam, Rum ve Ermeni cümlesi birkaç milyona baliğdir. Bu hal göz önündeyken her taraftaki Kemalist propagandacıları bir takım milleti kandırarak tahmi fesat ediyor. Bir buçuk senedir Anadolu milletine gösterilen Yunan adaletini adeta inkâr ediyorlar. Bunlara aldanan akılsızlara teessüf olunur."

Tamamıyla Yunan propagandası şeklinde devam eden nutukta Ali Sami Bey'in hayatına dair bazı bilgiler ediniyoruz. Atina ve başta Selanik olmak üzere Makedonya'da sekiz yıl yaşadığı anlaşılıyor ◉

Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasını kutlayan Trakya halkı, 1923 (üstte). Sultan Vahdeddin Söğütlü yatından Sarayburnu İskelesi'ne çıkarken, 1921 (altta, sağda).

علی سامی بك وشركاسی

۱۲ استانبول: باب عالی جاده‌سی اورخان بك خان ۱۲

ALI SAMY BEY & Co.

d'Etudes et Entreprises Industrielles

Stamboul, Rue Sublime-Porte Orhan Bey han, 21

BRANCHE — Mines, Forêts-Travaux publics.

BRANCHE — Achat et Vente des terrains et Immeubles.

BRANCHE — Machines-Moteur à benzine, benzole, petrole, huile grosse, Calorifères, Fours métalliques.

BRANCHE — Commission, Importation, Exportation de toute les parties d'Europe et d'Asie.

Constantinople, le _____ 192

جنتكمان سلطان عبدالحميدك سر قوطوغرافی و بحريه انشاآت مهندسی

شركت اورمان، معادن، چفتلكلك انشاآت، آرائشی، اوتوموبيل و دكز موطوری تعميراتی ايشلرايله مشغولدر.

شركتك انكلتره، فرانسه، آمريقا، ايتاليا، يونانستاندكی قاپتاليستلرايله مناسبات فوق العاده‌سی وارديغندن جسيم ايشلر سپاريلمكی درعهده‌ايدر.

Adalet **gazetesinin (en solda) sahibi ve Abdülhamid'in fotoğrafçıbaşısı ünlü Bahriyeli Ali Sami Bey'in Babıâli Caddesi'nde açtığı şirket dokümanlarında da portresinin altında "Cennetmekân Sultan Abdülhamit Serfotoğrafi" yazıyordu (solda).**

Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi

İstanbullu Rumların bilim okulu: Sillogos

İstanbul'un 19. yüzyıl ortalarındaki kozmopolit yapısının en açık şekilde görüldüğü yerlerden Yüksekkaldırım.

DERSAADET'İN FOTOĞRAFÇILARI, AYGAZ KİTAPLARI

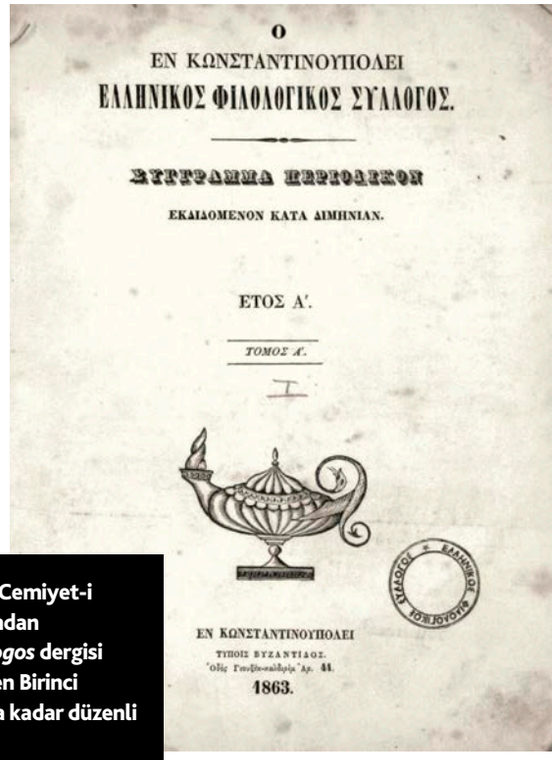

19. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da kurulan Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi, Osmanlı başkentinde entelektüel dünyanın temel taşlarından biri oldu. Cemiyet Rumlar başta olmak üzere Müslüman, Ermeni ve Avrupa kökenli aydınları bir araya getirdi.

FİRUZAN MELİKE SÜMERTAŞ

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda, özellikle de Tanzimat ve Islahat fermanlarının ilanından sonra toplumsal hakların genişlemesi kültürel açıdan da pek çok gelişmeye imkân tanıdı. Bu gelişmelerden biri de eğitim ve kültür alanında faaliyet gösteren pek çok cemiyetin ortaya çıkışıdır. Osmanlı toplumunun katmanlı yapısı içinde ortaya çıkan bu cemiyetler, her ne kadar Müslüman, Rum, Ermeni ve diğer cemaatlerin kendi içlerinde örgütlendikleri yapılar olarak başlasa da, diğer cemaatlerle de etkileşime girerek Osmanlı entelektüel dünyasının temel taşları haline geldiler. Bu cemiyetlerden, özellikle uzun soluklu olması ve geniş etki alanı nedeniyle Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi – Sillogos ayrı bir öneme sahiptir. 1861 yılı Mart ayında, Beyoğlu'nda, daha sonraları Sultan II. Abdülhamid'in özel doktoru olarak da görev yapacak olan Spiridon Mavroyeni'nin evinde bir araya gelen üç kişi, Mavroyeni, İraklis (Herokles) Vassiadis ve Aristidis Paleologos, bir edebiyat cemiyeti kurma konusunda fikir birliğine vardılar. Amaçları, Helen kültürünün gelişmesi için dil ve filoloji konularında çalışmalar yapılması idi. 17 Nisan 1861'de bu kez Yorgo Konstantinidi'nin evinde toplanan daha kalabalık bir grup bu cemiyetin kuruluşunu resmen ilan etti. Bu toplantıda hemen bir geçici nizamname oluşturuldu ve Stefanos Karateodori cemiyetin ilk başkanı olarak seçildi.

Sillogos ve dönemdaşı Rum cemiyetleri üzerine çok temel bir esere imza atan araştırmacı Yorgo Vassiadis, çalışmasında, ismi önce İstanbul Rum Filoloji Kumpanyası olarak belirlenen cemiyetin adında yer alan Εταιρια (Eteria) kelimesinin Yunan Bağımsızlık Savaşı'nın temel aktörlerinden olan ve (Filiki Eteria - Arkadaşlık Kumpanyası) ile ilgili çağrışımları nedeniyle, Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi-Sillogos olarak değiştirildiğinden bahseder. Yunanca ismine referansla Sillogos adıyla tanınan bu cemiyet, Beyoğlu'nda bir binada ofis tutarak hemen çalışmalarına başlamıştır.

Ο
ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ
ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ.
ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ
ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΚΑΤΑ ΔΙΜΗΝΙΑΝ.
ΕΤΟΣ Α'.
ΤΟΜΟΣ Α.
I
ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ
ΤΥΠΟΙΣ ΒΥΖΑΝΤΙΔΟΣ.
1863.

Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi tarafından yayımlanan *Sillogos* dergisi (sağda), 1862'den Birinci Dünya Savaşı'na kadar düzenli olarak çıkarıldı.

YUNANİSTAN BAŞKONSOLOSLUĞU, SAKULİDİS KİTAPLIĞI

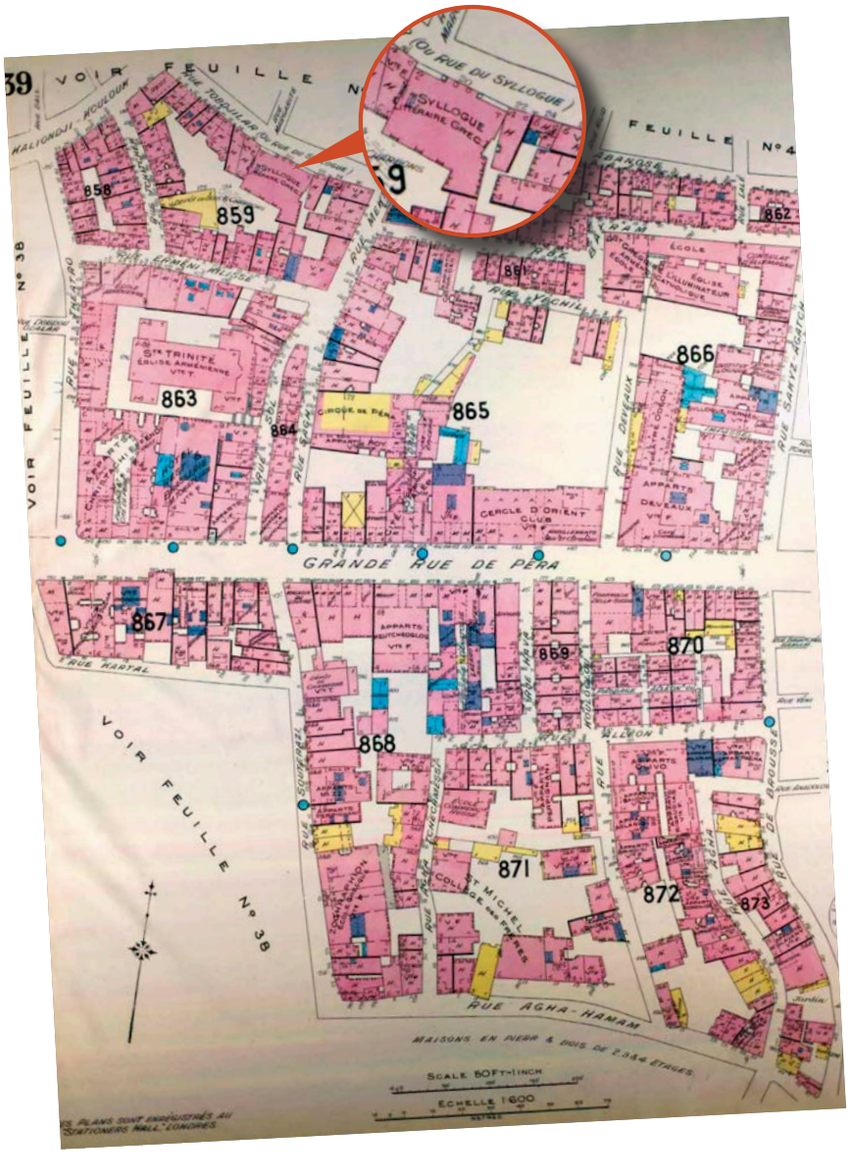
Osmanlı Rumlarının önde gelenleri

Kuruluşundan itibaren Sillogos bünyesinde yer alanlar, Osmanlı Rum Cemaati'nin önde gelen tanınmış meslek erbabı kişileridir. Aralarında doktordan tüccara, bankerden öğretmene kadar pek çok farklı alandan üye bulunan Sillogos'ta, et- >>

Sillogos'un hedefi filolojik ve edebi konuların incelenmesiydi ve derneğin nizamnamesi gereği bu konular politik unsurlar içeremezdi.

kinliklere ve toplantılara katılan "düzenli üye"lerin yanı sıra, düzenli üyelerin teklif ve oylarıyla seçilen "onur üye"leri ve İstanbul dışından yazıları ile katkı veren üyeler de bulunuyordu. Sillogos'un, 1861 Nisan'ındaki ilk geçici nizamnamesinin ardından, 14 Aralık 1861 tarihinde 23 maddelik yeni ve kalıcı bir nizamname düzenlenir. Bu nizamnamede yer alan maddelerin ilkine göre, Sillogos'un hedefi filolojik / edebi konuların yazılı ya da sözlü incelenmesidir ve ikinci maddede belirtildiği üzere, bu inceleme çalışmaları politik konuları içermez. Yine aynı nizamnamenin on sekizinci maddesi uyarınca, Sillogos, her yıl 1 Kasım'da başlayan kış döneminde, her hafta pazartesi günleri saat 8'de, 1 Mayıs ile başlayan yaz döneminde ise iki haftada bir perşembeleri saat 1'de toplanacak, on beşinci maddede belirtildiği üzere, geçmiş toplantı notlarını dinleyip onaylayacak, dışarıdan gelen yazıları inceleyecek ve önceki toplantılarda gündeme not ettirilmiş filolojik konular hakkında sözlü ve yazılı olarak görüş alışverişinde bulunacaktır. Ayrıca Sillogos'un faaliyetlerini destekleyen ve onların pek çoğundan bugün de haberdar olmamızı sağlayan en temel kaynak olan *Sillogos* dergisinin yayımlanması kararı da verildi. Dergi önce aylık olarak yayımlanmak istenir ancak çeşitli nedenlerle yıllık bir düzen içinde, ama çoğunlukla bir kaç yıl geriden yayımlanmak durumunda kalır ve 1864'ten I. Dünya Savaşı'na kadar aralıksız olarak yayımlanır. Bugün *Sillogos* dergisinin basılı ciltlerine İstanbul'da Yunanistan İstanbul Başkonsolosluğu Peder Sakulidis Kitaplığı, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi gibi kurumlarda erişmek mümkün. Ayrıca Atina'da Küçük Asya Araştırmaları Merkezi de yine bu dergiye ulaşılabilen önemli araştırma merkezlerinden biri.

Sillogos, dergi yayınına ek olarak bir de kitaplık kurar. 1869'da, bir halk kütüphanesi formatına dönüşecek olan bu kitaplığa kitaplar çoğunlukla üyelerden ya da dışarıdan alınan bağışlar aracılığıyla

Goad haritalarında Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi-Sillogos'un bulunduğu Topçular Caddesi (üstte). Sillogos'un bulunduğu bina (1950'li yıllarda, sağda) İstiklal Caddesi (en sağda)

toplanıyor ve kitaplıkta yer alan kitapların listesine dönem dönem yine dergide yer veriliyordu. Uzun süre Beyoğlu'nda kiraladığı farklı apartmanlarda yer alan Sillogos ofisinin içinde yer alan bu kitaplık, 1870 Pera yangınında tamamen yok olduğu için bu tarihten sonra yeniden kurulur. Sillogos, yangın sonrası bir süre daha kadar kiraladığı apartman dairelerinde yer alan ofis ve arşivini 1873 yılında Beyoğlu'nda, Topçular Caddesi'nde (Bugün Balıkpazarı – Topçekenler Sokak) inşa edilen yeni binaya taşır. Her ne kadar, Vassilis Kolonas, "*Osmanlı İmparatorluğu'nda Rum Mimarlar*" başlıklı çalışmasında projeyi, Atinalı mimar Lisandros Kaftantzoglou'nun yaptığını, mimarın Atina Benaki Müzesi'ndeki proje arşivinde bulunan çizimlerini, binanın eldeki tek fotoğrafı ile karşılaştırarak öne sürse de; "İstanbullu Rum Mimarlar" üzerine güncel bir doktora çalışması olan araştırmacı – mimar Savvas Tsilenis ve yine bir başka mimar – araştırmacı Lila Theodoridou-Sotiriu, Sillogos'un proje için Lisandros Kaftantzoglou gibi başka isimlerden de öneri aldığını, ancak uygulamanın, Sillogos'un yukarıda bahsedilen dergisine referansla, mimarlar Zenon Kleanthis ve A. Parigoris tarafından yapıldığının bilindiğinin altını çizmektedir. Binaya 20. yüzyıl başlarında Mimar Perikles Fotiadis tarafından da bir ek yapılmıştır. Bu bina sadece Sillogos'u barındırmakla kalmayacak, Sillogos'un uzun ömrü boyunca kurulmasına yardım ettiği pek çok farklı Rum cemiyetine de kısa sürelerle de olsa ev sahipliği yapacaktı. Cemiyetin yürüttüğü faaliyetler arasında önemli bir tanesi halka açık derslerdi. >>

Osmanlı'nın eğitim hamlesini destekledi

Sillogos'un temel kurulum amacı olan dil ve filolojiye yönelik çalışmalarının en geniş kapsamlı uygulama alanı eğitimdir. Gerek İstanbul gerekse taşrada pek çok okulun açılmasına, mevcut okulların desteklenmesine, müfredatın iyileştirilmesine katkıda bulunan cemiyet, bu kapsamda Osmanlı Devleti'nin eğitim alanında yaptığı reformları, çeşitli okulların açılmasına yönelik girişimleri takdir eder. Ancak, özellikle Rum cemaati içinde, okulların denetlenmesini elinde bulunduran Ortodoks Patrikhanesi ile dönem dönem işbirliği içinde olsa da, zaman zaman cemiyet üyelerinin seküler eğitime olan vurguları nedeniyle sürtüşmeler de yaşanır.

Haris Exertzoglou, Sillogos üzerine yazılmış olanlar arasında Türkçe çevirisi olan az sayıda çalışmadan biri olan kitabında, Sillogos'un özellikle eğitim ağırlıklı çalışmalarına vurgu yapıyor. Sillogos'un eğitim komisyonunun raporlarını detaylı olarak incelediği çalışmasında, Exertzoglou, Sillogos'un, imparatorluğun gerek Anadolu gerekse Balkan topraklarında yer alan Rum-Ortodoks okullarını inceleyerek ortaya koyduğu raporlarda ortaya çıkan özellikle fakir taşra okullarına destek verilmesi gerekliliğine hızlıca karşılık vererek hem mevcut okullardaki eğitim kalitesinin yükseltilmesi, okulların mali olarak desteklenmesi hem de okul ağının geliştirilmesi yönünde önemli adımlar attığını anlatıyor. Exertzoglou'nun altını çizdiği bir başka önemli konu ise, Sillogos'un dönem dönem belirli temalarda gerçekleştirdiği müsabakalar. Sillogos'un pek çok etkinliğinde olduğu gibi bu yarışmalar da ağırlıklı olarak dönemin Rum-Ortodoks banker ve tüccarları tarafından mali olarak desteklenmekte ve bu finansörlerin adları ile anılmakta idi. Örneğin, Banker Hristaki Zografos tarafından desteklenen yarışma Zografos Yarışması adı ile bilinirdi. Bu yarışmalardan ilkinin teması, "Pontus" (Karadeniz) bölgesinin coğrafi niteliklerinin tasviri üzerine idi. Konstantinos Karapanos tarafından desteklenen bir başka yarışma ise, Rum okulları için ders kitabı yazımını ödüllendirmeyi hedefliyordu. Bu uzun soluklu bir yarışma süreci olarak Sillogos'un önemli bir projesi olmuştu.

Derneğin kurucu kadrosundan daha sonra Sultan II. Abdülhamid'in özel doktoru olacak Spiridon Mavroyeni Paşa (üstte).

Derneğin kurucularından ve adına bir de yarışma düzenlenen Hristaki Zografos (sağda). İstanbul Taksim'de Aya Triada Kilisesi bahçesinde 1908 seçiminde seçim sandığı ve Osmanlı'nın Müslüman, Rum, Ermeni ileri gelenleri bir arada (altta). Masanın iki yanında görülen subaylar ise dönemin Hariciye Nazırı Tevfik Paşa'nın çocukları Ali Nuri (sağdaki) ve İsmail Hakkı beyler.

II. MEŞRUTİYET'İN İLK YILI, BAHATTİN ÖZTUNCAY, AYGAZ KİTAPLARI

Cemiyet, 1864 nizamnamesinde bu derslerin açık bir dille, fizik, kimya hijyen, psikoloji, tarih, antik ve modern filoloji gibi konularda olmasını ve seçilen konuşmaların ayrıca Sillogos'un dergisinde yayınlanmasını de derneğin çalışma alanlarından biri olarak ilan etmişti. Bu derslerin ilki 1864 yılında Doktor Aleksandros Paspatis tarafından verildi.

Cemiyetin görece az bilinen ve çoğunlukla eğitim ve dil ile ilgili faaliyetlerinin gölgesinde kalan bir başka çalışma alanı ise arkeolojidir. Cemiyetin faaliyete geçmesinden bir süre sonra kurulan alt komisyonlardan biri olarak arkeoloji komisyonu, önemli çalışmaların ortaya çıkmasına öncü olmuştur. Bu çalışmaların en somut kanıtı olarak, Sillogos'un toplamda 35 cilt olarak yayımlanan dergisinde 250'nin üzerinde arkeoloji makalesi bulmak mümkündür. Bu ciltlerden ayrı 11 tane arkeoloji eki de yayımlanmıştır. 1884'te yayımlanan ve 14. cilde ek olarak çıkan *İstanbul Kara Surlarının Arkeolojik Haritası* böyle bir çalışmadır. Osmanlı Devleti'nin müzecilik ve arkeoloji çalışmalarının daha ilk adımlarının atıldığı dönemlerde Sillogos'ta kapsamlı incelemeler yapılmaktadır. Ayrıca, daha sonraları arkeoloji alanında çalışmalar yürüten pek çok isim, örneğin Müze-i Hümayun müdürlerinden Philip Anton Dethier ya da Alexander Van Millingen gibi simaların bu pozisyonlarından çok önce Sillogos üyesi olarak verdikleri ürünler dikkat çekicidir.

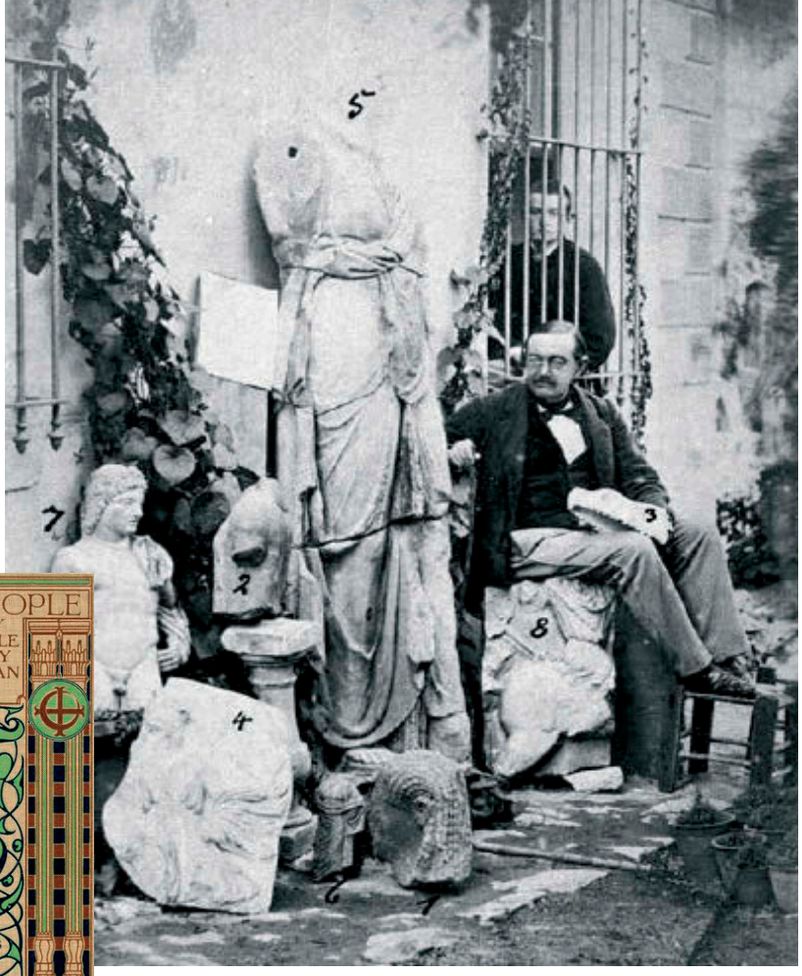

Yorgo Zarifi derneğin maddi destekçisiydi

Sillogos'un bir başka niteliği de, Osmanlı devlet yönetimi arasındaki ilişkilerdir. Özellikle 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren, sosyo-ekonomik olarak öne çıktığını gördüğümüz Rum cemaatinin ileri gelenlerinin, gerek Osmanlı devlet yönetiminde aldıkları roller, yönetimin üst kademeleriyle kurdukları yakın ilişki, gerekse özellikle dönemin finansal yapısının etkisiyle ekonomik olarak yükselerek Osmanlı Devleti ile yakın finansal ilişki içinde bulundukları bilinmektedir. Bu imtiyaz sahibi kişiler aynı zamanda Sillogos'un da mali destekçisiydi. Özellikle Sultan II. Abdülhamid döneminde söz konusu bağlantı çok daha belirgindi. Örneğin daha şehzadeliğinden itibaren yakın çevresinde Abdülhamid'in ekonomik olarak dayanağı, kasası, hatta

dostu olarak bilinen Yorgo Zarifi, Rum cemaati içinde pek çok girişimde olduğu gibi, Sillogos'un da en büyük maddi destekçilerinden biriydi. Sultan II. Abdülhamid'in kişisel doktoru Spiridon Mavroyeni'nin, Sillogos'u kurucu babalarından biri olduğu ise yazının başında belirtilmişti. Uzun soluklu yaşamı boyunca Osmanlı Devleti'nin geçirdiği pek çok zorlu döneme, ekonomik krizlere, savaş zamanlarına da direnmek durumunda kalan Sillogos, 1921-22'de Yunanistan'ın Anadolu'yu işgal girişiminden yenilgiyle çıkması sonrasındaki koşullara direnemedi. Cumhuriyet idaresi, Sillogos'u işgalcilerle işbirliği ile itham ederek faaliyetlerine son verir, mallarına el koyar. Beyoğlu'ndaki bina, 1925'te Cumhuriyet Halk Fırkası'na verilir. 1950'lere kadar çeşitli devlet kurumları tarafından kullanılan bina, 6-7 Eylül yağmasının ardından iyice harap düşer ve 1965'te yıkılır. Yerinde halen bir otopark bulunmaktadır. Yine aynı dönemde el konulan Sillogos kütüphanesi ve arşivinin ise kısmen o dönem devredildiği Türk Tarih Kurumu arşivlerinde olduğu pek çok araştırmacı tarafından kabul gören bir bilgidir ◉

FOTOĞRAF: ALMAN ARKEOLOJİ ENSTİTÜSÜ İSTANBUL ARŞİVİ

Osman Hamdi Bey'den önce Müze-i Hümayun müdürü olan Philipp Anton Dethier de Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi'nin üyelerindendi (üstte, fotoğraf: Pascal-Sebah, 1863). Sillogos üyesi, Robert Kolej öğretmenlerinden, Bizans uzmanı Alexander Van Millingen'in *Constantinople* kitabı (üstte, solda).

Münif Paşa, hem Cemiyyet-i İlmiyye'ye, hem de Sillogos'a üyeydi

Yorgos Vassiadis, bu konudaki çalışmasında Sillogos'un parçası olduğu cemiyetler topluluğunu anlatır ve Sillogos'un bu topluluk içindeki öncü yerine özellikle vurgu yapar. Vassiadis, 19. yüzyılın ortalarından itibaren faaliyetleri artarak devam eden bu cemiyetlerin Osmanlı Rum toplumunun 19. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'un entelektüel ortamına büyük katkısı olduğunun altını çizer. Ancak bu sadece Rumlarla sınırlı bir konu değildir. Osmanlı'nın gerek Müslüman gerek gayrimüslim diğer cemaatleri için de benzer şekilde cemiyetler oluşturmuşlardır. Keza, *Sillogos* dergisinin 1864 yılında yayımlanan ilk cildinde yer alan 15 Eylül 1863 tarihli ve, G. Sofoklis, T. Z. Zografos, E. Ioannidis, N. Georgiadis ve S. Aristarhis imzalı kuruluş önsözünde Sillogos, kendi amaçlarını sıralarken o dönem Osmanlı entelektüel dünyasının çeşitliliğine de vurgu yaparak hem Müslüman, hem de Ermeni cemaatlerin benzer entelektüel faaliyetlerinin de altını çizerler. Özellikle Sillogos'un hemen hemen dönemdaşı olarak bahsedebileceğimiz Cemiyyet-i İlmiyye-i Osmaniyye'ye yapılan vurgu dikkat çekicidir. Sillogos, çalışmalarını dikkatle izlediği ve takdirle andığı cemiyet ile iletişimini gelecekte Münif Paşa gibi ortak üyeleri aracılığıyla arttırarak sürdürecektir. Sillogos ile kıyaslandığı zaman çok kısa ömürlü olan Cemiyyet-i İlmiyye'nin Sillogos'la olan iletişiminin yanı sıra bazı niteliklerinin benzerlikleri görülür. Her ikisi de bilimsel nitelik taşıyan bu iki kuruluş, benzer yapıya sahip dergiler çıkarmışlardır. Cemiyyet-i İlmiyye'nin dergisi *Mecmua-i Fünun* da, *Sillogos* dergisi gibi, pek çok farklı alandan yazıya ev sahipliği yapmıştır. Yine Sillogos'a benzer şekilde, Osmanlı entelektüel çevrelerinin önemli isimleri mecmuada yazılar yayımlamıştı. Bu açıdan Sillogos ve Cemiyyet-i İlmiyye'yi, aynı ortamın ve aynı entelektüel ağın parçası, birbiri ile etkileşim halinde, ancak nihai olarak biri Osmanlı Türkçesi, diğeri Yunanca ağırlıklı olmak üzere farklı dilde ürünler ortaya koyan, bu nedenle, bir nebze farklı okuyucu ve izleyici kitlesine ulaşan iki cemiyet olarak tarif etmek, geç Osmanlı dönemi kültürel dünyasının çok katmanlı ve çok aktörlü yapısını anlamamız için önemlidir.

Ahmet Midhat Efendi'den Batı'da gündelik hayat

'Efendi Baba'nın Avrupa seyahati

Gazeteci, matbaacı, romancı, tarihçi, tiyatrocu ve mütercim. Ahmet Midhat Efendi'nin, 1889'daki seyahat notları, bir Osmanlı aydınının gözünden 19. yüzyılın sonunda Avrupa'nın nasıl göründüğü ve gündelik hayatı hakkında çarpıcı tanıklıklar içeriyor.

EROL ÜYEPAZARCI

1889 yılında Stockholm'de toplanan Uluslararası Doğubilimciler Kongresi'ne Osmanlı İmparatorluğu'nu temsilen gönderilen Ahmet Midhat Efendi (sağ üstte), aynı yıl düzenlenen Paris Evrensel Fuarı'nı da ziyaret etti (üstte).

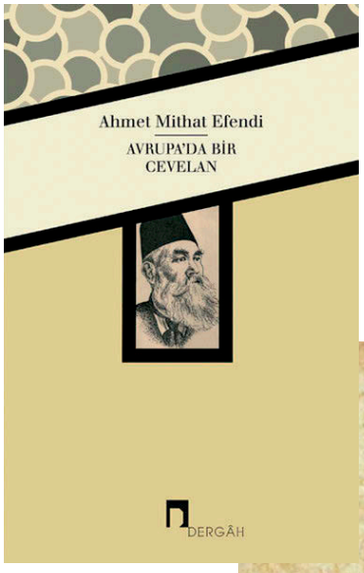
Ahmet Midhat Efendi'ye (1844-1912) dönemin gazetecileri, mesleklerindeki öncülüğü, kendilerine hep destek olması ve diğer katkıları dolayısıyla saygılarını ifade etmek için "Efendi Baba" diye hitap ederlerdi; aslında o yalnız gazetecilikte değil roman yazmadaki ilk ustalardan biri olması nedeniyle Türk romanının da ve bu romanları halka ulaştırmak amacıyla kullandığı dil, üslup ve kurguyla popüler romanın da "Efendi Babası"dır.

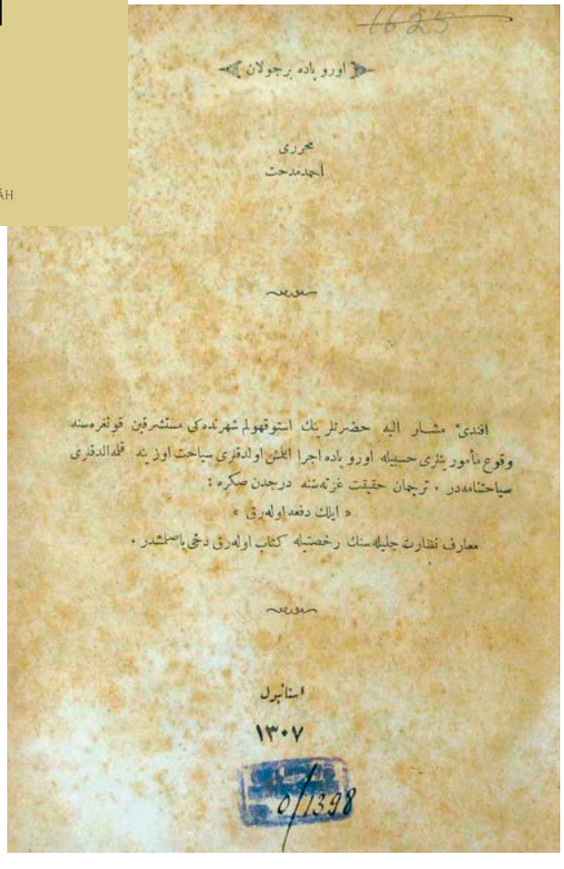
Abdülaziz döneminde muhalif davranışları nedeniyle Namık Kemal Magosa'ya sürülürken, Ahmet Midhat Efendi de Rodos'a sürülmüş ve II. Abdülhamit döneminde belki de bu olaydan etkilenerek yeni hükümdar ile arasını iyi tutmanın yollarını aramış ve bulmuştur.

1878'de ünlü gazetesi *Tercüman-ı Hakikat*'i yayınladı ve padişahın basındaki en gözde adamı oldu. Hatta II. Abdülhamit gerekli gördüğü zaman fikirlerini Ahmet >>

Midhat aracılığıyla Türk ve Avrupa kamuoyuna açıklama yolunu bile seçiyordu... Bu iyi ilişkilerin sonucu "Efendi Babamız" bazı resmi görevlere de atandı; bu bağlamda 1889 yılında Stockholm'de toplanan Uluslararası Doğubilimciler Kongresi'ne Osmanlı İmparatorluğu'nu temsilen gönderildi. İşte bu yazımızda söz konusu edeceğimiz eser bu kongre için Stockholm'e giden, hazır gitmişken Avrupa'da başka ülkeleri de gezen ve bu arada çok görmek istediği Paris'teki Evrensel Sergi'yi de ziyaret eden Ahmet Midhat Efendi'nin gezi izlenimlerini topladığı kitabıdır. Yazarımız gezi izlenimlerini önce gazetesi *Tercüman-ı Hakikat*'te tefrika etmiş sonra kitap olarak yayınlamıştır. Kitap büyük boyda 1044 sayfalık, sahaf tabiriyle "tuğla gibi" bir eserdir, geziden bir buçuk yıl sonra 1890'da yayınlanmıştır.

"Efendi Babamız" 21 Temmuz 1889'da Fransızların Cambodge isimli vapuruyla İstanbul'dan hareket eder, hoş bir tesadüf, Paris'te bir arkeoloji konferansına giden eski arkadaşı ressam ve müze müdürü Osman Hamdi Bey ile birlikte olacaklardır. Marsilya'da vapurdan iner, iki-üç gün burada kalırlar. Osman Hamdi Bey yeni açılan Marsilya Müzesi'ni gezerken, Ahmet Midhat şehrin dışındaki ünlü Marsilya kiremiti üreten fabrikaları gezer; çünkü

***Avrupa'da Bir Cevalan* kitabının Dergâh Yayınları tarafından 2015'te (altta, solda) ve Tercüman-ı Hakikat Matbaası tarafından 1890'da yapılan (altta, sağda) iki farklı baskısı.**

Ahmet Midhat'ın İstanbul'dan bindiği

kafasında böyle bir fabrika kurma düşüncesi vardır. Sonra Lyon yoluyla Paris'e varır; orada bir gün kalıp, Köln Hamburg ve Kopenhag yoluyla Stockholm'e varır; kongreye katılır ve ülkesini başarıyla temsil eder. Sonra o zamanki ismi Kristania olan Oslo'yu ziyaret edip, Kopenhag-Rostof yoluyla Berlin'e gider ve yine Köln yoluyla Paris'e gelip 13 gün bu kentte kalır; Paris'ten Cenevre, Lozan ve Constance yoluyla Viyana'ya gelir, Viyana'dan Trieste'ye iner ve yine gemiyle İstanbul'a döner. Gezisi tam 71 gün sürmüştür.

Avrupa'da bir cevelan

Ahmet Midhat bütün yapıtlarında olduğu gibi *Avrupa'da Bir Cevelan* ismini verdiği bu gezi kitabında da okuyucularına karşı çok samimi ve dürüst bir dil kullanır. Örneğin yaptığı hataları

vapurda, Paris'te bir arkeoloji konferansına giden Osman Hamdi Bey de vardı.

hiç saklamadan anlatır. Ömründe hiç bilimsel kongreye katılmamıştır, bu toplantıların nasıl yapıldığını bilmez; geziye çıkmadan bu konuda birşeyler öğrenmek için o günlerde İstanbul'da bulunan ünlü doğubilimci (daha sonra İngiliz casusu olduğu anlaşılmıştır) Vambery'den bilgi alır, ama kongreye gidince iki büyük hata yaptığını anlar. Birisi kongrede sunulmak üzere hiçbir tebliğ hazırlamadan gitmiştir. Kongrede okunan ve sonra kongre kitabında da basılan çoğu entipüften tebliğleri görünce çok üzülür; halbuki "Efendi Babamız" kan damlayan kalemiyle bunların çok iyisini yazabilecek yetenektedir. İkinci büyük hatası yanına kartvizitlerini almadan gitmiştir. Her tanıştığı kişi ona kartvizitini verir; o ise isim ve adresini bir kâğıda yazıp vermek zorunda kalır ama çareyi bulur, muhataplarına kartvizitlerinin içinde bulunduğu çantayı seyahat sırasında kaybettiğini söyleyerek ayıbını kapatır. Yazarımız Stockholm'de otel ayırtırken fazla merdiven çıkmamak için alt katlardan oda istemiştir. Bunda da yanlış yaptığını anlar; çünkü Efendi Babamız'ın hemen icat ettiği tabiriyle "suud (yukarı çıkma) makinesi" yani asansörle üst katlara yorulmadan çıkılmaktadır ve üst katların manzarası çok daha güzeldir.

Bütün bu olumsuzluklara karşın kongre Ahmet Midhat için çok başarılı geçer; İsveç Kralı kendisini kabul eder, tatlı dilinden etkilenip programlanandan çok daha uzun sohbet eder; kongrenin açılışında kral ve İsveç Devleti'nin temsilcisinden sonra ilk konuşmayı Ahmet Midhat Efendi yapar; bu konuşma için bütün gece hazırlanır ve kendi ifadesiyle çok anlamlı(!) Fransızca bir metin >>

Ahmet Midhat'ın yolculuğunun ilk durağı olan Marsilya kentinin 1900'lerdeki görüntüsü (üstte).

hazırlar. Kongrede Ahmet Midhat Efendi için en mutlu rastlantılardan biri ise Rus doğubilimci Olga Sergeevna Lebedeva ile tanışmasıdır.

Kazan şehrinde yaşayan ve asıl adı Olga Sergeevna olan ve bir kont ile evlendiğinden Kontes Olga de Lebedev diye anılan bu kadın çok bilgili bir doğubilimcidir. Ünlü *Kâbusname*'yi Rusça'ya çevirmiş ve kongreye bir şarkiyatçı olan babasıyla birlikte katılmıştır. Başta Fransızca olmak üzere birkaç batı dili yanında yanında Tatarca, Arapça, Farsça da bilmektedir. 1899'da 34 yaşındadır. Kendini Ahmet Midhat'a Madam Gülnar olarak tanıtır. Bu ilginç kadınla yazarımız çarçabuk ve çok iyi dost olurlar, yazarımız kendisine onun istediği gibi "Gülnar Hanım" diye hitap eder. Efendi Babamız'ın ifadesine göre Gülnar Hanım'a fazla ilgi göstermesi ve onun da bu ilgiyi karşılıksız bırakmaması ev sahibi durumundaki İsveçli hanımlarda hafif yollu kıskançlığa bile neden olacaktır. Şunu da belirtelim ki yazarımız resmi ziyafetlerde Avrupa adab-ı muaşeret usullerini önceden iyice inceleyip gittiğinden hiç pot kırmaz, örneğin ziyafet salonuna girerken protokol gereği refaketinde olan hanıma kolunu takdim eder, oturacağı yere kadar götürür, iskemlesini çekip oturmasına yardım eder ve bu sempatik tavırlarıyla hanımların gözdesi olur.

Bu arada başından geçen iki olayı da bütün safiyetiyle okuyucularıyla paylaşır. Zaten kitabının önsözünde gördüğü bütün ilginç durumları anlatacağına söz vermiştir. Sırası gelmişken belirtelim ki kitap 1890 kışında çıkmıştır. Efendi Babamız, kitabı kış mevsimi başında özellikle yayınladığını söyler ve okuyucularının uzun kış gecelerinde kitabını okuyarak hoşça vakit geçireceklerini belirtir. Evlerde radyo, televizyon gibi oyalayıcı, zaman geçirici cihazların olmadığı o dönemlerde özellikle İstanbul'da aydın kesimin en büyük eğlencesi evin bir sıcak odasına oturup evden bir kişinin okuduğu bir kitabı dinlemektir. Bu kitaplar çoğu zaman Fransız melodramları veya polisiye romanlarıdır. Hiç kuşkumuz yok ki Ahmet Midhat'ın gezi kitabı da bunlar kadar keyifle okunmuş ve dinlenmiştir. İşte bu keyifli sayfalardan bir örnek...

Stockholm'de banyo

Efendi Babamız Stockholm'e gelinceye kadar iki hafta kendi deyişiyle "istihmam keyfinden" yani banyo almaktan mahrum kalmıştır ve otele gelir gelmez hem sakalı ve saçını düzelttirmek, hem de yıkanmak ister ve otelin çevirmenini çağırır; biraz sadeleştirerek olayın gelişmesini kendisinden dinleyelim:

" Tercüman gelip de saç traşı ve yıkanmak için en kolay çare hangisi olduğunu sorunca adamcağız:

-Sizi memnun edecek her ihtiyacınızı karşılamak için bütün tedbirleri aldık efendim. Otelin berberleri ve hamam tellakları vardır. Arzu ederseniz her işinizi şurada, odanızda gördürebilirsiniz Otelimizin terzisi, kunduracısı, fotoğrafçısı, kartvizit gibi işleri yapmak için matbaacısı da vardır; demez mi?"

Ahmet Midhat Efendi önce berberin gelmesini ister:

Stockholm'deki kongrede Gülnar Hanım ismini kullanan Rus doğubilimci Olga Sergeevna Lebedeva (üstte) Ahmet Midhat'la tanıştıktan sonra 1890'da, İstanbul'a gelir (üstte). Stockholm tren garı (sağda).

Kongrede Ahmet Midhat Efendi için en mutlu rastlantılardan biri ise Rus doğubilimci Olga Sergeevna Lebedeva (Gülnar Hanım) ile tanışmasıydı.

Viyana opera binası (Wiener Staatsoper), 1880'ler (üstte).

"Bir de beş dakika sonra bakayım ki elinde kocaman bir çanta ile bir kadın içeriye girdi. Giydiği hafif manto gibi bir şeyi çıkardıktan sonra altından yirmi iki nihayet yirmi beş yaşlarında nur gibi bir kız çıkıp selamlayarak berber olduğunu anlattı ki kolları dirseklerden yukarıya kadar çıplak ve gerdanı göğüs ve ensesine kadar dekolte, koyuca lepiska saçlı, mavi gözlü, iri yapılı bir mahbube-i dilâra (gönül okşayacak sevimli güzel)." Efendi Babamız cümlenin sonuna (!) işareti koymayı da unutmaz.

"Böyle durumlara alışık olmadığımızdan şu güzel berber fevkalade şaşırmamıza sebep olduysa da kızcağızın öyle Fransızlarda örneği çok olduğu gibi yılışık, sırnaşık olmayıp gayet ciddi tavırla görevini yapmak hususundaki azmini görünce ona mukabil bizim de vakar ve temkinimizi muhafazada daha hamiyetli davranmamız lazım geldi."

Güzel berber, Efendi Babamız'ın saçını ve sakalını bir güzel şekillendirir:

"Biz de teslim olduk. Bizi sardı, sarmaladı; tarak ve makasıyla saçımı sakalımı şakır şakır kesmeye başladı.

Bütün ömrümde bu kadar sefalı bir traş olmamış olduğumu itirafa mecbur bulunduğum gibi, sözün doğrusu aranır ise yine bütün ömrümce iffet kaidelerine bu derecede kesin uymak zorunda bulunduğum bir dakikayı da hatırlamıyorum."

Güzel berber gider, iş yıkanma faslına gelir. Odanın yanındakı küçük banyo odasına otel görevlisi sıcak ve soğuk su ile yıkanma için gerekli diğer malzemeyi getirir; bu arada odaya bir başka kadın girer. Bundan sonrasını da Ahmet Midhat Efendi'den dinleyelim.

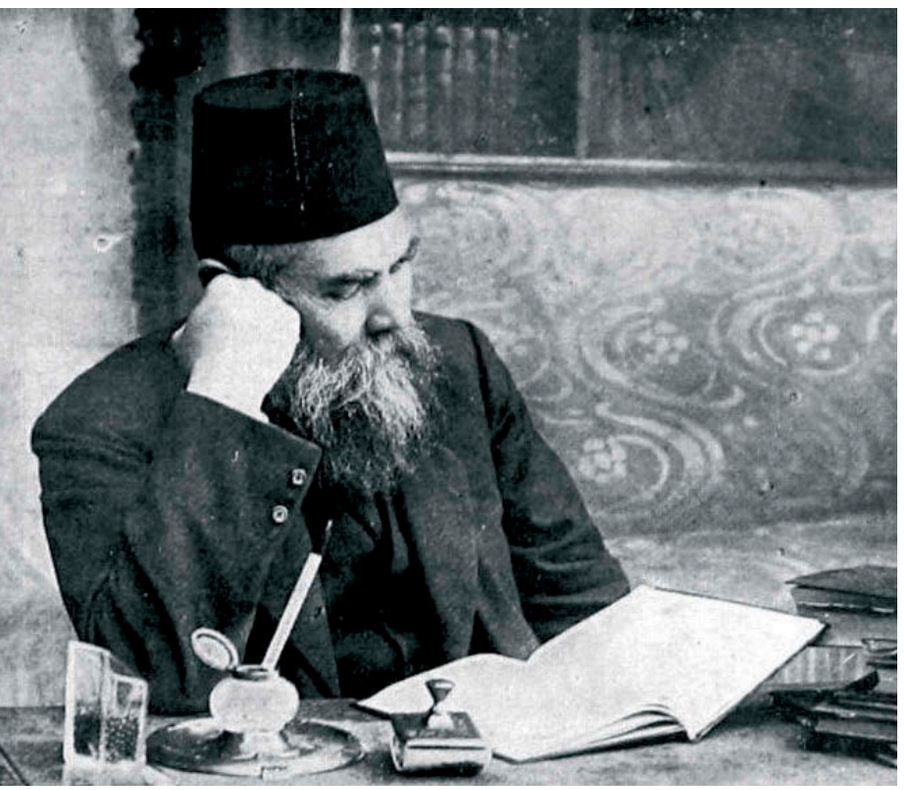
"Odamdan herkes çıktığı halde biraz orta yaşlıca fakat o da berber gibi endamı mütenesip (vücudu düzgün) ve kollarıyla ensesi çıplak, göğsünde beyaz ketenden bir önlüğü olan kadın odamda kaldı. Anladım ki kadın beni yıkayacak tellak idi. Bizdeki sıkıntı berbere teslim olmaktakinden daha ziyade arttı. El, kol, kaş, göz işaretleriyle kendi kendime yıkanacağımı, çıkıp gitmesini istedim ama kadın aksine beni soymaya başladı; kadıncağız berberden daha vakur olduğundan ona da teslim oldum."

Kadın, Efendi Babamız'ın soyunmasına yardım eder ama en son çıkarılacak iç çamaşırlarına sıra gelince bir peştemal verir ve ondan uzaklaşıp arkasını dönerek bekler. Bu durum Ahmet Midhat Efendi'nin kadının iş ahlakını övmesine neden olur. Peştemalı sarındıktan sonra kadın tellak vücudunun üst tarafını bir güzel yıkar. Sonra işaretle görmemesi icap eden kısımları kendi başına yıkaması gerektiğini anlatır ve bu iş bitince kendisini yine çağırmasını söyleyerek odadan çıkar. Efendi >>

Paris fuarında Osmanlı tütün pavyonu

Paris'teki, 1889 tarihli Evrensel Fuar'da Osmanlı Devleti'ni temsil eden tek yapı, Ahmet Midhat Efendi tarafından "şirin kulübe" olarak nitelenen Tütün Pavyonu'ydu. Bu yapı, Vallaury'nin Neo-Ottoman mimarisinin ilk örneği olarak tanımlanıyor. Sultan III. Ahmet Çeşmesi'nin benzeri olan yapı, saçaklı çatısı, üç bölüme ayrılmış cephesi, yuvarlatılmış köşeleri ile dikkat çekiyordu.

kendi tabiriyle çıngırağı çalınca gelip tertemiz havlularla onu bir güzel kurular: "Bu yıkanma her cihetle gayet hoşuma giderek pek memnun kaldım."

Kongre bitene kadar Ahmet Midhat Efendi, Gülnar Hanım ile dostluğunu ilerletir. Gülnar Hanım da Paris'e gidecektir. Birlikte seyahat etmeye karar verirler. Önce Kopenhag'a, oradan Berlin'e, sonra Paris'e gitmeyi planlarlar.

Kopenhag'da birlikte operaya giderler. Opera otellerine çok yakındır, yürüyerek dönmeyi kararlaştırırlar ama gece yarısı sarhoşun biri, güzel bir kadın olan Kontes Olga Lebedeva'ya lafla sarkıntılık eder. Zavallı sarhoş, Efendi Babamız'ın bastonla dayak atma şöhretini bilmemektedir. Bastonuna sarılan efendi hazretleri, sarhoşu doğduğuna pişman eder, adamcağızı perişan bırakır.

Öfkesi çabuk geçer ve çabuk unutur

Burada bir parantez açıp Efendi Babamız'ın bu şöhretini de okuyucularımıza anlatalım.

Efendi Babamız'ın kişisel bir özelliği dönemin deyişiyle "asabiy-ül mizaç" ve "şedid-ül infial" olmasıdır, yani sinirli ve tepkisini şiddetle gösteren bir kişidir ama öfkesi çabuk geçer ve çok çabuk unutur. Bu huyu da diğer basın mensuplarıyla ateşli polemiklere girmesine neden olur.

1878'de Ahmet Midhat, Fitnat Hanım isimli aydın bir kadınla bir aşk yaşamakta ve birbirlerine ileride yayınlanacak ateşli aşk mektupları yazmaktadırlar (Meraklısına not: Fitnat Hanım (1842–1911) divan edebiyatı tarzında şiirler yazan bir şairdir. Bu ilişki başladığı zaman Ahmet Midhat Efendi'den iki yaş büyük olup 36 yaşındadır.Bu konuyla ilgili şu esere bakılabilir: Hakkı Tarık Us, *Ahmet Midhat Efendi ve Şair Fitnat Hanım* (İstanbul,1948). Bunu öğrenen ve Ahmet Midhat ile başka konularda da sık sık polemiğe giren *Vakit* gazetesi başyazarı Lastik Sait Bey mizah yoluyla yazdığı bir taşlamada; "Seni zikreylesinler hep bilenler nâm-ı Midhat ile / Beni yad eyleyenler de eder iffetle, fitnat ile" diyerek Fitnat Hanım'a atıfta bulunur.

"Efendi Babamız" bu taşlamaları sevgilisinin namusuna taarruz gibi görür ve köpürür, Lastik Sait Bey'i fellik fellik aramaya başlar ve Babıâli Caddesi'nde yakalar bir güzel döver; bununla da yetinmez ertesi gün "Sait Bey'e Dayak" başlığı altında *Tercüman-ı Hakikat*'te üç sütün yazı yazar. Bu yazıda Sait Bey'in yüzüne attığı sille ve tokatlardan başka "insanlık halinden dolayı kızgınlıkla iki de baston yerleştirdiğini" de ilave eder, Sait Bey kendisini mahkemeye verecek ama dostlarının araya girmesi üzerine barışacaklardır.

İstanbul'a 1890'da gelen Madam Gülnar, Ahmet Midhat Efendi'nin iki karısıyla birlikte yaşadığı Beykoz'daki yalısı ve Akbaba Çiftliği'nde iki ay kadar misafir kalır.

Madam Gülnar ve Ahmet Midhat Efendi Paris'e gelirler; aynı otele yerleşirler. Efendi o dönemin bütün aydınlarının hayali olan Paris'i görmekten çok mutludur; üstelik o günlerde Paris'te Fransız Devrimi'nin 100. yıldönümü vesilesiyle Evrensel Fuar vardır. Paris'e gelmeden gezi rehberlerini satın alıp okumuş ve kendisine göre bir planlama yapmıştır. Böyle davranmayı okuyucularına da önerir. "On üç günde böyle bir ön calışma yapmamış birisinin altı ayda göremeyeceği kadar yeri gezip gördüm" der. Gerçekten de okuyucularına Paris'in görülmesi gereken yerlerinin hepsini anlatır ama en çok bu fuar için o yıl yapılan Eiffel Kulesi'nden ballandıra, ballandıra söz eder. Bu gezilerinden bazılarında Madam Gülnar da yanındadır. Bir gün bir kahvede otururlarken iki hafifmeşrep Fransız kadını, Efendi Babamız'a bir pusula atarak sataşırlar. Çok kızar, onları bastonla dövemeyeceği için "sizi polise şikâyet ederim" diye başından def eder. Bu olaya Gülnar Hanım çok güler. Ayrılma vakti geldiğinde. Paris'in batı yönündeki garı olan Gare d'Orsay'de ayrılırlarken Efendi Babamız nasıl hüngür hüngür ağladıklarını çok güzel anlatır.Bu ilişkiyi bütün ayrıntıları ile *Avrupa'da Bir Cevelan*'da anlatan Efendi Babamız, Madam Gülnar'ı İstanbul'a davet eder ve o da 13 Ekim 1890'da İstanbul'a gelip Ahmet Midhat Efendi'nin iki karısıyla birlikte yaşadığı Beykoz'daki yalısı ve Akbaba Çiftliği'nde iki ay kadar misafir kalır. Sonra Beyoğlu'nda mükellef bir daireye taşınır ve Efendi Babamız'ın önerdiği Ahmet Cevdet Bey'den ders alarak Türkçe öğrenir; bu arada başta Tolstoy ve Puşkin olmak üzere bazı Rus yazarlarından Türkçeye öyküler çevirir ve bunlar Efendi Babamız'ın gazetesi *Tercüman-ı Hakikat*'te tefrika edilir. Madam Gülnar'ın iki yıl süren bu misafirliği epeyi dedikoduya neden olur, hatta Ahmat Midhat Efendi'nin Rus casusu olduğu bile iddia edilir(!)

Kalbi kırık Efendi Babamız Paris'ten sonra İsviçre'ye gidecek ve armağan olarak iki tane kadın saati alacaktır. Bunun nedenini gayet samimi anlatır:

"Belki okuyucularım bilmezler, evimde iki hanımım olduğu için iki saat almam gerekir."

Daha önce de belirttiğimiz gibi İsviçre'den Viyana'ya geçer. Avusturya- Macaristan İmparatorluğu'nun başkentini de etraflıca gezdikten sonra Trieste'den vapura binip İstanbul'a döner. Dönünce de çok sevineceği bir haber alır. Muallim Naci ile evli olan kızından ilk torunu Nigâr doğmuştur.

Okuyucularımıza Ahmet Midhat Efendi'nin bu ilginç yapıtının 2015 yılında Dergâh Yayınları tarafından Latin harfleriyle yayınlandığını da belirterek noktayı koyalım ◉

Ahmet Midhat Efendi (sol sayfada) Stockholm'deki kongre dönüşünde o zamanki ismi Kristania olan Oslo'yu (altta) ziyaret eder.

GÖRSELLER: CELİLE HANIM - NAZIM HİKMET PORTRELER SERGİSİ KATALOĞU, YAPI KREDİ YAYINLARI, 2001.

Nazım Hikmet'in cefakâr annesi

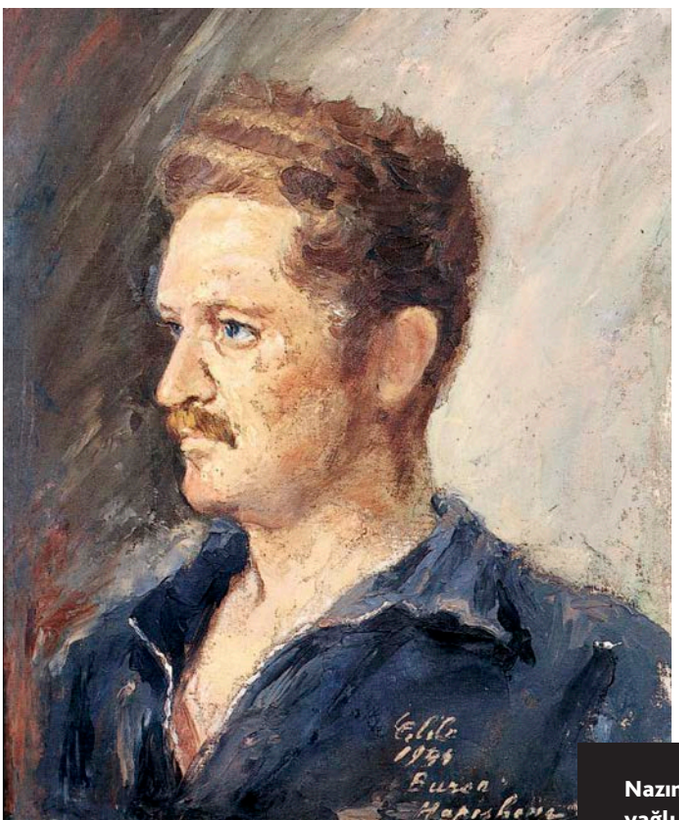
Celile Hanım'ın gölgelerle dansı

"Nazım Hikmet'in annesi ressam Celile" diye tanımlıyordu kendini. Oğlu ve aşklarının gölgesinde mi kalmıştı yoksa zaten gölge ve oyunlarına mı meftundu? İlk kadın ressamlarımızdan Ayşe Celile Hikmet Uğuraldım'ı anlatmak için tuvalimize pek çok renk eklememiz gerekecek.

PELİN BATU

Celile Hanım, babası Enver Celaleddin Paşa'nın vazifesi için bulunduğu Selanik'te 1880 yılında dünyaya geldi. Çocukluğu ailesinin yanında muhtelif ülkelerde geçti. O dönemin nüfuzlu ailelerinin çocukları gibi o da mürebbiyelerle büyüyüp, evde piyano dersleri dahil özel bir eğitim gördü. Fransızcayı öğrendi. Bir müddet Sultan II. Abdülhamid'in yaveri olan babası sayesinde saray çevresiyle yakın ilişkiler içindeydi. Gezgin ressam Fausto Zonaro saraya yerleştikten sonra Celile Hanım, padişahın ressamının stüdyosuna davet edildi. Fakat pek çok eserde yazıldığı üzere Zonaro'nun öğrencisi olmadı. Saraya yakın paşalar Zonaro ile yakın arkadaşlık kurmuşlar, kızlarını da atölyeye götürmüşlerdi, o kadar. Bu sayede Doktor Rasim Paşa'nın kızı Mihri Hanım ve Celile, Zonaro'nun eserlerini seyretmişlerdi. (Mihri Hanım daha sonra Türkiye'nin ilk kadın ressamı olacaktı. Celile Hanım ise resme çok daha sonra başlayacaktır.) Retrospektifine bakacak olursak Celile Hanım'ın Zonaro gibi temelde bir portre ressamı olduğunu söyleyebiliriz. Genellikle ailesi ve yakınlarının portrelerini resmediyordu. Eğitimi Zonaro ile sınırlı kalmadı. Resme Roma ve Paris'teki muhtelif stüdyolarda, önemli hocalarla devam etti. Mütareke döneminde nü resim yapan nadir kadınlardan biriydi.

Güzelliği dillere destan olmuştu. Döneminin en beğenilen, en konuşulan kadınlarından biri olan Celile Hanım'la evlenmek isteyen çoktu. Ama o Osmanlı'nın Selanik'teki son valisi Nazım Paşa'nın oğlu Hikmet Bey ile evlendi. (Nazım Hikmet'e ismini veren mutasavvıf şair olan dedesinin yedi matbu eseri mevcuttur.) Hikmet Bey, Selanik'te Umur-i Ecnebiye müdürlüğü yaparken babası Nazım Paşa Kayseri mutasarrıfı idi. Nazım Paşa

Nazım Hikmet'in yağlı boya tablosu, 1944 (üstte) ve annesi ressam Celile Hanım (sol sayfada).

Nazım Hikmet annesi Celile Hanım'ı anlatıyor: "Annemin gençliğini çok iyi hatırlıyorum. O, âşık olduğum ilk kadındır. Olağanüstü bir güzelliğe sahipti."

ve eşi Samiye Hanım tek oğullarını evlendirmek maksadıyla münasıp bir gelin arayışına koyuldular. Önerilen isimler arasında Celile Hanım da vardı. Hikmet Bey'in annesi, Leyla Hanım ve Celile'yi ziyaret edip gelin adayını tanıdı. Aile onayıyla Celile'nin fotoğrafı Selanik'e gönderildi. Hikmet Bey'in olumlu cevabı üzerine Samiye Hanım, Celile'yi yanına alarak Selanik'e götürdü. 10 Ağustos 1900'de evlendiler. Gelin, annesinin güzelliğini, oğlu Nazım'dan dinleyelim:

"Annemin gençliğini çok iyi hatırlıyorum. O, âşık olduğum ilk kadındır. Freud'u okumuşsunuzdur. Onun taraftarlarından değilim, birçok konuda onunla anlaşamıyorum ama bazı mülâhazaları doğrudur. Anneme vurulmuştum. O olağanüstü bir güzelliğe sahipti. Bilirsiniz Türkiye'de şöyle bir âdet var. Şimdi sadece köylerde kalmış bu âdet. Ama önceleri her yerde buna riayet ederlerdi. Annem evlenirken ilk önce onu bir odaya oturtmuşlar. Elbette gelinlik içindeymiş, yüzünde de duvak varmış. Sabahtan misafirler gelip ona bakıyorlarmış. Anam Paris'te eğitim almıştı ama İstanbul'un bütün âdetlerine riayet edermiş. İşte bu azaba da katlanıyor, çok farklı, yabancı insanların gelip ona bakmalarına tahammül ediyormuş. Onu görenler güzelliğine hayran oluyorlarmış. Hatta bazıları duvağını kaldırıp bakıyormuş. Bir insanın bu kadar güzel olabileceğine inanmıyorlarmış. Mavi gözleri vardı annemin, teni de öyle olağanüstüydü ki insanlar elleriyle yanaklarına dokunurlarmış. Canlı bir insan değil, gelin gibi süslenmiş bir kukla zannederlermiş. Şehirde şöyle bir şayia da geziyormuş ki, güya babam, süslenmiş bir kuklayla evlenmiş…"

Celile Hanım'ın eşi Hikmet Bey'in dillere merakı ve yatkınlığı vardı. İlk önce Babıâli'de yabancı işlere bakan büroda çalıştı. Daha sonra hariciyeye geçip mütercimlik yaptı. Uzun yıllar Selanik'te Umur-ı Ecnebiye Müdürlüğü'nü yönetti. Hikmet Bey şen şakrak, resme ve fotoğrafa meraklı, edebi yönü güçlü, hayat dolu bir kişilikti. Hariciyeci olarak farklı ülkelerde görev yaptı. Çocukları Mehmet Nazım 1902, İbrahim Ali 1904 ve Samiye 1907 yılında doğar. (İbrahim Ali küçük yaşta kuşpalazından ölmüştür). Tesadüf bu ya, Mehmet Nazım (Hikmet) Selanik'te annesinin doğduğu konakta dünyaya geldi. Fakat bu hareketli evlilik mütareke yıllarında çatlamaya başladı. Nazım'ın Adalet

Selanik'te (altta) doğan Celile Hanım (sağda) tesadüfen oğlu Nazım'ı da kendi doğduğu konakta dünyaya getirdi.

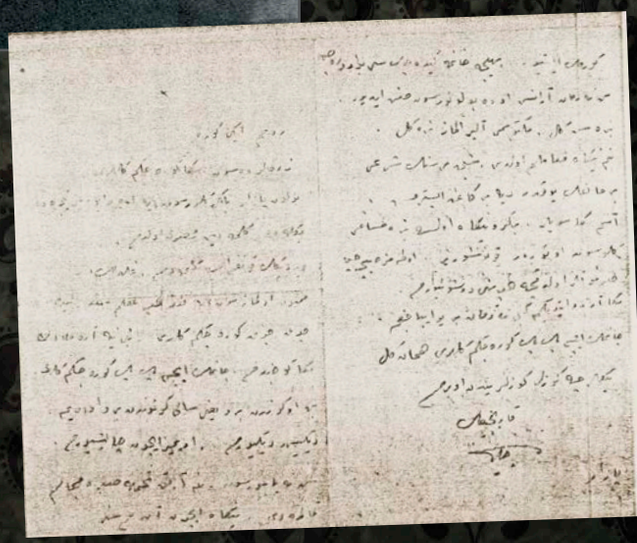
Cimcoz'a Bursa Cezaevi'nden yazdığı mektuba göre Hikmet Bey, başka kadınlarla da birlikte oluyordu: "...anamın güzelliği sıcak değil, soğuk bir güzellikti. Bunda belki gözlerinin birbirinden çok uzak olmasının dahli vardır. Sonra anamın güzelliği 19. asır güzelliğidir. Zaten anamda, ondokuzuncu asır Fransız burjuva zevki hâkimdir. Ressamlığı da öyledir. Evinin perdeleri ve bibloları da öyleydi. Yani güzelliğinde ve zevkinde düz ve soğuk hatların göze çarpmasına rağmen bilhassa renk bakımından müthiş bir rokokoluk vardır. Düşün ki babam anamı, anamla kabili kıyas olamayacak kadar entipüften kadınlarla aldattı. Bu kadınların bir kısmını tanıdım. Bunlar güzel değil fakat sıcaktılar." Celile Hanım ve Hikmet Bey 1916 yılında ayrıldı. Bu ayrılığa çok üzülen Nazım ve Samiye annelerini evden kaçmakla tehdit eder, fakat ayrılığı engelleyemezler. Çoğu kaynakta Yahya Kemal faktörü öne sürülür, fakat Celile Hanım'ın romanlara konu olan aşk hikâyesi Hikmet Bey'le olan evliliği bittikten sonra başlamıştır.

Nazım Hikmet, annesi Celile Hanım (en soldaki) ve kız kardeşi Samiye Hanım ile birlikte (üstte).

1920'li yılların başında Yahya Kemal (en sağdaki) arkadaşlarıyla (solda).

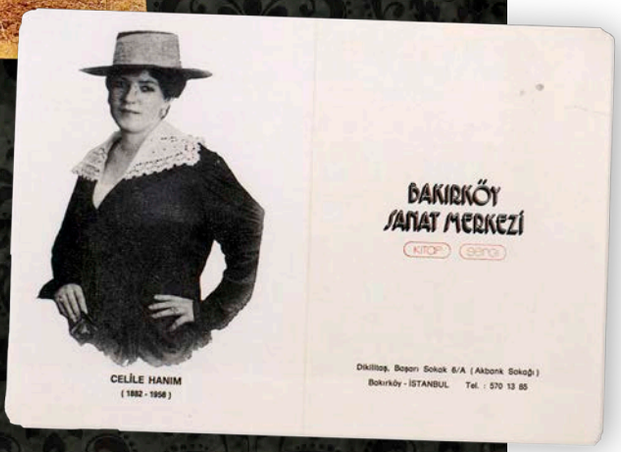

Celile Hanım, Yahya Kemal'e 1918'de yazdığı mektupta şöyle sesleniyor: "Ruhum iki gözüm, nerelerdesin? Göreceğim geldi. Bugün Pazar. Belki gelirsin diye 3 vapurunu pencerede bekledim. Gelmedin. Mahzun oldum. (...)" (sağda, Taha Toros Arşivinden).

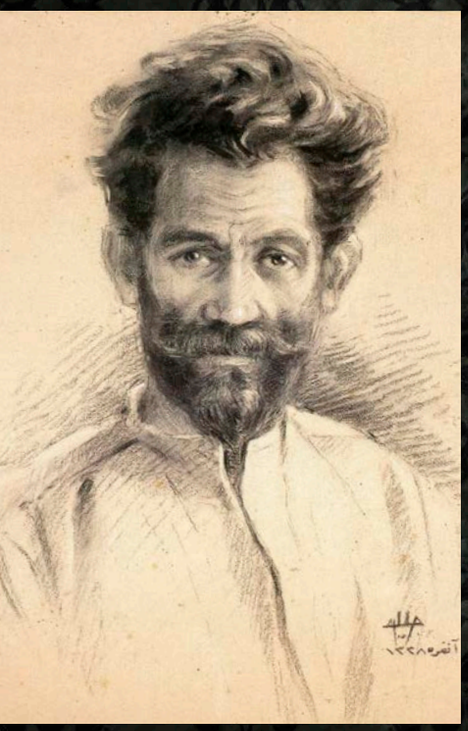
Oğlunun hocası Yahya Kemal'le aşk

1916-19 yılları arasında geçen Celile Hanım ve Yahya Kemal'in hüzünlü ilişkisine Memet Fuat, Vâlâ Nureddin ve Taha Toros'un hazırladıkları kıymetli biyografilerde rastlıyoruz. Hikâye şöyle başlıyor: Nazım Hikmet edebiyata eğiliminden dolayı Heybeliada'daki Bahriye Mektebi'ndeki hocası Yahya Kemal'den özel ders almaya başlamıştı. Nazım ise hocasına hayrandı. (Hatta bir keresinde kız kardeşinin kedisi için yazdığı şiir üzerine Yahya Kemal kediyi okula getirmesini istemiştir; Nazım çok şaşırsa da kediyi ertesi gün okula götürmüştür. Hocası, "sen bu yoluk kediye bile şiir yazmışsan, şüphesiz şair olacaksın" cümlesiyle onu yüreklendirmiştir.) Celile Hanım, Yahya Kemal'den dört yaş büyüktü. Yahya Kemal haftada bir, Cemile Hanım'ın Erenköy'deki evine gelir, Nazım Türkçe ve edebiyat derslerini aldıktan sonra bahçeye gönderilir ve ikili büyük salonda kristal bardaklardan çay içip sohbet ederlerdi. Yine böyle bir ders gününden sonra Nazım, hocasının veda ederken annesini öptüğünü görmüştür. Bir hafta sonra hocasının paltosunun cebine küçük bir kâğıt bırakır. Kâğıtta, "hocam olarak girdiğiniz bu eve babam olarak giremezsiniz!" yazılıdır. Bu son dersleridir. Nazım okulunda hocası ve annesiyle ilgili dedikoduların ayyuka çıkmasına çok öfkelenmiş, hocasını dövmek üzere kendisini aramaya çıkmıştır. (Aynı günlerde Necip Fazıl hocasıyla >>

Celile Hanım'ın karakalem nü çalışmalarından biri (üstte).Celile Hanım'ın ölümünden sonra tüm eserlerinin toplu olarak sunulduğu illk serginin broşürü, 1988 (sağda).

Celile Hanım'ın karışık teknikler kullanarak yaptığı portreler (üstte) arasında, kızkardeşinin eşi Samih Rifat Bey'inki (solda) de bulunuyor.

Nazım, hocası Yahya Kemal'in veda ederken annesini öptüğünü görmüştür. Hocasının paltosunun cebine "hocam olarak girdiğiniz bu eve babam olarak giremezsiniz!" yazılı kâğıt bırakır.

bu konuda dalga geçtiği için cezalandırılmıştır.) Yahya Kemal bir süre okula gelmemiş, adresini değiştirmiştir. Yahya Kemal'in Cemile Hanım'a âşkı *Vüsal*, *Telakki*, *Erenköy'de Bahar*, *Eski Mektup* şiirlerinden bilinmektedir. Fakat aşkları 16 yaşındaki Nazım yüzünden değil bizzat Yahya Kemal'in evlilikten vazgeçmesiyle sonlanmıştır. Celile Hanım'ın evlenmek için hazırlıklar yaptığı, çeyizini bile hazırladığı söylenir. Annesi Leyla Hanım devreye girip Yahya Kemal ile görüşmüştür. Ne var ki Yahya Kemal sosyal baskılara dayanamaz ve Celile Hanım'la evlenmekten cayar. Celile'den sonra bilindik bir ilişkisi olmamış, asla evlenmemiş, hayatını sefaretler ve otellerde geçirmiştir. Ölümünde az sayıda eşyası arasından bir zarf çıkar. Zarfın içinde iki yaprak ve şu not vardır: "Bu zarfın içindeki hatıra 19 Ağustos 1930'da Sirkeci Garı'nda gece saat 22.00'de veda ettiğim aziz bir kadının göğsündeki çiçeklerdir. Koparıp verdiği bu iki yaprağı daima muhafaza edeceğim."

Resim hayatına Paris'te başlar

Ayrılacaklarını anladığında Celile Hanım Paris'e taşınmaya karar verir. Asıl resim hayatı 40 yaşından sonra Paris'te resim akademisine yazılmasıyla başlar. Paris'ten sonra Roma'da özel eğitimler almış, Berlin'de resim üzerine incelemeler yapmıştır. Resimlerini daima, sadece "Celile" olarak imzalar. İlk kadın ressamlar kuşağında yer alan diğer ressamlar gibi o da savaşlar ve yokluklarla mücadele etmiş, ailesi ve sanatı arasında kalmış, o yüzden de ardında çok fazla eser bırakmamıştır. Her şeye rağmen resim hayatının hep merkezinde olmuştur. Nazım'ın bir mektubunda dediği gibi, tutkulu ve hırslıdır: "Anam inanmasını bilen kadındır. Resme bir dindar gibi inanır. Sonra anam, bana öyle geliyor ki, bütün delişmenliği ve bebek güzelliği altında, bir türlü ortaya vuramadığı müthiş ihtiraslı bir et taşıyordu. Annem bedbaht bir kadındır. Ve ömrümün üzerinde anamın bedbahtlığını ben taşır dururum. Sana bir şey söyleyeyim mi, anamı o kadar gizliden gizliye severim ki, ömrümde ilk defa yalnız sana ondan bahsediyo-

rum. Annemle ahbap olursan, hâlâ boyalar içinde, yani hem paleti, hem yüzü gözü boyalı, inanmış, bedbaht, fakat dehşetli çalışkan ve her şeye rağmen yaşamak isteyen, bir şeyler yaratmak için çırpınan, ihtiyar, nazik bir kadınla dost olursun."

Celile Hanım ülkeye döndükten sonra İbrahim Bey adında bir kaymakam ile çok kısa bir evlilik yapar. Soyadı kanunu zamanında Uğuraldım soyadını almış olsa da yeni soyadı ona uğur getirmez. Bu sıralarda ilk eşi Hikmet Bey'i kaybeder. ("Mussolini" adlı köpeği Hikmet Bey'i ısırdıktan sonra ölünce kuduz aşısı olur. Hemen akabinde geçirdiği otomobil kazasından dolayı tetanoz aşısı da olur. Sonuç; felç. Hikmet Bey 1932 yılında vefat eder.)

Celile Hanım'ın hayatının son zamanları mahpus oğlunu kurtarma çabalarıyla geçer. Nazım Bursa Cezaevi'ndeyken ona yakın olmak için Bursa'ya taşınır. 1950'de artık gözleri görmeyen Celile Hanım hapishanede açlık grevindeki oğluna destek vermek için kendi de açlık grevine başlar. Galata Köprüsü'nün üzerinde "Oğlumu kurtarın" yazılı bir pankart açıp imza kampanyası başlatır.

Yahya Kemal ile yolları burada son kez kesişecektir gerçi Celile'nin gözleri bu acı sahneye tanık olmayacaktır. Beyatlı onu görmezden gelerek hızla uzaklaşmış, devlette mühim makamlarda olmasına rağmen Celile'nin oğluna yardım isteyen mektuplarını cevapsız bırakmıştır. Yahya Kemal'i tanıyanlara bu kayıtsızlığıyla ilgili soru sorulunduğunda ortak cevapları, "çok korkaktı" olacaktır. Hapis hayatının 12. yılına girmesiyle başlayan açlık nöbetinin ikinci turunda, Nazım'ın ve Celile hanımın açlık grevlerine (teyze çocuğu) Oktay Rıfat, Orhan Veli ve Melih Cevdet Anday da katılır. Nazım 15 Temmuz 1950'de çıkan af kanunuyla serbest bırakılır. Celile hanım elinden gelen her şeyi yapmıştır fakat 1951 yılında vatandaşlıktan çıkarılmasını önleyemez. Nazım'ın yurtdışındayken Celile hanım 1956 yılında Ankara'da Yahya Kemal'in meçhule giden "sessiz gemisi" gibi sessizce ayrılır aramızdan ◉

Resimle HAFTA

1 Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Mayısın 9 uncu Salı günü İstanbulda, ismini taşıyan gezi yapılalıdan beri ilk defa olarak, Taksim İnönü Gezisinde C. H. P. Başkanı olarak bir konuşma yapmış ve İnönüyü 25 binden fazla bir halk kitlesi tarafından dinlenmiştir.

2 19 Mayıs Gençlik Bayramı için okullar 10 Mayıs Çarşamba günü Fenerbahçe ve İnönü stadlarında jimnastik ve yürüyüş provaları yapmışlardır. Bu yıl 19 Mayıs günü, seçim haftasına ve yeni Meclisin açılmasına takadüm eden günlere tesadüf ettiği için, mutad merasim, bütün yurtta yeni Meclisin açılışını takip eden günlere tehir edilmiştir. Resim, İnönü stadında yapılan provalarda bir kız okulunun yürüyüşü sırasında alınmıştır.

3 13 yıldan beri hapis yatmakta olan şair Nâzım Hikmetin annesi Bayan Celile, Mayısın 9 uncu Salı günü saat 18 sularında Köprünün Kadıköy iskelesinde oğlunun cezaevinden çıkması için halkı etrafına toplıyarak nümayiş yaptığından polis tarafından savcılığa teslim edilmişse de, sonradan serbest bırakmıştır.

4 11 Mayıs Perşembe günü şehrimize gelen İngilterenin

Oğlu Nazım Hikmet'in cezaevinden çıkarılması için Kadıköy İskelesi'nde eylem yapan Celile Hanım'la ilgili haber (üstte).

Celile Hanım'ın aile kökleri Polonya ve Prusya'dan

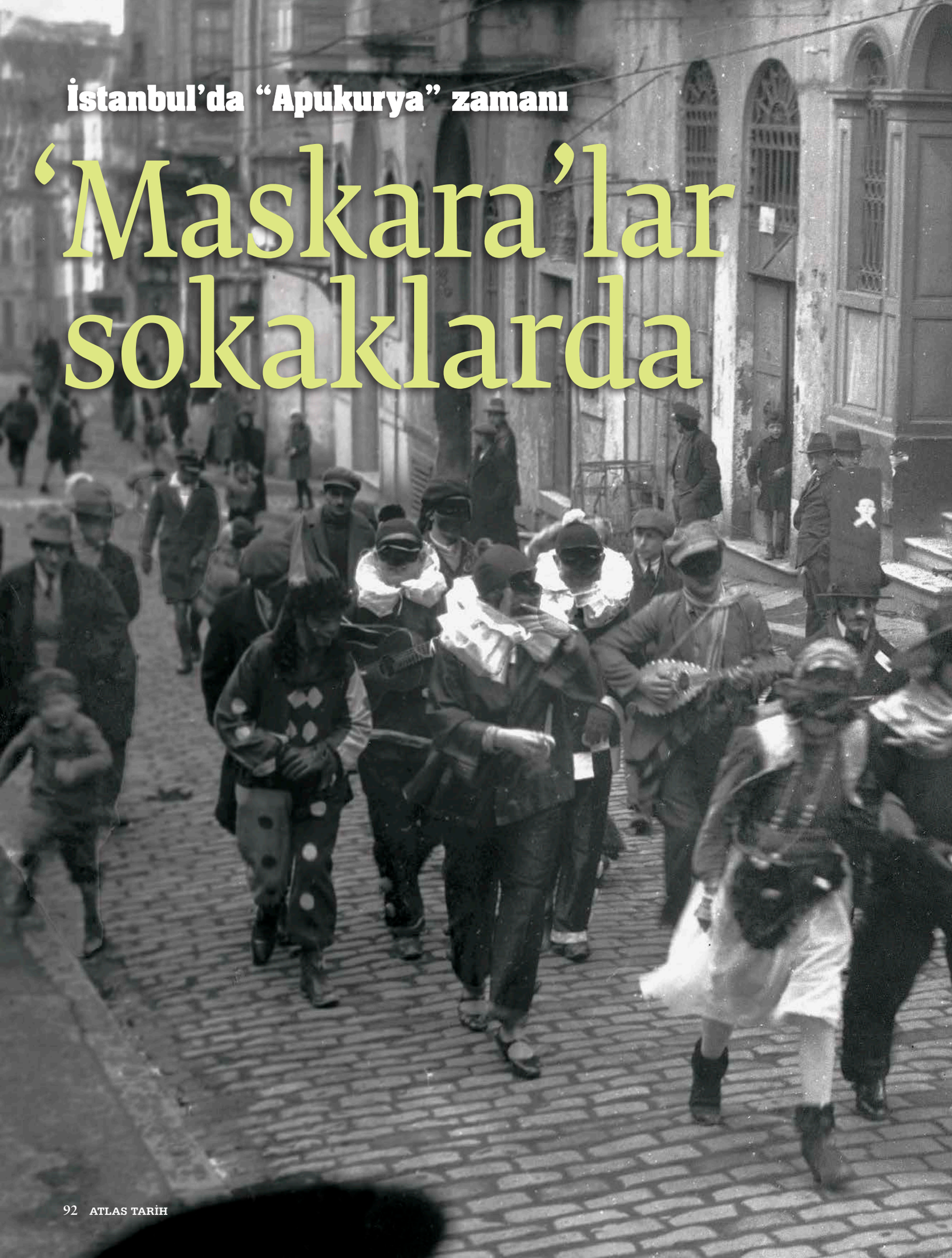
Celile Hanım'ın baba tarafından dedesi Lehistanlı (Polonya) subay Konstanty Borzecki idi (1826-1876). 1848 yılında Prusya ve Rusya'ya karşı Lehistan'ın bağımsızlığı hareketine katılmış, ayaklanma bastırıldıktan sonra Osmanlı İmparatorluğu'na sığınarak Mustafa Celaleddin adını almıştı. Varşova Güzel Sanatlar okulundan mezun yetenekli bir ressam olan Mustafa Celaleddin haritacılığın yeni yeni geliştiği Osmanlı ordusunda reformcu Sadrazam Koca Mustafa Reşid Paşa'nın dikkatini çekmiş, harita şubesine getirilmişti. Uzun yıllar İstanbul'daki Harp Okulu'nda harita hocalığı yapmıştı. Kolordu komutanı olarak savaştığı 1876'da Karadağ 'da şehit düştü. Mustafa Celaleddin Paşa ardında *Eski ve Modern Türkler* gibi bir eser bırakmıştır ki, bu hem ulus devlet tarihçiliğini, hem de "Türkçülük" akımını derinden etkilemiştir. Fransızca yayımlanan eser Türklerin "barbar" olduğunun tezine karşı çıkıp Avrupa'ya Türkleri tanıtan ilk eser olarak nam salmıştır.

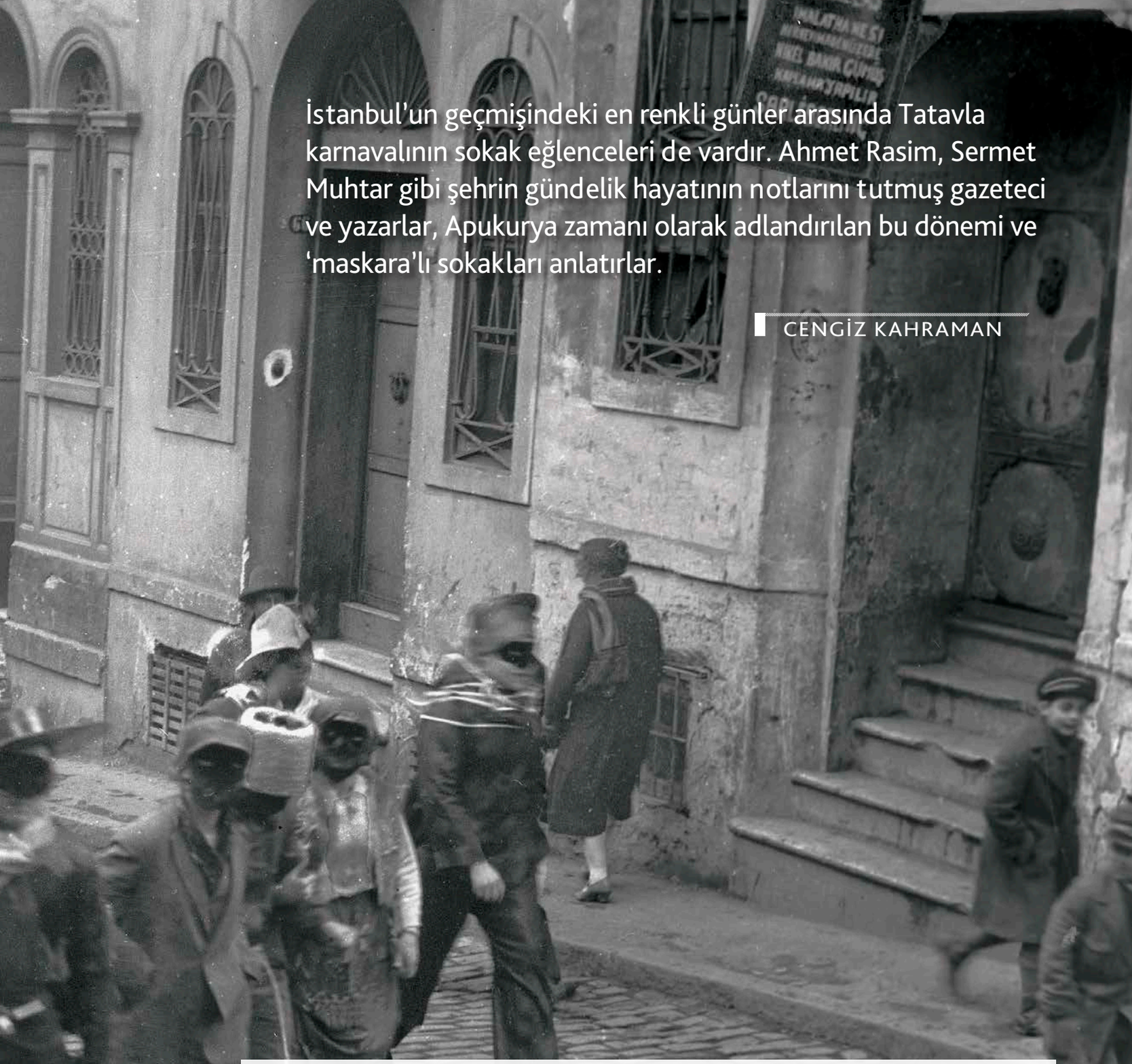

Celile'nin anne tarafından dedesi ise bir başka önemli askeri şahsiyet olan Mehmet Ali Paşa'dır. Prusya Krallığı'nda 1827'de dünyaya gelmişti ve adı Ludwig Karl Friedrich Detroit'ti. Osmanlı-Rus Savaşı'nın bitiminde Berlin Kongresi'nde Osmanlı'yı temsil eden üç kişiden biridir. Berlin Konferansı'nın yeni çizdiği sınırlardan hiç de memnun olmayan Balkan Müslümanlarını yatıştırmak için Balkanlar'a gönderilir. Üç gün süren ayaklanmaların sonunda Arnavutlar tarafından Karadağ'da linç edilerek öldürülmüştür. Celile Hanım'ın babası Hasan Enver ise (solda) Paris'te mühendislik eğitimi alır, ardından askeriyeyi seçer. Öldürülen Mehmet Ali Paşa'nın kızı Leyla Hanım ile evlenir. İşte bu evlilikten ilk olarak Celile dünyaya gelir. Ardından Münevver, Mustafa Celaleddin, Mehmet Ali ve Sara doğar. Hasan Enver Paşa pek çok dile hakim olması ve uluslararası siyasetteki uzmanlığı nedeniyle çeşitli diplomatik görevler nedeniyle Avusturya'dan Küba'ya, Çin'den Girit'te pek çok ülkeye tayin edilir. 1897 Yunan Harbi'nde görev alır. Sultan Abdülhamid'in yaverlerinden biri olarak tanınır.

İstanbul'da "Apukurya" zamanı

'Maskara'lar sokaklarda

İstanbul'un geçmişindeki en renkli günler arasında Tatavla karnavalının sokak eğlenceleri de vardır. Ahmet Rasim, Sermet Muhtar gibi şehrin gündelik hayatının notlarını tutmuş gazeteci ve yazarlar, Apukurya zamanı olarak adlandırılan bu dönemi ve 'maskara'lı sokakları anlatırlar.

CENGİZ KAHRAMAN

Antik çağlardaki pagan âdetlerinden birisi de Dionysos için düzenlenen törenlerdi. Baharın gelişi ve hayatın başlangıcının kutlandığı Dionysos törenlerinde kostümler giyilir, maskeler takılır, çeşitli hayvanların kılığına girilir, şarkılar söylenir, dans edilir ve bol miktarda alkol tüketilirdi. Hıristiyanlığın yayılmasından sonra din adamları bu tür pagan âdetlerine soğuk da baksalar bu tören ve karnavalların çoğu Hıristiyanlık tarafından massedildi. Bunlardan birisi de Dionysos törenleriydi. Doğu Roma döneminde İstanbul'da Büyük Perhiz olarak bilinen ve paskalya ile sonuçlanan 40 günlük oruçtan önceki tek eğlence fırsatı olarak kurumsallaştı. İstanbul'da Tanzimat döneminde kutlanan ve halk arasındaki adı "Apukurya" olan karnavallarda kostüm giyen ve "maskara" adı verilen kişiler, arkadaşlarının evlerine ziyarete gider, ev sahibiyle bol esprili sohbetler yapardı. İşin en eğlenceli kısmı ev sahibinin maskaranın kimliğini tahmin etme çabasıydı. Toplumun kaymak tabakası karnavala Pera'nın en lüks evlerinde ya da yabancı ülkele- >>

1 Temmuz 1882 tarihli *The Graphic* dergisinde karlı bir İstanbul sokağında üzerine kar düşen bir Apukurya maskarası (altta).

FOTOĞRAFLAR: CENGİZ KAHRAMAN ARŞİVİ

rin büyükelçilik binalarında düzenlenen ünlü Pera balolarına giderek katılırdı. Kutlamalar Tatavla'da, bugünkü adıyla Kurtuluş semtinde sonlanırdı.

İstanbul'daki karnaval ve maskaralara ait bilinen en eski görsel 19 Mayıs 1855 tarihli *L'Illustration* dergisinde yayınlandı. İllüstrasyonu yapan ressamın hayal gücünün de devreye girdiği görselde "Jardin Public" (Halk Bahçesi) diye tanımlanan bir alanda maskeleriyle eğlenen maskaralar tasvir ediliyordu. *The Graphic* dergisi de 1 Temmuz 1882 tarihli sayısında soğuk ve karlı bir İstanbul sokağında bir maskarayı gösteren illüstrasyon yayınladı. Bu resimde, arkada Ayasofya görünse de çizer, hiç kuşkusuz hayal gücünü seferber etmiştir. Her iki illüstrasyon da şubat sonu veya mart başlarında İstanbul'daki Apukurya Karnavalı'ndan okuyucularını biraz gecikmeli de olsa haberdar etmektedir.

Sermet Muhtar Alus, Reşad Ekrem Koçu'nun *İstanbul Ansiklopedisi*'ne yazdığı Apukurya maddesinde, bu geleneği şöyle anlatıyor:

"İstanbul'un Türk ve Müslüman halkı, Apukurya deyip dururlar, şehirdeki Rumlar ise Apekriya derler. En doğrusu Apakreas veya Apekreas'tır. Şubat ayına rastlar. Rumlar karnaval mevsimi addederler.

Apukurya üç hafta sürer. İlk haftanın adı 'kreatini', yani etlidir, üç hafta sonra perhize gireceği için et ve etli sebzeler bol bol yenir; ikinci haftanın adı 'tirini', her türlüsü yenilir; üçüncü haftanın adı 'stridia', yani istiridyeli, istiridye ve deniz mahlukatı yenilir. Apukuryanın sonu daima pazartesi gününe rastlar. O güne 'katari lefteri' derler, o gün meşhur Tatavla Panayırı olur, ertesi gün Ortodokslar Büyük Perhiz'e girerler, 40 gün sonra da Büyük Paskalya başlar."

Rengârenk kostümleri ve maskeleriyle günlerce süren karnaval, değişen takvime göre, şubat sonu veya mart başında mutlaka pazartesi gününe rastlayan "Kathara Deftera" (Temiz Pazartesi) günü doruğa ulaşarak son bulur. Özellikle Beyoğlu ve Kurtuluş semtleri bir karnaval havasına bürünür, müzikli, danslı, içkili eğlenceler sokaklara taşarak gece gündüz sürerdi. Bu şenliklerde maske takma, garip kıyafetlere bürünme, yüz boyama geleneği İstanbul Türkçesine "Apukurya Maskarası'" deyimini miras bırakmıştır.

İstanbul'da, özellikle Kurtuluş ve Beyoğlu'nda 1930'lu yılların sonuna kadar şubat ayı içerisinde çok renkli, eğlenceli günler yaşanmış. Bunları

Tatavla Karnavalı'nda maske takma, garip kıyafetlere bürünme ve yüz boyama geleneği İstanbul Türkçesine "Apukurya maskarası" deyimini miras bıraktı.

döneme tanıklık da eden Ahmet Rasim, Osman Cemal (Kaygılı), Sermet Muhtar (Alus), Hikmet Feridun (Es) gibi gazeteci yazarlar renkli üsluplarıyla anlattılar.

Ahmet Rasim karnavalda!

İstanbul'da Rum cemaatinden başka, şehrin diğer ahalisi de bu geleneksel eğlenceye dahil olmak için fırsat kollardı. Özellikle yazar çizer takımı, karnaval günleri, bir önceki gecenin yorgunluğuyla ertesi günkü yazılarını yetiştirmekte zorlanırdı. Bunlardan en önemlilerinden "Şehir Mektupçusu" Ahmet Rasim de direktörünün bu konudaki şikâyetlerinden bahseder. Üstat, yine böyle bir Apukurya eğlencesini anlattığı makalesinin girişinde, yazılarında "Perukar" (berber) diye sık sık bahsettiği yakın arkadaşından ilk dans derslerini nasıl aldığını da anlatır:

"Balo, karnaval, henüz gördüğüm şeylerden değildi. Alafranga dans nasıl oluyor bilmiyordum. Gerçi Perukar, bir gün karşımda eğilip bükülerek, ayaklarını sürtüp birbirine sürerek:

-Bir elini kadının beline, bir elini de onun eline..."

Üstat ilk dans derslerini aldıktan sonra bir pazar sabahı lapa lapa kar yağarken perükarın dükkânından sokağı seyrederken, karnaval maskaralarına rastlar. Perukar, Faiz ve Ahmet Rasim'e bir önceki sene katıldığı, festivalden bahsederek, ağızlarının suyunu akıtır:

"Bu gece son gece amma civcivli gece!.. Yarın da istiridye panayırı... Ondan sonra karnaval biter, perhiz girer..."

Perukar bir ay önce içkiyi bırakmış olsa da, iki arkadaşın ısrarlarına dayanamayarak hep beraber Perukar'ın berber dükkânının bulunduğu Galata'dan Beyoğlu'na gitmeye karar verirler. Faiz, Ahmet Rasim'in evine giderek annesinden izin alır ve bir miktar parayla da geri dönünce Ahmet Rasim'in içi rahatlar ve üç arkadaş kendilerini bekleyen macera dolu geceye doğru yola çıkar. Kar yağmaya devam ederken, Meyyit Yokuşu'nda evin önünde kurulmuş bir laternaya rastlarlar. Şişhane Karakolu'nun da bulunduğu meydan, karakolun fenerinin loş ışığı ile aydınlanıyor ve olaya romantik bir görünüm katıyordu. Laterna güzel bir müzik çalıyor ve çeşitli kıyafetler giymiş olanlar da polka oynuyordu. Daha sonra laternanın peşine takılan grup bugünkü Beyoğlu Belediyesi Dairesi'nin önünden Tepebaşı'na doğru yola koyuldu. Belediye Dairesi'nin önünde mumlarla aydınlatılmış, tekerleklerle yürütülen bir vapur maketine maskaraların binip vapur düdüğünü taklit ederek eğlendiklerini gördüler. Onların arkasında da büyük bir paskalya yumurtası taşıyan hamallar vardı.

Ahmet Rasim, "Şehir Mektupları" köşesinde bizzat katıldığı karnavaldan lezzetli anlatımıyla adeta günümüze de naklen yayın yapar. Beyoğlu'na maskara grubunu takip ederek çıkan üç arkadaş (bir ara Perukar'ı kaybetseler de, daha sonra yine bir araya gelirler) Beyoğlu'nda birçok eğlence yerine girip çıkarlar. Odeon ve Konkordiya'da düzenlenen maskeli balolara katıldıktan sonra, soğuğa ve kar yağışına aldırmadan, meyhaneleri, gazinoları gezerler. Bu uzun hikâye, meyhanelerden çıkan maskara alaylarının sokaklara dağılması ile sonlanır:

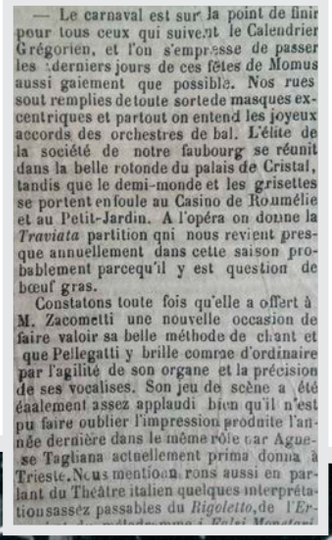
"Etrafta ne kadar meyhane varsa hepsinden yirmişer, otuzar kadehli, birer ikişer tepsi çıkmıştı.

- Oristi!

- Buyurun!

Davetiyeleriyle bunları karşılıyorlardı. Çeşitli çalgıların çaldığı havalarına >>

— Le carnaval est sur le point de finir pour tous ceux qui suivent le Calendrier Grégorien, et l'on s'empresse de passer les derniers jours de ces fêtes de Momus aussi gaiement que possible. Nos rues sont remplies de toute sorte de masques excentriques et partout on entend les joyeux accords des orchestres de bal. L'élite de la société de notre faubourg se réunit dans la belle rotonde du palais de Cristal, tandis que le demi-monde et les grisettes se portent en foule au Casino de Roumélie et au Petit-Jardin. A l'opéra on donne la *Traviata* partition qui nous revient presque annuellement dans cette saison probablement parcequ'il y est question de bœuf gras.

Constatons toute fois qu'elle a offert à M. Zacometti une nouvelle occasion de faire valoir sa belle méthode de chant et que Pellegatti y brille comme d'ordinaire par l'agilité de son organe et la précision de ses vocalises. Son jeu de scène a été également assez applaudi bien qu'il n'est pu faire oublier l'impression produite l'année dernière dans le même rôle par Agnese Tagliana actuellement prima donna à Trieste. Nous mentionnons aussi en parlant du Théâtre italien quelques interprétations assez passables du *Rigoletto*, de l'*Er-*

9 Şubat 1864 tarihli *Journal de Constantinople* gazetesinde Apukurya Karnavalı hakkında özetle şunlar yazıyor: "Sokaklar maskeli insanlarla dolu. Halk müzisyenlerin geçmesini bekliyor. Elit tabaka ise Casino de Roumeli ve Küçük Bahçe'de kutlamalara katılıyor." (altta). 1930'lu yıllarda karnavalı kutlayanlar (en altta).

Kış girip de Apukurya mevsimi gelince balolar başlardı. En lüks balolar Pera Palas'ta,

Tatavla'da Apukurya Karnavalı'nda maskaralar eğleniyor. Tarih 27 Şubat 1933 (üstte).

uyar uymaz okunan şarkılar, atılan naralar, çekilen halaylar, hoylar, bağırmalar, çağırmalar arasında kalmıştık.

Kar yine başladı. Fakat bu defa lapa lapa yağıyordu. Süvariler öne düştüler... Arkalarından mumlu araba, sırık hamalları, ayı patisi, bizim zurnalılar yürüyordu. Evlerinden dökülen konfetiler kar parçalarına sarılarak iniyor, bazen ayak basılmamış küçük yerler üzerinde menevişler yapıyordu.

Ortalık seyreldiği halde bile bizim Perukar meydana çıkmadı.

'Beni bırakıp gittiler' demesin diye biz de öndekileri izleyerek bir yerlere iniyorduk. İndikçe indik. Sokak kâh daralıyor, kâh genişliyordu. Başımız, kulaklarımız sarılı olduğu için ufak tefek şeyleri duymuyorduk. Bir dönemeçte durduk. Bir de arkama bakayım ki yeni bir kalabalığın uçları geliyor!..

Atlı, yaya, küfeli, sırta binmiş, el ele, kol kola, yüzlerce maskara akıyor... İçlerinde kızaklı bile vardı. Fakat en çok dikkatimi çekeni dört sesli bir maskara idi. İki yanında iki zurna, önünde, ardında birer klarnet kıyamet koparıyor, kendisi elleriyle – güya iyice işitmiyormuş gibi – sürekli kulaklarını açıyordu. İki davul iki çifte nara da caba!

Biz şaşakaldık, belki siz de şimdi şaşarsınız; bu bizim Perukar değil miydi?"

Odeon'da maskeli balo

Sermet Muhtar da yakın arkadaşı Üsküdarlı Raşit Bey'den dinlediği Odeon'daki baloyu bir yazısında şöyle naklediyor: "Eski Odeon baloları büsbütün başka çeşitte idi. Kış girip de Apukurya mevsimi gelince Odeon baloları da hızını almaya başlardı. O zamanlar en lüks balolar Pera Palas'ta, kibarcaları Tepebaşı kışlık tiyatrosunda, harcıâlem ve civcivlisi Odeon'da olurdu.

Akşamüstü, Beyoğlu Caddesi'ni şöyle bir kolaçan ederken göze çarpar, kapının üstünde renkli fenerler ve bayraklar; sağında, solunda iki levha; üstlerinde, kalın yazıyla Fransızca, Rumca,

Müzikle dans eden Tatavlalılar (üstte). 1932 yılındaki karnavalda süpürgeli maskara (sağda).

harcıâlem ve civcivlisi Odeon'da olurdu.

Ermenice balo kelimesi ve beş on satır. Tek tük maskaralar, yan sokaklardan caddeye; caddeden yan sokaklara girip çıkıyorlar. Odeon'un önü daha omuz omuza değil. Antre alacaksan mecidiyeyi, loca tutacaksan sarı lirayı toka edersin. Bu gibi yerlere yalnız gidip bilmem nesini yemiş isponoz gibi pineklemek caiz olmadığından refakette üç dört arkadaş da bulunur. Tıpkı tiyatroda olduğu gibi locayı açmak için biri öne düşer. Locaya girip şöyle bir yerleştiniz. İlk farkına varılan şey, pudra, lavanta, içki, nefes, ter, ayak kokularından mürekkep bir başka halitanın (karışımın) genizi yakması.

Şaka maka, tiyatro hemen hemen dolmuş. Sahnenin perdesi açık; içindeki sıra sıra iskemlelerde seyirciler. Parterde ne kadar koltuk, sandalye varsa kaldırılmış. Şöyle etrafa bir göz gezdir: Venedik, Çiçekçi, Yeniçarşı, Çeşme, Sağ-Sol, Çukur, Ziba, Timoni, Derviş, Bayram, Yeşil ismindeki sokakların ne kadar yosması varsa hepsi, maskeli olarak hazır ve nazır.

Gelelim selatin meyhane canibine...

Bir taraftan loncadan getirilmiş bir ince saz takımı. Masaların etrafında gene o dediğimiz mor fesli, göbekli, afilli ihvanlar, yanlarında teyzeler ve kızları. Artık burada herkes feryadı vermiş, olacağı kadar olmuş. Ağızlarında metelik dönmez.

- Vur, kabadan bir çiftetelli de bizim şişko Zabel kıvırsın!

- Ciğerim onu geç, çok yüklenmiştir, ağzından lağımı taşırır; Kara Marika kalksın!

Marika kımıldanırken Hasköylü Rebeka daha tetik davranır. Şıkır da şıkır oynamaya başlar. Eller ceplere sokulup metelik, kuruş, çeyrek ne varsa avuç dolusu başından serpilir. Kasap havası ve hora emri verilince herkes yerinden fırlar, omuz omuza tutuşur. Yerler esnemekte, camlar zangır zangır, ortalık toz duma. İki göz arasında Habeş hanende yerdeki paraları toplarken,

- Susalım, susalım. Surpik Hanım oynayacak! nidası gürler. >>

Samatya'dan, Fener'den, Balat'tan gelen maskaralar, mandolinler ve şarkılar eşliğinde

Pagan geleneğinin uzantısı olan çeşitli hayvan başı ve karnaval maskeleri, kostümleri ile maskara kıyafetleri, Yüksekkaldırım ve Beyoğlu'ndaki mağazalarda satılırdı.

Samatya'dan, Makriköy'den (Bakırköy), Fener'den, Balat'tan gelen maskaralar, mandolinler, gitarlar ve şarkılar eşliğinde köprüyü geçer, Pera'dan Yenişehir'e iner, Akarca Yokuşu'ndan Kurtuluş'a varırlardı. Kimi maskaralar Yunan eşkıyası kıyafetine bürünür, kimi aynı tarihe denk gelen Venedik karnavalındaki gibi, giyinip kuşanır, kimi de Anadolu hammallarının (heyamolacılar) urbalarını sırtlarına geçirip bereketi temsil eden dev bir yumurta taşırdı. Tören alaylarına Rum, Ermeni ve Leh genelev kadınları da katılırdı. Sabaha kadar yüzlerce binlerce sarhoş maskara, sokakları, meyhaneleri, gazinoları arşınlardı.

1930'larda bir kadın, karnavalda maskesini takmış, orkestranın sokaktan geçişini bekliyor (solda).

Şehrin çeşitli semtlerinden akın akın Beyoğlu'na gelen maskara kafileleri, alkolün ve eğlencenin dozu artınca tartışmalara ve kavgalara da neden oldu. Karnaval gecesi çok eğlenenlerden olan Ahmet Rasim Bey, eleştirmekten de geri durmaz:

"Vay karnaval vay!... Lakin ne suret ne biçim! Biri kapalı, diğeri açık. Takvimde rezalet dökümü fırtınası yazıyor. Sululuk mu dediniz? Derya. Hatta maskeli, maskesiz Beyoğlu'nda ne kadar tab-ı abdar sahibi varsa bu mevsimde azıp taşar; sokakta, gazinoda, baloda çoşar. Kim kimden aşağıya kalır? Makara seyredeceğiz deyip de maskara olmadan dönen nevadireden maduddur.

Karnaval maskaralıkları olur maskaralıklardan mıdır? O balolar, çalgılı kahveler, gazinolar, birahaneler hıncahınç dolu. Vukuat mı dediniz? Birbiri ardınca kimse kimseyi tanımıyor. Yankesicilik, sirkat, hacamat, tokat, sille, şamar, baston gırla."

Karnavala muhafazakâr bakış

Ahmet Cemaleddin Saraçoğlu, dönemin popüler dergisi *Yirminci Asır*'ın 390. sayısında (4 Şubat 1960), Ahmet Rasim ve Sermet Muhtar Alus'un yazılarından alıntılarla Apukurya'yı tanıtıyor. Muhafazakâr görüşleriyle bilinen yazar, tanık olduğu karnaval için, "eski İstanbul'un karnavalları bir eğlenceden ziyade şehirde ayak takımı namına ne kadar kopuk Rum kopilleri varsa hepsinin ayaklanıp, tıpkı fırtına gibi; yağmurlu bir günde sular üstünde yüzen muzahfarat gibi, Beyoğlu Caddesi'ni, yan sokaklarını doldurmaları, rezale-

Baharın ilk panayır günü: Temiz Pazartesi

Bu sayfiye yerlerinde Temiz Pazartesi (paskalya öncesi kırk günlük oruç devresinin ilk günü) günlerinde daima Baklahorani (Baklahorani kelimesi perhiz yiyeceklerine atıfta bulunur) kutlanır. Sonsuz bir insan yığını, özellikle de halk sınıfları, Tatavla'ya akın eder; öğleden sonra ise bu yığınlara Pera'dan ve başka mahallelerden gelen üst sınıflar da iştirak eder.

Daha sabahtan itibaren, tükenmek bilmeyen dalgalar halinde tepeyi tırmanmaya başlar, mahalle keyifli, muzip bir ruhla dolar. Böylece bu güzel muhitte insanlar, baharın ilk panayır gününde, şarkılar, çalgılar, danslar ve perhiz yemekleriyle eğlenir.

Bu panayır, günler öncesinde hazırlıklara başlayan ve heyecanla Temiz Pazartesi'nin gelmesini beklerken havanın iyi olması için dua eden dükkân sahipleri tarafından özellikle sevilir. Havanın kötü olması ihtimali pek çok kişiyi umutsuzluğa sürükler, ne de olsa bugünün kazancıyla pek çok ihtiyaçlarını karşılama fırsatını elde ederler. Bu nedenledir ki, Temiz Pazartesi'nin iyi havaya denk geldiği seneyi de "iyi sene" olarak adlandırırlar.

Ayrıca yerliler, on yıl kadar önce vefat etmiş olan H.'nin, 30 yıl önce, 3 yıl boyunca Ayios Athanasios'un yazlık kahvehanesini kiraladığını anlatırlar. Kötü bir tesadüf eseri, o üç yıla denk gelen, Temiz Pazartesi havalar çok kötü olmuş. Dükkân sahibinin ilk iki yıldaki huysuzluğu ve söylenmesi üçüncü yıl öyle bir atmış ki, bütün üzüntüsü içinde bir ağacın tepesine çıkmış, küfürler savurarak, kötü havanın sorumlusu saydığı havaya ateş açmaya başlamış. Böyle

köprüyü geçer, Kurtuluş'a varırlardı.

tin diz boyuna çıktığı geceler" olduğunu yazıyor. Aynı makaleyi "bu rezil sahnelerin mübarek yurdumuzdan defolup artık görünmemelerine hem kendi hesabıma, hem de yeni yetişen körpe nesiller hesabına şükürler ediyorum" diye bitiriyor!

Milliyet gazetesinde 4 Mart 1930 tarihli haberde fazla taşkınlık yapanların uyarıldığı anlatılıyor:

"Maskara taşkınlığı.

Maskaralar bu sene halka izaç (sıkma, bunaltma) etmişlerdir.

Bir müddetten beri, sokakları, umumi yerleri işgal ederek türlü taşkınlıklarla halkı izaç eden "maskaralık" nihayet bitti. Bu sene geçen senelere nisbeten maskaralık çığırından çıkmıştır. Bu yüzden birçok hadise ve kavgalar olmuştur. Nitekim Dolapdere'de, fazla taşkınlık, birkaç kişinin yaralanmasıyla neticelenen bir münazaaya sebebiyet vermiştir. Zabıta, gelecek sene, maskaraların, halkı izaç ve taşkınlık göstermemeleri için tedbirler almayı kararlaştırmıştır. Dün bir hususta polis müdür muavini Hüsnü Bey demistir ki:

- Bu sene fazla taşkınlıka halkı izaç edenler görülmüştür. Fazla taşkınlık yapanlar hakkında takibat yapılmıştır. Gelecek sene esaslı tedbirler alacağız."

Yeni Gün gazetesindeki 18 Şubat 1931 tarihli haberde de üstü örtülü bir alay ve eleştiri vardır:

"Evvelki akşam, Karamanlı bir zatı muhterem, Tarlabaş'ından geçen ve hep gençlerden mürekkep olan maskeli bir kafileyi, yanındaki arkadaşına göstererek diyordu ki:

- Dışarıda bu kadar bedava soytarı dolaşırken para verip de sinemalara, tiyatrolara soytarılık seyretmeye gidenlerin akıllarına şaşayım ben!

Ne dersiniz, Karamanlı efendi bu sözünde haklı mıydı, değil miydi?"

1929 yılında Tatavla'da yaşanan ve semtin adını Kurtuluş'a çeviren yangın felaketinden sonra, burada düzenlenen panayır eski görkemli günlerinden uzaklaşmaya başladı. 1930'lu yılların sonlarına doğru İkinci Dünya Savaşı koşulları ile de kutlamalar neşesini kaybetti.1941 yılında çıkarılan bir kanunla açık hava eğlenceleri, kamu güvenliği gerekçesiyle tamamen yasaklandı. Ancak Rum cemaati, kapalı alanlarda düzenledikleri küçük çaplı karnaval kutlamalarını günümüze kadar sürdürdü.

Sahife 6 — Akşam

Karnaval hazırlıkları başladı

"Âlâ büyük patlıcan burunlarımız, karış kepçe kulaklarımız var,,

"Eşek olursanız 3 buçuk lira... Katır olursanız 2 lira, öküz bir buçuk... ,,

"Burada her nevi maskara elbiseleri kiralanır ve maskeler satılır. ,, Dükkânın üstündeki bü-

dükkâna kalabalık bi grupu girdi... Başların bir ihtiyar zat vardı kızlar dükkânda bulu hayvanları bir türlü yorlardı.

10 Şubat 1932 tarihli *Akşam* gazetesinde karnaval hazırlıkları haberi (üstte).

GÖKHAN AKÇURA ARŞİVİ

Karnaval geleneği devam ediyor

2011 yılında Apukurya Karnavalı'nı yeniden hayata geçirmek için etkinlikler düzenlendi. Cafe Aman İstanbul adlı müzik grubunun kurucusu Stelyo Berber, İstanbul'da Apukurya geleneğini canlandırmak için "Fasl-ı Rembetiko" başlıklı bir repertuvar hazırladı. Şubat 2011'de Sultanahmet'te Armada Otel'de düzenlenen Apukurya eğlencesinde bu gruba, Tatavla Keyfi, Cümbüş Cemaati, Istinpolin, Fener Rum Lisesi Dans Grubu ve DJ Ali Doyran da eşlik etti. İstanbul ve Yunanistan'da kutlanan karnavalın şarkılarıyla eğlenen konuklar, maskeleri ve kostümleriyle geceyi daha da renklendirdi. Aynı sene 7 Mart'ta Kurtuluş Spor Kulübü önünde de müzik ve danslarla Apukurya geleneği yeniden yaşandı ◉

"delikanlılar" hiçbir yerden eksik olmaz.

Fakat bu kalabalığın arasında, Tatavla kiliselerinin kutsal ve tarihsel mekânlarını ziyaret etme ve millettaşlarına karşı örnek alınması gereken dayanışma ve inaçlarını ifade etme fırsatı bulan "hayırsever kurumlarımıza" çok önemli katkılar sunan, imanlı ve milletini seven müminler de bulunur.

Temiz Pazartesi haricinde, paskalyanın ikinci günü de Tatavla'da yine Konstantiniye'nin çeşitli yerlerinden insanların akın ettiği bir panayır tertip edilir. Bu panayır esnasında da insan her köşede, en melankolik ve başı bükük ziyaretçiyi bile kayıtsız bırakamayacak olan bir neşe ve coşkuya denk gelir. Tatavla, ziyaretçilere Yunanların antikeden beri bir özelliği olan büyük özgürlük ve misafirperverlik sunan katıksız Rum nüfusunun buradaki varlığından dolayı tarihinde her zaman bir mesire ve eğlence yeri olarak bilinir oldu.

(Kaynak: Tatavla Tarihi, Pamfilos Episkosu Melisinos Hristodulu, İstos Yayın, Birinci Basım, Ocak 2013)

Bibliyografya

- İstanbul Ansiklopedisi, Reşat Ekrem Koçu, Cilt 2
- Ahmet Rasim, Şehir Mektupları, İstanbul 1992
- Ahmet Rasim, Dünkü İstanbul'da Hovardalık "Fuhş-i Atik", Arba Yayınları, 1992
- Sermet Muhtar Alus, Masal Olanlar, Hazırlayan: Nuri Akbayar, İletişim Yayınları, 1997
- Hürriyet gazetesi, 3 Mart 2011
- Ahmet Cemaleddin Saraçoğlu, Eski İstanbul'dan hatıralar, Hazırlayan: İ. Dervişoğlu, Kitabevi, 2005
- Betrnard Bareillies, İstanbul'un Frenk ve Levanten Mahalleri, Güncel Yayıncılık, Ekim 2003

“Siyah İnci beyazlardan intikam alıyor”

Josephine Baker İstanbul’da

1934 yılında İstanbul, dünyaca ünlü dans ve ses yıldızı Josephine Baker'ı ağırlıyordu. Gelişi büyük fırtına koparacaktı. Basın her adımında peşinde, sahne alacağı Saray Sineması'nda yer bulmak ise mucizeydi.

GÖKHAN AKÇURA

Elbette Josephine Baker İstanbul’a önce filmlerle geldi. 2 Ocak 1929 tarihli gazetelere bakarsak görürüz ki Melek Sineması’nın ilanında [sonra Emek] “Moris Dökobra’nın siyah artist hakkında yazmış olduğu tarihçe: *Siyah İnci* filminin mümessili Jozefin Beker layık olduğu alkış ve takdirlere mazhar olacağı şüphesizdir. Yerlerinizi evvelden tedarik ediniz” diye yazdığına göre Josephine Baker’ın hayatını aktaran bir filmle karşı karşıyayız.

O dönemin ünlü siyahi dans ve ses yıldızı, Türk basınında nam-ı diğer Siyah İnci olarak anılırdı. Josephine Baker’ın İstanbul’a bizzat gelmesi, ilk olarak filmle hemen hemen aynı günlerde, 1929 yılı başlarında söz konusu oldu, ama bu gerçekleşemedi. *İkdam* gazetesinde yer alan bir habere göre şöhreti “eski hararetini kaybetmesine rağmen” yıldızın gelmek için öne sürdüğü koşullar çok ağırdı. Bir >>

Josephine Baker, kariyerinin başında (solda). Baker'ın İstanbul'a gelişini konu edinen *Akbaba* dergisi (üstte).

Josephine Baker gösterisi sırasında. Baker'in İstanbul'a gelişi hakkında gazetede yayınlanan haber: "Artist Amerika'daki zenci düşmanlığından teessürle bahsediyor". (altta).

Zenci yıldız

Jozefin Baker geldi, temsillerine başladı

Artist, Amerikadaki zenci düşmanlığından teessürle bahsediyor

Jozefin Baker kendisini karşılayanlar arasında

Meşhur zenci yıldız Jozefin Baker çarşamba sabahı konvansiyonel trenile şehrimize gelmiştir. Artist çarşamba günü akşamı şehir tiyatrosunda verilen Lüküs hayat piyesinde bulunmuş, dün akşamdan itibaren temsillerine başlamıştır.

Jozefin Baker Amerikada Saint Louis şehrinde doğmuştur. Bir müddet Amerika sahnelerinde dans ettikten sonra Avrupaya gelmiş ve Pariste Foliberjer, sonra

[Devamı ikinci sahifede]

kere İstanbul'da geçireceği her gün için 2500 lira talep ediyordu. Paris-İstanbul arasında yapacağı yolculukta, kendine ve uşaklarına özel bir yataklı vagon ayrılmasını istiyordu. Ayrıca, Pera Palas Oteli'nde üç büyük daire de Baker ve ekibi için tutulacaktı. Haber şöyle noktalanıyor: "Tiyatro müdüriyeti bu şartların ifası için 50.000 TL lazım olduğunu görmüş ve bu vaziyet karşısında bütün Avrupa gençlerini siyah bacaklarına meftun eden bu kadını şehrimize getirmekten sarfı nazar etmiştir."

Josephine Baker'ın İstanbul'a gelmesi için aradan beş yıl geçmesi gerekecekti. Bu kez, 1934 yılı başlarında, Saray Sineması emprezaryosu Mösyö Franko, (artık eski ünü biraz azalmış, belki koşulları da hafiflemiş olan) yıldızı Türk hayranlarıyla buluşturma görevini üstlendi. Baker lütfetmiş, Beyoğlu'ndaki Tokatlıyan Oteli'nde kalmaya razı olmuştu. Saray Sineması'nda biletler tükenmekte, koltuklar dolmakta, işler yolunda gitmekteydi. *Cumhuriyet* gazetesinin haberine göre Baker'ın topluluğu bir Amerikalı, beş Fransız, üç İtalyan, iki İngiliz, sekiz Belçikalı, bir İsviçreli, üç Hollandalı, bir Arjantinli, bir Kübalı, iki Avusturyalı ve bir de Macar olarak 29 kişiden oluşuyordu.

İlk konser 18 Ocak tarihinde verildi. Bunu duyuran ilanda "Gazino de Paris'nin meşhur yıldızı Josephine Baker, Saray (eski Glorya) Sineması'nda. Mugannileri, dansörleri, fantazistleri ve Baker-Boys tabir edilen jazvonların iştirakiyle numaralarına başlayacaktır. İki saatlik heyecan ve neşe" denilmekteydi.

Konserden hemen önce *Holivut* dergisi yapılacak gösteriyi şöyle anlatıyordu: Josephine Baker ve heyeti "şimdiye kadar İstanbul'u ziyaret eden heyetlerin en muhteşemi ve en zenginidir. 30 kişiden mürekkep olan bu heyet cazband, fantezist, şantör ve dansörlerden mürekkeptir. 29 erkek ve Josephine Baker olmak üzere, bu heyet dünyanın en muazzam numaralarını sizlere gösterecektir. Güzel zenci yıldız Josephine Baker, en son danslar, en güzel rumba figürlerini sizlere gösterecek, en son şarkılarını sizler için söyleyecektir. Diğer taraftan Boys Caz'ın çaldığı güzel parçalarla en iyi danörler ve fantezistler sizlere maharetlerini göstereceklerdir."

Konserden sonra aynı dergi şunları yazmaktaydı: "Meşhur yıldız ani olarak perşembe sabahı hastalanmasına ve derecei hararetin 39'a kadar yükselmesine

Josephine Baker'ın kaldığı Beyoğlu'ndaki Tokatlıyan Oteli'nin 1930'lardaki görünümü (üstte).

Türk basınında Siyah İnci lakabıyla anılan, ünlü siyahi dans ve ses yıldızı Josephine Baker, İstanbul'a ilk kez 18 Ocak 1934'te geldi.

rağmen, o akşamki ilk temsilinde çok alkışlanmış ve her saniyede halkın coşkun bravolarıyle karşılaşmıştır."

Yazı Baker'ın İstanbul'a nasıl geldiğini de anlatmaktaydı: "Unutulmaz çarliston kraliçesi ve halihazırın en büyük dansözlerinden zenci dansöz Josephine Baker'ı karşılamak üzere epey büyük bir kütle halk ve gazeteci çarşamba sabahı Sirkeci Garı'nda birikmişti. Nihayet 15 dakika kadar rötar yapan konvansiyonel bütün azametiyle gara girdi. Foto muhabirleri, gazeteci arkadaşlar ve bir sürü meraklı vagonların önünde meraklanıyorlar, fakat bir şey göremiyorlardı. Hatta bir vakitler gelmediği zannedilerek Saray Sineması müdürü M. Franko bile telaşlandı. Fakat, Vagonli'nin penceresinden gözümüze [ilişen] küçük bir kuzguni siyah kedi imdadımıza yetişti. Biraz sonra aynı kedi Josephine'in kucağında bizlerle karşılaşıyordu. Meşhur dansöz, meraklılar, foto muhabirleri ve bizler tarafından sarıldı… (…) Bu meyanda müsaadenizle söyleyeyim ki, Josephine'in İstanbul'a ayak basar basmaz ilk karşılaştığı gazete *Holivut* olmuştur. Kendisine resmini taşıyan *Holivut*'u verdiğimizde büyük bir memnuniyet duydu. Zaten elinde *Holivut*'u tuttuğu halde halkın arasında bulunduğu sırada *Son Posta* foto muhabiri bunu tespit etmiş ve bayramın üçüncü günü çıkan nüshalarında dercetmişlerdir.

Madam Josephine ilk gününü şehrin Beyoğlu taraflarını gezmekle geçirmiş, aynı gecede Şehir Tiyatrosu'na gidip *Lüküs Hayat*'ı seyretmiştir.

Perşembe günü bütün vaktini istirahatle geçirmesine rağmen hastalanmış. Fakat bu rahatsızlığına rağmen ilk akşamki temsilinde fevkalade büyük bir muvaffakiyet kazanmıştır. Josephine Baker ve heyeti gayet zengin bir programla temsillerine başlamışlardır. Gerek Josephine Baker'ın idaresinde ve gerekse Peppino'nun idaresinde çalan 18 kişiden mürekkep Baker Boys adını taşıyan caz, her parçasında çok alkışlanmış ,'*Tellineto Naglit*' ve '*The Soul of Jazz*' parçalarında çok alkışlanmıştır. Dans eden, şarkı söyleyen ve cazı idare eden meşhur yıldız, her dansında, her numarasında alkışlanmıştır. Josephine'in bilhassa >>

Beyoğlu Saray Sineması (üstte). Baker'ın İstanbul'a gelişiyle ilgili bir karikatür (altta). Josephine Baker'ın gösteri kıyafetiyle fotoğrafı (sağ sayfada) ve "*J'ai Deux Amours*" isimli şarkısının ilanı (altta, sağda).

'*Madiana*', '*Söyle Bana Josephine*' ve '*J'ai Deux Amours*' isimli şarkı ve numaralarında gösterdiği muvaffakiyet şayanı dikkattir. Danslarında Josephine'e partönerlik eden J. Irace, Peppino, J. Welson ve G. Aries de çok iyi dansör ve şantörlerdir."

Cumhuriyet gazetesi ise Josephine'in gelişini farklı anlatıyor: "Nihayet tren geldi durdu. Birbirine hasret çekenler kucaklaşıp öpüştüler. Fakat ortada Jozefin yok. Nerde filan demeye kalmadan, sinema artisti Duglas Fayrbanks (Douglas Fairbanks) taklidi bıyıklar ile, bir genç adam kalabalığa yanaştı ve şu malumatı verdi:

- Efendim Matmazel Jozefin gece bir türlü uyuyamadı. Onun için geç kalktı ve henüz giyiniyor, neredeyse gelir. Biraz beklemenizi rica ederim.

Bu zata birisi pek haklı olarak şu suali sordu:

- Peki affedersiniz ama siz kimsiniz?

- Ben Matmazel Jozefin'in kocasıyım (!)

- Ya!..

Adamcağız birdenbire ehemmiyet kesbetti. Evvela kimse aldırmak istemezken, etrafında hemen bir halka çevrildi. (…) Birden bir kadın sesi yükseldi:

-Hallooooo…

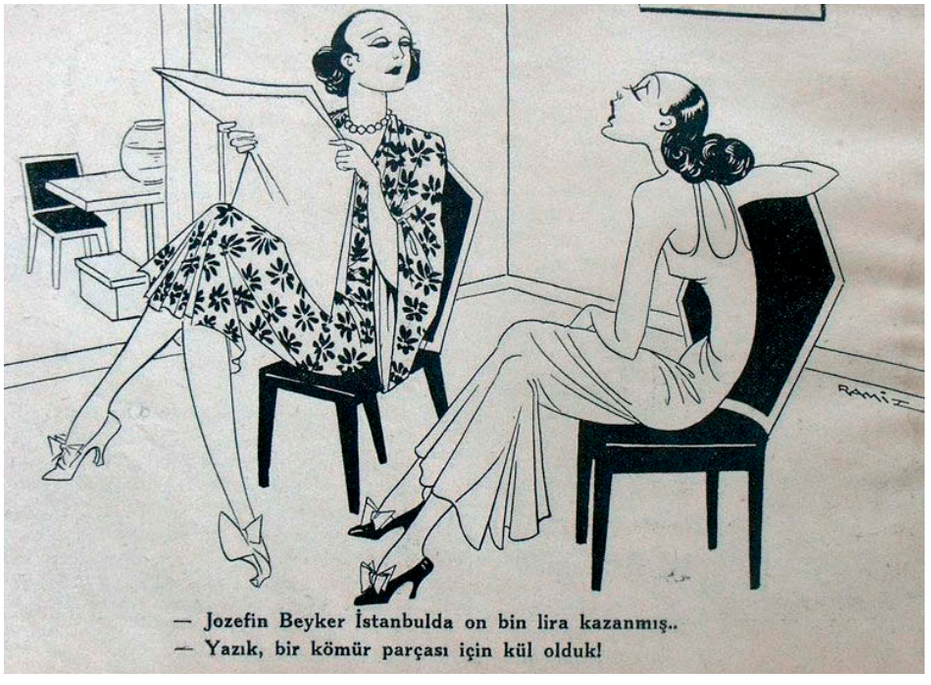
Tabii bu sesin Jozefin Beyker'in sesi olduğunu anladınız. 'Halloo' nidası Duglas bıyıklı zatın istasyonda yapayalnız kalmasını mucip oldu. Filhakika başını tiz sesten yana çeviren, Jozefin'in vagonuna saldırıyordu."

Akşam gazetesi muhabiri ise Josephine Baker'la bir röportaj yapmayı başarır. Müzik ve sinema hakkındaki düşüncelerini öğrendikten sonra "Amerika'ya tekrar dönmek istemez misiniz?" diye sorar. Cevap ilginçtir:

"Amerika'da çok sıkıntı çektim. Bilirsiniz ki orada zenciler hakkında garip fikirler vardır. Türkiye'de herkese misafirperverlik gösterildiğini haber aldım. Burasının büyük bir memleket olduğunu anladım. Zenciler hakkındaki garip fikirler şaşılacak şeydir. Ben Amerika'nın şimalinde doğdum. Orada zencilere karşı husumet o kadar şiddetli değildir. Mesela ben beyazlarla aynı mektepte okudum. Fakat cenupta böyle değildir. Ben zenciliğimle iftihar ederim. Amerikalılar bize pek çok şeyler borçludurlar. Her halde Türkiye'de bütün kalbimle dans edeceğim."

Zenci intikamı

Gazeteler Baker'ın İstanbul ziyareti hakkında haberlere devam etmektedir. Yıldızımız, çarşıpazar dolaşmakta ve Paris'teki 'alaturka salonu'nu süslemek

"Josephine Baker bir harikaymış, yukarıdan iniyormuş sahneye, ufak bir salıncakla. Mini mini bir muzlu etek, inci boncuk ve o kadar..."

için alışveriş etmektedir. Antikacıların hararetli bir müşterisi olmuştur. Yine gazete haberlerinden Saray Sineması ile "umumi hasılatın yüzde elli beşi" üzerinden anlaştığını öğreniriz. Josephine Baker'ın konserleri saat 17'de ve 21'de olmak üzere günde iki kez yapılmaktadır. Konserler 30 Ocak gününe kadar sürecektir.

Cumhuriyet gazetesinde Abidin Daver "Zenci İntikamı" başlıklı yazısında şöyle yazıyor: "Geçen gün onu Beyoğlu Caddesi'nde gördüm. Başında Madagaskarlı ırkdaşlarının giydikleri külahlara benzer bir şapka, arkasında birçok beyaz kadınların ağzının suyunu akıtan muhteşem bir kürk, mağrurane geçip gidiyordu. Kadın, erkek, bir sürü beyaz, onu bir kerecik olsun görebilmek için peşinden koşup duruyorlardı. Renkli kadını, etrafında koşuşan beyazlara ehemmiyet ve metelik vermez görünce, onun beyazlardan intikam alan zenci gururuna tekrar şahit oldum."

Biraz da seyirci hatıraları… Amcası dolayısıyla Franko'yu tanıyan Giovanni Scognamillo o günleri şöyle anlatıyor: "Beş altı yaşındayım ve beni ağlatan ilk ünlü yıldızdı, üstelik hüngür hüngür. Baker İstanbul'da Glorya Sineması'nda ilk gösterisini verecektir. Aile efradı giyinmiş, kuşanmış yola çıkmak, galaya yetişmek telaşı içinde. Ya ben? Olmaz, ben daha çok küçüğüm, belki geceyi büyük annemle geçirecekmişim. Ağlar mısın ağlamaz mısın? Ertesi gün annem anlatıyor: Josephine Baker bir harikaymış, yukarıdan iniyormuş sahneye, ufak bir salıncakla. Mini mini bir muzlu etek, inci boncuk ve o kadar. Olay yaratıyor Beyoğlu'nda, altüst ediyor erkekleri, peşine takıyor basını."

Henüz delikanlılık çağında olan (1917 doğumlu) usta cazcımız Hırant Lüsikyan da konseri seyredenler arasındaydı: "Çocuktum daha. Bir gün Josephine Baker geldi Saray Sineması'na. Mektepten çıkınca gittim o konsere. Bilet iki buçuk lira. Girdim içeriye. Kısa pantolonluyum o zaman. Tül perdenin arkasından çıplak, siyah bir kadın çıktı. Ben utancımdan büzüldüm, büzüldüm ve kimse beni görmesin istedim... Onu seyrettim. Eve geç geldim tabii. Anneme de ders çalıştım diye yalan söyledim.!"

Ama *Foto Süreyya* dergisinin sahibi Süleyman Süreyya, gösteriye yetişkin bir eleştirmen gözüyle bakar ve hiç beğenmez: "Müzikhollerde ancak birkaç numara yapan bu zenci karısı, bir buçuk saat Saray Sineması'nın seansını işgal etmek mecburiyetinde kalınca ne yapacağını adeta bilemedi. Bedii rakstan âri bir takım vahşi ve manasız dansları seyrederken bunalıyordum, bereket versin para vermedim, yoksa meteliğime bile acırdım. Josefin ile beraber gelen caz heyetinden yalnız bir zenci vardı ki, cidden artistti denilebilir, fakat alt tarafı kuru gürültü. Bilhassa Fransız aşçıları tipinde iki kemancıyı gölgede bırakacak musikişinas bizde yok değildir." *Foto Süreyya*, Josephine Baker'ın Şehir Tiyatrosu ziyaretini de izlemiş ve resimlerini çekmiştir.

Türkiye'nin ilk kadın doktorlarından olan Pakize Tarzi de arkadaşlarıyla aynı konsere gitmişti. İzlenimleri aktarırken, eski harem ağalarından Hayrettin Ağa'nın konserden sonra Josephine Baker'a bir gül sunduğunu anlatır: "Josephine Baker kendi >>

Topkapı Sarayı'nı ziyaret eden Baker, taht odasında mantosuna biraz daha sarınarak "Ayol burada nasıl oturulurmuş? Kalorifer yok, insan soğuktan donar" der.

Josephine Baker, Lüküs Hayat operetini seyrettikten sonra Darülbedayi sanatçılarıyla bir arada (üstte).

ırkının rengini taşıyan Hayrettin Ağa'ya teşekkür etti. Seyirciler, her ikisini de coşkunca alkışladılar. Hayrettin Ağa memnuniyetinden bembeyaz dişlerini göstererek güldü durdu."

Fikret Adil mihmandar

Konserler sırasında Josephine Baker Topkapı Sarayı Müzesi'ni gezmeyi arzulayınca, rehberliği eski deyişle mihmandarlık işini Madam Franko ile ünlü yazarımız Fikret Adil üstlenir. Asmalımescit'teki evinden kalkıp süperstarı dolaştıran Adil, izlenimlerini *Yedigün* dergisi için kaleme alır. Tokatlıyan Oteli'nden Josephine'i alıp yola çıkmak hiç kolay olmaz. Çünkü az önce İstiklal Caddesi'nde telgraf yetiştirmek için hızla giden bir motorsiklet, küçük bir köpeği çiğnemiştir. Otelin penceresinden buna tanık olan yıldızımız hüngür hüngür ağlamaktadır. Bu ağlama seslerine garip, kedi miyavlamasına benzer sesler eşlik edince Fikret Adil şaşırır. Kısa sürede ne olduğunu anlar. Odanın bir köşesinde duran garip bir sandığın içinde, üç tane bembeyaz küçücük süt domuzu vardır. Bunları Budapeşte konseri sorasında hediye etmişlerdir. Fikret Adil saatine bakar ve uyarır:

- Vakit geçiyor Madam Baker. Saat 14.30... Müze 18'de kapanır. 17'de de oyunumuz var.

Baker cevap verir:

- Şimdi hazırlanıyorum... Fakat eğer sokakta olsaydım, muhakkak herifin kafasına bir yumruk indirirdim.

Mihmandarının meraklı bakışlarını görünce, bu hayvan sevgisinin köklerini açıklar:

- Erkekleri tanıdığımdan ve gün geçtikçe daha iyi tanıdığımdan beri, hayvanları daha çok seviyorum.

Josephine Baker eşi Adolphe Menjou, Fikret Adil ve Madam Franko Topkapı Sarayı'na giderler. İçerisi biraz soğuktur. Taht odasında Josephine mantosuna biraz daha sarınarak, "Zavallı adamlar... Ayol burada nasıl oturulurmuş? Kalorifer yok, insan soğuktan donar" diye ilk izlenimlerini aktarır. Ardından tahta bakıp beğenmez: "Hem bu taht dediğiniz şey de ne? Ot minder gibi bir şey."

Kabul odasına girildiğinde, buradaki çeşmeyi görür ve haliyle el yıkamak için kullanıldığını düşünür. Fikret Adil entelektüelliğini konuşturur:

- Padişahlar sefirlerle gizli konuşurlarken dışardan kimse duymasın diye bu çeşmeyi açtırırlarmış. Suyun şırıltısı konuşulanların dışardan duyulmasına mani olurmuş...

- Aaa... Ne iyi... Ben de eve dönünce bir tane yaptırayım. Meraklı fakat çok emektar bir hizmetçim var. Hep kapıdan dinler. Bir türlü onu bu huyundan vazgeçiremedim.

Müze gezisi sürekli atılan kahkahalarla sürer. Josephine zaman zaman bir eksper titizliğiyle yorumlarda bulunmaktadır. Büyük Katerina'nın hediye ettiği tuvalet takımının taşlarının pırlanta değil kristal olduğunu bir görüşte anlar. Saksonya takımlarının özelliklerini Madam Franko'ya ayrıntılarıyla anlatır. Ve birden, muhteşem bir halının önünde durarak bağırır:

- Ah! Kurbağalar, kurbağalar...
- Kim bu kurbağalar?
- Kim olacak padişahlar!
- Neden?
- Bu halıyı yaptırmak, işletmek için acaba kaç köylünün gözleri kör olmuştur. Bu kadar ince iş nasıl yapılır?

Fikret Adil gülerek mırıldanır: "Demokrasi... Demokrasi... Bravo Jozefin!" Ama temsil saati yaklaşmıştır ve geziyi sona erdirmek zorundadırlar. Josephine, en güzel tebessümüyle Topkapı Sarayı'nın görevlilerinin tek tek ellerini sıkar ve teşekkür eder. Yine otomobile biner, Beyoğlu'na doğru yola çıkarlar. Birden caddede sahibinin peşinden boynunda kırmızı bir kurdela ile yürüyen beyaz bir kuzuyu görür. Keyifle gülümser Baker... Fikret Adil, kurban bayramı geleneğimizden ve kuzunun müstakbel akıbetinden iyi ki de bahsetmez...

Sonraki gelişleri

Josephine Baker İstanbul'a daha sonra, birkaç konser ve "inanç ve idealine dair bir konferans" vermek için 1958 yılının Aralık sonunda geldi. İstanbul'daki her konseri için 6 bin lira aldığını yine gazetelerden öğreniriz. Kervansaray Kulübü'nde yaptığı basın toplantısında bir buçuk yıldan beri dünya turnesinde olduğunu ve her biri ayrı ülkeden olmak üzere 10 manevi çocuğu bulunduğunu açıklar. Gazetedeki haber şöyle devam ediyor: "Şehrimizde dört gün kalacak olan Josephine Baker, kendisine sorulan, "sizin komünist olduğunuzu söylüyorlar, ne dersiniz" suali karşısında hiç neşesini kaybetmemiş ve şu cevabı vermiştir: Benim politikayla hiç ilgim yok, sadece idealistim."

8 Ocak 1959'da gazetelerde çıkan ilanlardan öğrendiğimize göre Josephine Baker Kervansaray'da her akşam, Atlas Sineması'nda ise cuma ve cumartesi 18.30'da sahne alacaktır. Ardından 16 Ocak'ta Ankaralılarla Büyük Sinema'da buluşacaktır. Baker'ın İstanbul'a bu gelişini yine Scognamillo anlatıyor: "İstanbul'a ikinci gelişinde Baker artık 60 yaşlarında ve bir hayli kilo almıştır, konserlerini Atlas Sineması'nda veriyor ve dünya konserlerinin hasılatlarını da her ırk ve ülkeden evlat edindiği dizi dizi kimsesiz çocukların bakımı ve kurduğu vakıf için kullanıyor..."

Josephine Baker bu ziyaretinden tam kırk yıl sonra, 30 Ekim 1973'te Boğaz Köprüsü'nün açılış törenleri için yeniden İstanbul'a geldi ve Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e özel bir konser verdi. Mücap Ofluoğlu anılarında o geceyi şöyle anlatır: "Danny Kaye'in Unicef adına yaptığı gösteri ve konuşmadan sonra, sahneye Josephine Baker çıktı. Uzun uzun alkışlandı; elindeki kırmızı gülü, en önde oturan cumhurbaşkanımız rahmetli Fahri Korutürk'ün sayın eşine uzatarak, 'bu gül sizin elinizden başlayarak bütün salonu dolaşsın, böylece bir sevgi yumağı oluşsun!' dedi. O gül elden ele geçerek, tekrar dönüp sayın Emel Korutürk'e geldi. Bu sevgi gösterisi salonda çok sıcak bir hava yaratmıştı."

Mücap Ofluoğlu'nun da belirttiği gibi ertesi gün bazı gazeteler, cumhurbaşkanı eşinin bir siyah sanatçının elinden gül almasını ve o gülün salonda dolaşmasını kıyasıya eleştirmişlerdi. Irkçılık kol boyu sürüyordu! Ama ölümünden iki yıl önce yaptığı bu seferde neler olduğunu da anlatmaya başlarsak, sayfalar yetmeyecek... İyisi mi biz geri dönelim, onu gençlik günlerinde, İstiklal Caddesi'nde Saray Sineması'nın sahnesinde bırakalım... ◉

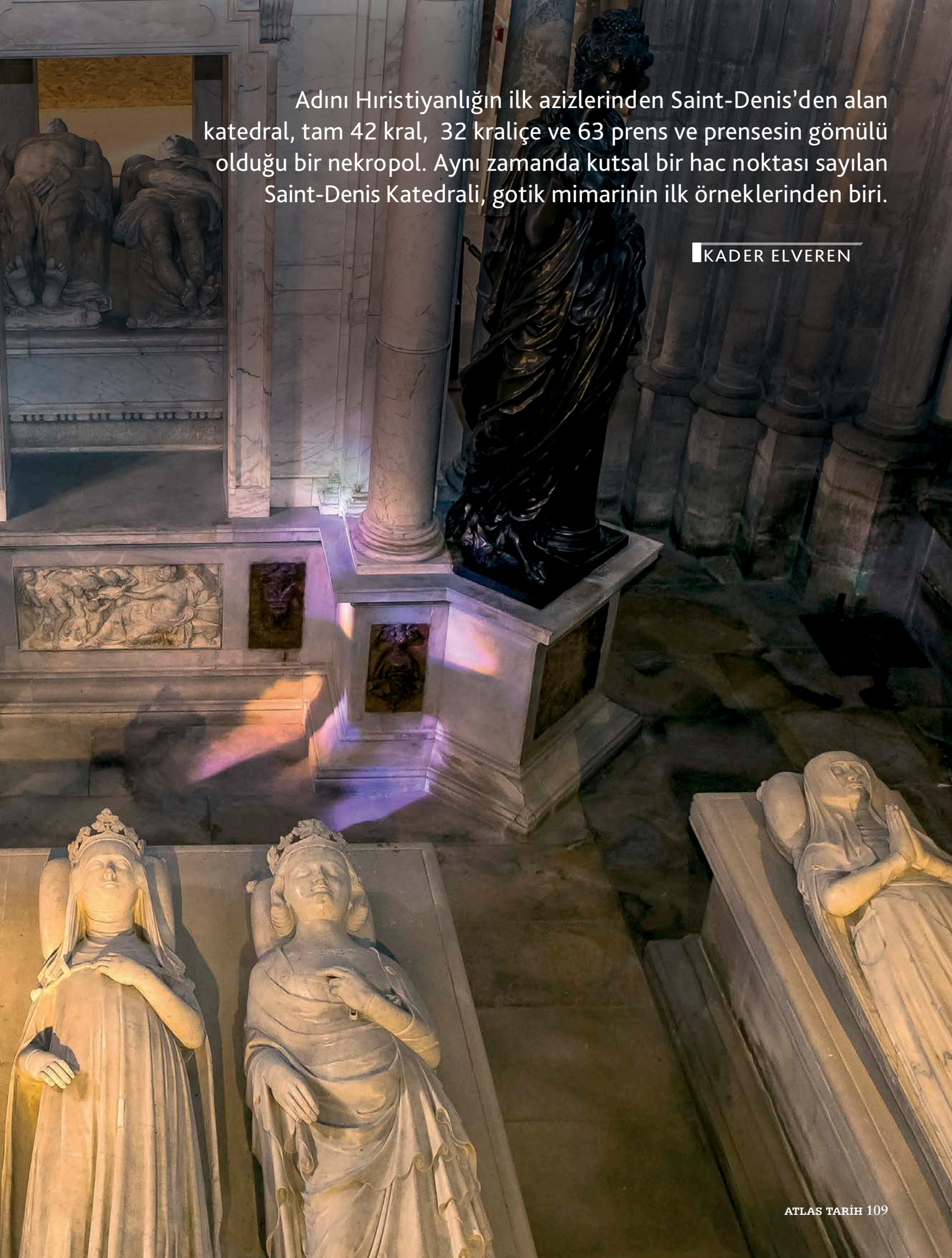
Josephine Baker, gösterilerinde ona eşlik eden çitasıyla (üstte).

Paris'te Saint-Denis Katedrali

Fransa krallarının *Nekropolü*

Saint-Denis Katedrali'ndeki yatık heykeller ve Fransız hükümdarlarının nekropolleri (üstte).

Adını Hıristiyanlığın ilk azizlerinden Saint-Denis'den alan katedral, tam 42 kral, 32 kraliçe ve 63 prens ve prensesin gömülü olduğu bir nekropol. Aynı zamanda kutsal bir hac noktası sayılan Saint-Denis Katedrali, gotik mimarinin ilk örneklerinden biri.

KADER ELVEREN

16 Eylül 1893 tarihli *Le Petit Journal*'de yayınlanan illüstrasyonda, I. Charles ve V. Charles Saint-Denis Bazilikası'nda görülüyor (üstte). Saint-Denis'nin hayatını anlatan yazmadan bir sayfa, 1317 (sağda).

Paris'in kuzeyindeki Seine-Saint-Denis banliyösünde bulunan Saint-Denis Katedrali'ndeki Fransa Kraliyet Mezarlığı'nda 42 kral, 32 kraliçe, 63 prens ve prenses ile krallığa büyük hizmetlerde bulunmuş 10 devlet adamının anıt mezarları bulunmaktadır. Katedral, günümüzde 135 milletten oluşan 450 bin göçmenin yaşadığı bir bölgede bulunuyor.

Gotik mimarinin ilk örneği

Gotik mimari tarihte ilk kez Fransa'da ortaya çıktı ve buradan Avrupa'daki diğer krallıklara yayıldı. Özellikle ortaçağda, Avrupa'nın muhtelif merkezlerinde gotik tarzın şaheserleri birer birer ortaya çıkmaya başladı. Gotik tarzın ilk örneklerinden birisi Saint-Denis Katedrali'ydi. Saint-Denis Katedrali'nden daha sonra Reims ve özellikle de Paris'te Notre-Dame gibi daha görkemli gotik eserler yapılmasına rağmen Fransa krallarının çoğu gömülmek üzere Saint-Denis'yi seçtiler. Bunun nedeni, Fransa krallarının çoğunun Hıristiyanlığın ilk azizlerinden ve Fransa Krallığı'nın koruyucusu Saint-Denis ve iki yol arkadaşıyla, yani üç azizle aynı mekânda anıt mezarlarının bulunmasını istemesiydi. Fransız kralları savaşa çıkmadan önce katedrale gelerek Saint-Denis'nin mezarında muzaffer olmaları için dua da ederlerdi. Savaş flaması da yine burada açılırdı.

Aziz Denis'nin ve iki yol arkadaşının mezarlarının bulunduğu yere ilk kez küçük bir şapel yaptıran isim Paris'in koruyucusu olarak kabul edilen Azize Genevieve'di.

Aziz Denis, efsaneye göre, 3. yüzyıl başında Romalıların idaresinde olan Galya'ya Roma'dan Hıristiyanlığı yaymak için papa tarafından gönderilmiş bir piskopostu. Tahminen 250 yıllarında misyonerlik faaliyeti gerçekleştirirken öldürüldü; böylece din şehidi oldu. Menkıbeler Aziz Denis'nin kesilen başını eline alarak gömülmek istediği yere kadar, yani bugünkü Saint-Denis Katedrali'ne kadar eliyle taşıyarak burada başını toprağa bıraktığını söyler. Tahmin edilebile-

Katedralde, tanrısallığı titreşen ışıklar çağrıştırır. Gün boyu, ışık ve renkler güneşin hareketiyle yavaşça yer değiştirir.

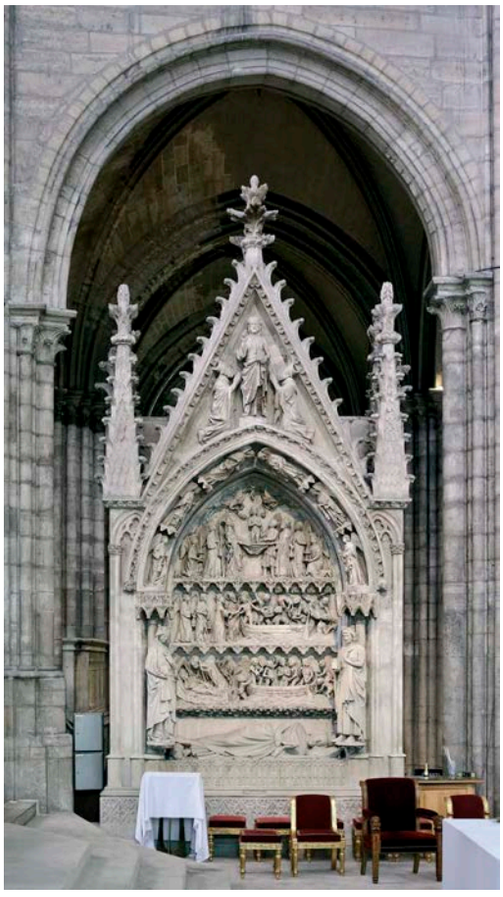
ceği gibi Hıristiyanlar Aziz Denis'nin gömülü olduğu yerde bir türbe inşa ettiler. Sonradan azize ilan edilen Parisli Genevieve'in yaklaşık 450 yıllarında burada yaptırdığı şapelden sonra Aziz Denis'nin mezarı hac yerlerinden birisi olarak kabul gördü. Daha sonra da bu mezarlığın etrafında asiller gömülmeye başladı. Artık mezarlık etrafında küçük bir kasaba oluşmuştu. Şapel daha sonra bir manastıra dönüştürüldü. Buraya ilk gömülen Frank kralı 639 yılında ölen Dagobert'di. Onu oğlu II. Clovis takip etti. Diğer krallar da burada gömülmeye başlayınca 8. yüzyılda Saint-Denis Manastırı, bazilikaya dönüştürüldü. Bazilika 4. yüzyıldan sonra ortaya çıkmış, içinde bir azizin mezarının bulunduğu şehir dışındaki ibadet yerleriydi. Bazilikaların etrafından köy ve ticaret kolonoileri oluşurdu.

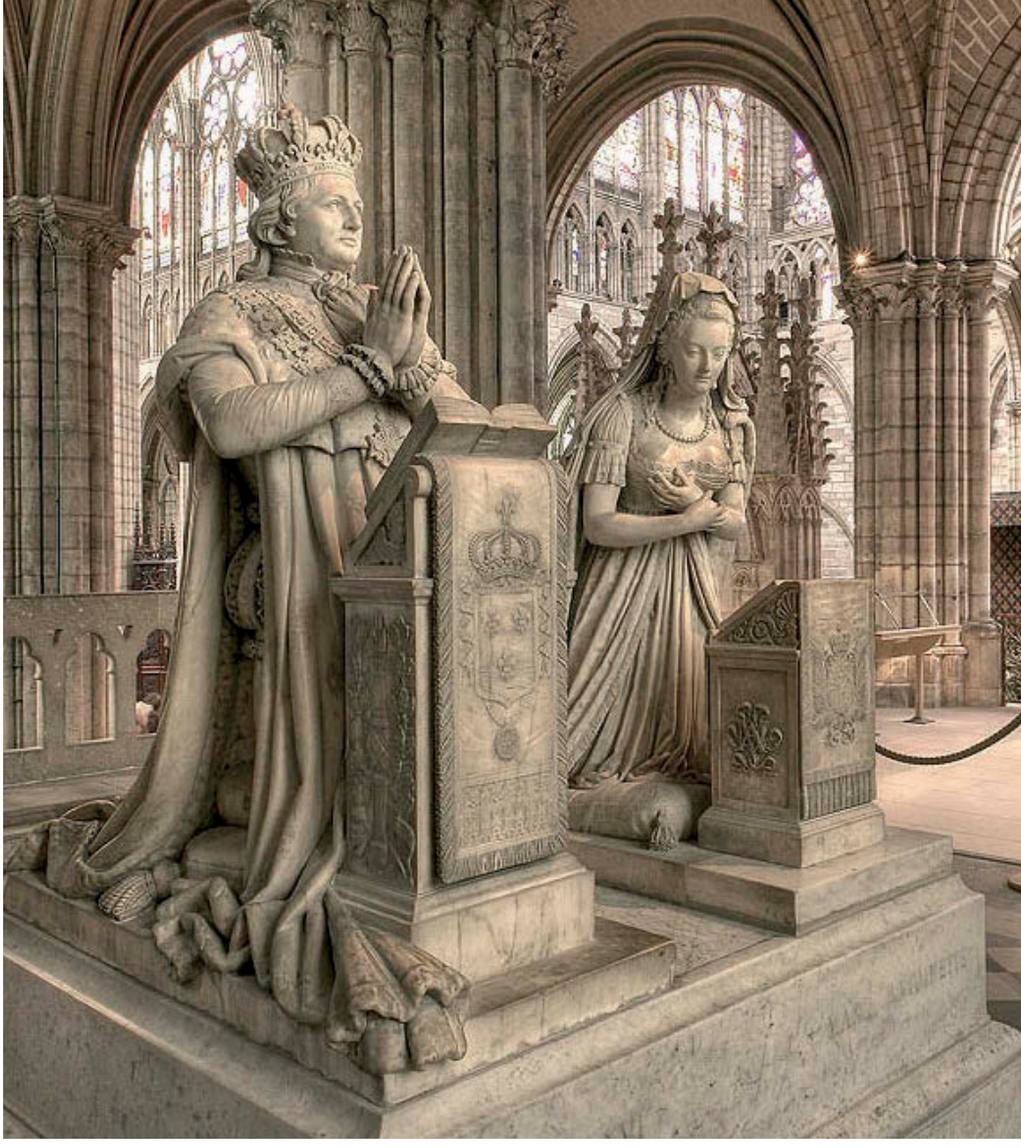
Saint-Denis Bazilikası'nın yapımı için emir veren "Kısa" lakabıyla anılan Karolenj hanedanının ilk kralı Pepin'di. Pepin bazilikanın inşası için iki oğlunu görevlendirmişti. Büyüğünün adı Carlomane, küçüğünün adı ise tarihte Avrupa'nın kurucusu Charlemagne olarak bilinen Charles'dı.

Bazilikanın bugünkü gotik görüntüsünü almasında, ilk adımı atan bilge bir din adamı ve kralın danışmanı olan Abbe (Baba) Suger oldu. Suger 1135 yılından itibaren Kral VII. Louis'nin emriyle bazilikanın ön cephesi olacak doğu kanadıyla işe başladı. İki kuleyle tamamladığı ön cephede bugün gördüğümüz çan kulesinin yüksekliği 58 metreydi. Kuzeydeki "flèche"(ok) denilen ve üzerinde haç bulunan gotik kiliselere özgü 85 metre yüksekliğindeki kule ise 1836 yılında üstüne yıldırım düşmesi sonucu çok büyük hasar gördü.

Bazilikanın aydınlatılmasına çok önem veren Suger, katedralin inşaatı hakkında yazdığı notlarında "Tanrı ışıktır" der. Ona göre "ışık" >>

Saint-Denis Katedrali'nin dıştan görünümü (üstte).

Saint-Denis Katedrali'ndeki Dagobert Mezarı (üstte). Kral XVI. Louis ve Kraliçe Marie Antoinette anısına 1830'da yapılan heykeller (sağda).

Saint-Denis Katedrali en büyük hasarı Fransız Devrimi'nde yaşadı.

mimarinin bir parçasıdır. Katedrale girildiğinde titreşen ışıklar tanrısallık duygusunu çok iyi yansıtır. Gün boyu, güneşin hareketiyle yavaşça yer değiştiren ışık ve renklerde alışılmamış "ilahi" bir güzellik vardır. Bu fikirden yola çıkan Suger, masif duvarları yok ederek kilisenin ve özellikle koro bölümünün tamamını vitraylarla çevirmiştir. Bu vitraylarda Kitab-ı Mukaddes'ten hikâyeler anlatılır. Vitraylar sayesinde gün boyu değişen ışıklar katedralde mistik bir atmosfer oluşmasına yol açar. Suger'in gotik mimariye getirdiği en büyük yeniliklerden biri de, koro bölümünün sağına eklediği Saint-Denis'nin kutsal emanetlerinin konulduğu "Chevet" denilen bölüm ve onu ziyaret eden hacıların geçeceği, koroya paralel yoldur. 1144 yılına kadar süren çalışmalar henüz bitmeden ölen Suger'nin yarım bıraktığı nef ve kulelerin yapılmasına 1231 yılında yeniden başlanır. Kral IX. Louis zamanında katedral "gösterişli gotik" olarak adlandırılan parlak görünüşünü almış, kaburgalı tonozlar ve onları taşıması için uçan payandalar eklenmiştir. Çok dindar olan Kral IX. Louis, iki defa Kuzey Afrika'ya Hıristiyanlığı yaymak için sefer düzenlemiş ve bu amaçla gittiği Kartaca'da dizanteriden öldü ve şehit ilan edildi. IX. Louis ayrıca Hıristiyanlığa yaptığı hizmetlerden dolayı papa tarafından da aziz ilan edildi. Kemikleri katedrale getirildi ve bir aziz olarak (Saint-Louis) çok bağlı olduğu Aziz Denis'nin yanına gömüldü.

Savaşlar ve Fransız Devrimi

Fransız İhtilali'nden önce dini ve politik çalkanmalar ve 100 Yıl Savaşları nedeniyle Saint-Denis Katedrali gözden düşmeye ve zarar görmeye başlamıştı bile. 100 Yıl Savaşları (1337-1453) sırasında aziz ilan edilen IX. Louis, babası VIII. Louis ve büyükbabası Philippe Auguste'ün gümüşten yapılmış anıt mezarlarına el konuldu. Gümüşler eritilerek kullanıldı. Bundan sonra 1562-1598 yıllarında yapılan

Saint Denis Katedral'inde I. François'nın mezarı (üstte).

Paris'in en kalabalık bölgesi Seine-Saint-Denis

Paris'in 25 kilometre kuzeyinde bulunan Seine-Saint-Denis, 1900 yıllarının başında başkentin endüstri bölgesi olarak düşünülmüş ve burada her türlü fabrika, temizlik, çöp imha yerleriyle işçi lojmanları inşa edilmiştir. Bugün resmi istatistiklere göre 1 milyon 188 bine ulaşan nüfusunun 410 binini göçmenler oluşturmaktadır. Ayrıca tahmini 200 bin kaçak işçinin çalıştığı da var sayılmaktadır. Fransa ilk göçünü İspanya ve İtalya'dan 1920 ile 1940 yılları arasında aldı. II. Dünya Savaşı sonrası Kuzey Afrikalı ve Portekizliler, yakın tarihte ise Çinliler ve Türkler göç etti. Bu insanlar, Seine-Saint-Denis'ye bölgedeki iş olanaklarının fazlalığı nedeniyle toplanmışlardı. Son olarak Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından da bölge ciddi bir göç aldı. 2016 Ağustos ayında yapılan bir araştırmada bölgede 135 farklı ülkeden gelmiş göçmenlerin yaşadığı saptandı. Bölgede yaşayanların en önemli özelliklerinden birisi çok çocuklu olmaları. Seine-Saint-Denis'deki cami sayısı kilise sayısına yaklaşıyor. Bölgede 160 cami 117 Katolik ve 60 Protestan olmak üzere 177 kilise yer alıyor. Bunun yanısıra bölgede 40 tane de sinagog bulunuyor. Haftalık *Le Point* dergisinin 31 Ağustos 2016 tarihli sayısında eski bakanlardan Jean-Pierre Chevenement'ın yayınlanan sözleri Fransa'da ciddi tartışmalara yol açmıştı. Chevenement, "Saint-Denis'de bir ulus kayboldu" demişti. Eski bakanın kaybolduğunu söylediği ulus elbette Fransızlardı.

Katedraldeki kral mezarları 1793'te tahrip edildi.

din savaşlarında da katedraldeki anıt mezarlar ve kutsal emanetler zarar gördü. Bu dönemde Abbe Suger tarafından özenle biriktirilmiş olan ve ölen kral ve kraliçelerin taçları ve asalarından oluşan Saint-Denis kraliyet hazineleri yağmalandı. Yağmalanan kraliyet hazineleri arasında katedrale hibe edilmiş kıymetli eserler de vardı. Şimdi bu zengin hazineden geriye sadece, mezarlarda bulunan birkaç altın takı, "Suger Vazosu" diye adlandırılan kartal formundaki antik eserle "Şarlman'ın Asası" kaldı. Bu tarihi eserler şimdi Louvre Müzesi'nde sergileniyor.

Saint-Denis Katedrali en büyük hasarı Fransız Devrimi'nde yaşadı. Kutsallık payesi elinden alınan katedral 1793'te, Ağustos ve Ekim ayları arasında Kurucu Meclis'in yönlendirdiği saldırılara hedef oldu; mezarlar parçalandı ve boşaltıldı. Devrim Savaşları sırasında gömülme işlemi sırasında kullanılan demirler ile muhteşem vitrayları birbirine bağlayan kurşunlar bile sökülüp eritilerek cephane yapımında kullanıl-

Saint Denis Katedrali'nin kuzey giriş kapısında Saint Denis'nin şehitliğini tasvir eden figürler (üstte).

dılar. Katedralin muhteşem çanlarının sonu da aynı oldu; eritildi. Din adamları başka yerlere sürülen katedral, bir süre belediye tarafından buğday ve un ambarı olarak kullanıldı. Bu tahribattan kurtarılan kraliyet mensuplarına ait yaklaşık 150 anıt mezar katedralin kuzeyinde bulunan eski papazlar mezarlığında açılan iki büyük çukura rastgele doldurulduldular.

1806 yılına gelindiğinde, Napoléon Bonaparte burayı yeniden canlandırmak ve bir imparatorluk sembolü yaratmak amacıyla katedralin restore edilmesi için harekete geçti. 1813'te katedralin bütün vitrayları yenilenmiş ve tahrip edilen muhteşem neo-gotik orgu yerine yerleştirilmişti. Hatta devrimde giyotinle idam edilmiş olan son kral XVI. Louis'nin ve eşi Marie Antoinette'in mezarları, gömüldükleri Madeleine Kilisesi Mezarlığı'ndan Saint-Denis Katedrali'ne taşındı. Kendini yeni "Charlemagne" gibi gösteren Napoléon, kendi ailesinin ölmüş fertlerini de katedralin "kripta" denilen mahzenindeki galerilere taşıyarak son kral ve kraliçenin yanına gömdürttü.

Katedrali onarma çabaları

1814-15 yıllarına gelindiğinde, Napoléon'un imparatorluğu çökmüş ve kral taraftarları yeniden güçlenmişti. 20 yıl sürgünden sonra yeniden başa geçen Bourbon hanedanından Kral XVIII. Louis, bir zamanlar gözden düşen monarşi ve kiliseye itibarlarını iade etmek için harekete geçti. Yaklaşık 150 kral ve kraliçenin toplu olarak gömüldükleri çukuru açtırarak mezarları yeniden katedralin "kripta"sına taşıttı. Bourbon hanedanı için bir galeri açarak siyah tabutlar hazırlattı. Merovenj, Karolenj, Kapet ve Valois hanedanlarının kralları için ayrı şapeller yaptırarak kemiklerinin buradaki mezarlara gömülmesini sağladı. Böylece 23 yıl kral ve kraliçelerin cenazeleri 23 yıl aradan sonra Saint-Denis Katedrali'ne geri dönmüş oldu. Ne var ki mezarların taşınması vesilesiyle yapılan

1806'da Napoléon Bonaparte, kendi ailesi etrafında bir imparatorluk sembolü

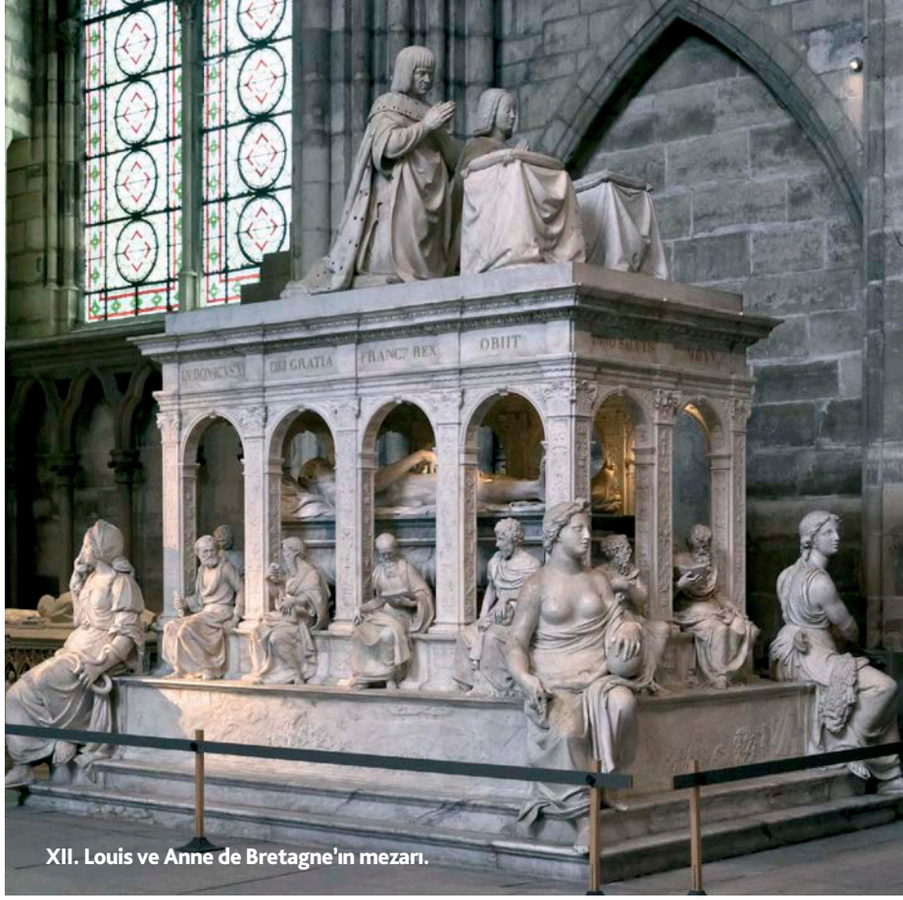
Rönesansın anıt mezarları

Saint-Denis Katedrali'nde çapraz tonozlu sahanlık, 108 metre uzunluğunda 39 metre genişliğinde ve 29 metre yüksekliğinde üç kat olarak tasarlanmıştır. Bütün anıt mezarları alacak kadar geniştir. Katedralde bulunan 70'den fazla mezarın en önemlileri XII. yüzyıldan XVI. yüzyıla kadar yapılanlardır. Krallar tarihleri boyunca Saint-Denis'nin kutsal emanetlerine yakın gömülmek için meşruiyet kazanmaya çalışmışlar, onun adına girdikleri savaşlarda ölürlerse doğrudan cennete gideceklerine inanmışlardır. Bu arada Rönesans'a kadar yapılan savaşların çoğunun Hıristiyanlığı yaymak için çıktığını ve sık sık Haçlı Seferleri düzenlendiğini unutmamak lazım. Din amacıyla gerçekleştirilen bu savaşlardan önce katedralde "Oriflamme" denilen ve üzeri altın rengi kıvılcımlarla süslü kırmızı savaş bayrağı açılırdı. Bugün, bu bayrağın bir kopyası katedralde saklanmaktadır. Jizan, yere uzanmış insanlar anlamında olup, ölen insanların yaşayan hatıralarına saygıdan yapılmıştır. Heykellerin gözleri açıktır ve kendine has ikonografileri vardır. Örneğin kadın jizanların ayakucunda genellikle köpek figürleri yerleştirilir. Bu onların yaşarken eşlerine olan sadakatini belirtir. Erkeklerde ise aslan figürü, ölenin gücünü ve yeniden doğuşu sembolize eder. Zaten heykellerin gözlerinin açık olması da, Aziz Denis'nin önderliğinde uyanacaklarına inanmalarındandır. Ayrıca yine bu çağda ölen kralın değişik yerlerde üç jizanını yapmak âdettendi. Vücudu, kalbi ve iç organları için ayrı ayrı tören yapılır, dolasıyla krala üç defa saygı gösterilmiş olunurdu. Saint-Denis Katedrali'nde

törene hiçbir hanedandan katılım olmadı.

1845'te Saint-Denis Katedrali'nin restorasyonu, daha önce Paris Notre-Dame Katedrali'ni başarıyla restore eden Eugene Emmanuel Viollet-le-Duc'e verildi. Viollet-le-Duc mezarların yerleştirmesini yeniden tanzim etti ve katedrali gerçek bir heykel müzesine çevirdi. Yok edilen muhteşem ortaçağ vitraylarını, Abbe Suger'nin notlarına sadık kalarak yeniledi. Günümüzde katedralin içinde sergilenen anıt mezarlarının içi boştur. Bütün gerçek mezarlar katedralin koro bölümünün altında bulunan, "kripta"da koruma altında olup, Saint-Denis ve iki yol arkadaşı olan azizlerin mozoleleri etrafında hiyerarşik bir biçimde yerleştirilmiştir ◉

XII. Louis ve Anne de Bretagne'ın mezarı.

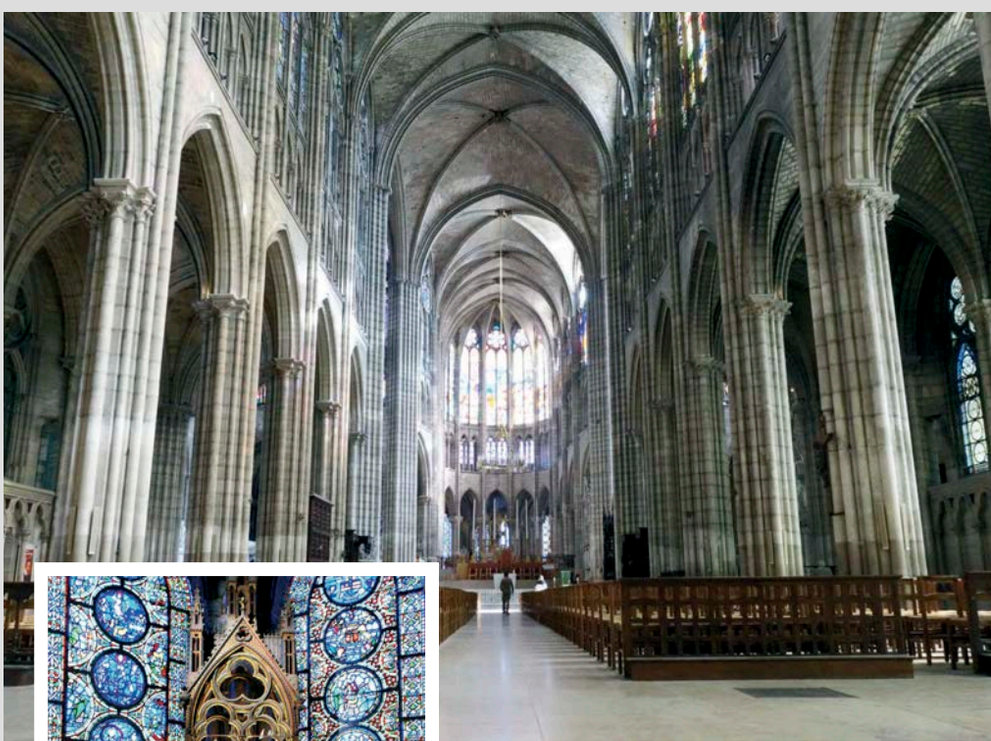
Bibliyografya

- La Basilique Royal de Saint-Denis Editions du Patrimoine
- Tombeaux Royaux et Prenciers Dossiers Archeologie No 311 MARS 2016
- Le Temps des Cathedrales Detours en Histoire no 3 Hiver 2013
- Rois de France LAROUSSE
- Le Point L' article sur Seine-Saint-Denis 31.8 2016

yaratmak amacıyla Saint-Denis Katedrali'ni restore ettirdi.

bulunan jizanların çoğunluğu vücut jizanıdır. Ama yalnızca kalbi gömülmüşse bunu belirtmek için heykeltıraş tarafından yapılan heykelinin avucuna ufak bir kalp tutuşturulurdu. Yok, eğer iç organlarıysa ellerine belli belirsiz bir torba eklenirdi.

Heykel sanatının gelişmesine bağlı olarak, Saint-Denis Katedrali'nde asırlara göre jizan ve anıt mezarlardaki farklılıklar bir bakışta hemen görülür. 13. yüzyıl jizanları biraz donmuş gibi, ağırbaşlı ve ciddi yüz ifadesiyle yapılmıştır. Yalnız 1297'de papa tarafından azizliği onaylanan Saint-Louis'nin jizanı daha realisttir. Bu kral için 16 jizan ısmarlanmış ve 14'ü şu anda sahanlığın iki yanında bulunan galerilerde sergilenmektedir. Rönesans'ın başlamasıyla yapılan heykel mezarlarda İtalya örnek alınmıştır. Bazıları çift katlı ailesi ile birlikte, bazıları ise eşiyle dua ederken diz çökmüş doğal halleriyle belirtilmiş, görsel olarak çok süslü ve ikonografileri zengin anıt mezarlardır. Özellikle 16. yüzyılda yapılmış olan XII. Louis (ölümü 1515) ve eşi Anne de Bretagne'nın (ölümü 1514) anıt mezarları İtalyan heykeltıraşlar tarafından yapılmış üç katlı kaidesi ve platformu olan, Hz. İsa'nın havarilerinin heykelleriyle çevrelenmiş bir eserdir.

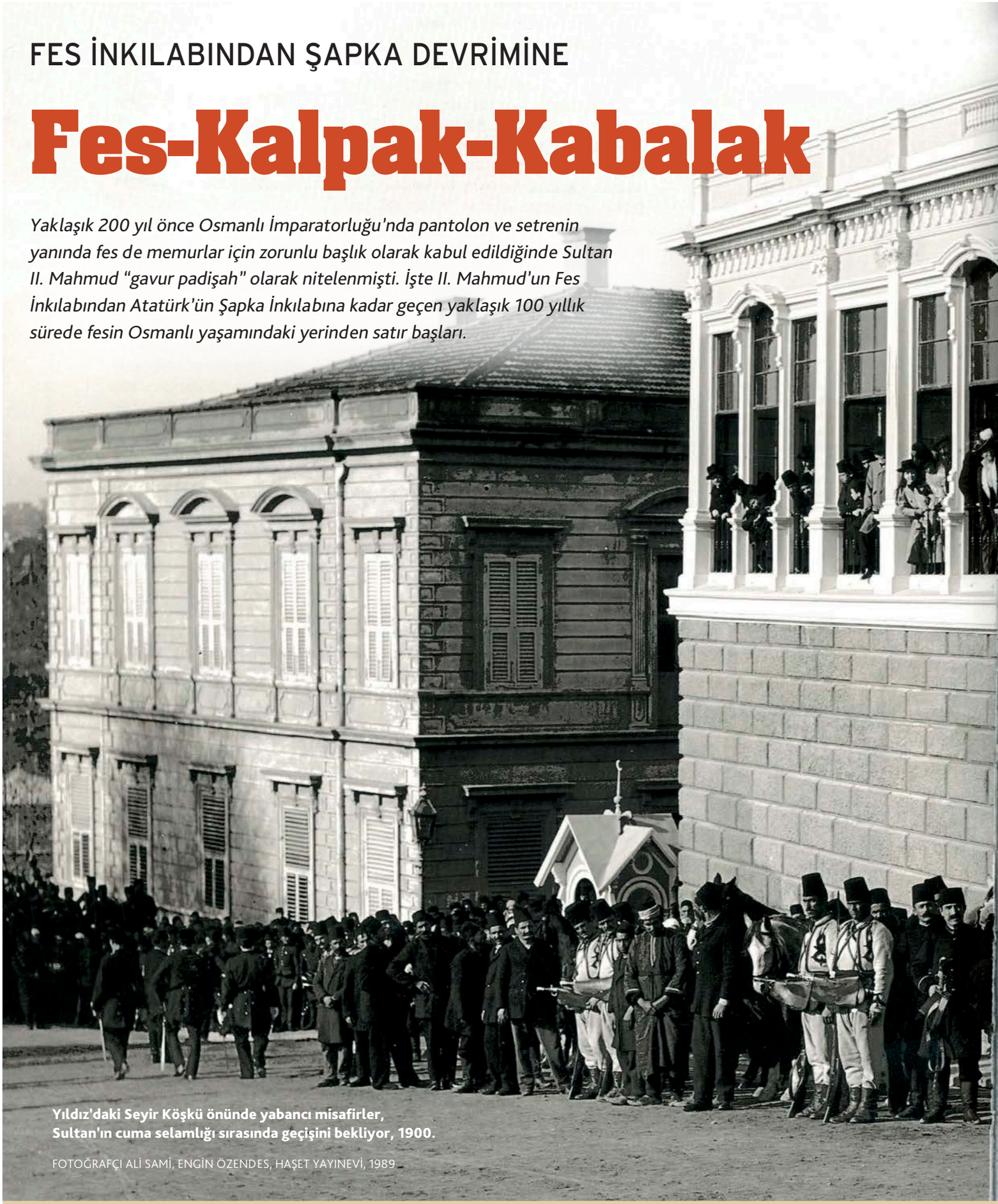

Saint-Denis Katedrali'nin içten görünüşü (üstte) ve vitrayları (solda). Yere uzanmış manasına gelen "Jizan" heykellerinden biri (en solda).

FES İNKILABINDAN ŞAPKA DEVRİMİNE

Fes-Kalpak-Kabalak

Yaklaşık 200 yıl önce Osmanlı İmparatorluğu'nda pantolon ve setrenin yanında fes de memurlar için zorunlu başlık olarak kabul edildiğinde Sultan II. Mahmud "gavur padişah" olarak nitelenmişti. İşte II. Mahmud'un Fes İnkılabından Atatürk'ün Şapka İnkılabına kadar geçen yaklaşık 100 yıllık sürede fesin Osmanlı yaşamındaki yerinden satır başları.

Yıldız'daki Seyir Köşkü önünde yabancı misafirler, Sultan'ın cuma selamlığı sırasında geçişini bekliyor, 1900.

FOTOĞRAFÇI ALİ SAMİ, ENGİN ÖZENDES, HAŞET YAYINEVİ, 1989

Başa dert olan sorunlar için "püsküllü bela" deyimini kullanırız. Aslında püsküllü bela, fes için kullanılan bir deyimdir. İlginçtir fes, yaklaşık 100 yıl arayla, bir kıyafet inkılabıyla zorunlu başlık olarak kabul edilmiş, bir başka kıyafet inkılabıyla da kullanılması yasaklanmıştı. Ancak her iki durumda da, hem kabul edilirken, hem de yasaklanırken dine ve imana tasallut edildiği, taklitçilik ve "gâvurluk" yapıldığı suçlamaları ortalıkta dolaşmıştı.

Mustafa Kemal Paşa, kendisi ve maiyetindekilerin Amerikan bezinden acemice dikilmiş panama şapkalarıyla çıktığı gezide 27/28 Ağustos 1925 günü İnebolu'ya gitmiş ve kıyafet inkılabını da başlatan önemli bir konuşma yapmıştı. Bu konuşmada "Yunan serpuşu" olarak nitelediği fesin terkedilip, şapkanın kabul edildiğini ilan etmişti. Bu konuşmadaki ilgili bölüm şöyleydi: "... Medeni ve beynelmilel kıyafet bizim için, çok cevherli milletimize layık bir kıyafettir. Onu iktisa edeceğiz (giyeceğiz). Ayakta iskarpin veya fotin, bacakta pantolon, yelek, gömlek, kravat, yakalık, ceket ve bittabi bunların mütemmimi olmak üzere başta siper-i şemsli serpuş. Bunu açık söylemek isterim: Bu serpuşun ismine "şapka" denir. Redingot gibi, bonjur gibi, smokin gibi, frak gibi... İşte şapkamız. Buna caiz değil diyenler vardır. Onlara diyeyim ki, çok gafilsiniz ve çok cahilsiniz ve onlara sormak isterim: Yunan serpuşu olan fesi giymek caiz olur da şapkayı giymek neden olmaz..."

Gerçekten de 25 Kasım 1925'te TBMM'de kabul edilen "Şapka İktisası Hakkında Kanun" tek maddeydi: "Türkiye Büyük Millet Meclisi azaları ile idare-i umumiye ve hususiye ve mahalliyeye ve bilumum müessesata mensup memurin ve müstahdemin Türk milletinin iktisa etmiş olduğu şapkayı giymek mecburiyetindedir. Türkiye halkının da umumi serpuşu şapka olup buna münafi bir itiyadın devamını hükümet meneder. (25 Teşrinisani 1341 ve 8 Cemaziyülevvel 1344)"

"İnkılapların" habercisi ve başlangıcı olarak 1925 yılında fesin de içinde olduğu başlıkları yasaklayan ve şapka giymeyi zorunlu kılan yasa çıktığı zaman ciddi bir tepki olmuştu. Tepki duyanlar, fesin yasaklanması ve şapkanın zorunlu kılınmasıyla halkın dinden imandan çıkarıldığından dem vurmuş, Mustafa Kemal Paşa'yı "gâvur ve dinsiz" olmakla suçlamışlardı. Neredeyse 100 yıl önce de II. Mahmud pantolon ve setre giymek dahil kıyafet inkılabının da başlangıcı olarak, fesi askeriye ve sonra bütün memurlar için zorunlu bir başlık olarak kabul ettiğinde aynı şekilde "gâvur padişah" olarak nitelenmiş, fesi zorunlu başlık kabul etmekle ahalinin dinden imandan çıkacağı suçlamasıyla karşı karşıya kalmıştı. Hatta II. Mahmud'un askere şapka giydirmek istediği ancak şeyhülislamın muhalefeti ve dini hüküm ve ananelerinin canlılığının buna mani olduğu da anlatılır.

II. MAHMUD'UN KIYAFET ve FES İNKILABI

Sultan II. Mahmud, yeniçeriliği hatırlatmayan fesi yeni kurduğu ordu için kullanılması için isteyince hemen Tunus'tan 50 bin fes sipariş edilir. İmal edilmesi zahmetli bir süreç olduğundan Fes Nazırlığı bile kurulur.

"Müessis-i sani" yani "ikinci kurucu" ve "müceddid-i devlet", yani "devleti yenileştiren" olarak adlandırılan II. Mahmud'un kıyafet inkılabının en ilginç yanlarından biri başlık olarak fesin kabul etmesiydi. Osmanlı'da -diğer geleneksel toplumlarda olduğu gibi- kıyafet ve başlık bir sosyal statü, meslek ve rütbe simgesiydi. Dine, mezhebe, kavme, cinsiyete, sınıfa, mesleğe göre kıyafet ve başlığın (serpuşun) şekli ve rengi değişiyordu. Başlıklar mezar taşlarına bile yontulurdu.

Yeniçeriliğin kaldırılması gibi radikal bir kararla, muhaliflerin etkisizleştirildiği bir ortamda II. Mahmud devrimleri başlamıştı. Kıyafet inkılabı öncelikle yeniçeriliğin tarihe karışması ile birlikte kurulan "Muhammed'in Şanlı Askerleri" anlamına gelen "Asakir-i Mansure-i Muhammediye" için kabul edilen ceket ve pantolonla başlamıştı, kısa süre sonra buna fes de eklendi. İsmail Hami Danişmend bu inkılabı şöyle anlatıyor:

"İkinci Mahmud'un teceddüd hamlelerinden biri de kıyafet inkılabında gösterilir: Kavuk kaldırılmış, "imame ve ferace" denilen sarıkla cübbe ilmiyye sınıfına hasredilmiş ve devlet memurlarıyla ahali "fes ve harvani", "setre pantolon", "kaput ve istanbulin" giymekle mükellef tutulmuştur. Bu değişiklik, Avrupa kıyafetinin alelade bir taklidi değil, muaddel (değiştirilmiş) şekilde tatbiki demektir."

Fes yaygın olmasa da Osmanlı coğrafyasında bilinen ve kullanılan başlıklardan biriydi. Mesela Kuzey Afrika kökenli özellikle denizcilerin 15. ve 16. yüzyıldan itibaren fes kullandıkları bilinir. Evliya Çelebi Kasımpaşa'yı anlatırken şunları yazar: "Der-vasf ı ahali i şehr i Kasımpaşa: Bu şehr i azimin halkı üç fırkadır. Bir sınıfı askeri ta'ifesidir kim kapudanlar ve azebistan vardiyanlar ve resenbaz keştiban dayılardır. Cümle Cezayirli esbabı geyüp kırmızı fes üzre kafesi destar... [giyerler]." (s. 204)

Fesin isminin Fas'ın Fes şehrinden geldiği tahmin edilmekle birlikte nereden örnek alındığı daha zor cevaplanan bir sorudur. Fransa'dan mı, Kuzey Afrika'dan mı, yoksa Balkanlar'dan mı esinlenildiği hâlâ tartışmalıdır. Abdurrahman Şeref *Tarih Musahabeleri* adlı ünlü eserinde Koca Hüsrev Paşa'yı anlattığı bölümde Fransız İhtilali'nden esinlenerek Fransa'dan alındığını ifade eder: "Fransa ihtilal-i kebirinde işbu kırmızı serpuş alamet-i hürriyet olarak kabul olunup bütün halka tamim etmişti. Şekli bizim feslere müşabih olmayıp içi pamuklu idi. İhtilal tavsadıktan sonra Fransa'da modası geçmişse de Yunan adalarına ve oradan garp ocaklarına sirayet etmişti." (s. 11 dipnot/1)

II. Mahmud yeniçeriliği hatırlatmayan fesin yeni kurduğu ordu için kullanılmasını isteyince hemen Tunus'tan 50 bin fes sipariş edilir, ama yetmez. İmal edilmesi zahmetli bir süreç olduğundan tedariki için Fes Nazırlığı bile kurulur ve İzmirli Kâtipzade Mustafa Efendi Fes Nazırı olarak atanır. Bir müddet sonra önce 1833'te İzmit'te sonra 1834'te İstanbul'da Haliç'te Feshane adıyla fes fabrikası kurulmuş, Tunus'tan ustalar getirtilmişti. Ancak ihtiyaç karşılanamamış, Avusturya fes ithalatının başlıca merkezi olmuştu.

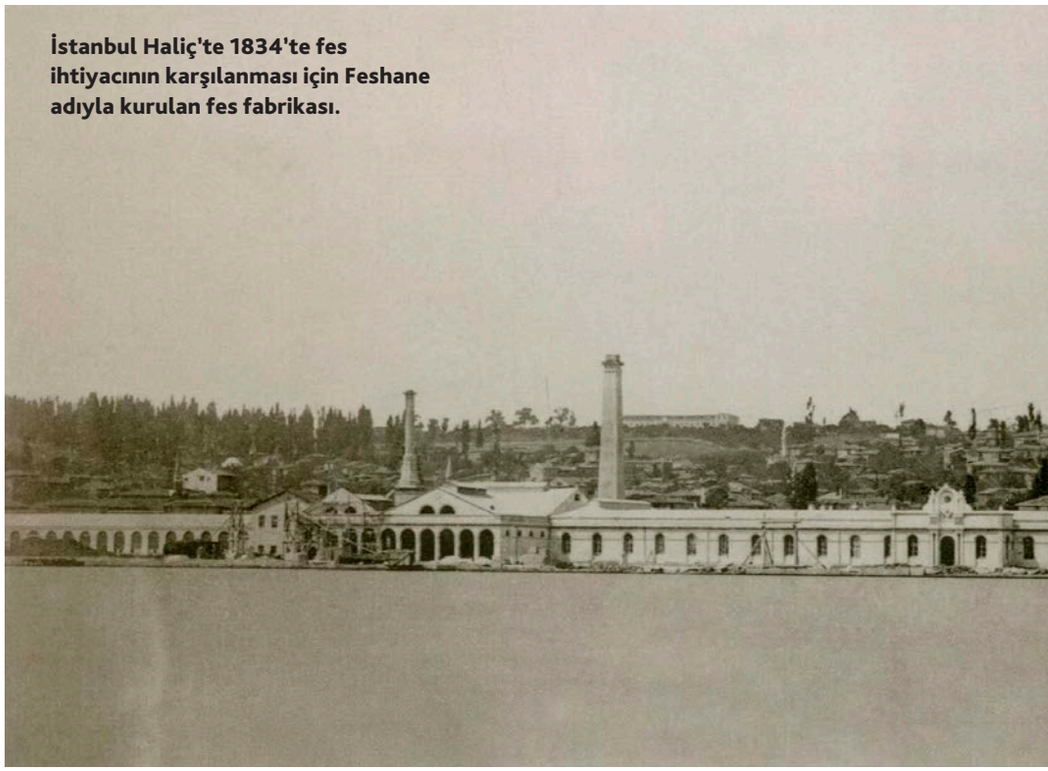
Osmanlı modernleşmesinin simgesi haline gelen fes kısa sürede halk tarafından benimsenmiş, günlük giyimin bir parçası olmuş, hatta bir ilericilik gericilik kavgasını başlatmıştı: Fes takanlar ilerici, karşı olanlar muhafazakâr olarak adlandırılır olmuştu. Fes yalnızca bir erkek başlığı değil, aynı zamanda bir kadın başlığı olarak da kullanılmaya başlamıştı. Fes için şarkılar, türküler, şiirler, methiyeler, kasideler yazılmıştı. Dolayısıyla fes ne cinsiyet, ne din, ne de mezhep tanımadı. İsteyen giydi, istediği gibi giydi. Öne kayık, arkaya kayık, püskülü dağınık... Fes bir anda Osmanlıcılığın, Osmanlı kimliğinin, Osmanlı olmanın da simgesi haline gelmişti. II. Mahmud'a atfedilen, "Ben tebaamdan Müslümanları camide, Hıristiyanları kilisede, Yahudileri havrada görmek isterim.

İstanbul'da Posta Müdürlüğü önünde başları fesli müşteriler, yanlarında şapka takan Avrupalılarla (altta).

Aralarında başka bir fark yoktur" mealindeki fikri adeta hayata geçiyordu. Fes adeta kamusal hayatta Müslümanlarla gayrimüslimler arasındaki farkı ortadan kaldırıyordu. Tanzimat eşitlikçiliği, bir Osmanlı tebaası ve kimliği yaratma gayreti feste tecessüm ediyor ve milli bir giyecek halini alıyordu. Müslüman ve Türk olmanın bir "alameti farikası" gibi görüldüğünü Osman Nuri Ergin şöyle anlatır: "Her Türkün her Müslümanın fes giymesi istenir ve Müslümanların festen başka serpuş, şapka giymeleri milliyetsizlik ve dinsizlik alameti sayılırdı. Aynı zamanda gayrimüslim Türk tebaasının hele Türkiye'de şapka giymeleri hainlik sayılırdı." Bilindiği gibi fes, oryantalizmin hem Osmanlı hem Türk hem de Müslümanla özdeşleştirdiği bir simge haline dönüştü.

II. Abdülhamid döneminde yabancı uyruklu bile olsalar yabancı şirket çalışanlarına bile mukavelenamelere kayıt koydurularak giymeleri mecburi hale getiriliyordu.

İstanbul Haliç'te 1834'te fes ihtiyacının karşılanması için Feshane adıyla kurulan fes fabrikası.

Hürriyet Kahramanı Resneli Niyazi Bey'i üniforması ve başında fesiyle gösteren etiket (üstte).

PÜSKÜLLÜ BELA, PÜSKÜL NİZAMI VE MODA

"FESLERİN PÜSKÜLLERİNİ TARAMAK İÇİN ÇOCUKLAR ORTAYA ÇIKTI"

Yapağıdan (koyun ve kuzudan ilkbaharda kırkılan tüy) uzun ve zahmetli bir işleme süreci sonucunda üretilen fesin üstündeki düzlüğe tabla adı verilir ve tam ortasındaki bir iki santimlik çıkıntı ibik diye adlandırılır. Bu ibik denen çıkıntıya da püskül bağlanırdı. Önceleri ibiğe, bütün fesin üstünü kaplayan bükülmemiş ipten lacivert püskül bağlanırken, sonradan küçülerek, tutam halinde arkadan sarkar hale gelmişti. Püskül çok önemliydi. İlk zamanlar feslerin püskülleri bükülmemiş iplikten yapıldığı için rüzgârda bozulmakta, yağmurda ise boya maddesi akmaktaydı. Bu nedenle fesin adı kısa sürede halk arasında "püsküllü bela"ya çıkmıştı. Püskülün yürürken veya rüzgârda dağılması ayakkabı boyacılığı gibi püskül tarayıcılığı diye bir sokak mesleğini ortaya çıkarmış, çoğunlukla Yahudi çocuklar 10 paraya püskül tarar olmuşlardı. Lütfi Efendi kendi tarihinde fese neden püsküllü bela dendiğini 1845 yılı olaylarını anlatırken şöyle izah eder:

Başında aziziye adı verilen fesiyle Sultan Abdülaziz (üstte). Sultan II. Abdülhamid başında hamidiye fesiyle Cuma selamlığında, 1908 (sağda).

O vakte kadar asâkir-i muntazama ile âlâ ve edna fes iktisa eden umum bendegân ve tebaa-i şahane feslerine taktıkları püsküller bükülmemiş ipekten mamul idi. Rüzgârdan, yağmurdan ve sair edna şeyden tellerine halel gelerek her gün püsküllerin taraktan geçirilmesine ihtiyaç mes etmiş idi. Hatta püskül taramak için şimdiki kundura boyacıları gibi sokaklarda ve çarşı ve pazarlarda püsküller tarayalım diye ekseri Yahudi çocukları olarak birçok ahali bununla taayyüş ederler idi. Taife-i nisvan dahi bu kalıba dökülerek tablalı fesler üzerine taranmış ipekleri takarlar idi ve

1909 sonrası Mahmut Şevket Paşa, Ali Rıza Paşa, Hüseyin Hüsnü Paşa ile Enver, Hafız Hakkı, ve İsmet beylerin aralarında bulunduğu subaylar fes ve kalpaklarıyla (üstte).

başta kolay durması için feslerin içine teller ve üstüne kâğıt yerine gümüşten mamul paftalar takıyorlardı. İşte bu ipek püsküller halkın başına adeta püsküllü bela denmeye seza olup hususiyle tavaif-i askeriye ve erbab-ı sebile ve hademe için tekellüflü şey olduğundan ümera ve zabitan ve neferat-ı askeriyeye tayin ve irae olunan dirhemler miktarı örme püskül takılması ve teşrifat-ı askeriye mucibince feslerinin tepelerine "ferahi" namıyla madenden mamul alamet-i imtiyaziye vaz'ı ve sunuf-ı sairenin dahi tel ipekli püskül yerine örme püskül istimal eylemeleri usulü ittihaz kılındı." [Lütfi Tarihi C: 8 s. 69-70.]

Ayrıca kalitesiz boyayla imal edilmiş fesler, yağmurlu havalarda ıslanıp boyası, giyenlerin yüzünden ve ensesinden aşağıya akardı. Bu tür fesleri giyenler "apukurya maskarası" haline geldi diye dalga geçilirdi.

Püskül tarayıcılar gibi kalıpçılık diye bir meslek de ortaya çıkmıştı. Kalıpçılık aslında fes ütücülüğünden başka bir şey değildi. Üst üste geçen ve ısıtılmış iki pirinç kalıbın

Fes etiketi (üstte solda). Fesin şeklinin bozulmaması için kullanılan fes kalıbı (solda).

arasına fes konulunca kalıplanmış, bir tür ütülenmiş olurdu. Fes kalıpları 0'dan 16'ya kadar numaralandırılmıştı ve "dar beyoğlu", "hamidiye", "büyük hamidiye", "tam zuhaf", "yarım zuhaf, "efendi biçimi", "İzmir biçimi" gibi adlar alırdı.

Günümüzde II. Mahmud'un türbesinde Abdülaziz ve II. Abdülhamid'in de sandukaları bulunmaktadır. Sandukaların başında da kendisinden önceki padişahlar gibi sarık değil, fes vardır. Padişahların hayattayken kullandıkları bu feslere dikkatle bakıldığında dönemlere göre değişen fes modasını görmek olanaklıdır. II. Mahmud döneminde "mahmudiye" modayken, Abdülmecid döneminde "mecidi kalıp" veya "mecidiye" denen ve altı geniş, üzeri dar sahan kapağı şeklinde kulak hizasına kadar uzun siyah püsküllü fes modaydı. Abdülaziz döneminde "aziziye kalıbı" veya "aziziye" denen basık ve geniş ve nispeten kısa fes, II. Abdülhamid döneminde "hamidiye kalıbı" kısaca "hamidiye" olarak adlandırılan uzun ve kalıplı fes moda olmuştu.

Feslerin çeşitli isimleri vardı. Eski kaba ve kalın Tunus feslerine "Ali Kurna" denirken, iskender, hereke, davut vezir, pinel, potı, çifte pehlivan, vayl, fırt, koehler, dopnig, bol fırt, kibarlara mahsus, prömiyer kalite ve şıllık gibi isimlere rastlanırdı. Ayrıca boynu ve kulakları örtenlerine "babayani", "efendivari" denirken, ıslanıp bozulmuşuna "limon kabuğu" denirdi. Bunların dışında "kel örten", "ayıp kapayan", "yandım Allah", "horoz ibiği" gibi isimler de vardı. II. Meşrutiyet sonrasında şiling adı verilen ve kalıpları hemen bozulmayan fesler üretilmeye başlanmıştı.

FES'İN KAYNAĞI OLARAK
FAS VE FES

Batı dillerinde Morocco denilen ülkeye biz Fas diyoruz. Fas dememizin nedeni, Osmanlılar burayı aldığında bu ülkenin başkentinin Fes şehri olmasından ve onun telaffuzundan kaynaklanıyor. Fes isminin de Fas'tan geldiği kabul edilir. Bunun sebebi de Fes şehrinde yapılan kaliteli fesler ve onlara yönelik rağbettir. Osman Nuri Ergin, *Maarif Tarihi* adlı eserinde, "Dilimizdeki fes tabirinin Fas bölgesi adıyla münasebeti ise aşikârdır. Fesin Osmanlı ülkesine ilkin Fas'tan gelmiş olması ile bu adın verilmiş bulunması kuvvetle tahmin olunabilir" demektedir. Şemsettin Sami de benzer bir fikirdedir. Ünlü sözlüğü *Kamus-i Türki*'de fesi şöyle tarif eder:

"Fas şehrinde yapılan kırmızı bir nevi baş kisvesi ki bütün Memalik-i Osmaniye'de ve diğer bazı memalik-i İslamiyede tamim etmiştir."

Ancak şimdilerde Fes şehrinde, fes yapılmıyor, fes imalatı Marakeş şehrine geçmiş durumda ve en iyi fesler 300 Dirheme alınıyor. Fese kırmızı rengini veren Arapa tarbuş (tarboosh) olarak bilinen boyar madde kızılcıktan (*Greek cornus mas*) elde edilen bir renktir ki şehrin hemen dışında yetişmektedir. Fas'ta da bir başlık olarak fese fes diyorlar.

Fesli bir memur (solda). Fas'ın Fes şehrinden fes dükkanı (en üstte ve üstte). İstanbul'da sokak berberleri (altta).

"FES YIRTMA BAYRAMI" VE FES BOYKOTU

II. Meşrutiyet'te fes deyince akla hemen fes boykotu gelir. Daha 93 Harbi sonrasında 1878'de Avusturya tarafından işgal edilmiş ve idaresi geçici olarak bu ülkeye devredilmiş olan Bosna-Hersek, 5 Ekim 1908'de Avusturya tarafından ilhak edildi. Bunun üzerine Avusturya hükümetine, mallarına, mallarını satan dükkânlara karşı ani bir protesto başladı. Protestolar çoğunluğu Avusturya'dan ithal edilmekte olan feslere de yöneldi. Doğan Çetinkaya'nın yazdığı *1908 Osmanlı Boykotu* adlı eserde işçiler, öğrenciler ve çeşitli mesleklerden insanların Avusturya yapımı fes giyenlere sokakta müdahale etmeye başladıkları anlatılır. Bu müdahale daha sonra fes giyilmesinin engellenmesi için sokakta fes giyen herkese müdahale etmeye kadar varmıştı. Hatta "Fes Yırtma Bayramı" olarak adlandırılan insanların başlarından feslerini alıp yere çalma, yırtma gibi kampanyalar yapılmıştı. Bu ortamda fes yerine "milli" bir serpuş arayışı ortaya çıkmış, böyle yerli ve milli bir serpuş icat edilmesi gerektiği dile getirilmişti. Kırmızı fesin yerine beyaz fesler, sarıklar, kalpaklar, keçe külahlar önerilmişti. Boykot boyunca sokaklarda yürüyüşler, meydanlarda mitingler gerçekleştirilmiş, duvarlara fes giyilmemesini isteyen afişler asılmıştı. Her meslekten, her din, mezhep ve milletten Osmanlılar bu boykota katılmışlardı.

Avusturya'dan gelenler kadar kaliteli olmasa da "Milli Serpuş" adıyla arakiyeler piyasada satılmaya başlar. Kısa sürede memurların fes yerine kalpak giymeye başladıkları görülür. İstanbul polisi için üniformalarıyla aynı renkte kalpak ısmarlanır.

FES - KALPAK - ENVERİYE (KABALAK)

II. Meşrutiyet birçok bakımdan olduğu gibi fes konusunda da bazı değişimler yaşanmasına neden oldu. Enver Bey/Paşa fesinin önüne ay yıldız koyar. Ama en çok akılda kalanı Niyazi Bey'in fesinin üstünde "Vatan Fedaisi" yazmasıdır. II. Meşrutiyet'te önce kamuflaj açısından önemli görülerek askeri elbise renkleri toprak rengi olarak değişti. Fes rengi de değiştirilmek istenmekle birlikte bu konuda bir dirençle karşılaşıldı. 1909'dan sonra önce kalpak, ardından da Enveriye diye adlandırılan kabalak kullanılmaya başlandı. Enseyi kapatan kabalak sıcakta görev yapan askerlerin kullanması için tasarlanmıştı. Giderek tüm orduda kullanılmaya başlandı. Bu yeni serpuş, yani kabalak Harbiye Nazırı ve Başkumandan vekili Enver Paşa'nın emriyle yapıldığı için Enveriye olarak da bilinir. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi'nde görev yapan 5. Ordu'nun bütün askerleri kabalak kullanmıştı. Savaş meydanlarında kabalak (Enveriye) giyen subaylar, şehir ve törenlerde kalpak takıyorlardı.
Mustafa Kemal Paşa, görevinden ayrılmasından sonra hem liva elbisesindeki rütbe gösteren renk ve alametleri sökmüş hem de alametsiz kalpak giymeye başlamıştı. Askeri bir başlık olan kalpağı sivil kıyafetiyle giymeye devam edince kısa süre taklit edilerek moda haline gelir. Böylece bir zamanlar fes kabul edildiğinde fes giymek ilericilik, modernlik kabul edilirken, artık kalpak giymek ilericilik, inkılapçılık, fes giyenler ise muhafazakâr ve saltanatçı olarak kabul edilir olmuştu.

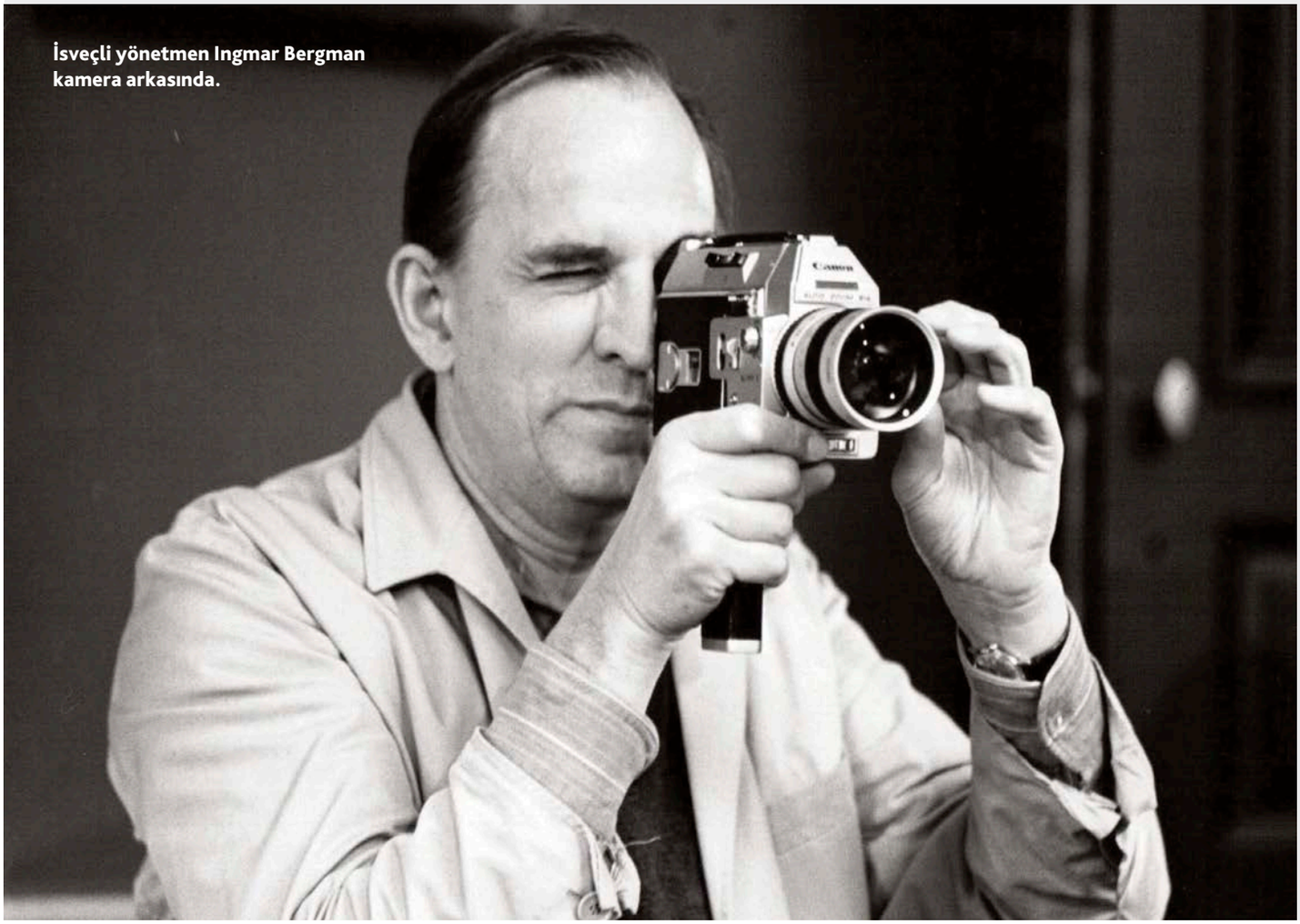
İsveçli yönetmen Ingmar Bergman

Dünyevi kutsallığın yüce müridi

Her yılın üçte birinde tiyatro, üçte birinde sinema ile uğraşan, geriye kalan aylarını da klinikte geçiren Bergman, yirminci yüzyılı anlamakta tıpkı Camus, Sartre, Faulkner, Joyce ve Kafka gibi önemli bir gözlem noktasıdır.

MEHMET SİNDEL

Bergman, 1918 yazında Stockholm'lü bir papazın sağlıksız ve çelimsiz oğlu olarak dünyaya gelir. Annesine olan ve kendi deyimiyle "yürek tüketici ve köpeksi" bağımlılığı nedeniyle sürekli fiziksel sevgi ihtiyacı duyarken, annesi bu durumu hastalıklı bularak onu soğuk ve alaycı sözcüklerle sürekli iter, hatta doktora götürür. Bu sırada küçük bir kasabanın papazı olmanın ahlaki baskısını kaldıramayan şiddet eğilimli babasından halı dövme sopasıyla ağır bir şekilde ve düzenli olarak dayak yer. Altı yaşına geldiğinde çığlıklar, sinir krizleri ve kusma nöbetleriyle okula gitmeye direnen Bergman'ın bütün bu şiddet sarmalından çıkışı ise ailenin milyoner velinimeti Anna Teyze'nin Noel armağanı olarak ağabeyine verdiği sinema makinesi ile gerçekleşir. Sinema makinesini bütün bir kurşun asker ordusu karşılığında ağabeyiyle takas eden Ingmar, gündüz parlak ve tehditkâr İsveç ışığında ortaya çıkan hayalet, hortlak, iblis ve cinlerini de karanlık sinema salonlarında izleyicilerin hayranlığıyla takas ederek elinden geldiğince kendini tedavi edecektir. 16 yaşında durmaksızın deli gibi okuyan, kekeleyen, tırnaklarını yiyen, kambur ve hem kendinden hem hayattan tiksinen bir ergen olan Ingmar'ın yolu

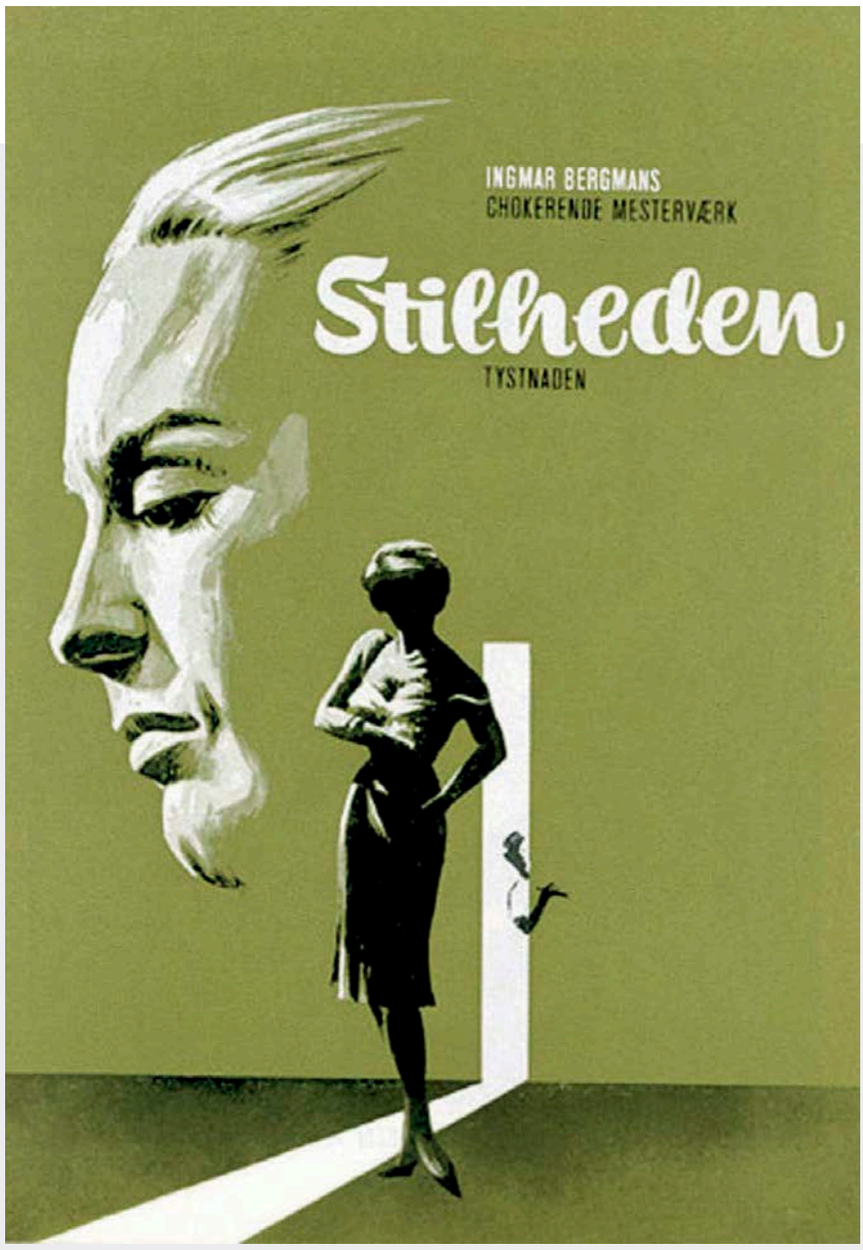
İsveçli yönetmen Ingmar Bergman kamera arkasında.

öğrenci değişim programıyla Almanya'dan geçtiğinde, Nazi kültürünün kucağına düşer ve bu propagandanın etkisi altında bir sempatizana dönüşür. Bu arada ağabeyi İsveç Nasyonal Sosyalist Partisi'nin kurucularındandır ve babası da oyunu onlara verir. Ingmar Bergman büyüyüp Nazizmin gerçeklerini öğrendiğinde müthiş bir suçluluk ve kendini hor görme duygusu yaşayacak, bu utanç uzun yıllar yakasını bırakmayacaktır.

Bu duyguların izini, Bergman filmografisinin görece az bilinen mücevheri olan, şiddet ve savaş karşıtı "*Skammen/ Utanç*"ta bulmak mümkün.

Kariyerinin başında başarısızlığın pençesinde kıvranan Bergman'ın yardımına, egzantrik dostu kurgu ustası Oscar Rosender yetişir ve onu acımasızca eleştirirken, kurgunun gizleriyle tanıştırır. Bu derslerin sonucunda Bergman filmlerindeki ritim masa başında senaryodan doğar, kamera karşısında da yaşamaya başlar. Her tür doğaçlama ona yabancıdır. Eğer çabuk karar vermeye zorlanırsa ter içinde kalır ve korkudan kaskatı kesilir. Film çekimi Bergman için planlanmış bir yanılsamadır. Yaşadıkça ona daha da aldatıcı görünen bir gerçeğin yanılsaması. Film çalışması Bergman için güçlü bir erotik etkinliktir. "Oyuncularla sınırsız bir yakınlık ve karşılıklı bir açıklık içinde yaşanır. İçli dışlılık, bağlılık, bağımlılık, sevgi, inanma ve güvenme kameranın sihirli gözü önünde sıcak ve belki de göz boyayıcı bir güvence oluşturur. Gerginlik, gevşeme, ortak soluk alma, zafer anı ve ardından doruktan iniş. Atmosfer karşı koyulmaz bir cinsellik yüklüdür."

Üçü bu cinsellik yüklü film üretim sürecinde filizlenmek üzere tam beş kere evlenip hepsini terk edeceği dokuz çocuk yapan Bergman, aileleri için hiçbir emek harcamadığını itiraf ederken, kendi sözleriyle ergenlikten 58 yaşında çıkabildiğini ve sadece son eşi Ingrid (ünlü aktris Ingrid Bergman'la sadece isim benzerliği) ile huzur bulduğunu dile getirecektir. "Bergman, metafiziği, din, ölüm ve varoluşçuluk gibi kavramlarıyla beyazperdeye taşıyan ilk kişi olmuştur"

1963 tarihli "*Tystnaden / Sessizlik*" isimli filminin afişi (üstte). 1955 tarihli romantik komedi türünde çekilen "*Sommarnattens Leende / Bir Yaz Gecesi Gülümsemeleri*" filminden bir kare (altta).

der ünlü Fransız yönetmen Bertrand Tavernier. "Fakat Bergman'ın en başarılı olduğu yan, kadınlar hakkında ve kadınlarla erkekler arasındaki ilişkilerden söz etmesi. Bergman, saflık arayışı içinde kazı yapan bir madenciye benzer." Aşklarının şüphesiz en tutkulu olanını ünlü oyuncu Liv Ullmann ile yaşar Bergman. Aralarındaki 20 yıl yaş farkına rağmen âşık olurlar, evlenirler ve çocukları olur. Sonra Ullmann'ı kıskançlıkla Farö Adası'ndaki "kalesine" hapseder. Çok ve şiddetli kavga ederler. Terkedilen Ullmann uçaktayken ona acı dolu bir mektup yazar, Bergman kargacık burgacık bu mektubu kimse görmesin diye yer. Ömür boyu dost kalırlar, beraber film yaparlar. Ullmann "bana sürekli seninle ilgili sorular sorulmasından bıktım" dediğinde, Ullmann'ın hayatının en güzel iltifatı olduğunu söylediği "Bu senden de kaynaklanıyor. Sen benim Stradivarius'umsun" der Bergman. Farö Adası'ndan söz açılmışken, 1960 yılında "*Säsom i en spegel /Aynadaki Gibi*" filminin çekim mekânı olarak gördüğü bu ıssız, soğuk ve korkutucu adaya ilk bakışta âşık olacak. Orayı kalesi haline getirecektir. Başta, senaryosunu ağır bir zatürreeye eşlik eden penisilin zehirlenmesi nedeniyle yattığı hastanede yazdığı kusursuz başyapıtı "*Persona / Persona*" olmak üzere birçok filmini bu adada çekecektir.

Adanın peyzajı, sesleri ve ışıkları onun en büyük yaratıcı ilhamı olacakken, dünyadan elini eteğini çekecek, kitap okuyacak, derin düşüncelere dalacak, senaryo yazacak ve ruhunu arıtacaktır. Üstelik adanın ıssızlığında doyasıya ve dilediğince çığlık atacaktır Bergman. Ölümünden sonra ada sakinleri onun evini ve yaşamını meraklı turist gözlerinden korumak için onun anısının bekçiliğini yapmaktadırlar.

Bergman'ın işine, adasına ve kadınlara olan sadık ve takıntılı tutkularının bir diğer halkası ise dahi sinematograf Sven Nykvist'tir. Sinemayı bir "ışık ve gölge oyunu" olarak tanımlayan, "sinematografi insan yüzüdür" diyen Bergman, 1960'tan 1984 yılına kadar olan ve "dahilik dönemi" denebilecek tüm filmlerinde Nykvist'le çalışacaktır. Bu anlamda Bergman sineması aynı zamanda bir "Nykvist" sinemasıdır. İlginç olansa bu yoldaşlığın sadece film üretim sürecinde yaşanması, film çekmedikleri dönemde

Bergman'ın Nykvist ile çalıştığı filmlerinden biri olan "*Fanny ve Alexander*"ın afişi (solda). "*Aynadaki Gibi*" filminden bir kare (en üstte). "Persona" filminde soldaki Bibi Andersson ve sağdaki Liv Ullmann (üstte). "*Yedinci Mühür*" filminde şövalyenin ölümle satranç oynadığı sahne (sağda).

sosyal olarak hiçbir ilişkileri olmamasıdır. İzleyicilerin filmlerini beyinleriyle değil kalpleriyle anlamasını tercih eden Bergman, filmlerinin anlaşılmasından çok, hissedilmesini ve duyumsanmasını ister. Örneğin izleyicinin en zor anladığı filmlerinden olan "*Kış Işığı*", "*Aynadaki Gibi*" ve "*Sessizlik*" üçleme oluştururken, bu filmleri yapmaktaki temel amacının iletişimin, duygu kapasitesinin önemini dramatize etmek olduğunu söyler. Tanrı ya da onun yokluğu meselesi değil, aşkın gücünün korunması ele alınır bu filmlerde.

Bu anlamda sinemaya en yakın sanatın edebiyat ya da tiyatro değil, müzik olduğuna inanan Bergman başta Bach olmak üzere bir klasik müzik tutkunudur.

Hemen hemen tüm filmleri otobiyografik öğeler içeren Bergman, TV için çektiği "*Saraband*" sayılmazsa son sinema filmi olan "*Fanny ve Alexander*" ile neredeyse kendi yaşam öyküsünü Charles Dickens'vari bir senaryo ile yansıtacaktır beyaz perdeye. "Seyirciden nefret ediyorum, ondan korkuyor ve onu seviyorum. Onun hoşuna gitme, onu harekete geçirme, korkutma, küçültme, tahkir etme ihtiyacıyla kıvranıyorum. Seyirciye bağlıyım ve bu çok feci. Fakat bu bağlılık beni harekete geçiriyor, bulantı ve zevk veriyor. Her yaptığıma binlerce göz, kulak, beyin ve vücut katılıyor. Son derece keskinleşmiş bir hassasiyetle sahip olduğum, bulduğum, çaldığım veyahut keşfettiğimi sandığım her şeyimi veriyorum. Ve bütün bunları ancak yaptığım filmin en son filmim olduğu inancı içerisinde yapabilirim" diyen Bergman için sinema yapma süreci acı verici, ama varoluşu açısından kaçınılmaz bir zorunluluktur.

Provalarda ve çekimlerde karışıklık, saldırganlık ve duygusal patlamalardan nefret eder. İşini yaparken hiçbir zaman "kendisi" değildir. Gözlem yapar, not alır, düzenler ve denetler. Oyuncunun gözü kulağı olur, öneri getirir, kışkırtır, yüreklendirir, ya da reddeder.

"Kocaman bir ağılda toplanmış, birbirimizi anlamadan, kendi yalnızlığımızın üstüne meleyip duruyoruz" diyen; yaşamını kendisiyle savaşarak, çevresindeki hayranlarını, âşıklarını ve müritlerini kendinden belli bir mesafede tutarak koruyan bu acı çeken dahi, tüm sırlarını pervasızca açığa döküp, yüzündeki maskeyi her çıkartışında yırtıcı bir kartal çıkar ortaya.

Ingmar Bergman, 30 Temmuz 2007'de en sevdiği yönetmenlerden biri olan Antonioni ile aynı gün veda ederken geride 73 uluslararası ödül ile sinema ve televizyon için çekilmiş 67 film bırakır ◉

Bibliyografya

- Büyülü Fener- Ingmar Bergman, Agora Kitaplığı
- Sinematografi İnsan Yüzüdür, Ingmar Bergman - Derleyen: Raphael Shargel, Agora Kitaplığı
- Büyük Yönetmenlerin Gizli Hayatları-Robert Schnakenberg ,Domingo
- Belli belirsiz bir sabahın alacakaranlığı-Bergman, Onat Kutlar, Yeni İnsan, Yeni Sinema dergisi, Sonbahar 2008
- Bergman hakkında bir-iki not, Ersan Arsever, Yeni Sinema dergisi, Eylül-Ekim 1967
- Bergman Island- Yönetmen:Marie Nyreröd Liv & Ingmar - Yönetmen: Dheeraj Akolkar

Ressam Hans Schadow'un fırçasından Selim Melhame

Sultan Hamid'in Lübnanlı paşası

Sultan II. Abdülhamid döneminin en önde gelen devlet adamlarından biridir Selim Melhame Paşa. Lübnanlı Katolik bir aileye mensup olan Selim Melhame Paşa, maden ve ziraatin yapılandırılmasının yanı sıra Osmanlı borçlarının düzene kavuşturulmasında başrol oynadı. Adı yolsuzluklarla anıldığı için II. Meşrutiyet döneminde İtalya'ya yerleşti.

MELHAME AİLE KOLEKSİYONU, FLORANSA

Alman portre ressamı Hans Schadow (1862-1924) ilk resim eğitimini 1879 Berlin Sanat Akademisi'nde aldı. 1890 yılından itibaren Paris'te Academie Julien'de ünlü resim üstatları Tony Robert-Fleury ve William Adolphe Bouguereau'nun öğrencisi oldu. Avrupa ülkelerinde uzun yıllar çalışan sanatçı, çok sayıda Avrupalı devlet ve din adamının portrelerini betimledi. Bunların arasında Papa XIII Leo, Kayzer II. Wilhelm, Bismarck, Mareşal Hindenburg gibi isimler vardı. 1900'de bir yıllığına İstanbul'a geldi. İstanbul'da betimlediği ilk tablo Sultan II. Abdülhamid'in Lübnan asıllı Katolik bakanı Selim Melhame Paşa'nın portresiydi (üstte).

EROL MAKZUME

Sultan Abdülhamid döneminin adı en çok tartışma konusu olan devlet adamlarından biriydi Selim Melhame Paşa. Sultan Abdülhamid ve yabancı ülke misyonları tarafından belki de Osmanlı tarihinde en fazla nişan ile taltif edilen bürokrattı. 1863-1867 yılları arasında Beyrut'ta Antoura Lisesi'nde okuyan Selim Melhame Paşa İstanbul'a gelerek eğitimini Mekteb-i Sultani'de tamamladı. 1876'da gönüllü olarak Osmanlı-Sırp Savaşı'na katıldı ve Rumeli Sınırları Komisyonu'nunda Osmanlı devleti adına sekreter oldu. Daha sonra Rüsum İdaresi kendisini imparatorluğun dış borçlarını denetleyen kurum olan Düyun-u Umumiye'ye memur tayin etti. 1888'de müdür oldu ve bu görevi 1892'ye kadar sürdü. Aynı yıl padişahın emri ile ülkesi Lübnan'daki sorunlarla ilgilenmek üzere Düyun-u Umumiye'den 13 Mart 1892'de ayrıldı. Türkçe dışında bildiği beş yabancı dil sayesinde Osmanlı bürokrasisinde hızla sivrilen Selim Melhame, Sultan II. Abdülhamid'in kısa zamanda güvenini kazandı. 1881'de İstanbul sosyetesinin tanınmış Levanten ailelerden Crespin'lerin kızları Aimée ile hayatını birleştirince kendini şehrin siyasi ve diplomatik ortamında buldu. Kızlarını soylu ailelerden Alman ve İtalyanlarla evlendirdi. Pera'da finans çevreleriyle ilişkileri ve onlardan aldığı kredilerle emlak yatırımları yaptı. Finans ve banka kurumlarının tavsiyeleri ile de uzun yıllar İstanbul borsasında Güney Afrika altın madeni gibi hisse senedi alımları yaparak önemli bir şahsi kazanç elde etti.

1893'te Sultan II. Abdülhamid'in, Selim Paşa'yı yeni kurulan Orman, Maden ve Ziraat Bakanlığı'na atamasıyla tarıma verilen önem arttı. Paşa tarım uzmanlarından oluşan yerli ve yabancı bir kadro oluşturdu ve çok sayıda

öğrenciyi okutmak üzere Avrupa'ya tarım okullarına gönderdi. Gül yetiştiriciliği ve gül yağı üretimini teşvik etti. Veterinerliği de önemseyen Selim Melhame Paşa, baytarlık okulları açtırdı ve hayvan zabıta komisyonunun başkanlığını üstlendi. 1892-93'te Fransız Sèvres ve Limoges modellerinde yaptırılan Yıldız Porselen Fabrikası'nın kuruluşunda yer alarak bir süre işletmenin müdürlüğünü yaptı.

Maden ve ziraatı geliştirdi

Madencilik alanında kararnameleri güncelleştirdi, maden gelirlerinde artış sağladı. İngilizlerin arkeolojik araştırmaları bahane ederek Irak'ta petrol arayışı içinde olduklarını öğrenen Selim Paşa, İngilizleri durdurarak 1896'da İstanbullu tüccarlardan Nemlizade Hasan Tahsin Bey'e Basra ve Bağdat'ta neft ve petrol araştırması için izin verdi, ancak teknolojik yoksunluklardan dolayı olumlu sonuç alınamadı. Selim Paşa'nın şahsi etkisi, gücü Sadrazam Said Paşa'yı atlayarak doğrudan padişahla olan ilişkisinden kaynaklanıyordu ve sadrazam ile Yıldız'daki diğer görevlilerin şiddetli düşmanlık ve kıskançlıklarına sebep oluyordu. 1902-1903'te padişahın özel temsilcisi sıfatı ile Osmanlı borçlarının konsolidasyonunu hedefleyen, Alman büyükelçisi Marshall von Bieberstein'ın başında olduğu Rouvier Projesi'ni Said Paşa'nın da içinde olduğu güçlü muhalefete karşı bloke etmeyi başarınca padişahtan övgüler aldı. Ressam Schadow'un 1901 yılında betimlediği büyükelçi Bieberstein'ın portresi bugün İstanbul Alman Başkonsolosluğu'nun Tarabya yerleşkesindedir.

Selim Melhame Paşa'nın İtalya'ya para kaçırdığını iddia eden karikatür (üstte).

Bakanlığı döneminde, Selim Paşa, Abdühamid'in yurtdışı ve yurtiçi gizli ve özel misyonlarını da üstlendi. 1896'da Bulgar sorununun yumuşatılması için Prens Ferdinand ile yapılan görüşmelerde özel komisyon başkanlığını yürüttü. 1898'de Abdülhamid, kendisini Kayzer II. Wilhelm'in ziyareti ile ilgili hazırlıkları yapan komisyonun başına seçti ve 1899'da Alman Çeşmesi'nin yer seçimi ile görevlendirdi. 1906'da gizli misyonla Avrupa ülkelerinin başbakanlarını ziyaret ederek, olası rejim kargaşalarını önlemek üzere, Abdülhamid'den sonra padişahlığa aday gösterilen kardeşi Şehzade Reşad ve amcası Sultan Abdülaziz'in büyük oğlu Şehzade Yusuf İzzeddin efendiler yerine, padişahın üçüncü oğlu Burhaneddin Efendi'yi desteklemelerini istedi.

1907'de görevlendirildiği diğer önemli bir özel misyon da, iyi tanıdığı İtalya Kralı III. Vittorio Emanuele'yi ziyaret ederek kraldan Libya'da Osmanlı'nın toprak bütünlüğüne tecavüz edilmeyeceğine dair söz almasıydı. Ancak 1911'de İtalya'nın işgaliyle patlayan Trablusgarp Savaşı önlenemedi.

24 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Yıldız'da birçok kesim tarafından sevilmeyen ve adı hem iç, hem de dış basında yolsuzluklarla anılan Selim Melhame Paşa hayatının tehlike altında olduğunu düşünerek Avrupa kaplıcalarına gitmek için Babıâli'den izin talep etti. Ancak iznin çıkmasını beklemeden, İtalya büyükelçisinin yardımı ile 29 Temmuz 1908'de bir şilebe binerek İtalya'ya gitti. 20 Mayıs 1909'da rütbesinin kaldırılması, nişanlarının alınması, şahsi eşyalarının ve gayrimenkullerinin haczine karar verildi. Aralık 1908'de Sadrazam Kamil Paşa'ya yazarak savunma hakkı isteyen Selim Paşa'ya bu hak tanınmadı. Divan-ı Muhasebat (bugünkü Sayıştay) 29 Aralık 1909 tarihli mazbatası ile bakanlıktaki bazı ihalelerin komisyon tarafından izinsiz ve eksik bedelle verildiğini iddia ederek Selim Paşa'nın hazineyi 100.000 lira zarara uğrattığına; ayrıca şehit çocukları ve malül askerlere yardım için düzenlenen sergiden aldığı bedelin 8.152 kuruş 30 paralık bölümünü ödemediğine karar verdi. Yalnız kendi adına yolsuzluk yaptığı hakkındaki suçlamalara dair hiç bir kanıta ulaşılmadı ◉

Selim Melhame Paşa'nın Yeniköy'deki yalısı denizden.

Schadow'un fırçasından Alman Büyükelçisi M. von Bieberstein.

ALMANYA BAŞKONSOLOSLUĞU KOLEKSİYONU, İSTANBUL

Eliza olarak doğdu, Zehra olarak tanındı

Türküleri yerel ağızdan, milli kıyafetlerle okurdu

Arapgir'de 1913'te Ermeni bir ailenin kızı olarak dünyaya gelen ilk türkücümüz Zehra Bilir, sahneye kendi tasarladığı cepken, şalvar, çarık gibi yerel giysilerle çıkması, elinde mendil sallaması ve türküleri yörelerine ait otantik özellikleriyle okumasıyla ilgi gördü.

SERMET ERKİN

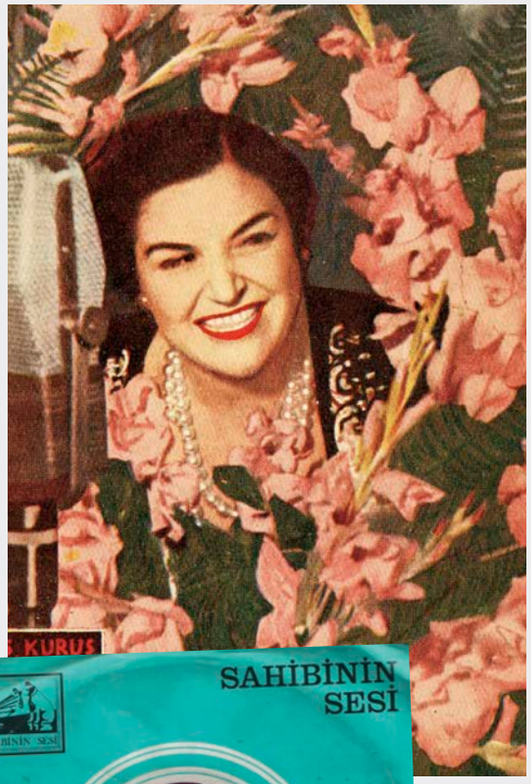
Cumhuriyetin ilk yıllarında bütün solistler gerek radyoda gerek sahnelerde okuduklarında, programlarını daima son şarkıları ile aynı makamdan birkaç türkü ile bitirirlerdi. Suzan Yakar Rutkay, Radife Erten, Müzeyyen Senar gibi halk musikisine özel ilgi duymaları sebebi ile bu konudaki repertuvarları geniş olan birkaç ismin dışında hemen hemen hepsi, programlarının sonunda halkı coşturmak için oynak tempolu İstanbul ya da Rumeli türküleri okurdu. Bu da onların programlarını şen şakrak şekilde tamamlayıp, sahneden alkışlarını artırmış olarak ayrılmalarını sağlardı. İşte Türk musiki tarihinde bu tarzın dışına çıkarak, halk türkülerini alaturkadan ayırıp, başlı başına bir tarz halinde sahnelere getirme cesaretini gösteren ilk kişi ve günümüzde aynı sanat dalını icra eden sanatçıların medyun-u şükran olmaları gereken isim hiç şüphesiz Zehra Bilir'dir.

O yıllarda sadece kendi yörelerinde Ürgüplü Refik, Malatyalı Fahri, Maçkalı Sadık, Zaralı Halil gibi sadece erkek yerel sanatçılar tarafından icrâ edilen ve zamanın en önemli iletişim organı olan Ankara Radyosu'nda bile 1938'de Sadi Yaver Ataman tarafından birer ikişer solo program olarak Milli Musiki Sanatkârları Kolu içinde söylenmekte olan türküler, onun 1940'ta ikinci defa askere alınması sebebi ile yerini alan Muzaffer Sarısözen tarafından 1941'de ilk defa Yurttan Sesler Topluluğu adı ile ayrı bir şube olarak değerlendirilmişti. Bundan ilham alan Zehra Bilir, o günlerin sanat ve gazino anlayışında gösterdiği "türküleri sahneye getirme cesareti" ile halk müziğinin bugünkü kimliğini kazanmasında ve yaygınlaşarak sevilmesinde çok önemli rol oynamıştır. 2 Haziran 1944 Cuma günü İstanbul'un en önemli yazlık gazinosu olan büyük bestekâr ve klarnet

Zehra Bilir'in Sermet Erkin'e imzaladığı sahne kıyafeti ile bir fotoğrafı (üstte).

üstadı Şükrü Tunar tarafından işletilen İstanbul Maçka'daki Küçük Çiftlik Parkı'nda "türkücü" branşı ile sadece türkü okumak için sahneye adım atan bu sanat öncüsü kadın, yaşadığı sürece hak etmenin üstünde olmasına rağmen, her nedense hiçbir hükümet döneminde devlet sanatçısı unvanını alamamıştır. Bu değerbilmezliğe en güzel cevabı ise, zamanının ünlü gazetecilerinden Hikmet Feridun Es, gazetesi için Kore'ye Türk ve Amerikalı askerlerle röportaj yapmaya gittiğinde, burada Türk askerlerin Amerikalı askerlere Zehra Bilir'in plaklarını dinleterek türkü öğretip dostluklarını pekiştirdiklerini görüp, röportajının başlığını "Türkü Ana Zehra Bilir" olarak vermiş ve sanatı ile ölümsüz olan adının, sıfatı ile de ölümsüzleşmesini sağlamıştır.

Zehra Bilir bir dergi kapağında (üstte, solda) ve 1982'deki Altın Kelebek Ödülleri'nde Belkıs Akkale'nin (soldaki) daveti ile sahnede, sembolü haline gelen mendiliyle (üstte, sağda). Bilir'in 45'lik plaklarından biri (solda).

FOTOĞRAFLAR: PİRAYE NAZLI ERKİN ARŞİVİ

Doğduğunda Eliza adı verilir

Halk müziğimizin Türkü Anası Zehra Bilir, 26 Mart 1913'te o zamanki adı ile Mamüretülaziz'e yani Elazığ'a, günümüzde ise Malatya'ya bağlı olan Arapgir kasabasında Ermeni bir ailenin kızı olarak dünyaya gelir ve Eliza ismi verilir. İnternette bazı yerlerde soyadı Surhantakyan olarak geçse de, doğru olanı Ölçüyan'dır. Babası Harutyun Bey, Birinci Dünya Savaşı'nda şehit olur. Hemen ardından 1915'te Ermeniler için çıkan "tehcir" kararıyla, Arapgir'deki Ermeni aileler de tedirginlik içine düşer. Ağabeyi ve kız kardeşleriyle beraber iki yaşında yetim kalan Eliza'nın annesi Agavni Hanım, çaresizlik içinde tanıdıklarının vasıtası ile bir Türkle evlendirilir. Böylece aile Arapgir'de kalmış ve küçük Eliza, burada ilkokula başlamıştır. Fakat o henüz on yaşındayken üvey babaları ölür. Arapgir yine karışıktır, bu kez Kürt ayaklanmaları vardır. Anneleri bu sıkıntılı günlerde en doğru çözümün Arapgir'i terk etmek olduğuna karar verir ve bir akrabalarının yönlendirmesi ile Kayseri'ye göçerler. Eliza burada ortaokulu bitirdiği yıl, annesi aileyi Kayseri'deki Ermenilerin çoğu gibi daha rahat bir hayat sürmek adına İstanbul'a götürür. Eliza ağabeyi Garbis ile beraber Kapalıçarşı'da şapka yapan bir atölyede iş bulur, bir süre sonra 1927'de Tarlabaşı'nda faaliyette olan bir dershaneye giderek yazı makinesi kullanmayı öğrenerek genç kızlar için zamanın en geçerli mesleklerinden biri olan o zamanki deyişle "daktilo" olur. Hemen Divanyolu'nda bir avukatın yanında iş bulur. Bir süre sürdürdüğü bu işini sevmesine rağmen bir gün gazetede Darülbedayi'nin yeni sahneleyeceği operetler için yetiştirilmek üzere balerin adayları alınacağını okur ve iş çıkışı Tepebaşı Dram Tiyatrosu'na giderek kaydını yaptırır. İlerde hepsi birer büyük şöhret olacak Cahide Sonku, Nezihe Becerikli, Samiye Hün gibi kızlarla beraber elemeleri kazanır ve Darülbedayi'de 1 Ekim 1931'de sahnelenen "Yalova Türküsü" adlı ilk operette balerin olarak rol alır. Böylece sanat yaşamı başlar.

1935 yılında demiryolu ve yol yapım işlerinde taşeronluk yapan Selahattin Bilir adlı bir mühendisle evlenene kadar Şehir Tiyatrosu'nda sahnelenen "Üç Saat", "Lüküs Hayat", "Deli Dolu", "Saz Caz" gibi Rey Kardeşler'in bütün operetlerinde dansçı olarak görev yapar. Selahattin Bey'le evlenince Müslüman olur ve adını Sibel koyacakken müftünün teklifi ile resmen "Zehra" yapar. Eşinin işi dolayısıyla Anadolu'yu karış karış gezmeye başlarlar. Özellikle doğu bölgelerini kapsayan bu gezi yıllarında şantiyelerdeki işçilerden bağlama çalmayı öğrenir ve kısa sürede iyi derecede çalmaya başlar. Ayrıca onlardan ve gittiği yerlerdeki köylülerden pek çok da türkü öğrenir. Türküleri çok sever ve sözlerini unutmamak için, öğrendiği her türküyü bir deftere yazar. Nota bilmediği için de türkülerin melodilerini "lay-lay", "ni-nanay" gibi kendine has bir şifre metoduyla not alır. Kocasının işi ona bu şekilde yüzlerce

türkü kazandırır. Eşi, Anadolu'daki işlerini tamamlamıştır, artık İstanbul'a döneceklerdir. Son iş yerleri olan Dersim'de bir veda yemeği verirler. Zehra Bilir ilk defa o gece seyirci karşısında türkü okur. Herkes sesini ve tavrını çok beğenmiştir. Şirketin muhasebe işleri ile uğraşan Bedri Bey bu becerisini profesyonelliğe dökmesinin çok doğru olacağını söyleyerek kendi deyimi ile "kulağına kar suyu" kaçırır.

İstanbul'a döndüklerinde, bir aile meclisinde plak dünyasının en önde gelen şirketi Sahibinin Sesi firmasının, sanat işlerini idare eden büyük bestekâr Artaki Candan ile tanışırlar. İçindeki sanat hevesini bilen eşinin isteği ile üstada Osman Nihat Akın'ın "Körfezdeki dalgın suya bir bak" adlı eserini okur. Fakat Artaki Üstad, okuyuşunu pek başarılı bulmaz. Eşi Selahattin Bey "Zehra şarkıdan ziyade türküleri güzel okur" deyip, bir de türkü okumasını istediğinde, türküyü dinleyen Artaki Bey "şimdi oldu işte, bu gırtlak türkü gırtlağı" diyerek beğenisini gösterir. Zehra Hanım kendi deyişi ile "boş çuval ayakta durmaz" diye düşündüğü için Artaki Candan'dan dersler almaya başlar. Yanı sıra da o zaman konservatuarın başında olan Hüseyin Saadettin Arel'in özel izni ile buraya devam ederek solfej, nota ve nazariyat öğrenir.

"Zehra Bilir tarzı okumak"

31 Mayıs 1939'da Vahram Geseryan'ın sahibi olduğu Sahibinin Sesi firmasının Yeşilköy'deki stüdyosunda cümbüş çalarak, Hasan Tahsin Parsadan'ın darbukası refakatiyle "Öyledir yar öyledir" adlı türküyü okur. Arka yüzü "Güvercin vurdum kalkmaz" adlı bir uzun hava olan bu plak, sadece 340 adet satarak zarar etmese de firmaya para da kazandırmaz. Zeki bir kadın olan Zehra Bilir, bu türküyü düşüncelerine inandığı kişilere dinleterek, yine kendi deyimi ile plaktaki "tuzu biberi" anlamaya çalışır. O zaman türküleri düz okumanın yararı olmadığını fark ederek, türkünün doğduğu yörenin şivesi ile okunması gerektiğine karar verir. Bu düşüncesini zamanla geliştirerek tıpkı radyo tiyatrosu seslendirmesi yapan sanatçılar gibi o da türkülere ruh vermeye başlar. Böylece türküleri, aşk, ihtiras, kıskançlık, kavga, hırs gibi bütün duyguları içinde yöresine ait mahalli ağızla, türküyle bütünlediği yerel şive nağmeleri ve kendine has ilave nidalarla zenginleştirerek okumaya başlar. Böylece Türk halk müziğinde "Zehra Bilir tarzı okuma" deyimi doğmuş olur.

1941 yılında değerli hoca-solist Neriman Tüfekçi'nin derlemesi olan "Al almayı daldan al" türküsünü okuduğu ikinci plağı ise beklenmedik satış rekorları kırar. Ardından pek çoğu kendi derlemesi olan "Karabiberim", "Helvacı helva","Yekte yavrum yekte", "Kır belini Ali Dayı", "Yavaş yavaş basta gel", "Cemo Cemile","Sen bu yaylaları yaylayamazsın","Dere boyu kamışlar", "Develi daylar", "Ay sallanıp giden yar" ve içlerinde en özel yeri olan "Diyarbakır şad akar", "Tiridine bandım" ile "Ha bu diyar" gibi hepsi yöresine has orijinal lehçe ve tavrıyla yani Zehra Bilir yorumu ile ona mal olmuş unutulmaz türküleri 78 devirli plaklara okur ve sevdirir. Her zaman sanatı ön planda tutan titiz kişiliği sonucu, kendi deyimi ile "daima ince eleyip sık dokuduğu" için sanat hayatında hepsi aynı firmaya sadece 31 taş plağı ve Coşkun Plak firmasının 70'li yıllarda onlardan bastığı dört adet 45 devirli plağı olur.

Seyirci önüne ilk defa kendini sınamak için 1942'de Birinci İnönü Zaferi'nin 22. yılı kutlamasının yapılacağı 6 Ocak gecesi

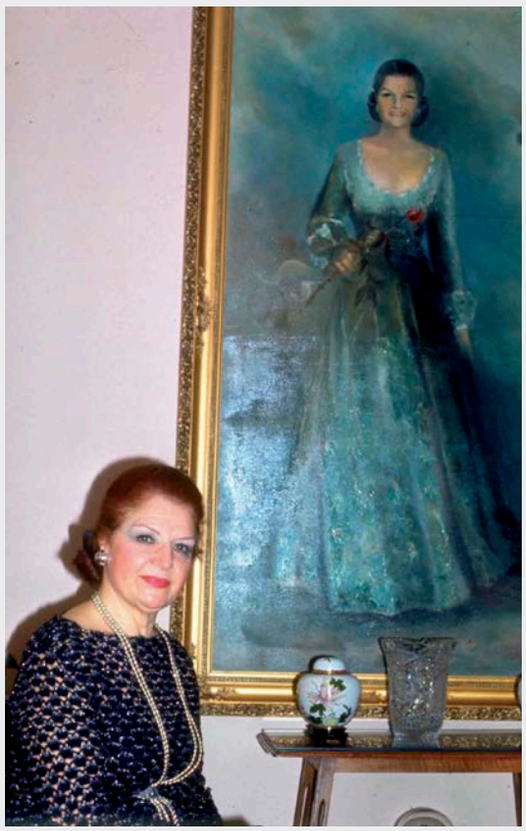
Bir zamanların en ünlü dergisi olan *Radyo Haftası*'nın kapağında Zehra Bilir (solda). Bilir, Taksim'deki evinde, en yakın arkadaşlarından Hamiyet Yüceses'i (soldaki) ağırlarken (üstte) ve Levent'teki villasında ünlü ressam Erol Sarafyan imzalı tablosunun önünde (sağda).

Eminönü Halkevi'nde çıkar. Hıncahınç dolu olan salonun kendisine gösterdiği olağanüstü rağbet, dinleyiciler arasında bulunan İstanbul Radyosu müdürü Kemal Altınkaya'nın ondan radyoda okumasını istemesini sağlar. İstanbul Radyosu'nda yaptığı bir iki program sonrası 1943'ten başlayarak uzun yıllar boyunca radyonun daimi mukaveleli sanatçısı olur. Bu, radyo bünyesinde kadro dışından bir sanatçının resmi olarak kontratla ilk sürekli çalışmasıdır.

Kendisine radyo konserlerinde sazı ile refakat eden üstad Şükrü Tunar'dan o zaman için çok büyük bir yövmiye olan gecede 40 TL karşılığında sahne teklifi alır.

Folklorik kıyafetlerle sahne alırdı

İlk sahne çalışmasına kendi deyimi ile "fırtına gibi eserek" başlaması gerektiğine olan inancı ile, aynı sahneyi paylaşacağı başta Hamiyet Yüceses ve diğer kadın sanatçılar gibi tuvaletle çıkmanın ona bir şey kazandırmayacağına karar verir. Türkülere en uygun kıyafetin Anadolu kadınından esinlenerek bizzat kendisi tarafından stilize edilip, dikilmiş cepken, şalvar, çarık olacağını düşünür ve sahneye ilk defa böyle bir kostümle çıkar. İlk gece karşılarında alışık olmadıkları bir kıyafetle, hızlı tempo ile sadece yerel ağızlarıyla türkü okuyan bu sanatçı, dinleyicilerin büyük ilgisini çekmiş; daha ilk gecesinde, sahneyi bıraktığı son ana kadar seyircilerinin artarak sürecek olan tükenmez sevgi ve teveccühünü kazanmaya başlamıştır. Zehra Bilir, sahneye çıktığının ilk günlerinde devrin mikrofonları sabit olduğu için, ellerinin boş kaldığını fark ederek, konserlerinde elinde daima bir mendil bulundurmaya başlamış, bu mendili kullanışındaki zarafet, kişiliği ve adıyla özdeşleşerek onun sembolü olmuştur. Zaman içinde kablolu mikrofonu kullanmak, seyircilerin türkülere alkışlarıyla refakat etmesini sağlamak gibi pek çok yeniliği başlatan sanatçı, hiçbir zaman folklorik olmayan bir elbise ile sahneye çıkmamış, sahnede ve özel yaşamında saç modelini asla değiştirmemiş, kendisini hiçbir konserinde anons ettirmeden, programına karanlıkta, elindeki mumlarla "Çayda Çıra" oynayarak başlamış, memleketinin havasını sahneye taşıyarak doğduğu toprakları hiç unutmadığını göstermiştir.

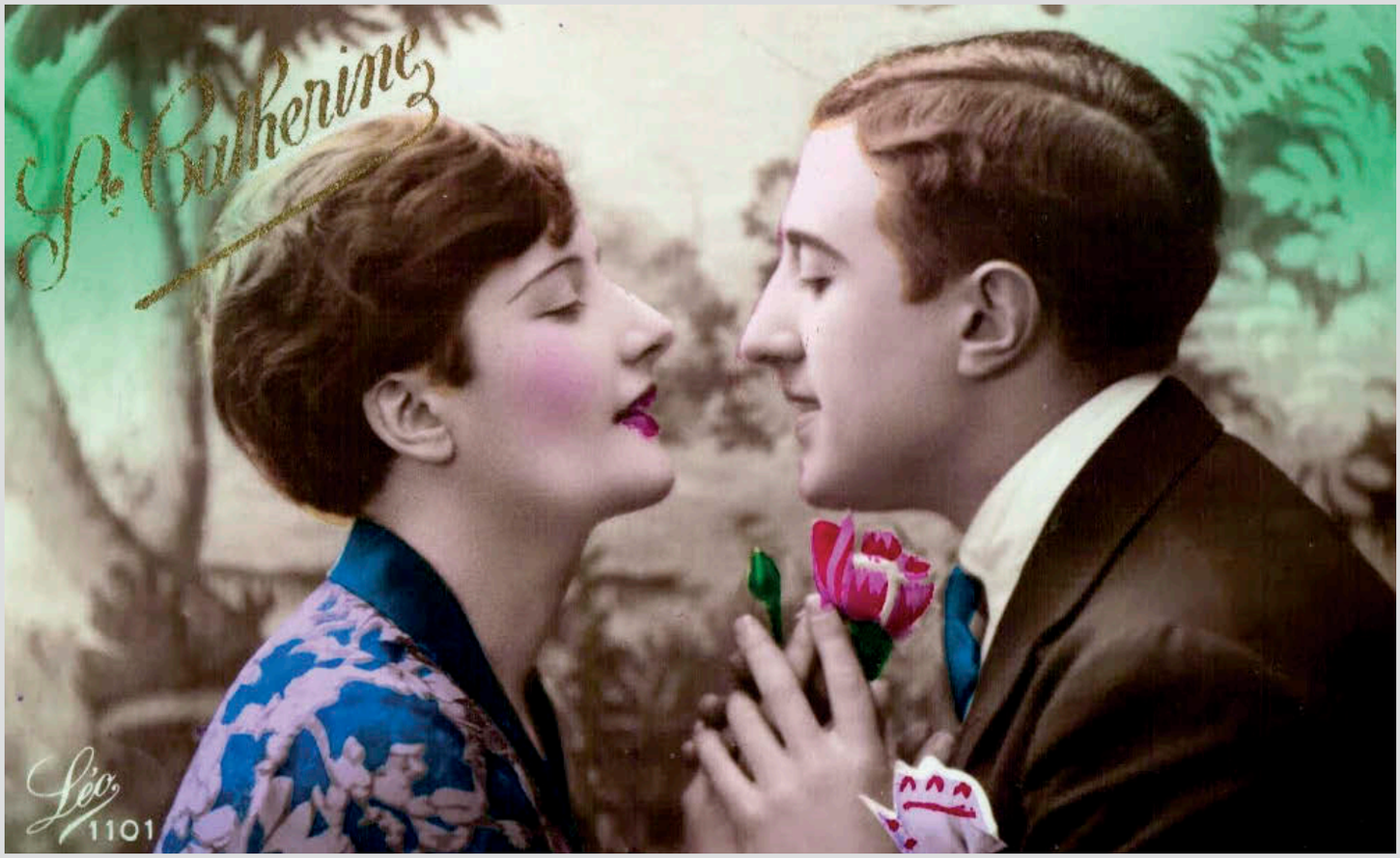

Türkülere kendine özgü üslubuyla hayat veren Zehra Bilir, bu satırların yazarı Sermet Erkin ile (üstte).

Yıllar içinde Tepebaşı'nda Novotni, Maçka'da Küçükçiftlik Parkı, Taksim'de Kristal, Büyükdere'de Beyaz Park, Cağaloğlu'nda Çifte Saraylar, Fenerbahçe'de Belvü, Yenikapı'da M. Çakır gibi zamanının en önemli lokalleri ve Anadolu turneleriyle yurdun pek çok köşesinde süren sahne çalışmalarını, 1951 yılında madenci Necmi Ergener ile yaptığı ikinci evlilikten bir sene sonra kocasının ailesinin isteği ile bırakır. Ondan sonraki zaman içinde nadiren kemani Hakkı Derman'ın, tiyatro sanatçısı Zeki Alpan'ın, illüzyonist Zati Sungur'un jübileleri gibi özel gecelerde sahne almış, bir sezon ses sanatçısı dostu Necmi Rıza Ahıskan ve Gazinocular Kralı Fahrettin Aslan'ın ısrarları ile İstanbul'daki Maksim ve Ankara'da Köşk Gazinoları'nda çalışmış, 1971 yılında Safiye Ayla ile ABD'ye gitmiş, İran Şahı'nın ünlü Sadabad Sarayı'nda konser veren ilk yabancı sanatçı olmuş, en son 1974 yılında aynı zamanları paylaştığı iki büyük ses; Perihan Altındağ Sözeri ve Hamiyet Yüceses ile Aksaray Lunapark Gazinosu'nda sahne alarak sanat hayatına, televizyonda gözükmek dışında tamamen son vermiştir.

Son yılları hastalıklarla geçen 94 yıllık yaşamı sonunda Zehra Bilir, gözlerini bir huzurevinde yumdu ve 4 Temmuz 2007'de Zincirlikuyu Mezarlığı'nda toprağa verildi. Başta Hacer Buluş, Şen Kardeşler, Coşkun Kardeşler gibi pek çok sanatçıya örnek olan, sanatına kattığı yenilikler ve okuyuş tarzıyla hiçbir zaman unutulmayacak ve yeri asla doldurulamayacak bu kıymetli sanatkârımız, her zaman bizlere dinleyicilerinden takdir gördüğünü, halk tarafından sevildiğini bildiğini ve sağlığında memleketi Arapgir'de adının doğduğu evin sokağına verildiğini görmek bahtiyarlığına erdiğini, uzun yaşama nedeninin ise bunlar olduğunu, mutluluğu sadece çok sevdiği sanatında bulduğunu söylerdi. Bütün Türkiye'nin Türkü Ana'yı, onu hiç görmemiş olsa da dinlediği plaklarındaki sesinin büyüsüne gönülden bağlanan on iki yaşındaki kızım gibi daima seveceğine olan inancımızla, biz de kendisini yakından tanıma şansına eriştiğimiz için çok bahtiyarız ◉

"Âşık, sevgilisinin güzel olmasına önem vermez"

Sevgililik, sevgi ve elbette aşk temaları üzerinde yükselmesi gereken "Sevgililer Günü" şimdilerde neredeyse sadece hediyelere ve kutlamalara indirgenmiş durumda. Yazı tarihi aşk üzerine yazılmış yazılar ile dolu. Aşk üzerine yazılmış yazılardan birini, Nurullah Ataç'ın 1938'de *Resimli Hafta* dergisinde yayınlanan "Aşka Dair" başlıklı yazısını birlikte okuyalım...

"Âşıkın en korktuğu şey sevgilisini değil, aşkını kaybetmektir. Sevgiliye gözünden ırak da olsa, kendisine hiyanet de etse, sadık kalmak ister. Hemen her âşıkın hülyası şudur: sevgili kendisinin kadrini bilmeyecek, hatta başka birini sevecek; o, ağlayacak, üzülecek, aşkından eriyip bitecek, gene de sevecek. (...)

Aşkının hiçbir zaman, hiçbir şeye rağmen sönmeyeceğine, her türlü hakarete, her türlü hiyanete rağmen artacağına inanmak ister. Bunun pek de kabil olmadığını bilir, insanlığın bunca asırdır tecrübesi var; birçok kimseler aşkın en geçici his olduğunu söylemişler. Elbette bunları âşık da duymuştur. Fakat kendisinin bütün insanlardan başka olduğuna, kendi aşkının geçici olmadığına inanmaya çalışır. Meramın elinden ne kurtulur ki? O da inanır ve nihayet kendisinin herkesten başka, herkesten üstün bir insan olduğuna kanaat getirir. (...)

Aşk daha birkaç asırlık bir histir; orta-zamanın (ortçağ) sonlarına doğru doğmuştur. Yunanlılarda yoktur; onlarda ancak ihtiras veya güzelliğe hayranlık vardır. Güzel

Helena, mahsur Truva'nın surları üzerinde gözükünce, ihtiyarlar da dahil olmak üzere bütün askerler ona arzu ile bakar, âşık olurlar. Fakat bugün bizim aşk dediğimiz his bu değildir; o, ihtirastan da arzudan da başka bir şeydir. Âşık, sevdiğinden daha güzelini görünce ona da vurulmaz; hattâ sevgilisinin gerçekten güzel olmasına da bir ehemmiyet vermez. Gerçekle, realite ile bir alakası yoktur, hülya içindedir ve hülyasında sevgiliyi her türlü güzelliklerle zenginleştirmesini bilir." **(Nurullah Ataç, *Resimli Hafta*, 17 Eylül 1938, Sayı: 1)**

Türkân Şoray'ın Adalet Abla'sı

Türkiye'nin en renkli kadınlarından biri olan Adalet Cimcoz, ilk dublaj kraliçesi, ilk Türk Dil Kurumu Çeviri Ödülü sahibi, ilk dedikodu yazarı ve ilk özel sanat galerisi sahibi unvanlarına sahipti. 13 Mart 1970'te kansere yenik düşerek aramızdan ayrıldı.

Beyazperdenin görünmeyen yıldızı olan Adalet Cimcoz, Türkân Şoray başta olmak üzere Fatma Girik, Filiz Akın gibi oyuncuların yanı sıra Brigitte Bardot, Kim Novak gibi yabancı aktristleri de seslendirdi. En çok seslendirdiği yıldız olan Türkân Şoray'dı. Ölümünün ardından 4 Nisan 1970 tarihli *Ses* dergisinde "Adalet Abla'nın Ardından" başlığı ile yayınlanan yazıda Türkân Şoray, Adalet Cimcoz'u şu satırlarla anlatır: "Adalet Hanım'ı gerçekten çok severdim. İlk filmlerimden biri olan '*Dikenli Gül*'de beni o konuşmuştu. Ondan sonra tam 10 yıl filmlerimin çoğunu o seslendirdi. Hatta ölmeden önce seslendirdiği son film yine benim filmim olmuştu: '*Hayatım Sana Feda*'.

Nasıl mı tanıştık? Beyazperdede beni o konuşuyordu. Dublaja giren filmlerimiz dolayısıyla daima haberleşiyorduk. 'Türkân Hanım'a söyleyin bu filmde iyiydi', 'Adalet Hanım'a söyleyin lütfen, çok güzel seslendirmiş filmi, sağolsun' gibilerden... Günlerden bir gün hasta olduğunu duyunca telefonla randevu alıp ziyaretine gittim, öyle tanıştık işte. Severdik birbirimizi. Ancak, samimi bir sevgiydi aramızdaki. Tanıştıktan sonra gelen-giden haberler daha samimi oldu: 'Türkân'a söyleyin sakın şişmanlamasın, sonra darılırım', 'Sağolsun Adalet Ablam. Perhize başladım bile, darılmasın bana...'"

Soldan itibaren Altan Karındaş, Adalet Cimcoz ve Toron Karaca dublaj masasının arkasında...

Güzelliğine meraklı kadınlar için: Işık banyosu

Bronzlaşmanın henüz moda olmadığı yıllarda, 4 Kasım 1936 tarihli *Yedigün* dergisinde "Işık banyosu" başlığı ile yayınlanan yazıya bakalım...

Başlık sizi yanıltmasın söz konusu olan ışık banyosu, ultraviyole ışınlar ile solaryumda bronzlaşmak amacıyla yapılan banyo değil, ev saunası benzeri bir banyo. İşte, ışık banyosunun özellikleri: "Yazın güneş banyosundan istediğiniz gibi istifade edemediniz ise serin mevsimlerde güneşi odanıza getirebilirsiniz. Yani elektrikle ışık banyosu yapabilirsiniz. Bunun faydası da güneşten aşağı değildir. Elektrik ışığı ile yapılan banyoya sıcak banyo demek mümkündür. Çünkü bu iş için kullanılan lambalar buhar gibi kuvvetli bir hararet temin ediyor. Işıkla temin edilen bu sıcak banyonun gayesi vücudu bir an içinde fazla miktarda ve yormaksızın terleterek birikmiş zehirlerin bertaraf olmasına ve az zamanda yağların eriyerek sıhhi bir zayıflık husulüne hizmet etmektedir. (...) Bu adeta herkesin evine ve odasına getirilebilen bir alaturka hamam gibidir ki, ona terleme makinesi de denilir. Bu makine hafif ve madeni bir örtüdür, yarım daire şeklinde yapılmış, bir tüneldir. İçinde kâfi miktarda elektrik lambası vardır. Işık banyosu yapmak istediğiniz zaman onu üstünüze alıyorsunuz. Lambaların neşrettiği hararet 50, 60 derecedir. Beş on dakika içinde bu sıcaklığın tesirile bol bol ter dökmeye başlıyorsunuz."

Sesli filmler yüzünden işsiz kalan müzisyenler

Akşam gazetesinde 17 Mart 1930'da yayınlanan "Sesli filim yüzünden çalgıcılar iş bulamıyorlar!" başlıklı haber, yeni bir dönemin başladığının habercisiydi. Sinemada yeni bir sayfa açılırken, sessiz filmlere müzik yapan müzisyenler işsiz kalacaktı.

İlk sesli film olan "*Caz Şarkıcısı*", 6 Ekim 1927'de New York'ta gösterime girdikten sonra hızla yayılan sesli sinema, ülkemize birkaç yıl gecikme ile gelir. 26 Eylül 1929'da Kadıköy Opera Sineması'nda gösterilen "*Kadının Harbe Gidişi*" filmi ile sesli sinema ile tanışan seyirci bu duruma yavaş yavaş alışır. Fakat bu değişim süreci de biraz sancılı olur. Öncelikle sinema salonlarında

Şehrimizde yeni bir buhran

Sesli filim yüzünden çalgıcılar iş bulamıyorlar!

İstanbul'daki sanatkârların yarışı açıktadır, ücretler de çok düşmüştür

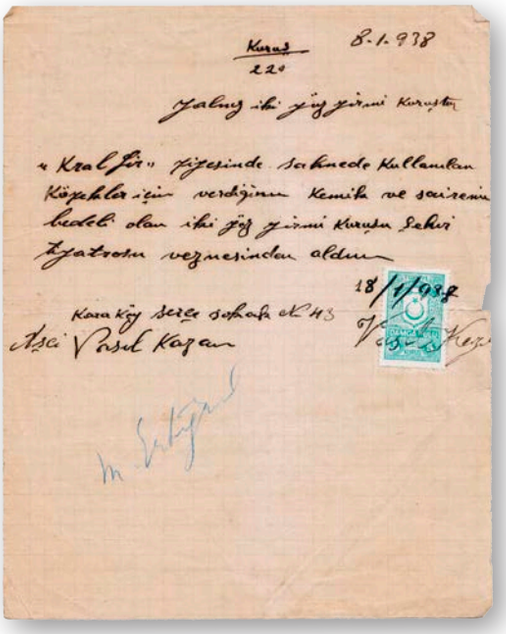
Sesli filmler yüzünden şehrimizdeki sinemalarda bir çok sanatkârlar açıkta kalmıştır. Son zamanlarda diğer bir kısım sinemalar da orkestrayı kaldırarak yerine gramafon koymuşlardır.

Şehrimizdeki sinemalar lokan- ... luğu ücretleri düşürmüştür. İş bulamıyan sanatkârların ekserisi evelce hazırladıkları parayı yiyorlar. Geçen sene ücretlerin yüksek olduğu zaman her sanatkâr günde en aşağı 4 lira kazanırdı. Bazılarda çalışanlar içinde bir

sessiz filmlere eşlik eden, seans öncesi gösteriler yapan müzisyenler, orkestralar, vodvil sanatçıları, şarkıcılar birden bire işsiz kalmışlardı.

Akşam gazetesi yaşanan sıkıntıyı şu satırlarla özetlemişti: "Sesli flimler yüzünden şehrimizdeki sinemalarda birçok sanatkâr açıkta kalmıştır. Son zamanlarda diğer bir kısım sinemalar da orkestrayı kaldırarak yerine gramafon koymuşlardır. Şehrimizde sinemalar, lokantalarda 300'den fazla sanatkâr çalışıyordu. Bunların ekserisini Rus ve Macarlar teşkil ediyordu. Son zamanlarda Türk gençleri bu sahada yetişmiş, sinemalarda ecnebi sanatkârların yerini doldurmaya başlamıştı."

Kral Lear **oyununda sahneye çıkan köpeklerin yiyecekleri için kesilen fatura bizzat Başrejisör Muhsin Ertuğrul tarafından imzalanmış. Karaköy Serçe Sokak numara 43'te bulunan Aşçı Vasil Kazan'ın imzaladığı 18 Ocak 1938 tarihli belge şöyle: "Kral Lir piyesinde sahnede kullanılan köpekler için verdiğim kemik vesaire bedeli olan iki yüz yirmi kuruşu Şehir Tiyatrosu veznesinden aldım."**

"Şekispir'in Kral Lir"i ilk kez sahnede

William Shakespeare'in ünlü oyunu *Kral Lear*, İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda ilk kez 20 Mart 1937'de Tepebaşı Dram Tiyatrosu'nda sahnelenir. Seniha Bedri Göknil'in Türkçeye çevirdiği, Cemal Reşit Rey'in müziklerini bestelediği, Prof. Adolf Linnebach'ın dekor ve kostümlerini gerçekleştirdiği "Kral Lir" oyununu, Muhsin Ertuğrul sahneye koyar. Sadece yönetmenliğini değil, aynı zamanda Britanya Kralı Lear rolünü de üstlenen Muhsin Ertuğrul, aralarında İ. Galip Arcan, Neyire Neyir, Cahide Sonku, Samiye Hün, Sami Ayanoğlu, Mahmut Moralı, Talat Artemel, Necdet Mahfi Ayral gibi oyuncular ile seyirci karşısına çıkar.

Selami İzzet Sedes, 23 Mart 1937'de *Akşam* gazetesinde "Kral Lir'in Temsili" başlıklı yazısında oyun hakkında şu satırları yazar: "Bazı perdeleri bir saatten fazla süren 21 tablonun temsili sırasında, çatısından temeline kadar dolu tiyatroda çıt çıkmadı ve son perde kapandığı zaman bizim köhne salaş alkıştan yıkılacak sandım. (…)

Son zamanlarda Şekispir'in eserlerine fazla bir tehalük (rağbet) var. Bu rağbetin asıl ve köklü sebebi, Kral Lir'i sahneye koyanın Ertuğrul Muhsin oluşu, Kral Lir rolünü bizzat Ertuğrul Muhsin'in deruhte etmesiydi. Ertuğrul Muhsin bu sene de bir aslan doğurdu."

Selami İzzet'ten sonra, 26 Mart 1937'de *Kurun* gazetesinde *Kral Lear* üzerine yazısı yayınlanan Refik Ahmet Sevengil de aynı fikirdedir: "Kral Lir'i şahane bir surette oynamış olan Ertuğrul Muhsin'e gelelim. Onun bir eserde rol alması demek ilk bakışta sahneye ve salona bir büyük ruhun hâkim olduğunun gözle görülür şekilde sezilmesi demektir. Kral Lir temsilinde Ertuğrul Muhsin'i yürek çarpıntısı ile seyrettikten sonra salondan tesiri uzunca bir zaman devam eden manevi bir hazzın havasile sarılı olarak çıktık."

Hurda lastikten ayakkabı: Gislaved

Türkiye'de kullanılmaya başladığı yıllardan itibaren hurda lastikten yapılan ayakkabıların adı, ilk üretilen marka olan Gislaved'in adıyla anılır. Ülkemizde "Cizlavet", "Kara Lastik" adıyla da anılan ayakkabılar ilk kez İsveç'in Gislaved şehrinde otomobil lastiği fabrikası bulunan Gislow Kardeşler tarafından üretildi. Gislaved ayakkabıları çok ucuz olması ve çok kolayca temizlenebilmesi özellikleri nedeniyle hızla yaygınlaştı. 1932'de Türkiye'de Kohen ailesi tarafından üretilmeye başlanan Gislaved ayakkabılar, özellikle kırsal kesimde yaşayanlar tarafından tercih edildi. Zaman içinde ayakkabı çeşitleri çoğaldı. Mest adı verilen ince ayakkabıların üstüne giyilenleri, çizme ve bez ayakkabıları ile Gislaved, ünlü bir marka olarak uzun yıllar yaşamaya devam etti. Rafael Torel ve ortaklarının 1949'da kurdukları Derby Fabrikası'nın, girişimci Karadenizlilerin atölyelerde ürettikleri lastik ayakkabılar hep Gislaved adıyla anıldı.

TÜRKİYE'NİN
EN ÇOK OKUNAN DERGİSİ
ARTIK HER YERDE YANINIZDA

BİLİM VE TEKNOLOJİ DERGİSİ **POPULAR SCIENCE**'I
iPhone/iPad ve ANDROID
CİHAZLARINIZDA OKUMAK İÇİN HEMEN İNDİRİN

App Store'dan İndirin

Google play 'DEN EDİNİN

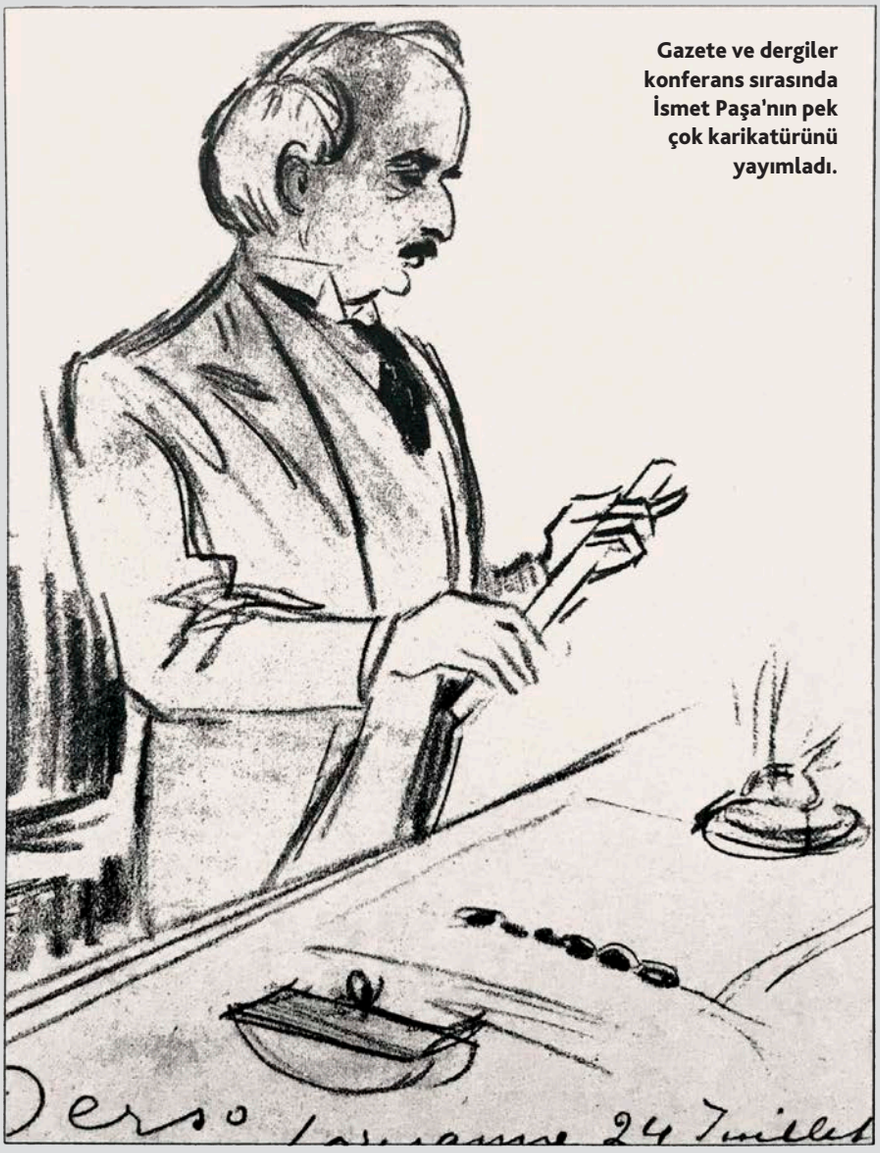
Apple, Apple logosu, iPhone ve iPad Apple Inc.'in ABD'de ve diğer ülkelerde tescilli ticari markasıdır. App Store Apple Inc.'in servis markasıdır.

“Benim güzel Gazi Şef’im, beni bu kadar imtihana niçin feda ettin?”

İsmet İnönü, kendisini Lozan’a gönderen Atatürk’e bu sözlerle sitem etse de sonunda Türkiye’nin kuruluş senedi olan anlaşmayı imzalayarak memlekete zaferle döner. Bizim Lozan - Lausanne *kitabı, sınır tartışmalarının alevlendiği günümüzde daha da önem taşıyan bir çalışma.*

BİZİM LOZAN - LAUSANNE, BOYUT YAYINCILIK, KASIM 2016

Tarih, 10 Kasım 1922. Bir tarafta Türkiye, diğer tarafta “müttefikler” olarak bilinen İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya ile Sırp-Hırvat-Sloven devletleri vardır. Müttefiklere göre Türkiye, Cihan Harbi’nde yenilmiş, ancak Yunanistan’a karşı zafer kazanmıştır. Dolayısıyla Lozan, gecikmiş bir Cihan Harbi Barış Anlaşması’dır. Ankara ise aynı fikirde değildir. Yunanistan’ın arkasında tüm müttefiklerin olduğu, dolayısıyla sırf Yunanistan’a değil, tüm batıya karşı zafer kazanıldığı inancıyla katılır Lozan Barış Konferansı’na.

Gazete ve dergiler konferans sırasında İsmet Paşa’nın pek çok karikatürünü yayımladı.

İlk bakışta ufak tefek, gösterişsiz, az konuşan, üstelik ağır işiten, 38 yaşındaki İsmet İnönü, tehlikeli bir rakip gibi görünmez müttefiklere. Çünkü karşısında daha 26’sında milletvekili seçilmiş, İngiltere’nin dışişleri bakanı, kurt politikacı Lord Curzon vardır. Görüşmeler zorludur. Zaman zaman günde 30 telgraf çekilir Ankara’ya. İsmet Paşa sert müzakerelerden öyle bunalır ki Atatürk’e gönderdiği bir telgrafta; “Benim güzel Gazi Şef’im. Beni bu kadar imtihana niçin feda ettin, selam, selam. Acep seni tekrar görecek miyim?” diye yazar.

Oysa daha açılış töreninde, teamüllere aykırı olmasına karşın, “eşitlik ilkesi gereği” konuşma yapmakta ısrar ederek çetin bir rakip olacağını göstermiştir İsmet İnönü. Nitekim salondan çıkarken Curzon, İsmet Paşa’nın yanına giderek konuşmasını sert bulduğunu söyleyince paşanın cevabı, “çok ızdırap çekmiş bir milletin şikâyetleridir” olur. İşte o İsmet Paşa, 24 Temmuz 1923’te imzalanan Lozan Barış Antlaşması’nın mimarı olarak zaferle döner Türkiye’ye.

Lozan nasıl “bizim” oldu?

Peki, Lozan nasıl “bizim” olarak anılacak kadar ünlü ve yerli? Bu sorunun yanıtı, 1895’lere uzanıyor. Lozan ve Leman Gölü kıyısındaki diğer İsviçre kenti Cenevre, hayatımıza o tarihlerde girdi. Jön-Türkler Lozan’da toplandı, muhalif Osmanlı aydınları buraya yerleşti, hatta Abdullah Cevdet burada bir gazete çıkartarak II. Abdülhamid’e karşı muhalefeti yönlendirdi. 1912’ye gelindiğinde, artık anlaşmaların imzalandığı yer olmaya başlayacaktı İsviçre. Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuzey Afrika’daki son topraklarını (Trablusgarp)

kaybettiği, Lozan'ın bir semtinde, Ouchy'de 1912'de imzalanan anlaşmayla kesinleşti. Çocuk Hakları Bildirgesi Lozan'dan bir yıl sonra Cenevre'de imzalandı. Türkiye, Milletler Cemiyeti'ne üye olma talebini 1932'de Cenevre'de dile getirdi. 1936'da Boğazlar Sözleşmesi, yine Leman kıyısındaki bir başka kentte; Montreux'de imzalandı. 1974'teki Kıbrıs Harekatı'nın ardından Yunanistan ve İngiltere'yle oturulan barış masası, Lozan'da kuruldu. Yunanistan'la deniz hukukundan doğan sorunlar, Ermenistan ile normalleşme çabaları, İsrail'le yaşanan Mavi Marmara sorununun çözüm arayışı için de adres Cenevre'ydi. Nitekim bugünlerde Türk askerlerinin Suriye topraklarında girdiği çatışmalar devam ederken Rusya ve Suriye ile yapılan görüşmeler de yine Cenevre'de yürütülüyor. İşte tüm bu nedenler, Lozan'ı "bizden" yapıyor...

Zengin görsel içerik

Türkçe ve Fransızca hazırlanan kitapta, Lozan Konferansı sırasında çekilen pek çok fotoğrafa, dönemin gazetelerine ve bu gazetelerde yayımlanan pek çok karikatüre yer verilmiş. Çoğunluğu Kelen ve Derso imzasını taşıyan karikatürlerde Türk heyetinin lideri İsmet İnönü ile müttefiklerin lideri Lord Curzon'un yanı sıra, heyet üyelerinin karikatürleri de yer alıyor. Ayrıca Lozan görüşmeleri sırasında yayımlanan önemli gazete ve dergi kapakları, o dönem basılan pullar, haritalar, davetiyeler, kartpostallar; kısacası Lozan'la ilgili her türlü görsel ayrıntı kitapta yerini bulmuş. Özenli grafik çalışması, bu arşivlik çalışmanın değerini daha da arttırıyor.

Lozan'ı anlayabilmek ve değerlendirebilmek için Sevrès, Mondros ve Ankara antlaşmalarının da bilinmesi gerektiği fikriyle, bu dört antlaşmanın tıpkıbasımları, Türkçe, İngilizce, Osmanlıca ve Fransızca kitapçıklar olarak hazırlanmış; kitabın arka ve ön kapaklarının iç tarafına yapılan özel ceplere yerleştirilmiş.

Bizim Lozan-Lausanne kitabı, İsviçre-Türk Derneği'nin Lozan görüşmelerinin yürütüldüğü Beau-Rivage Palace Oteli'nde

İsmet İnönü'nün önde görüldüğü Türk heyeti Lozan'da. *Bizim Lozan-Lausanne* kitabı, davetiyeleriyle birlikte (altta).

yapılan geleneksel Cumhuriyet Balosu ve sergisi sonrasında hazırlanmış. Bülent Özükan'ın editörlüğünü yaptığı kitabın Lozan Barış Antlaşması'na ilişkin metnini Prof. Dr. Zafer Toprak; konferansın iki baş aktörü olan Lord Curzon ile İsmet İnönü'nün portrelerini Reyhan Yıldız yazmış. *Hürriyet* Dış Politika Yazarı Verda Özer günümüzde yeniden hareketlenen Irak ve Suriye sınırlarına ilişkin analiziyle katkıda bulunmuş kitaba.

Anti-Lozan dönemine doğru!

Yazısına, Lozan'ın tanımıyla başlıyor Verda Özer: "29 Ekim 1923, Türkiye Cumhuriyeti'nin doğum günüyse, ana rahmine düştüğü gün de 24 Temmuz 1923'tür. Lozan Antlaşması, bir imparatorluğun ulus devlete, Osmanlı İmparatorluğu'nun Türkiye'ye dönüşümünün kağıt üzerindeki yansıması. Resmi tescili."

Türkiye'nin sınırlarının - Irak ve Suriye hariç - o gün kalıcı hale geldiğini belirten Özer, bugünlerde bu iki sınırın yeniden hareketlendiğini belirterek şunları vurguluyor: "Lozan'ın 100. yıldönümüne doğru giderken, 'Lozan Ruhu'nun tersine döndüğü bir döneme giriyoruz. O dönem, imparatorluklardan yeni ulus devletler inşa etme ve kurtuluş mücadelesi verme dönemiydi. Şimdi ise ulus devletten bir sonraki aşamaya geçiyoruz. Federal sistemlerin baş göstereceği; sınırların -korunmakla birlikte- aşılacağı, silikleşeceği bir dönem. Buna 'Post-Lozan' yani 'Lozan Sonrası' dönem de diyebilirsiniz, Lozan ruhunu tersine çevirdiği için 'Anti-Lozan' da. Lakabı size kalmış. Ancak gerçeklik sabit: Bu sınırlar hiç durmaz!"

Kuşkusuz bu saptamaların ne derece gerçekçi olduğunu zaman gösterecek. Türkiye Cumhuriyeti'nin en önemli antlaşmalarını bir arada sunan çalışma, tam arşivlik.

“Cerrah düzeltir, doktor iyileştirir”

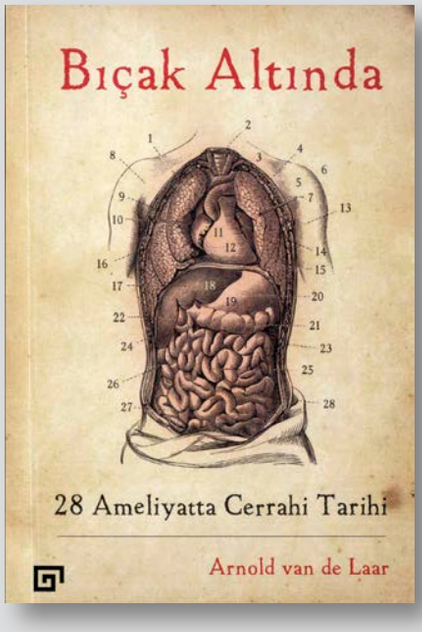
Kendisi de bir cerrah olan Arnold van de Laar'ın, cerrahi tarihini 28 örnek ameliyatla anlattığı Bıçak Altında*, sadece doktorların değil, meslekten olmayanların da ilgisini çekecek kadar ilginç, sıra dışı ve merak uyandırıcı bir kitap.*

BIÇAK ALTINDA, ARNOLD VAN DE LAAR,
KOÇ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI, HAZİRAN 2016

Amsterdam'da 16. yüzyılda cerrahi öyle bir meslekmiş ki diğer önemsiz üç zanaat ile birlikte aynı loncada toplanıyorlarmış: Patenciler, kunduracılar ve berberler. 18. yüzyıla gelindiğinde cerrahların önemi artmış. Ancak bu kez de korkulan kişiler olarak varlıklarını sürdürmüşler. Arnold van de Laar'ın tanımıyla 18. yüzyılda bir ameliyat odası, görenleri korkudan öldürecek biçimdeymiş. Bir korku filmi gibi her tarafa sıçramış kanlar, yoğun koku bir yandan, organ parçaları diğer yandan... Üstelik anestezi olanağı da yok. 19. yüzyılda ise saygınlıkları kadar önemleri de artmış. Çünkü 19. yüzyılda insanlar birden bire daha uzun yaşamaya başlamış. Bunun sebebi kuşkusuz insanların temizliklerine dikkat etmeye başlamaları. Ancak hijyen sayesinde bu dönemde ameliyat sonrası komplikasyonların çok azaldığını da not etmek gerek.

Bu noktada cerrahla doktor ayrımını yapıyor kitap: Soğuk algınlığı, ishal, migren gibi hastalıklar söz konusu olduğunda “iyileşme”, ameliyat, yara, kırık ve yumrular söz konusu olduğunda “düzelme” kelimesi kullanıldığı belirtilmiş. Yani doktor iyileştiriyor, cerrahsa düzeltiyor.

Sadece meslekten olanların değil, herkesin ilgisini çekebilecek kadar merak uyandırıcı olan kitapta cerrahinin gelişimi, 28 örnekle, oldukça esprili bir üslupla anlatılıyor. Bunlar arasında John F. Kennedy'nin tartışmalı suikastından Ekim Devrimi'nin önderi Lenin'in boynuna, oldukça şişman olan Kraliçe Caroline'nin perişan ölümünden ayağındaki bir tümör

nedeniyle 36 yaşındayken yaşamını yitiren ünlü müzisyen Bob Marley'e kadar pek çok ilginç örnek var. Ayrıca Kraliçe Victoria, Papa II. John Paul, Einstein ve Rıza Şah Pehlevi'nin ilginç hikâyeleri de kitapta yer alıyor. Ayrıca cerrahların nasıl insanlar olduğuna da değiniliyor.

Parçalanan kalp atar mı?

Gelin biz, bir Sherlock Holmes hikâyesinde de benzeri işlenen bir konuya, şoka ilişkin örneğe göz atalım:

Tarih 10 Eylül 1898'dir. Luigi Luccheri adlı bir anarşist, dönemin Lady Diana'sı olarak bilinen, Avusturya İmparatoriçesi Elisabeth'e suikast düzenler. Küçük üçgen bir törpüyü 60 yaşındaki kraliçenin göğsünden içeri iter. Ancak sonra olanlar çok şaşırtıcıdır. Yere düşen kraliçe ayağa kalkar, yanındakilere bir şeyi olmadığını söyler ve yürüyerek kendisini bekleyen gemiye gider. Gemide bir süre sonra baygınlık geçirir, nedimesi nefes alması için korsesini gevşetir. Bu sırada göğsündeki yara kanamaya başlar ve kraliçe vefat eder. Luccheri ancak iki polis gelip kendisini tutukladığında rahat bir nefes alır; suikast başarılıdır. Daha sonra yapılan otopside kraliçenin kalbinin tamamen delindiği saptanır. Cerrahi bu aşamada işin içine girmiş ve ölüm nedeni belirlemiştir. Kraliçenin yaralandıktan dakikalar sonra yaşamını yitirmesinin sebebi ise sonradan anlaşılır: O dönemde giyilen aşırı dar korseler.

Sihirbaz Houdini neden öldü?

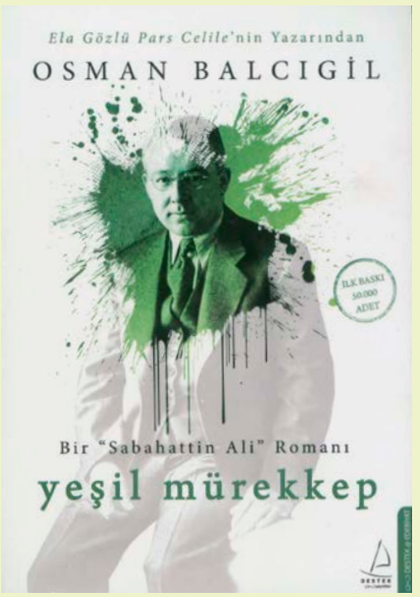
Peki, 1930'larda yaptığı gösterilerle ABD'yi kasıp kavuran Sihirbaz Houdini'nin apandisit nedeniyle ölmüş olduğunu biliyor muydunuz? Deli gömleğine sarılı, ayaklarından bağlı bir şekilde denize atılan; prangalı bir şekilde girdiği kilitli sandıktan kurtulmayı başaran Houdini, sadece sihirbaz değil, aynı zamanda akrobat ve çok güçlü bir adammış. Ölümüne de kendi gücüne fazlasıyla, doktorlara ise pek az güvenmesi sebep olmuş.

Hikâye şöyle: Karın kaslarıyla, aldığı her darbeyi karşılayacağını söyleyerek herkese meydan okuyan Houdini, Kanadalı bir öğrencinin kışkırtmasına da direnmez. Oysa yediği üç yumruğun kendisini sarstığı bellidir. Nitekim akşam çıktığı sahnede aynı gösteriyi yapamayacak durumdadır. Ancak ısrarla bir doktora görünmez, bir sonraki gösterisi için trenle Detroit'e gider. Yine doktora görünecek zamanı yoktur, sahneye çıkar. Gösteri sonrasıysa derhal ameliyata alınır. Ancak doktor, ameliyatta karnının içinin tamamen iltihapla dolduğunu görür. Üç gün önce yediği yumruk darbeleri nedeniyle zarar gören ve basit bir operasyonla alınabilecek apandisiti, yaşamını yitirmesine neden olmuş.

Kısacık bir hayata sığan büyük dünya

YEŞİL MÜREKKEP, OSMAN BALCIGİL, DESTEK YAYINLARI, KASIM 2016

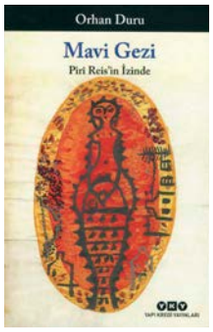
Yeşil Mürekkep, Ela Gözlü Pars Celile romanıyla haftalarca liste başında kalan Osman Balcıgil'in son romanı. Romanda, Sabahattin Ali'nin yaşam öyküsü, bir roman disipliniyle ele alınmış. Sabahattin Ali, 41 yıllık hayatına nesilden nesile miras kalacak eşsiz eserler sığdırmayı başarmış ilerici bir aydın. Son iki yıldır çok satan kitaplar listesinin gediklisi olan *Kürk Mantolu Madonna*'nın yanı sıra *Kuyucaklı Yusuf* ve *İçimizdeki Şeytan* romanlarının; *'Mapushane Türküsü (Aldırma Gönül)', 'Dağlar', 'Leylim Ley' gibi çoğu şarkı yapılan birbirinden güzel şiirlerin de yazarı.* Yazı ve şiirleriyle dayatmalara karşı çıktığı için çareyi yurtdışına kaçmakta arayan, ancak Bulgaristan'a ulaşmasını sağlayacak olan kaçakçı (ya da istihbarat ajanı) tarafından öldürülen bir baba. Osman Balcıgil, bütün eserlerini yeşil mürekkepli bir dolma kalemle yazdığı için Sabahattin Ali'nin romanına bu ismi vermiş. Kitapta, Sabahattin Ali'nin yazarlığa başlama hikâyesi, hapishane günleri, öğretmenlik yaptığı yıllar, aşkları ve yaşadığı zorluklar anlatılıyor. Ayrıca 1940'lar Türkiye'sinin ve o dönemde yazım mücadelesi veren yazarlar ordusunun profili de ustalıkla ortaya konuluyor.

Coğrafyaya tarih ekleyen kitap

MAVİ GEZİ, ORHAN DURU, YAPI KREDİ YAYINLARI, EKİM 2016

Gazeteci Orhan Duru'nun, ilki 1987'de yayımlanan *Mavi Gezi* kitabının, Piri Reis'in *Kitab-ı Bahriyesi*'nin izinden giderek zenginleştirilen yeni versiyonu, Yapı Kredi tarafından yayımlandı. Hayatı boyunca gezi yazıları yazan, özellikle Ege ve Akdeniz kıyılarını dolaşmaktan vazgeçmeyen Duru, Selahattin Eyüboğlu ve arkadaşlarının "mavi" adıyla yaptıkları yolculukları Piri Reis'in güzergâhıyla birleştirerek yazdığı kitabında, Küçük Asya'yı kıyı kıyı, kent kent dolaşmış. Anamur'la başlayan, Alanya, Manavgat, Side, Aspendos ve Perge ile devam eden gezilerde her bölümün sonunda *Kitab-ı Bahriye*'de o bölümle ilgili pasaja yer verilmiş. Ayrıca İbn-i Batuta, Plutarhos gibi tarihi kişilerin yanı sıra 19. yüzyıl başlarında Anadolu'yu gezen Charles Texier'nin konuyla ilgili notları da eklenmiş.

Robinson'un yazarından insan doğasına eleştiri

VEBA YILI GÜNLÜĞÜ, DANIEL DEFOE, İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, AĞUSTOS 2016

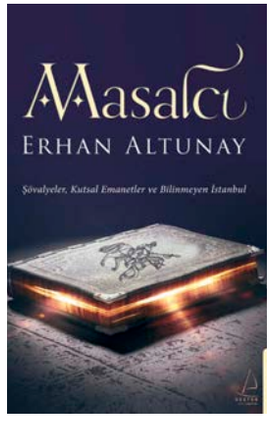
Veba Yılı Günlüğü, İş Bankası Kültür Yayınları'nın *Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi* çerçevesinde yayımladığı son kitaplardan biri. *Robinson Crusoe* romanıyla tanıdığımız Daniel Defoe'nun 1722'de yayımlanan kitabının kurmaca olup olmadığı halen tartışılıyor. Çünkü kitap aslında Londra'da 1665 yılında meydana gelen büyük veba salgını sırasında Londra'da yaşayan bir insan tarafından yazılan günlüklerden oluşuyor. O Londralı, aslında yazarın amcasından başkası değil. Doğal afetler hakkında kaleme alınmış en etkileyici edebi eserlerden biri kabul edilen kitap, insan doğasının en yalın hallerini ortaya koyan bir klasik.

İstanbul sokaklarında kutsal emanet avı

MASALCI, ERHAN ALTUNAY, DESTEK YAYINLARI, ARALIK 2016

Erhan Altunay'ın son kitabı *Masalcı*, kurguyla hakikatin iç içe geçtiği, merkezine İstanbul'un oturduğu tarihi bir roman. Yüzlerce yıl önce yaşamış bir masalcı, bugünün İstanbul'unda; Balat semtinde dolaşırken seçtiği bir adama anlattığı masalla yaklaşmakta olan büyük tehlikenin haberini verir. Verdiği haberse okuru, kutsal emanetlerin peşindeki şövalyelere, Kadıköy, Üsküdar, Çengelköy, Balat ve Sultanahmet'in bilinmeyen yerlerine, hatta Fatih Sultan Mehmed dönemine götürecektir.

“Gönlümün baharı açacak mı acep?”

Bu mısranın sahibi, kendisinden 20 yaş küçük bir gazeteciye âşık olup, uğruna şarkılar yazan Bestekâr Neveser Kökdeş. Ne yazık ki vuslata ermeyen bir aşk hikâyesi bu. Kitapta bunun gibi İstanbul'da yaşanmış ya da bir şekilde İstanbul'la bağlantılı olmuş 100 sevda anlatılıyor.

İSTANBUL'UN 100 SEVDASI,
KADRİYE KAYMAZ&ESER POSTALLI,
KÜLTÜR A.Ş. YAYINLARI

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları'nın çıkarttığı *İstanbul'un Yüzleri* serisinin 79'uncusu *İstanbul'un 100 Sevdası*, raflarda yerini aldı. Hikâyeler; Bizans, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde İstanbul'da yaşamış ya da bir şekilde İstanbul'la bağlantılı olmuş, siyaset, sanat ve edebiyat çevrelerinden öne çıkan simaların aşk öykülerinden oluşuyor...

Kitap Bizans döneminden günümüze ulaşan sevdalarla başlıyor. Ayasofya'yı yaptıran İmparator Justinianos'un genç yaşta kaybettiği Theodora'ya, daha sonra tekrar evlenmeyecek kadar âşık olduğunu öğreniyoruz. Bizans tarihi boyunca bir kadın tarafından yazılmış tek kitabın yazarı Anna Komnene ile Nikeforos Bryennios'un aşkı ise siyasi nedenlerle gerçekleşen bir evliliğin sonradan nasıl sevdaya dönüştüğünün güzel bir örneği.

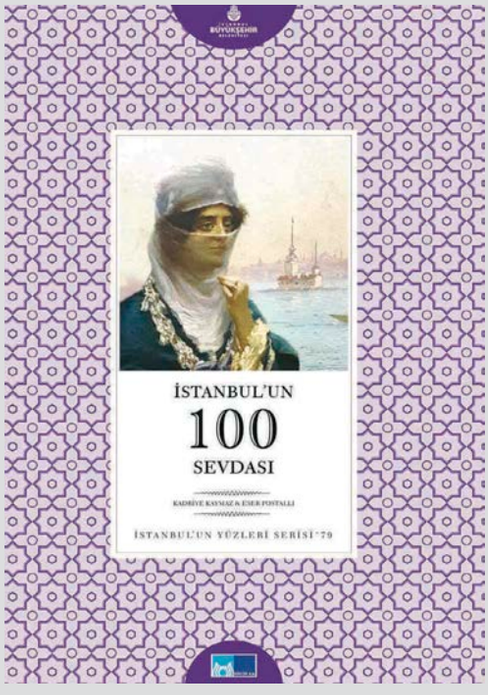
Kanuni Sultan Süleyman ile Hürrem'in aşkı, Osmanlı döneminin en etkileyici aşk hikâyesi. Bu aşkı bilmeyen yoktur sanırız. Ama Yavuz Sultan Selim ile Şam güzelinin aşkı pek bilinmez.

Sultan Selim ile Şam güzeli

Yavuz Sultan Selim, bir handa konaklarken âşık olur Şam güzeli ona. Sabah temizlik için odasına girdiğinde Selim'i görür ve aşka düşer. Derdini duvara yazar: “Âşık olan neylesin?” Sonradan bir şiire dönüşecek olan bu mısranın cevabı, ertesi gün altına yazılmıştır: “Derdi ne ise söylesin.” Güzel kız aldığı bu cevapla bahtiyar olur, ama korkmaktadır. Duygularını, “Ya korkarsa neylesin” sözleriyle anlatır. Selim'in yanıtı altına yazılıdır: “Hiç korkmasın söylesin.” Böylece Sultan Selim'in yanına gider genç kız, ancak öylesine heyecanlıdır ki Selim'e baktığında kalbi durur. Adını bile bilmediği bu genç kızın ölümü Selim'i çok sarsar, mezar taşına onun için yazdığı şiiri kazıtır.

Gülcemal Kadınefendi ile Sultan Abdülmecid'in aşkı ise hareme ilk defa yabancı bir erkeğin girmesine yol açacak bir sevdadır. Sultan Abdülmecid, “En hakiki muhabbet beslediğim yegâne zevcem” dediği Gülcemal Kadınefendi hastalanınca Avusturyalı Doktor Spitzer'i hareme sokmakta sakınca görmez. Ancak ne yazık ki doktorun hareme girmesi işe yaramayacak, Gülcemal Kadınefendi bir süre sonra yaşamını yitirecektir.

Tabii aşklar yalnızca imparatorlar ya da padişahlar arasında yaşanmıyor. Bu noktada Nesteren ile adı bilinmeyen nişanlısının hikâyesini analım... Hikâye 1900'lerin başında geçiyor. Nesteren, esvapçıbaşı olarak Kandilli Sarayı'nda çalışmaya başlayan Çerkes asıllı bir köle.

İşe girdikten kısa süre sonra vefat eder. Ölümünden haberi olmayan annesi kızını ziyarete geldiğinde acı haberi alır. Nesteren'in hikâyesi de bu sırada ortaya çıkar. Nesteren aslında köle değil Kasımpaşalı bir ailenin biricik evladıdır. Nişanlısı askere alınınca, bedelini ödeyip onu geri getirebilmek için rahat hayatını bırakıp kendisini esir pazarında sattırır. Amacı biraz tasarruf edip, saraydan çıkmaktır. Bunun için hastalık uydurması gerekmektedir. Ancak ne yazık ki hastalık öyküsü gerçeğe dönüşür.

Daha yakın tarihimize geldiğimizde aşklar da hikâyeler de yoğunlaşıyor. Bunlar arasında Yahya Kemal ile Nazım Hikmet'in annesi Celile Hanım'ın aşkı, Sabiha Sultan - Ömer Faruk Efendi, Afife Jale - Selahattin Pınar, Nazım Hikmet - Piraye, Ahmet Arif - Leyla Erbil, Sadri Alışık - Çolpan İlhan, Çiğdem Talu - Melih Kibar'ın aşkı sayılabilir. Ancak bunlar zaten az çok bildiğimiz hikâyeler. Gelin biz daha az bilinen, Besteci Neveser Kökdeş ile kendisinden 20 yaş küçük olan gazeteci Sermet Sami Uysal'ın aşkına bir göz atalım. İkili bir röportaj sırasında tanışır. Genç gazeteciye âşık olan Neveser Kökdeş onun için, “Gönlümün baharı açacak mı acep...” adlı şarkıyı besteler. Ancak duygular karşılıklı değildir. Gerçi Sermet Sami, bu yanlış anlamaya kendisinin yazdığı şu sözlerin yol açtığını itiraf etmiştir: “Piyanosunu bir genç kız edasıyla çaldığını, şarkılarını fettan bir kız şuhluğuyla söylediğini, üstelik sesinin çok körpe olduğunu yazan ben değil miydim?”

Sermet Sami, Neveser Hanım'ın duygularına cevap vermez ve uzun zamandır nişanlı olduğu kişiyle evlenir. Genç gazetecinin evlendiği tesadüfen ortaya çıkınca ikili bir daha hiç görüşmez. Neveser Hanım'ın vasiyeti gereği yaptığı besteler o ölünce yok edilir.

Ermeni tehcirine içeriden bakış

ÇOCUKLUĞU OLMAYAN ADAMLAR, ANTRANİK DZARUGYAN, ARAS YAYINCILIK, 2016

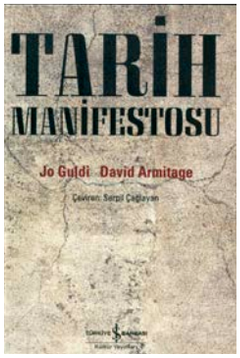

Çocukluğu Olmayan Adamlar, Diaspora Ermeni edebiyatının en önemli temsilcilerinden biri olan Antranik Dzarugyan'ın yetimhanede geçen çocukluk yıllarını anlattığı özyaşam öyküsü. Aslında şair olan, uzun yıllar boyunca Beyrut'ta edebiyat dergisi yayımlayan Dzarugyan, Ermeni toplumunun geniş kesimlerince tanınmasını *Yerevan'a Mektup* adlı şiirine borçlu. *Çocukluğu Olmayan Adamlar* ise bugüne dek en çok okunan Ermenice kitaplardan biri olarak tanınıyor. 1913'te Sivas'ın Gürün ilçesinde doğan Dzarugyan, 1915 yılında tehcir kararının ardından ailesiyle birlikte Suriye çöllerine doğru yolu düşmüş. Aileden sadece annesi ve o hayatta kalmış. Annesinin çalışmak zorunda oluşu nedeniyle 4 yaşında Beyrut'ta yetimhaneye gönderilen Dzarugyan, annesi onu yanına alana kadar diğer Ermeni yetimlerle birlikte orada yaşamış. Aras Yayıncılık, yazarın hatıralarının devamı niteliğindeki *Hayallerdeki Halep, Beyrut* kitabını da yayın programına aldığını açıkladı.

"Uzun dönem"e dönüş

TARİH MANİFESTOSU, JO GULDİ&DAVID ARMITAGE, TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, HAZİRAN 2016

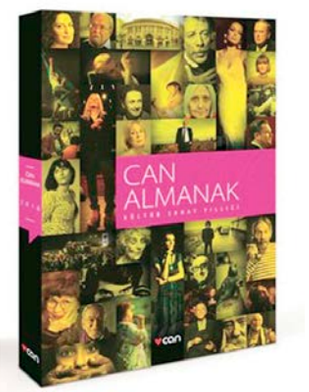
Tarih Manifestosu, tarih araştırmalarında "uzun dönem"e dönülmesini savunan Jo Guldi&David Armitage'in bir seminer çalışması olarak başlayan, daha sonra bir teze, nihayetinde kitaba dönüşen manifestosu. İkili, politikacıların ancak bir sonraki seçim vaadine kadar geçen süre için plan yaptığı günümüzde, iklim değişikliği, kapitalizmin geleceği ve eşitsizlikler gibi büyük meselelere daha global, uzun erimli ve disiplinlerarası yaklaşımı gerekli görüyor. Manifestonun erişime açık olduğunu belirten ikili, ilgilenenleri *historymanifesto.cambridge.org* adresinde yürütülen tartışmaya katkı sunmaya davet ediyor.

Hafızayı her daim diri tutmak için!

CAN ALMANAK, CAN YAYINLARI, ARALIK 2016

Kültür ve sanatın gazete sayfalarından giderek kaybolması, sanat dergilerinin azalması, kültür yayıncılığının ise yok olmaya yüz tutması nedeniyle bu alanda bir başvuru kaynağı hazırlamaya başlayan Can Yayınları, *Can Almanak*'ın ikincisini piyasaya sundu. "Vazgeçmemek, teslim olmamak" sloganıyla hazırlanan *Can Almanak 2016*'da, Rutkay Aziz, Melis Alphan, Fazıl Say, Barış Bıçakçı, Yaprak Özdemiroğlu, Deniz Türkali, Murat Meriç, Meltem Cumbul, Etem Öztürk, Cem Sorguç ve Metin Solmaz, yılın önemli kültür sanat olaylarını değerlendiriyor.

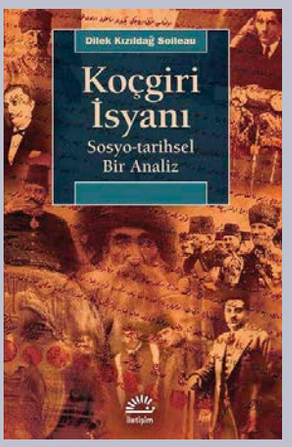

YALNIZ KALDINIZ, PEYAMİ BEY!, HAMDİ KOÇ, CAN YAYINLARI, 2017

DİYARBAKIR SÜRGÜNLERİ, HÜSEYİN MEVSİM, KİTAP YAYINEVİ, 2017

KOÇGİRİ İSYANI, DİLEK KIZILDAĞ SOILEAU, İLETİŞİM YAYINLARI, 2017

"Türkiye Ortadoğu'da nasıl zemin kaybetti?"

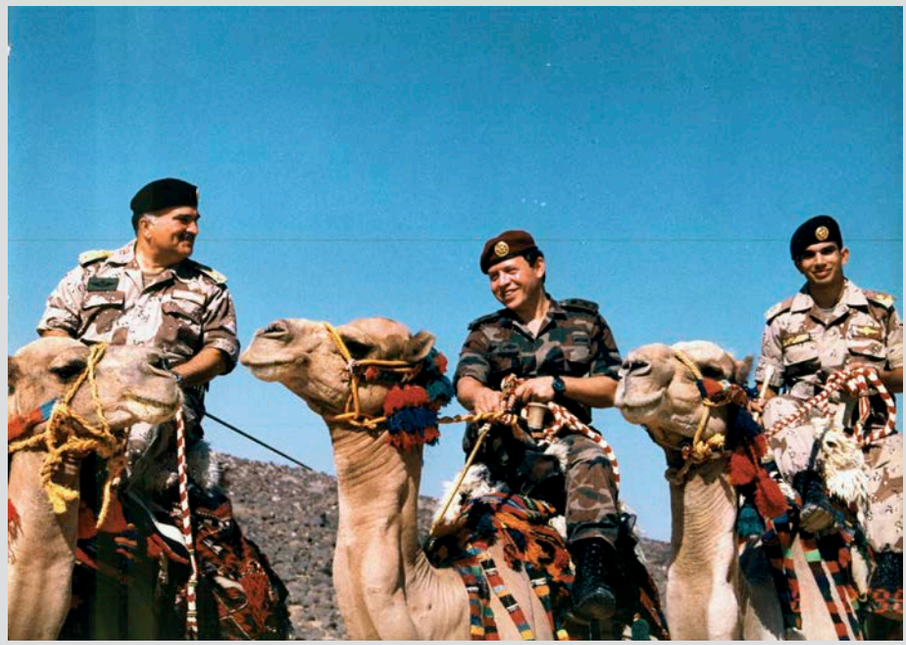
Emekli Büyükelçi Süha Umar, Ürdün anılarını kaleme aldığı Çöl Devriyesi *kitabında, Ortadoğu'daki Arap-İsrail sorunu ile Türkiye'nin rolünü aktarıyor ve görevde bulunduğu 1995-1998 arasındaki politik ortamı günümüzdeki siyasi gelişmeler ışığında değerlendiriyor.*

ÇÖL DEVRİYESİ, SÜHA UMAR,
BOYUT YAYINLARI, KASIM 2016

Emekli Büyükelçi Süha Umar'ın, Ürdün Büyükelçisi olduğu döneme ait anılarını kaleme aldığı *Çöl Devriyesi - Ürdün Anılarım* kitabı, raflarda yerini aldı. Lozan ve Sevrès anlaşmalarının tartışıldığı, Musul özleminin dile getirildiği, kısacası Türkiye'nin Ortadoğu politikasının büyük değişiklikler geçirdiği günümüzde daha da önemle okunması gereken kitap, özellikle diplomaside temkinli adımların önemini savunanların sözcülüğünü üstleniyor.

Süha Umar, Ortadoğu ve Arap-İsrail sorunu ile Türkiye'nin Ortadoğu'daki rolünü anlattığı kitabında, görevde bulunduğu 1995-1998 arasındaki politik ortamı, günümüzdeki siyasi gelişmeler ışığında değerlendiriyor ve şu saptamayı yapıyor: "Bu kitap, Ortadoğu'da çekinilen, sözü dinlenen, dikkatle izlenen ve örnek alınan Atatürk Türkiye'sinin, son 14 yılda Ortadoğu'da nasıl zemin kaybettiğinin; bölgeden nasıl hızla koparıldığının; ülkenin bölünmesine doğru giden gelişmelerin içine atıldığının; tarihte hiçbir zaman devlet olamamış Kürt aşiretlerinin bile 'şamar oğlanı' haline getirildiğinin bire bir yaşanmış anlatısıdır."

Refahyol hükümeti zamanında bölgede tepkiyle karşılanan Ortadoğu politikasının AKP hükümetleri tarafından da benimsendiği belirtiliyor: "Refahyol hükümetinin İran, Irak, Suriye ve Libya açılımlı yeni bir Ortadoğu politikası izleyebileceği düşüncesinden en çok Arap ülkelerinin yöneticilerinin memnun olmadığı görülüyordu. Bugün de AKP'nin Ortadoğu politikasından en çok Arapların rahatsız oldukları anlaşılıyor. Erbakan'ın, İran, Libya ve Arap eksenli dış politikası ile İslam G20'si yaklaşımı, İran, Libya ve

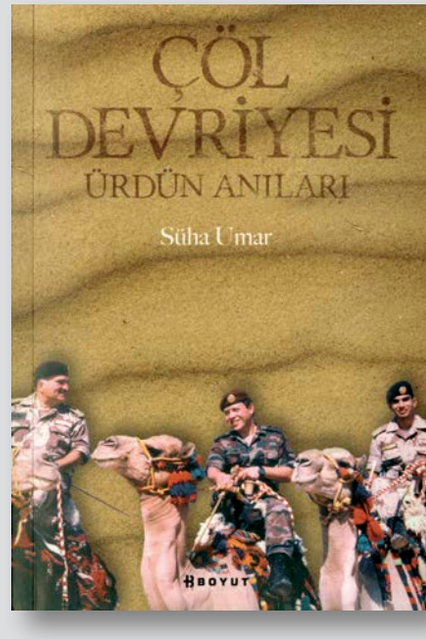
Arap ülkelerinin çoğuyla ilişkilerimizin bozulmasına; hatta kesilmesine yol açtı. Galiba AKP gerçekten bir zamanlar 'üstadımız' dediği Erbakan'ın yolundan gidiyor."

"Türkiye istikrar içinde olmalı"

Bu noktada, dönemin Ürdün başbakanı Majali'nin şu sözleri alıntılanmış: "Türkiye'de iç politikada ortaya çıkan gelişmeleri, dikkat ve endişe ile izliyoruz (Refahyol hükümeti politikaları). Bölge açısından Türkiye'nin istikrar içinde olması şarttır. Türkiye Avrupalıdır, ama doğu ile bağlantılı halkasıdır. Türkiye'deki gelişmeler bölgeyi derinden etkiler. Bizim için örnek oluşturan Türkiye, çağdaşlaşma yönünde adımlar atmaya devam etmelidir."

Bugün de duyduğumuz bu uyarıyı 10 yıl önce Ürdün'ün başbakanının yapmış olması çok da fazla şaşırmayacaktır okuru. Günümüz dış politika tartışmalarının ışığında çok daha dikkatle okunması gereken bir kitap *Çöl Devriyesi.*

Süha Umar'a Prens Hasan'ın hediye ettiği ve kitabın kapağında (altta) yer alan fotoğrafta, soldan sağa Prens Hasan, Kral II. Abdullah ve Prens Raşit görülüyor. Bu üçlüyü, 90'ların sonunda, çölde devriye gezerken gösteren fotoğraf, kitabın ismini belirlerken de etkili olmuş (üstte).

İSTANBUL
LIFE
İSTANBUL'U YAŞAYANLARIN DERGİSİ

İSTANBUL'U YAŞAYANLARIN DERGİSİ

Eğlence tüyoları

Semt turları

Şehir rehberi

En yeni mekanlar

Röportajlar

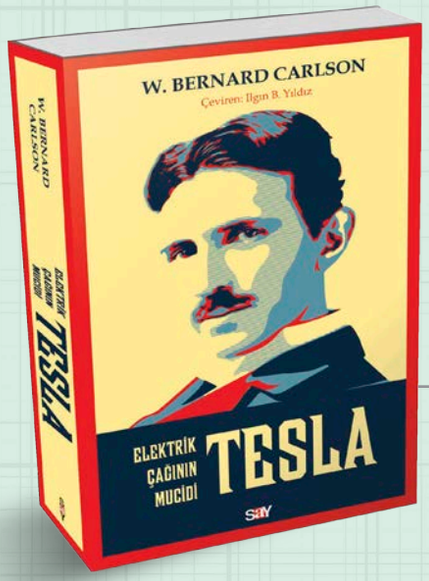
Lezzet Durakları

Kaçırılmayacak etkinlikler

HER AY BAYİLERDE!

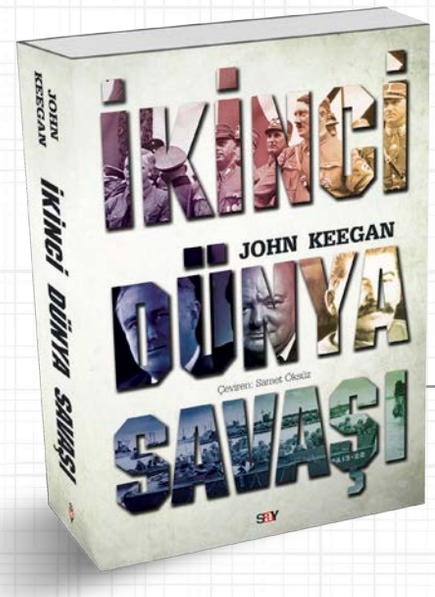

BU KALKANLARI KİM AKIL ETTİYSE GETİRİN, BİR KESE ALTIN VEREYİM ONA... DÜŞMAN TEK KILIÇ SALLAYAMADAN HELAK OLDU, MAYIŞTI KALDI...
DÖNDÜRÜN KALKANLARI DÖNDÜRÜN!. DÜŞMEK ÜZERELER...

Son zamanların en iyi biyografi kitaplarından biri!

Büyük mucidin çalışmalarını, hayal dünyasını, düşüncelerini ve hayatını bir bütün olarak ortaya koyan muhteşem bir eser.

Elektrik Çağının Mucidi
W. Bernard Carlson
Çeviren: Ilgın B. Yıldız
624 sayfa

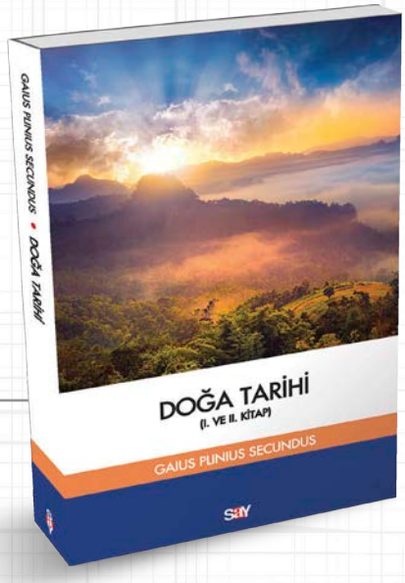
"John Keegan'ın kaleminden çıkan *İkinci Dünya Savaşı* rakipsiz bir eser."

— Preview

John Keegan
Çeviren: Samet Öksüz
624 sayfa

Kozmoloji, coğrafya, antropoloji, zooloji, botanik, tıp, farmakoloji, mineraloji ve sanat tarihi gibi konuların derlendiği Plinius'un büyük eseri Latinceden çevirisi ile ilk kez Türkçede!

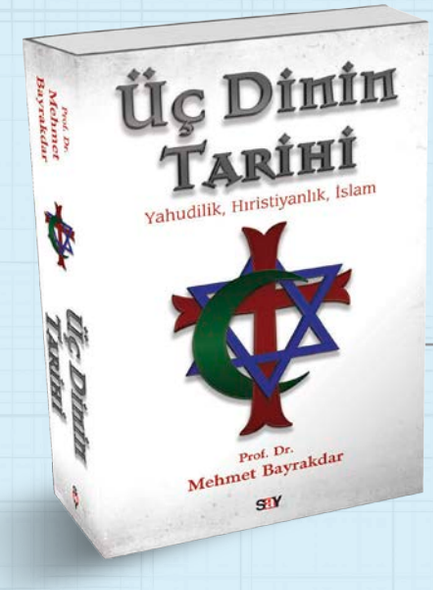
(I. VE II. KİTAP)
Gaius Plinius Secundus
Çeviren: İnanç Pastırmacı
256 sayfa

Alanının önde gelen din ve bilim tarihçilerinin kaleme aldığı bu eser, din ile bilimin tarihsel gelişim süreçleri içindeki kesişme noktalarını daha iyi anlamamız için farklı yaklaşımlar ortaya koymaktadır.

Gary B. Ferngren
Çeviren: Kolektif
832 sayfa

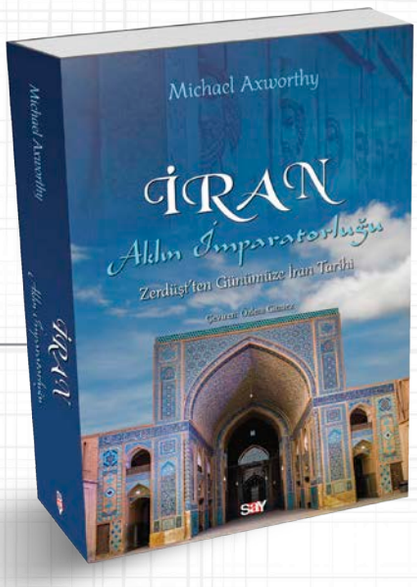

Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'ı dinler tarihi açısından inceleyen, bu üç dinin kaynaklarını, yalvaçlarını, mezheplerini, iman ilkelerini ve ibadetlerini derinlemesine ele alan bir kitap.

YAHUDİLİK, HIRİSTİYANLIK, İSLAM
Prof. Dr. Mehmet Bayrakdar
704 sayfa

Zerdüşt Peygamber zamanından kudretli antik İran imparatorluklarına, 1979 Devrimi'nden rehine krizine, hem ülke içinde hem de ülke dışında tartışma yaratan siyasi figürlerden günümüz politikalarına kadar her şeyi inceleyerek İran'ın canlı tarihinin izini sürüyor.

ZERDÜŞT'TEN GÜNÜMÜZE İRAN TARİHİ
Michael Axworthy
Çeviren: Özlem Gitmez
408 sayfa

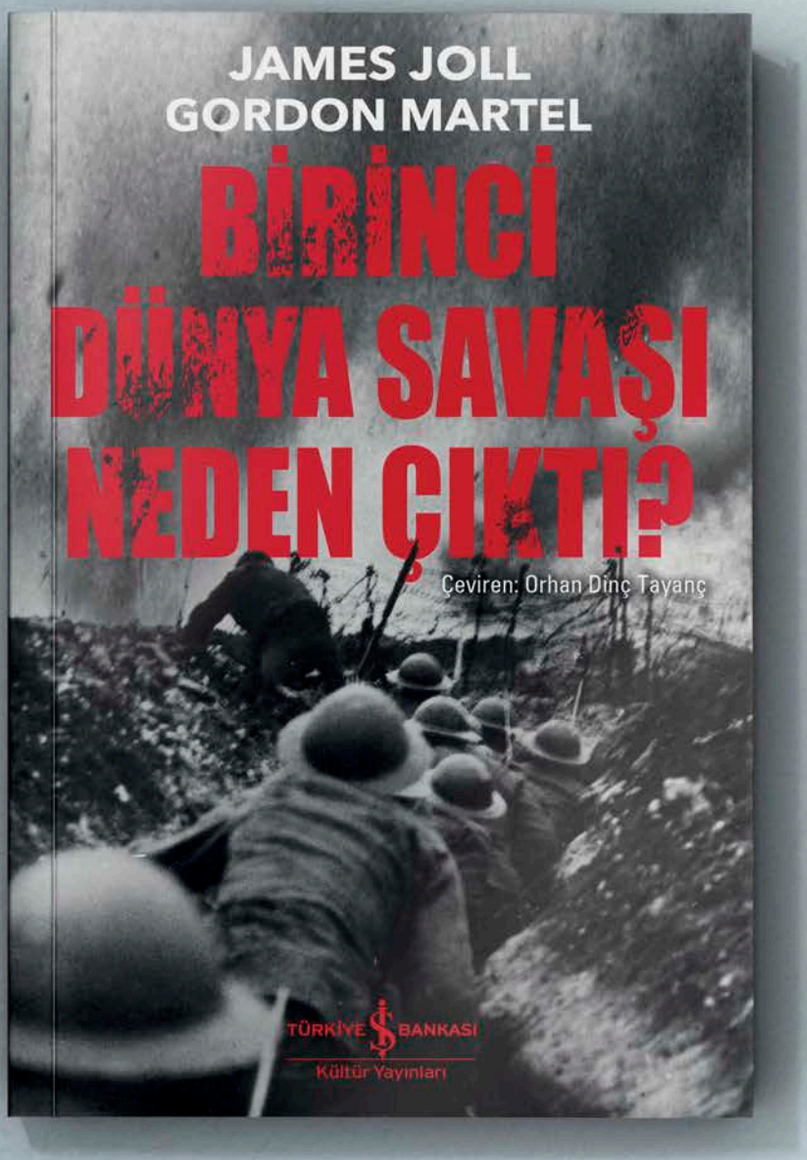
internet satış: www.saykitap.com

Tel.: (0212) 512 21 58 • e-posta: dagitim@saykitap.com

www.facebook.com/sayyayinlari www.twitter.com/sayyayinlari www.instagram.com/sayyayincilik

SAY

Birinci Dünya Savaşı Neden Çıktı?

Birinci Dünya Savaşı, 20. yüzyıl tarihinin ilk ve en önemli kırılma noktası, yakın tarihin sonuçları günümüze kadar süregelen kurucu olaylarından biri, belki de birincisiydi. Birinci Dünya Savaşı'nın neden çıktığını anlamak, günümüzdeki çeşitli çatışmaların anlaşılmasına da yardımcı olabilir.

20. yüzyılın en önde gelen uluslararası tarih uzmanlarından James Joll'un ilk edisyonu 1984'te çıkan bu klasik çalışması, dünyayı değiştiren "Cihan Harbi"nin nedenlerine ilişkin ileri sürülmüş çok sayıda açıklamayı değerlendiriyor. Bunun yanı sıra, 1914'te Avrupa'nın durumunu belirlemiş siyasal, ekonomik, askeri, toplumsal pek çok etkeni mercek altına alan kitap Birinci Dünya Savaşı Neden Çıktı? sorusuna çok çeşitli açılardan yanıt ararken, savaşın hemen öncesinde Avrupa'da hüküm süren ruh halini, toplumsal atmosferi de canlı bir biçimde aktarıyor. Joll'un ölümünden sonra günümüzün önemli tarihçilerinden Gordon Martel tarafından yayına hazırlanan bu son edisyonda ise, bu klasik eser en son araştırmalar, yeni bilgiler de dikkate alınarak güncellenmiştir.

Birinci Dünya Savaşı Neden Çıktı?
James Joll, Gordon Martel
çev. Orhan Dinç Tayanç
432 sayfa, 28 TL

Kitabevlerimiz: İstanbul - Kadıköy, Tel: (0216) 348 97 84 Eminönü - Müze, Tel: (0212) 511 13 37
Caddebostan, Tel: (0216) 386 65 62 Beşiktaş, Tel: (0212) 258 77 43 Bakırköy, Tel: (0212) 571 20 32
Nişantaşı, Tel: (0212) 234 80 71 Taksim, Tel: (0212) 238 08 37 • **Ankara** - Yenişehir, Tel: (0312) 430 33 66
Tunalı Hilmi, Tel: (0312) 324 10 73 • **İzmir** - Karşıyaka, Tel: (0232) 364 71 42 • **Diyarbakır** - Ofis, Tel: (0412) 228 42 16
Eskişehir - Tepebaşı, Tel: (0222) 220 49 13 • **Konya** - Selçuklu, Tel: (0332) 351 16 07 • **Manisa**, Tel: (0236) 231 69 24
Mersin, Tel: (0324) 238 18 14 • **Samsun** - Çiftlik, Tel: (0362) 233 38 30 • **Trabzon** Merkez, Tel: (0462) 326 98 39

Kurucusu olduğumuz İş Bankası Kültür Yayınları yeni kitaplarla büyümeye devam ediyor.

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Türkiye'nin Bankası